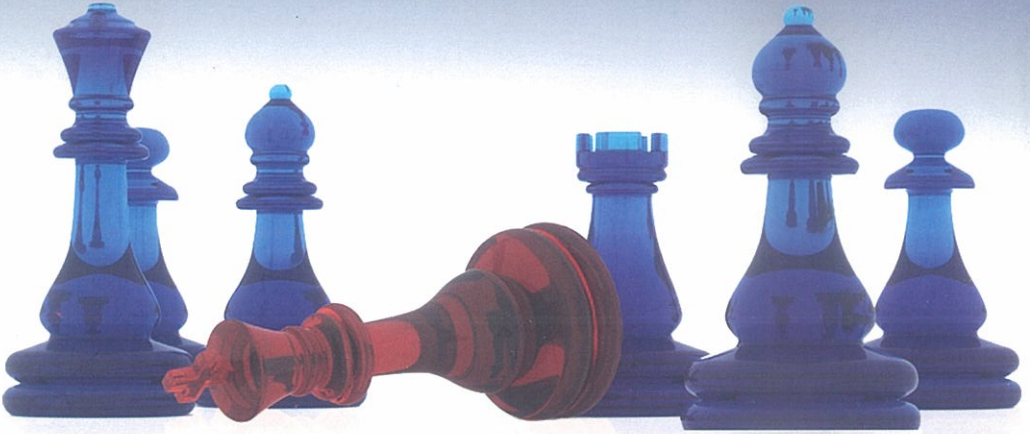

Boğaziçi Üniversitesi - TÜSİAD
DIŞ POLİTİKA FORUMU

IRAK AÇMAZI: TÜRKİYE AÇISINDAN TEMEL PARAMETRELER

Derleyen
S.Gülden AYMAN

Irak Açmazı: Türkiye Açısından Temel Parametreler

Derleyen : S. Gülden AYMAN

**Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD
Dış Politika Forumu**

Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD

Dış Politika Forumu

Kuzey Kampus

Kuzey Otopark Binası Kat:1 No:118

Boğaziçi Üniversitesi, 34342 Bebek-İstanbul

www.dispolitikaforumu.org

Baskı

Bigart Creative Studio +90 (216) 339 16 88

Kapak & Dizgi

Bigart Creative Studio +90 (216) 339 16 88

ISBN

978-9944-405-24-9

OCAK 2008

İçindekiler

Önsöz.....	VI
<i>Doç. Dr. S.Gülden AYMAN</i>	
Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir Etmen Olarak 'Irak' Problemi, ...	7
<i>Doç. Dr. Ayşegül SEVER</i>	
Kerkük'ün Kaderi.....	29
<i>Prof. Dr. Mahir NAKİP</i>	
Bir Güvenlik Sorunsalı Olarak Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Açmazı,....	51
<i>Doç. Dr. S.Gülden AYMAN</i>	
Irak Anayasası ve Irak Tipi Federalizm - 'Pandoranın Kutusu' ya da Parçalanmanın Yol Haritası,.....	85
<i>Yrd. Doç. Dr. Engin SELÇUK</i>	
Irak Petrolleri ve Türkiye: ABD ve Petrol Soslu Bir Irak Senaryosu,.....	97
<i>Dr. Cenk PALA</i>	
Türkiye-Irak Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ...	159
<i>Ercüment AKSOY</i>	
Dicle – Fırat Havzası'nın Hidropolitigi ve Türkiye – Irak İlişkileri, ...	173
<i>Yrd. Doç. Dr. İbrahim MAZLUM</i>	
Arap Basınında Irak: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme,.....	203
<i>Muharrem Hilmi ÖZEV</i>	

ÖNSÖZ

Irak'ın geleceği ilgili belirsizlikler bugün Türk dış politikasının alt etmekte en çok zorlandığı konuların başında gelmektedir. Bu zorluğun temel nedeni Irak'la ilgili gelişmelerin çok aktörlü ve karmaşık etkileşimleri içeren yapısıdır.

Irak'ın gelecekte nasıl bir siyasi, hukuki, ekonomik ve askeri yapıya kavuşacağıyla ilgili belirsizlikler, beklenmeyen olayların ortaya çıkması olasılığı kadar sorun kaynaklarının nasıl gelişeceğinin bilinmezliğinden de doğmaktadır.

Irak'ın Türkiye açısından taşıdığı risklerin tehdiye dönüşmesini engellemenin yolu Irak'la ilgili gelişmeleri doğru bilgiler ışığında ve Türkiye'nin önceliklerini dikkate alarak yönetmekten geçmektedir. Bunun aksine öncelikleri gerçekleştirmek için harcanacak enerjinin belli hedeflere yöneltilecek yerde dağılması ise, kriz kaynaklı problemlerle uğraşma eğilimini yani kısa vadede verilecek tepkilere odaklanılmasını dolayısıyla Türkiye'nin dış politikasını yönetememesini ve dış etkenlerin sarsıcı etkisine açık hale gelmesini beraberinde getirmektedir.

Önceliklerin belirlenmesi ve uzun vadeli politikaların oluşturulması sürecinin en önemli aşamalarından biri Türkiye'nin Irak'a hangi parametreler çerçevesinde yaklaşması gerektiğinin saptanmasıdır. Bunu takiben Türkiye'nin söz konusu parametrelerde karşı karşıya olduğu risklerin ve fırsatların karar alıcılar arasında açıklıkla tartışılması, bu noktalarda nasıl bir siyaset izleneceğine dair açık bir oydaşım sağlanması ve bunun kamuoyuyla paylaşılması gerekmektedir.

Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu bu düşünceler ışığında 2007 yılında bir Irak Çalışma Grubu oluşturmuş, bu grubun hazırladığı çalışmaları 12 Kasım 2007’de gerçekleştirilen “Irak Açmazı: Türkiye Açısından Temel Parametreler” başlıklı konferansta tartışmış ve akabinde söz konusu tebliğleri bir kitapta derleyerek daha geniş bir kitleye ulaştırma kararı almıştır.

Kitaba değerli makaleleriyle katkıda bulunan akademisyen ve uzmanlara teşekkür ederim.

Doç. Dr. S.Gülden Ayman

Boğaziçi Üniversitesi

TÜSİAD Dış Politika Forumu Direktörü

Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir Etmen Olarak ‘Irak’ Problemi

Ayşegül SEVER*

Irak sorunu, çok yönlü ve süreklilik arz eden etkileriyle, Türkiye'nin Kıbrıs gibi çok önemli, yıllardır gündemden düşmeyen bir dış politika meselesi haline gelmiştir. Son dönemde, özellikle 2004'den sonra artan Irak kaynaklı PKK terör saldırılarıyla birlikte Türkiye'nin en ciddi, akut dış politika meselesi olmuştur.

1991 Irak Savaşı Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin değişen uluslararası konjonktürde karşılaştığı ilk ciddi dış politika sınavıdır. Sonrasında da, Türkiye'nin yeni dış politika risklerini, yeni Soğuk Savaş sonrası dönemin meydan okumalarını ve adaptasyon potansiyelini deneyimlediği adeta bir test alanı oldu. I. Körfez Savaşından, hatta 1980'lerden bu yana devam eden, özellikle de, 2003'de Amerika'nın Irak'ı işgaliyle yeni bir safhaya giren uzun dönemli Irak problemi, Türkiye'nin genel dış politika kalıplarına, beklentilerine ve pratiklerine diyalektik bir etkide bulunmuştur ve bulunmaktadır. Irak sorunu bir yandan Türkiye'nin belli bazı dış politika tercihlerinin sorgulanması, gözden geçirilmesi gibi bir sonuç doğururken; diğer yandan bazı konularda Ankara'nın dış ilişkilerinde belli problem noktalarının devam etme-

---

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

sine neden olarak, sınırlayıcı olarak olumsuz anlamda bir sürekliliğe yol açmaktadır. Bu durum da, Irak sorununun dış politikaya etkilerine süreklilik ve değişim parametresiyle bakmayı anlamlı kılmaktadır.

Bu parametreyle Türk dış politikasında Irak sorunsalı ele alındığında, Irak krizinin, özellikle de 2003 sonrasındaki dış politikadaki etkilerine olay temelli tematik bakmak yerine, retrospektif ve de genelleme yapmanın riskine rağmen bazı genel noktalar üzerinden kategorik olarak bakma yolu yeğlenecektir.

Aşağıda belirtilecek olan genellemelerin hepsi birbiriyle etkileşim içinde olan, zaman zaman da örtüşen noktaları içermektedir.

Değişim anlamındaki özellikle altı noktada Irak'ın genel Türk dış politika teamülüne, pratiğine etkisi üzerinde durulacaktır. Bunlar;

- Bölgeye, yani Ortadoğu'ya Türkiye'nin konjonktürel ilgi gösterme pratiğinin Irak problemi ile tamamıyla sona ermesinin gerekliliğinin ortaya çıkması,
- Irak'taki 2003'deki gelişmelerle birlikte Ortadoğu'nun Türkiye ile ABD ile işbirliği alanı olma ya da olabilme özelliğinin yaşanan iniş-çıkışlarla tartışılır hale gelmesi,
- Irak sorunu çerçevesinde, özellikle Irak'a ABD'nin 2003 tarihli müdahale kararı düşünüldüğünde yekpare tek bir Batı dünyası algısının Türkiye açısından ilk kez bu kadar ciddi ve net olarak değişime uğraması,
- Dış politika-ulusal kimlik ilişkisinin Irak üzerinden dış politikada önemli bir faktör olarak öne çıkması,
- Etnik referansla dış politika yürütme meselesinin Irak örneğiyle Ortadoğu politikasında gündeme gelmesi,
- Dış politika yapım sürecine ilişkin yenilenmelerin ve bazı farklılaşmaların öneminin daha görünür hale gelmesidir.

Değişim Anlamında Irak'ın Türk Dış Politikası'na Etkisi

Değişim ögesi olarak Ankara'nın Ortadoğu'ya dönemsel ilgi gösterme pratiğinden başlanacak olursa, Irak'ta yaşanan gelişmelerle birlikte Ortadoğu'ya Cumhuriyetin ilk yıllarındaki geleneksel mesafeli duruşun ya da Soğuk Savaş döneminde gel-gitler şeklinde ortaya çıkan dönemsel ilgi teamülünün sona ermesi gereği, onun yerine bölge ile çok daha çeşitlilik arz eden, sistematik sürekli ilişkilerin geliştirilmesi zorunluluğu Irak problemiyle birlikte net biçimde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'nın bölge problemlerine dahil olmama, ideolojik olarak Batı tercihi de düşünüldüğünde bölgeye uzak kalma ya da özel bir yakınlık göstermeme gibi genel bir tercihi söz konusu olmuştur. Bu genel tercih özellikle iki konu nedeniyle süreklilik arz etmeyecekti. Bunlardan birisi Kürt meselesi, diğeri ise Türkiye'nin Batı bağlantısı olacaktı.¹ Örneğin 1937 yılında, daha Mustafa Kemal hayat-tayken, bu uzak kalma genel tercihine rağmen, İtalyan tehdidi vs. de düşünülse bile, daha çok, Kürt meselesi nedeniyle, Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'ın katılımıyla Sadabad Paktını imzalamış, bir bölge pak-tının taraf olmuştu.² Daha sonra da, Soğuk Savaş sürecinde Türki-ye'nin Batı ile ilişkileri Türkiye'yi bazen Bağdat Paktında görüldüğü üzere bölge politikasına aktif bir şekilde dahil ederken, bazen de 1960-70' lerde Batı ile yaşanan sorunlar bölge ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurma noktasına getirecekti. Belirtilen iki faktörün -Kürt me-selesi ve Batı bağlantısı- etkisinin izini 1990'lardan bu yana Irak soru-nunda sürmek mümkündür. Türkiye'nin Irak meselesine dahil oluşun-

¹ Haluk Gerger, "Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Doğu", *Doğudan*, Cilt 1, Sayı. 1, Sayı 1, 2007, s.17.

² Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001 içinde, s. 365-367.

da her iki faktöre dair Ankara'nın hassasiyetleri aşıkârdır. Soğuk Savaş dönemi boyunca aktif pozisyon alma ya da bölgeyi uzaktan izleme, dahil olmama tercihleri arasında gel gitler şeklinde seyreden Ortadoğu politikası, Irak problemi ile öyle bir noktaya gelmiştir ki, Türkiye bölgeye çok daha fazla sistemli ve uzun erimli olarak dahil olmak, eklemelenmek durumundadır. Konjonktürel, kriz merkezli değil bölgenin Irak dahil şekillenmesinde etkili olabilecek bir eklemelenme söz konusu olmalıdır. Zaten mevcut iktidarın AKP'nin de ilk döneminden beri dış politikada bölgeyi önemseme vurgusu düşünüldüğünde, bu eklemelenme gerekliliği aynı zamanda hükümetin de bir tercihi şeklinde kendini göstermektedir. Hâlihazırda, Türkiye'nin öznel girişimlerde bulunmasının ve uzun dönemli bir bölge politikasının zorunluluğunu Irak vurgulamıştır. Örneğin Türkiye'nin 2003'de başlattığı Irak'a "komşu ülkeler platformu" gibi inisiyatifler almaya, bu gibi girişimleri çeşitli ve etkin kılmaya ihtiyacı vardır. Ancak Türkiye'nin bölgeye ve Irak'a siyaseten eklemelenmesi her alanda geniş yelpazede düşünülmeli sadece devletten-devlete şeklinde olmamalıdır. Yüksek siyaset dışında toplumsal gruplar, örgütler bağlamında da olmalıdır.

Irak sorunu, Türkiye'nin kuruluşundan beri II. Dünya Savaşı sonrası dış politikasında temel referans noktalarından biri olan, Batı bağlantısı konusunu da, özellikle Türkiye-ABD ilişkileri açısından tartışma konusu haline getirmiştir. Ortadoğu, Soğuk Savaş sürecinde her zaman değilse de genellikle Türkiye'nin ABD ile uyumlu, koordineli olabildiği bir siyaset alanıydı. Örneğin, Türkiye'nin Bağdat Paktı politikası, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması gibi siyasi adımlar çoğu kez bu uyumluluğa işaret olabilirken, Soğuk Savaş sonrasında da I. Körfez Savaşında, Türkiye'nin ABD'yi desteklemesi ve 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail askeri işbirliği de koordinasyon içinde davranabilmenin başka örnekleri sayılabilir. Bu demek değil ki, bölgeye ilişkin olarak 1957/58

Suriye-Irak krizlerinde, 1967 Arap-İsrail Savaşında ya da 1990'larda Çekiş Güç ve Irak'a ekonomik yaptırımlar gibi konularda Türk-Amerikan ilişkilerinde problemler, farklılıklar yaşanmadı.³ Tabii ki yaşandı. Fakat bu 2003 Mart tezkeresinde ve sonrasında PKK bağlamında yaşanan Türkiye-ABD gerginliği ve anlaşmazlığı ölçüsünde olmadı. Kıbrıs'ı bir tarafa bırakırsak, 1 Mart 2003 tezkeresiyle Türkiye'nin ABD askerlerinin ülkesi üzerinden Irak'a geçişine, Kuzeyden Irak'a harekâta izin vermemesi üzerine patlak veren bir bölgesel kriz iki ülke ilişkilerini ilk defa bu derece kilitledi. Temmuz 2003'de Türk askerlerinin Süleymaniye'de Amerikalılarca tutuklanması ilişkileri iyice gerdi. İki ülkenin müttefiklik ilişkisi Türkiye'de ciddi olarak sorgulanır hale geldi. Irak ikili ilişkilerde en önemli sorun mertebesine ulaştı. Irak Kürtleri ile ABD arasındaki yakınlık ve işbirliği da zaman zaman Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi sorunlara yol açtı ve açıyor.

Derin ve kapsamlı bir anlaşmazlıktan söz etmek gerek. Irak'ı Kuveyt'ten çıkarma noktasından, Saddam rejimini devirmek amacından terörizmle savaş noktasına kayan, özellikle terör konusuna odaklanarak evrimlenen bir Irak problemi söz konusu. Bugünlerde artık Türkiye-ABD ilişkileri Irak bağlamında terörle savaş, PKK konusunda işbirliği noktasından değerlendiriliyor. Sadece bir Ortadoğu sorunundan, bölgesel bir anlaşmazlıktan değil, Irak nedeniyle Eylül 2001 sonrasında altı çizilen "terörle küresel savaş" ekseninde daha geniş kapsamlı bir ABD-Türkiye uyuşmazlığının altı çizilmiştir. Terörle savaş konusunda mücadelede hemfikir görünen ve bunun Afganistan örneğinde eylemde de somutlayan iki müttefik, bu çerçevede ciddi problemler yaşadı ve yaşıyor. Irak sorunu Türkiye'yi özellikle işgalden sonra PKK bağlamında terörle savaş merkezli bir Ortadoğu politikası izlenmesi noktasına getirmiştir. 1980/90'larda Şam-Ankara ilişkilerini PKK belirlerken şimdi

³ Ayşegül Sever, "Evolution of Turkish-American Relations in the Middle East since 1945", *Turkish Review of Middle East Studies*, Cilt. 10, 1998/1999, s: 143-168.

buna benzer bir durum Irak örneğinde yaşanıyor. Terörizmle savaş konusunda Ankara, Washington'u en güvenilir müttefikli görünürken Irak işgalinden sonra bu durum değişmeye başladı. 5 Kasım 2007'de yapılan Erdoğan-Bush zirvesindeki PKK'ya karşı istihbarat işbirliği sözü ve sonrasında Türkiye'nin Kuzey Irak'a düzenlediği sınır ötesi hava operasyonlarıyla tansiyon biraz düşmüş görünse de, Irak müttefiklik ilişkisini sarsmıştır. Bunun hemen kısa vadede düzelmesini öngörmek de zor gözüküyor.⁴ Bu niteliğiyle birlikte Irak, aynı zamanda Türkiye'de görülmedik biçimde ABD aleyhtarlığını besleyen bir dış politika meselesi haline geldi. Türk kamuoyunda bir müttefik olarak ABD algısı çok önemli gerileme yaşadı. Bazı kamuoyu yoklamalarına göre Türkiye, ABD aleyhtarlığında başı çeken ülke konumuna geldi.⁵

Irak problemi Türkiye-ABD ilişkilerinde en ciddi sorun haline gelip ikili ilişkileri geriletirken, bölgesel temelde de iki ülkenin işbirliği noktalarını daralttı. Örneğin Irak nedeniyle, Türkiye, Suriye ve İran ile Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması konusunda işbirliğini geliştirirken bu iki ülke ABD'nin bölgede izole etmeye çalıştığı, problemler yaşadığı ülkeler olarak öne çıkıyorlar. Irak konusunda ABD ile sorunlar yaşarken, Türkiye'nin İran ve Suriye gibi anti-Amerikan tavırlı ülkelerle ilişkilerini 2003 sonrasında yeni anlaşmalarla, çoğalan karşılıklı üst düzey ziyaretlerle daha da geliştirmesi Ankara ve Washington için, Irak sorununun Ortadoğu'da ABD-Türkiye iş-

---

⁴ "Operasyona Yeşil Işık", *Radikal*, 6 Kasım 2007; Ali H. Aslan, "Oval Ofisten Vaat Çıktı", *Zaman*, 6 Kasım 2007.

⁵ Pew araştırma merkezinin Temmuz 2007 yılında yaptığı bir araştırmaya göre Türkiye 47 ülke arasında ABD'ye en çok antipati duyan ülke konumunda görülüyor. (Bkz.: Ömer Taşpınar, "Türkiye'de ABD Karşıtlığının Kökenleri", *Radikal*, 9 Temmuz 2007) Yine 2007 yılında Alman Marshall Fonu tarafından her yıl yapılan Transatlantik Eğilimler adlı bir araştırmaya göre de Türklerin ABD'ye yakınlığı 2006 yılında 100'lük derecelendirmeye göre 20 derece iken, 2007'de 11 dereceye geriledi. (Bkz. "ABD ve AB Karşıtlığı Artıyor", 6 Eylül 2007, (Erişim Tarihi 15 Ekim 2007).

birliğini zorlaştırıcı yansımaları şeklinde değerlendirilebilir. ABD'ye rağmen Türkiye, Suriye ile 2004 yılında askeri güvenlik işbirliği anlaşması imzaladı. Yine aynı yıl İran ile güvenlik işbirliği konusunda anlaşmaya varmaktan imtina edilmedi. Suriye ile 2004 yılında serbest ticaret bölgesi anlaşması imzalarken, İran ile de ekonomik ilişkiler, enerji işbirliği de dahil olmak üzere ABD'nin eleştirilerine karşın geliştirildi.⁶ Sözü edilen ülkelerle işbirlikleri genişler ve derinleşirken, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesinde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması çok önemli bir katalizör olarak hep ön planda kaldı.

Değişim noktası olarak değerlendirilebilecek diğer bir husus da Irak krizi üzerinden Türk dış politikasında Batı, bütüncül bir Batı dünyası ABD-AB birlikteliği algısı ilk kez bu denli ciddi bir biçimde revize edildi.⁷ Irak vesilesiyle anlaşıldı ki, bölge politikalarında artık Soğuk Savaş döneminde çoğu zaman görüldüğü gibi tek, ortak bir Batı duruşu yok. Bu durumu Ankara, bazı AB üyesi müttefikleriyle Irak'a müdahale edilmemesi konusunda aynı safta yer alırken, Bush yönetiminin önleyici vuruş stratejisine Almanya, Fransa gibi ülkelerle birlikte karşı safta yer tutarken ve müdahalenin şekli ve koşulları konusunda ABD ile anlaşamazken net bir şekilde anlamış oldu. Bush yönetimi, Irak siyasetiyle uluslararası arenada hedeflerine 'güç politikasıyla' ulaşmak için tereddüt göstermeyip 'tek taraflı hareket' edebileceğini, uluslararası hukuku ve uluslararası kurumları bir tarafa bırakabileceğini gösterdiğinde, Ankara amaçlarını gerçekleştirmek için çok taraflılığa, uluslararası işbirliği ve müzakereye ağırlık vermekte yarar gören AB ülkele-

---

⁶ Özden Zeynep Oktav, "The Limits of Change: Turkey, Iran and Syria", Nürşin Ateşoğlu Güney (der.) *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, Hampshire: Ashgata, 2007 içinde s. 87-89; Bülent Aras & Radwan Ziadeh, "Turko-Syrian Relations under Erdogan", *Al-Hayat*, 31 Ağustos 2007, <http://english.daralhayat.com/opinion/contributors/08-2007/Article-20070831-bbc7fd69-c0a8-10ed-01b1-934071599b35/story.html> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2007).

rine kendini daha yakın gördü. Ancak bütüncül bir Avrupa yok ve de ABD-AB arasında Irak konusundaki ayrışmanın devamlılığından son dönemlerdeki gelişmelere bakarak bahsetmek mümkün değil.

Tek bir Batı olmadığı olgusunu birinci elden belki de ilk kez bu kadar açık şekilde gözlemleyip, Irak müdahalesinde bazı Avrupa ülkelere yakın dursa da, AB, Türkiye'nin Orta Doğu'da politikasında ciddi bir ortağı olmaktan, en azından kısa dönemde uzak görünüyor. Bütün yaşanan sıkıntılara rağmen ABD Başkanı Türkiye'yi stratejik ortak olarak tanımlayabiliyor, çok uzun süredir PKK'yı terör örgütü olarak tanımlıyor. AB ise PKK'yı terör örgütü olarak tanımak için 2002'yi beklerken, ABD bizzat Abdullah Öcalan'ın yakalanması için geçmişte aktif bir rol üstlenebildi. Bu farklı duruşa rağmen, orta ve uzun vadede bakıldığında AB'ye üyelik perspektifi olan bir ülke olarak Türkiye'nin Birlik ile bölgesel politika geliştirme çabasını bir tarafa bırakmaması gerekir. Bölge istikrarına olası katkısının önemi üyelik sürecinde göz ardı edilmemelidir. AB üyelik perspektifi Türkiye'yi Ortadoğu ülkeleri nezdinde etkin kılarken, öte yandan Türkiye'nin AB bölge politikaları doğrultusunda inisiyatif alma becerisi de üyelik sürecinde oldukça önemli olacaktır.

Yukarıda belirtilen noktalara ilaveten, Irak problemi, ulusal kimlik/dış politika ilişkisini çok aşikâr kılan bir dış politika meselesi oldu.⁸

---

⁷Ali Karaosmanoğlu, "Transatlantik Çatlağı: Değişen Kimlikler", *Doğu-Batı*, Sayı 23, 2003, s.180.

⁸Bu metinde dış politikaya yön veren devletin kurguladığı öncelikler, değerler ve sınırlar içerisindeki kimlik, ulusal kimlik olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda ulusal kimlik için bazı çalışmalarda 'devlet kimliği' ya da 'resmi kimlik' gibi terimler yeğlenmiştir. Şaban Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", *Liberal Düşünce*, Sayı 13, No 4, Kış 1999; Ayşe Kadıoğlu, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity" Sylvia Kedouric (der.), *Turkey- Identity, Democracy, Politics*, London: Frank Cass. 1996 içinde, s.177-193.

Böylece de dış politika sorunlarına, gelişmelerine sadece realist bir perspektifle güç merkezli ulusal çıkar ya da stratejik algılama çerçevesiyle bakmanın sınırlılıkları, güçlükleri iyice ortaya çıktı. Dış politika da ulusal kimliğin önemi özellikle Soğuk Savaş sonrasında konstrüktivist yaklaşımla⁹ ağırlıklı olarak gündeme gelmiş, özellikle uluslararası ilişkilerde materyal, maddi öğelerin belirleyiciliği kadar kimlik, kültür, algılama gibi faktörlerin önemi öne çıkmıştır. Klasik realist yaklaşımdaki devletin tek, adeta homojen bir aktör olarak ulusal çıkar temelli rasyonel bir dış politika yürüttüğü ve bunun da tüm toplumu temsil ettiği şeklindeki toptancı yaklaşımın doğru olmadığı çok net bir şekilde ortaya çıktı.¹⁰ Dış politikayı iç siyasetin müdahale etmemesi gereken ulusal güvenlik alanı ve devletin temel değerleri ve çıkarları ile özdeşleştiren bakış açısı Irak örneği üzerinden örselendi. Kimlik, kültür, söylem gibi faktörlerin öne çıkması aynı zamanda iç politika-dış politika bağlantısının gücünü de çok açık bir şekilde ortaya koydu.

Anthony Smith'in belirttiği gibi ulusal kimlikler 'birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal/siyasi pek çok unsurdan oluşan karmaşık yapılardır'.¹¹ Ulusal kimlik, 'birey, toplum ve devlet arasında bir bağlantı kurar'.¹² Bu bağlamda bireylerin kendilerini nasıl bir ulusal kimlik çerçevesinde belirleyeceği konusunda devlet artık tek etkili belirleyici aktör olmaktan güçlük çektiği gibi, bu durum dış politi-

---

⁹ Bu yaklaşım için bkz. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006; Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil (der.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, London: Lynne Rienner Publishers, 1996; Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

¹⁰ Christopher Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, Basingstoke: Palgrave, 2003, s.6.

¹¹ Anthony Smith, *Millî Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.33.

¹² Zeynep Dağı, *Rusya'nın Dönüşümü- Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2002, s.62.

kada ulusal kimlik ya da devlet kimliğinin temsil kapasitesi anlamında yeni sorgulamalara yol açmıştır. Bu çerçevede ulusal kimliğin değişmez, statik olmadığı yaklaşımından hareketle, ulusal kimlik dolayısıyla ulusal çıkar daha kapsayıcı farklı grupların kendilerini daha iyi özdeşleştirebilecekleri bir biçimde kurgulanabilir ya da yeni öğelerle, tanımlamalarla zenginleştirilebilir. Ulusal kimlik ülkedeki siyasal, sosyal değişimlere bağlı olarak ya da uluslararası sistemdeki etkileşimlerle değişebilir, yeniden kurgulanabilir.¹³ Ulusal kimliğin belirlediği ulusal çıkarın toplumun önemli kesimin çıkar algılamasına uyması devletin dış ilişkilerinde daha etkin ve özgüvenli olmasını sağlayacaktır. Ülkede herkesin, bütün kimliklerin ait olmaktan mutluluk duyacağı kapsayıcı, kucaklayıcı bir “demokratik vatandaşlık”¹⁴ bağı oluşturulursa bu dış politika için de avantajlı bir durum yaratacaktır. Kısacası artık sorgulanamaz bir ulusal kimlik, ulusal çıkar ve de ulusal dış politika durumu söz konusu değildir.

Bütün bunlardan hareketle Irak, Kıbrıs gibi geçmişte Türkiye’de toplumun çok büyük bir kesiminin oydaşdığı bir ulusal dış politika meselesi olmadı. Ulusal kimlik/ulusal çıkar ilişkisi açısından bakıldığında ulusal kimliğin temsil kapasitesinin belli vatandaşlarca tartışılması sorunu özellikle Irak üzerinden gündeme gelmiştir. Türkiye’nin Kürt kökenli vatandaşlarının en azından bir kısmının Irak’taki Kürt siyasetine, federal yapının oluşumuna bakışıyla devletin bakışı arasında ciddi bir farklılaşma oluşmuştur. Örneğin Türkiye’de resmi çevreler ve pek çok kişi Irak’taki Türkmenlerin durumuyla ilgilenirken, Türkiye’nin Kürt

---

¹³ Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*, New York: Routledge, 2003, s.25.

¹⁴ Haldun Gülalp, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma*, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s.179.

¹⁵ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül verdiği bir mülakatta, ‘Kuzey Irak’ta Türk vatandaşlarının kültürel ve tarihsel bağlar taşıdığı tek topluluk Türkmenler değildir. Unutulma-

kökenli vatandaşları Ankara'nın Kürt özerkliği konusundaki rahatsızlığını anlamlandırmada zorlandı.¹⁵ Ulus, ulusal davalarda tek sesle konuşur diye bir durumdan bahsetmek artık zor. Günümüzde etkin bir dış politikadan söz edebilmek için bu dış politikanın toplumun geniş kesimlerinin onayını kazanması önemli. Yürütülen dış politika hem vatandaşların isteklerine, taleplerine yanıt vermeli hem de dünyadaki değişimlere ayak uydurabilmelidir.¹⁶ Türkiye'nin son dönem Irak siyasetinin vatandaşların taleplerine cevap verme kıstasıyla bakıldığı zaman ne Kürt kökenli vatandaşlar nezdinde ne de milliyetçi kesimler gözünde, bunda ötesinde Irak kaynaklı terörle mücadele düşünüldüğünde geniş kitlelerce onay görmüştür. Bu da Türkiye'nin Irak politikası nedir?, ne olmalı? ya da ne olacak? sorularını 1990'dan bu yana, 2003'den sonra daha da sıkça sordurtmuştur. Türkiye'den ve Irak'taki gelişmelerden kaynaklanan kamuoyundaki belirsizlik algılaması süreklilik arz etmekte, bu durum da Türkiye'yi hem iç konjonktürde hem de dış ilişkilerinde zorlamaktadır.

Etnik referansla dış politika yürütmenin Irak'la öne çıkması konusu da Türkiye'nin Ortadoğu politikası için bir değişim olarak ele alınabilir. Aslında Türkiye'nin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ülke sınırları dışındaki Türklere yönelik özel bir ilgi göstermeme şeklinde görülen uygulaması, gerek Kıbrıs meselesiyle gerekse de daha sonra yaşanan uluslararası gelişmelerle özellikle de 1990'larda Türkî Cumhuriyetlere

---

ması gerekir ki, Türkiye'de sayısı hiç de küçümsenmeyecek Kürt kökenli vatandaşlarımız yaşamaktadır" demektedir. Bkz. (dipnot), Kemal İnat ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", Zeynep Dağı (der.), *Doğu'dan Batı'ya Dış Politika - AK Partili Yıllar*, Ankara: Orion Yayınevi, 2006 içinde, s. 89. Ancak, bu gibi beyanlarla devlet adamları sınır ötesindeki Kürtlerle tarihsel, kültürel bağlara atuf yapsalar da, bu, Irak Kürtleri ve Türkmenlerine karşı bakış açılarının benzer ya da özdeş olabileceği konusunda çok ikna edici olamamıştır. Bkz. *Aynı Eser*.

¹⁶ Fatih Tayfur, "Dış Politika", Atıla Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005 içinde, s.105.

yönelik politikalarla değişmeye başlamıştır. Ancak Ortadoğu örneğinde, Irak örneğinde bu uzak kalma tavrı 1990'lara kadar hep devam etmiştir. Irak Türkmenlerine yönelik siyasete bakıldığında, Ankara, 1990'lara kadar Irak Türkmenlerine ilgi göstermemiş ya da Türkmenlere yönelik hak ihlallerinde bunu Bağdat'la önemli bir sorun haline getirmemiştir. Örneğin, 14-16 Temmuz 1959'da Türkmenlerin can ve mallarına yönelik saldırılar sonucunda önemli sayıda Iraklı Türkmen hayatını kaybettiğinde, dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Türkiye adına resmi bir bildiri yayımlayarak, Irak hükümetinin bu gibi olaylara bundan sonra izin vermeyeceği sözünü kendilerine verdiğini söylemekle yetinecek, hükümet olayı büyütmekten kaçınacaktı.¹⁷ Türkmen konusunda olduğu gibi, Kürtler konusunda da, Ankara, Bağdat ile çatışmacı bir ilişkiye taraf olmaktan imtina etmiştir. Kürtlere karşı iki ülke üstü örtük bir dayanışma içerisinde olmuştur. Örneğin 1970 Kürt özerklik anlaşması imzalandığında dahi çok eleştirel ya da alarma geçen bir Türkiye görmüyoruz. Dolayısıyla Türkiye'nin bugünlerdeki hassasiyeti, Bağdat merkezi hükümetleri işbaşındayken ne Türkmen ne de Kürtler konusunda kendisini göstermiştir. 1990'larda Irak'ta Irak Türkmen Cephesine destek verme şeklinde şekillenen Türkiye'nin Irak Türkmenlerine artan ilgisi ve buna bağlı oluşturmaya çalıştığı Türkmen siyaseti başarılı sonuçlar vermemiştir. Türkmenler Irak parlamentosunda çok sınırlı bir temsil imkânı bulmuştur. Oysa ki, Kürt meselesiyle koşut olarak Türkmen meselesi yani Türkmenlerin Irak'taki varlığının, haklarının korunması konusu Ankara'nın Irak politikasının çok önemli bir boyutu olarak hep vurgulanmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gibi Türkmenlerin haklarının gözetilmesi noktasında Ankara sürekli olarak kaygılarını dile getirmiştir.

---

¹⁷ Bilal Şimşir, *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, Ankara: Bilgi 2004, s.134; Mahir Nakip, "Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı?", *Avrasya Dosyası*, Kuzey Irak Özel, Cilt. 3, Sayı. 1, İlkbahar 1996, s.40.

Dış politika yapım sürecine baktığımızda da, Irak sorununun çeşitli açılardan yansımalarının olduğunu görüyoruz. Katılımcı bir dış politikanın önemi Irak meselesiyle iyice anlaşıldı. Klasik yürütmenin ve zaman bürokrasinin yanında, insan hakları örgütleri, etnik gruplar, ticaret odaları, Irak'la iş yapan iş adamları genel olarak STK'lar, medya hepsi Irak siyasetini kendi önceliklerine göre etkilemeye çalıştılar. Özellikle Kürt meselesiyle ilgili olarak seslerini duyurmaya çalışan gruplar, insan hakları örgütleri devlet üzerinde kendileri etkili olamadıkları durumlarda, devlet üzerinde etkili olabilecek AB, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumları devreye sokmak suretiyle Türkiye'nin dış politikasına şekillendirmeye gayret ettiler.¹⁸

Irak aynı zamanda Türkiye'nin bölgede daha önce de değinildiği gibi dış siyasetinde yeni ilişki mekanizmalarını devreye sokması gerektiğini göstermiştir. Artık Irak örneğinde olduğu gibi sadece devletten devlete ilişkiler Ortadoğu düzleminde tek belirleyici olamıyor. Artık Bağdat hükümetinin dışında Sünni-Şii gruplar, Kürt gruplar, özerk bölgeler, yönetimler vs. gibi yeni oyuncular ve yapılanmalar var. Dolayısıyla hükümetler dışında etkili, girift ilişkiler, aktörler var. Türkiye'nin başta dirense de sonra kabul etmek durumunda kaldığı Irak'ta federal bir yapı var. Buna göre artık sadece Bağdat merkezi hükümetini muhatap alarak her problemi çözmesi mümkün değil. Bu durum bölgenin diğer sorunları için de söz konusu. Örneğin Filistin sorunu düşünüldüğünde artık hesaba katılması gereken iki başlı bir yapı var. Hamas var, Filistin Özerk Yönetimi var.

Dış siyaset yapım sürecine ilişkin olarak Irak örneği üzerinden yasa-yürütme ilişkileri de, 1 Mart 2003 tezkeresiyle birlikte alışılmamış bir sınav verdi. Kurumlar bazında da, mekanizma açısından da

---

¹⁸ Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan (der.) *Sivil Toplum ve Dış Politika*, İstanbul: Bağlam, 2006 içinde, s.14.

baktığımızda parlamenter sistemlerde genel olarak dış politika yapım sürecinde yasamanın sınırlı rolü söz konusudur. Tezkerenin parlamentonun dış politikadaki etkinliği bakımında yapısal bir değişimden ziyade arızı bir duruma işaret ettiği düşünülse bile, bu durum TBMM'nin dış politikadaki rolüne yeni bir perspektifle bakma sonucunu doğurmuştur. Mecliste tezkerenin reddi AB, Arap dünyası ve pek çok ülke nezdinde Türkiye'de demokratik sürecin işlerliği bakımından önemli bir örnek olay oluşturmuştur. Türkiye'nin bir demokratik olgunluğu şeklinde yorumlanmıştır. Türk kamuoyunun Amerika'nın Irak müdahalesine çok yüksek oranda karşı olduğu düşünüldüğünde, meclisin ret kararı halkın tercihinin meclise yansması şeklinde dünya kamuoyuna olumlu bir şekilde yansmıştır.

Irak'ın Dış İlişkilerde Sınırlayıcı ve Durağanlığı Pekiştirici Etkisi

Bu noktaya kadar çok genel çizgilerle kategorik bazı değişim noktalarına değindikten sonra, dış ilişkilerde Irak'ın yeni açılımları sınırlayıcı ve belli konularda dış politikada durağanlığı pekiştirici olumsuz anlamda süreklilik yönünde etkisini görebildiğimiz iki nokta üzerinde durulacaktır. Bunlar;

— Sınır güvenliği ve toprak bütünlüğünü koruma anlamında güvenlik odaklı dış politikanın devamı, bunun dış politika sürecine çeşitli olumsuz yansımaları ve

— Kürt probleminin Irak problemi ile ilgili olarak uluslararasılaşması ve bunun devamlılık arz etmesi ile Türkiye'nin Kürt sorununu iç dinamikler dışında sürekli bir dış politika olayı üzerinden de ele alması zorunluluğunun akut hale gelmesi ve bunun yarattığı olumsuzluktur.

Irak üzerinden özellikle PKK'nın bu ülkedeki varlığından ve de Kürt siyasetindeki gelişmelerden dolayı kemikleşen güvenlik kaygısı ile ülke bütünlüğünün bozulması endişesi Ankara'nın güvenliği dar an-

lamda algılamaya devam etmesine askeri güvenlik, sınır güvenliği meselesini merkeze almasına neden oluyor.¹⁹ Dar anlamda güvenlik denildiğinde biz daha çok devletin materyal kapasitesini, devletin askeri gücünü kontrol etme ve kullanma yeteneklerini anlıyoruz.²⁰ Güvenliğin bu şekilde tanımlanmasının dış politikaya yansımaları diğer devletlerin davranışlarını etkilemek için ideoloji, kültür gibi araçlara değil, askeri ve ekonomik yaptırım gibi 'hard security' (sert güvenlik) diye tanımlanan araçlara öncelik vermesi anlamına geliyor.²¹ Oysa ki artık güvenlik kavramı özellikle Soğuk Savaş sonrasında askeri-siyasal güvenlikle sınırlı kalmıyor, ekonomik, çevresel, toplumsal ve bireysel olmak üzere pek çok boyut içeriyor. Askeri güvenliği merkeze alan bir dış politika uygulamasının zaman zaman çok öne çıkması Türkiye'nin güvenlik algılamalarında ve uygulamalarında yakınlaşmaya çalıştığı Avrupalı müttefiklerinden de uzak düşmesine neden oluyor. Realist bakış açısıyla 'yüksek siyaset olarak adlandırılan askeri konular ve güvenlik meseleleri' öne çıkarken 'dış politikanın iktisadi, hukuki ve ahlaki boyutlarına' daha az önem verme gibi bir durum Irak nedeniyle süreklilik kazanıyor.²² Daha da önemlisi sert güvenlik dışında kalan konuların da güvenlik gözlüğüyle bakılır hale gelmesi ya da getirilmesi (securitization) tedirgin edici bir duruma yol açıyor.²³ Türkiye'nin gücü öncülleyen ulusal çıkar bakış açısıyla veya güç dengesi eksenli Soğuk Savaş

---

¹⁹ Pınar Bilgin, "Clash of Cultures? Differences Between Turkey and the European Union on Security", Ali L. Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan, *The Europeanization of Turkey's Security Policy: Prospects and Pitfalls*, Ankara: Foreign Policy Institute, 2004, s.43.

²⁰ Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security- Norms and Identity in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1996, s.9.

²¹ Aynı Eser, s.504.

²² Tayfur, "Dış Politika"... , s. 80.

²³ Securitization (güvenlik meselesi haline getirme) için bkz.: Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security- A New Frameworkd for Analysis*, London:, Lynne Rienner, 1998, s. 23-27.

dönemi değerlendirmeleriyle bölgeye bakmasına neden oluyor. AB ile müzakerelere başlayan bir ülke olarak Irak sorununa ya da genel olarak Ortadoğu'ya istikrar adına katkısı demokratikleşme, ekonomik entegrasyon gibi geniş spektrumlu enstrümanlarla olabileceksen ve üstelik AKP hükümetinin politikası da komşularıyla sıfır problemlili bir dış politika olmasına rağmen, Irak nedeniyle Ankara bunu tam manasıyla gerçekleştiremiyor. Ayrıca insan hakları, demokratikleşmenin yaygınlaşması gibi normatif referanslarla nasıl bir bölge, nasıl bir dünya istiyoruz sorularını soran evrensel tartışmalara ve politika geliştirme çabalarına Ankara'nın somut olası katkısı Irak odaklı güvenlik öncelikli dış politika sürdürme zorunluluğu nedeniyle güçleşmektedir. Buna bağlı olarak, Türkiye insan hakları, demokratikleşme meselesi gibi normatif önceliklerle bölgeye yaklaşmıyor. Ortadoğu Irak başta olmak üzere tehdit ve tehlikelerle dolu bir bölge olarak algılanmaya devam ediyor.

Askeri güvenlik meselesinin bu kadar odakta olması aynı zamanda dış politikada karar verme sürecinde bazı yasal düzenlemelere rağmen 1990'larda olduğu gibi askerin ağırlıklı rolünün sürmesine de vesile oluyor.²⁴ Irak, Türkiye'de asker-sivil koordinasyonunun çok iyi olduğunu söyleyebileceğimiz bir dış politika alanı olmadı. En azından söylem temelinde kamuoyuna da yansıyan zaman zaman farklı çıkışlar, muğlak duruşlar ortaya çıktı. Bu durumda özellikle dış siyasetin yürütülmesinde asker-sivil ilişkisi açısından sıkıntılı bir görüntü verildi. Tabii bu askerin siyasetteki rolünün halihazırda AB'ye üyelik sürecinde sorgulandığı bir dönemde Türkiye-AB süreci için sıkıntılar yaratıyor.

---

²⁴ Ümit Cizre, "Politics and Military in Turkey into the 21st Century", *EUI Working Papers*, European University Institute, 2000, s.25; Gencer Özcan, "Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi", Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl – Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1998 içinde, s. 67-100.

Türkiye'nin Kürt problemine Irak'ın süreklilik gösteren etkisine baktığımızda ise, Irak üzerinden genel olarak bölgedeki ve Türkiye'deki Kürtlerin artan bir şekilde dünya ilgisine mazhar olması Ankara'nın özellikle insan hakları, kültürel haklar konusunda giderek baskı altında kalmasına neden oluyor. Türkiye'nin daha çok iç dinamikleriyle çözmesi gereken bir konu fazlasıyla bölgesel konjonktür üzerinden okunmaya başlanmıştır. AB sürecinde Kürtlere yönelik kültürel haklar konusunda bazı ilerlemeler olsa da Irak'taki Kürtlerin siyasi, toplumsal ve ekonomik düzlemde kazandıkları etkin durum Türkiye'nin Kürt meselesine etkide bulunuyor. Irak, Türkiye'nin Kürt siyaseti açısından sürekli bir referans noktası olmaya başladı. Türkiye kendi insiyatifiyle Kürt meselesinde dil, kültürel haklar konusunda bazı açılımlar yapar ve planlarken Irak kaynaklı PKK saldırılarındaki artışla bu adımların atılması Türk kamuoyunun hassasiyeti düşünüldüğünde gittikçe zorlaştı. Irak kaynaklı terör, Türkiye'nin terörle mücadele ile özgürlükleri genişletme konusunda denge sağlamakta zorlanmasına neden oluyor. Mesela Abdullah Öcalan'ın yakalanmasında sonra, AB sürecinin de verdiği ivmeyle, örneğin 2002 yılında Kürtçe eğitime ve televizyon yayınına izin verilmesi, Güneydoğu Anadolu bölgesinde sıkıyönetimin kaldırılması gibi bazı önemli adımlar atılsa bile, 2004 sonlarından bu yana PKK saldırılarının artması ve şiddetlenmesi ile birlikte demokratikleşme, kültürel haklar ve ekonomik gelişme gibi çok boyutlu olarak probleme bakma eğilimi pratikte ivme kaybetti.

Irak, bu belirtilen yukarıdaki iki nokta ışığında, Türkiye-ABD ve Türkiye-AB ilişkileri için kısa ve orta vadede sürekli bir istikrarsızlık kaynağı olma potansiyeli taşıyor. Türkiye, Irak'taki gelişmelere özellikle iç siyasetteki Kürt meselesi nedeniyle ve terörün baskısı sonucunda devletin, rejimin bekası ve toprak bütünlüğü gibi temel bir devletin varoluş ya da temel görevi perspektifinden baktığından bu gelişmeler Türkiye için hayati bir önem, aciliyet arz ediyor. Bu hayatiyet ve acili-

yet hissi Batılı müttefikler, 'stratejik ortak' Washington tarafından bile zor algılanıyor. Ve bu bağlamda da, Irak konusunda farklılaşan öznel sıkıntılarını müttefiklerine anlatmakta çoğu zaman zorlanan bir Türkiye ortaya çıkıyor. Kasım 2007 Bush-Erdoğan görüşmesinde Türkiye-ABD stratejik ortaklığının vurgulanması hükümeti bir ölçüde rahatlatılabildi. Fakat müttefiklik ilişkisinde artık sadece jeo-strajik, jeo-politik önem ya da bölgede yüzünü Batıya dönük ülke olmanın avantajını kullanma gibi tarihsel referans noktalarıyla hareket etmek zorlaşıyor. Bunların ötesinde toplumsal, kültürel düzlemde değil daha derin, çok boyutlu kolayca sarsılmayacak toplumsal ve ekonomik düzlemde bağlar kurmak gerekiyor. Yoksa bir bölgesel kriz üzerinden altmış yıllık müttefiklik ilişkisi ciddi bir biçimde sorgulanıyor ki, Ankara bunu özellikle Irak işgalinden sonra yoğun olarak yaşadı ve yaşıyor.

Sonuç olarak, Türkiye, Irak'a sınırdaş bir ülke olarak bu ülkedeki gelişmeler ve bunların etkileri nedeniyle kendisini güvenlik sorunu olan bir ülke olarak görüyor, dolayısıyla da riskli bir bölgede istikrarsız bir ülke, terörle boğuşan bir ülke konumuna düşüyor. Bu durum Türkiye'nin dış siyaset alanını daraltıyor. Bu duruma karşın Irak bağlamında güç merkezli dış politika bakış açısından, güç kullanarak problemleri çözme girdabından Türkiye kısa vadede olmasa da orta ya da uzun vadede kurtulmanın yollarını bulmalıdır. Bölgesel işbirlikleriyle ya da Batılı müttefikleriyle ortak politikalar geliştirme notasından hareketle bu acil güvenlik tehdidi altında olma durumundan çıkması gerekir. Bunun yanında Ankara Irak'ta resmi ya da gayri-resmi düzlemde ilişki ağı kurabileceği aktörlerin sayısını artırmalı, ilgili grup ve bölge ülkeleriyle diyalogunu sürdürmelidir. Ayrıca da daha ziyade iç siyasetteki gecikmişliklerden, sorunlardan kaynaklanan nedenlerle süregelen Kürt problemini Irak'taki gelişmelere endeksli bir bakış açısıyla ele almamak alışkanlığını geliştirmesi gerekiyor. Başka bir deyişle Irak'taki gelişmelerin Türkiye'de toplumsal barışı her an etkileyebile-

cek bir dış politika meselesi olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Yoksa önümüzdeki dönemde Irak'la ilgili Kerkük'ün nihai statüsünün belirlenmesi gibi kritik konular düşünüldüğünde, Türkiye, her an savunmacı, olayların kendisini sürüklediği, belirsizliklerin ülkesi olmaya devam eder. Ve Irak, Türk dış politikasını sanki ülkenin başka hiçbir dış politika önceliği yokmuşçasına gündeme hakim olmaya devam eder. Irak Türkiye'nin tüm dış ilişkilerini belirleyici bir irtifa kazanmamalı Türkiye'nin adeta tüm ilişki sistematiğini ipotek altına koymamalıdır. Türkiye, güç kullanarak problemlerini çözmek zorunda kalan bir ülke olmaktan çıkmalı, gerektiğinde konvansiyonel bir çatışma için hazırlıklı olsa da, demokratikleşme, insan hakları konusundaki değişimiyle, barış içinde bir arada yaşama becerisine sahip olduğunu göstererek, ekonomik işbirlikleri ve entegrasyona yönelik insiyatifler geliştirerek, bölge için, güvenliğin tesisinde başka yolları olduğunu göstermeli, bölge barışına ortak değerler yaratmak suretiyle kalıcı katkı sağlamalıdır. Bu hem bölge ile ilişkileri için hem de müttefikleriyle diyalogu için tercih edeceği bir dış politika davranışı olmalıdır. Bu özellikle BM nezdinde 11 Eylül sonrasında yürürlüğe giren "Medeniyetler İttifakı" gibi global oluşumlarda önemli roller üstlenmeye talip ve bunların içinde olan Türkiye için bir zorunluluktur. Irak süreci gösteriyor ki, sadece bir tek dış politika olayı üzerinden bile günümüzde mikro milliyetçiliklerin yükselmesi, kimlik politikalarının öne çıkması, insan hakları ve demokrasinin hayatiliğinin anlaşılması, ekonomik entegrasyonun önemi, devlet güvenliği kadar birey güvenliğinin de önem kazanması gibi küreselleşmenin yansımalarını deneyimlemek mümkündür. Buna bağlı olarak, her dış siyaset gelişmesinin öngörülemez çeşitlilikte yansımaları olabilir ki, Türkiye dış siyaseti bütün bu beklenmeyenlere, çoklu gelişmelere, etkileşimlere hazırlıklı olmalı, bunları avantaja dönüştürmenin yollarını araştırmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdevelioğlu, Atay. ve Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*, Cilt. I, 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001 içinde, s. 365-367.

Aras, Bülent. &, Radwan Ziadeh, “Turko-Syrian Relations under Erdogan”, *Al-Hayat*, 31 Ağustos 2007, <http://english.daralhayat.com/opinion/contributors/08-2007/Article-20070831-bbc7fd69-c0a8-10ed-01b1-934071599b35/story.html> (Erişim, Tarih 11 Kasım 2007).

Aslan, Ali H. “Oval Ofisten Vaat Çıktı”, *Zaman*, 6 Kasım 2007.

Bozdağlıoğlu, Yücel. *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*, New York: Routledge, 2003, s.25.

Bilgin, Pınar. “Clash of Cultures? Differences Between Turkey and the European Union on Security”, Ali L. Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan (der.), *The Europeanization of Turkey’s Security Policy: Prospects and Pitfalls*, Ankara: Foreign Policy Institute, 2004, içinde, s. 43.

Buzan, Barry. Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security-A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner, 1998.

Cizre, Ümit. “Politics and Military in Turkey into the 21st Century”, *EUI Working Papers*, European University Institute, 2000.

Çalış, Şaban. “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”, *Liberal Düşünce*, Sayı. 13, No 4, Kış 1999.

Dağı, Zeynep. *Rusya’nın Dönüşümü- Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2002.

Gerger, Haluk. “Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Doğu”, *Doğudan*, Cilt 1, Sayı 1, 2007, s.17.

Gülalp, Haldun. *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma*, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Hill, Christopher. *The Changing Politics of Foreign Policy*, Basingstoke, Palgrave, 2003, s.6.

HYPERLINK ["http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=389523"](http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=389523) (Erişim, Tarih 15 Ekim 2007)

İnat, Kemal. ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", Zeynep Dağı (der.), *Doğu'dan Batı'ya Dış Politika-AK Partili Yıllar*, Ankara: Orion Yayınevi, 2006.

Kadioğlu, Ayşe. "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity" Sylvia Kedourie (der.), *Turkey- Identity, Democracy, Politics*, London: Frank Cass, 1996 içinde, s:177-193.

Karaosmanoğlu, Ali. "Transatlantik Çatlağı: Değişen Kimlikler", *Doğu-Batı*, Sayı 23, 2003, s.180.

Katzenstein, Peter J. *The Culture of National Security- Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996.

Lapid, Yosef. ve Fredrich Kratochwil (der.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, London: Lynne Rienner Publishers, 1996.

Mazlum, Semra Cerit. ve Doğan, Erhan. *Sivil Toplum ve Dış Politika*, İstanbul, Bağlam, 2006.

Nakip, Mahir. "Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı?", *Avrasya Dosyası*, Kuzey Irak Özel, Cilt. 3, Sayı. 1, İlkbahar 1996, s. 40.

Oktav, Özden Zeynep. "The Limits of Change: Turkey, Iran and Syria", Nurişin Ateşoğlu Güney (der.), *Contentious Issues of Security and the Future of*

Turkey, Hampshire: Ashgata, 2007 içinde, s.87-89.

“Operasyona Yeşil Işık”, *Radikal*, 6 Kasım 2007.

Özcan, Gencer. “Doksanlarda Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika-sında Askeri Yapının Artan Etkisi”, Şule Kut ve Gencer Özcan (der.), *En Uzun On Yıl– Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1998 içinde, s: 67-100.

Sever, Ayşegül. “Evolution of Turkish-American Relations in the Middle East since 1945”, *Turkish Review of Middle East Studies*, Cilt. 10, 1998/1999, s: 143-168.

Smith, Anthony. *Milli Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Şimşir, Bilal. *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*, Ankara: Bilgi, 2004.

Tayfur, Fatih. “Dış Politika”, Atilla Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi*, İstanbul: İle-tişim Yayınları, 2005 içinde, s.105.

Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cam-bridge University Press, 2006.

Zehfuss, Maja. *Constructivism in International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

*
* *

Kerkük'ün Kaderi

Mahir NAKİP*

Uzak Tarihe Kısa Bakış

Tarihi kaynaklar 835 yılında Abbasi Halifesi Mu'tasım'ın Türklerden oluşan bir muhafız birliğini kurduğunu ve bu birliğin yavaş yavaş idarede söz sahibi olmaya başladığını göstermektedir.¹ Türklerin, Kerkük şehrine yerleşmelerinin bu tarihten sonra başladığını kabul etmek mümkündür.² Büveyhilerin, Abbasiler üzerine uyguladıkları baskıyı ortadan kaldırmak üzere, Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet eder. 1055 yılında çoğu Oğuz boylarına mensup ordusu ile Irak'a giren Tuğrul Bey, Büveyhilerin egemenliğine son verir ve son hükümdarları Melik Rahim'i tutuklar. Tuğrul Bey, Kerkük'e kadar uzanan bölgede askeri egemenliğini tesis eder ve asayişini sağlar.³ Kerkük 63 yıl Büyük Selçuklularda kalır. 1118 yılında iktidar, Irak Selçuklularına geçer ve şehir olarak Kerkük sadece 12 yıl Irak Selçukluların elinde kalabilir. Irak Selçuklularını da 1194 yılında Harzemşahlı ortadan kaldırır. Ancak, Kuzey Irak'ta bir otorite boşluğu meydana gelir; Kuzey

---

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi.

¹ Faruk Sümer, "Irak Türklerinin Tarihine Kısa Bir Bakış", *Türk Yurdu*, Sayı 5, 1959, s. 9-11.

² Suphi Saatçi, "Kerkük Evleri?", *Osmanlı Mimarisi, Osmanlı Şehirleri 1*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2003, s. 10.

³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, s. 85.

Günümüzde Akkoyunlu ve Karakoyunlu, iki köklü Türkmen ailesi olup, Kerkük'te yaşamaktadırlar.

1508 yılında Şii bir Türkmen devleti olan Safaviler, kesintili de olsa 1534 yılına kadar Irak'ta söz sahibi olurlar. Kanuni Sultan Süleyman Haziran 1534'te Irakeyn Seferine çıkar. Burada Bayat boyuna mensup ünlü Kerküklü Türk Şairi Fuzuli, Bağdat Kasidesini Padişaha sunar. Kerkük 1549 yılında beylik ve 1578 yılında beylerbeyi olur.¹⁶ Bu tarihlerde Kerkük, Osmanlı kayıtlarında "Gökyurt" olarak geçmeye başlar.¹⁷ Bu Türkçe ismin niçin Kerkük'e verildiğini bilmiyoruz. Ama Osmanlı'nın Kerkük şehrine Türkçe bir isim verme düşüncesi, bu şehrin o tarihlerde bir Türk şehri olduğunun başka bir delili sayılabilir. Mamafiş, bu isim fazla kullanılmamıştır. Kerkük Kalesi'ne yeniçeriler yerleştirilir. Osmanlı-Safevi çatışmaları bölgede huzursuzluklara sebep olmaya devam eder. Bunun üzerine Osmanlı Hükümdarı IV. Murad, 1638 yılında tarihi Bağdat Seferine çıkar. Bağdat, Safevilerin elinden alınırken, Kerkük de tekrar Osmanlı topraklarına dahil olur. IV. Murad'ın Bağdat seferinden sonra yerleşik Türk kültürüne Anadolu'dan gelen Türk kültürü de eklenerek, daha sağlam ve zengin bir yapı ortaya çıkar.

Kerkük, 1733 yılında Osmanlı ile İran arasında son kez ihtilaf konusu olur. Kerkük, 1746 yılında Osmanlılarla İranlılar arasında imzalanan bir barış antlaşması ile 4 Eylül 1746 günü tekrar Osmanlılara geçer.¹⁸ Bu tarihten itibaren 1918 yılına kadar, yani, kesintisiz tam 172 yıl Kerkük Osmanlı'nın toprağı olacaktır.

---

¹⁶ Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Liège: E. J. Brill, 1972, s. 128.

¹⁷ T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Ankara, 1993, s. 24.

¹⁸ Saatçi, "*Tarihten Günümüze Irak...*", s. 14.

Kısaca gördüğümüz gibi, bu şehir, yüzyıllar önce Türklerle tanışmış ve Türk kültürünü kucaklayabilmiştir. Kerkük şehrini bir Türkmen yerleşim bölgesi olarak gören Arap kökenli Amerikalı uzman Batatu,¹⁹ Türkmenlerin Kerkük'te görünmeleri meselesinde "Arap ve diğer yabancı tarih kitaplarında 10. yüzyıldan önce Kerkük ve civarlarında Türklerin yaşadığına dair elimizde delil bulunmamaktadır"²⁰ demektedir.

Bölgenin etnik yapısını inceleyen bir başka araştırmacı da Cecil J. Edmonds'tur. *Kürtler, Türkler ve Araplar* isimli kitabının Arapça'ya tercüme edildiği bu yazar, 1922 yılında Kerkük nüfusunun yaklaşık 25.000 olduğunu ve çoğunluğun Türkmenlerden oluştuğunu kaydeder. Yazar kitabında, şehir nüfusunun dörtte birinin Kürt olduğunu ve az sayıda da Arap, Hıristiyan ve Yahudi'nin bu şehirde yaşadığını söyler.²¹

Musul Vilayeti'nin kaderi Lozan Antlaşmasında sonuca bağlanmayınca Milletler Cemiyeti'ne havale edilir. Bu çerçevede özel bir komisyon kurulur ve bu komisyonun 16 Temmuz 1925 günü tuttuğu raporda Kerkük bir Türk şehri olarak gösterilmektedir.²² Daha sonra Musul sorununu daha yakından inceleyen başka bir komisyon, Kerkük ve Kifri şehir sakinlerinin daha çok Türkmenlerden oluştuğunu kabul etmiştir.²³

¹⁹ Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movments of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Baathists, and Free Officers*, London: Princeton University Press, 1989, s. 913.

²⁰ Hanna Batatu, *El-İrak, El-Kitabulthalith, El-Tabakat ük İctimaiyye El-Kadime vel-Harakat El-Thevriyye El İrakiyye*, Tercüme: Afif El-Rezzaz, Beyrut, 1992, s. 912 (Arapça).

²¹ Cecil J. Edmonds, *Kurds, Turks and Araps: Politics, Travel and Research in North-Eastren Iraq, 1919-1925*, London: Oxford University Press, 1957, s. 265-278.

²² *League of Nations, Komisyon tarafından 30 Eylül 1924 tarihinde sunulan rapor*, C. 400, M-147, 1925, VII, s. 38.

²³ *Birleşmiş Millet Belgeleri*, 660 United Nations Treaty Series 195.

İngiliz İdaresinde Kerkük

İngilizlerin 20 asrın başlarında Irak'a girmelerinin ana hedefi Kerkük petrollerini ele geçirmektir. Nitekim Kerkük sınırına gelene kadar Osmanlı ordusu ile çarpıştılar. Ancak, Türkmenlerin varlığını kabul eden Bağdat idaresi 25 Ekim 1920 günü kurulan Abdul-Rahman El-Geylani kabinesinde, Eğitim ve Sağlık Bakanlıklarını Kerküklü bir Türkmen olan İzzet Paşa'ya tevdi edilmiştir.²⁴ Temmuz 1921'de yapılan referandumda Kerkük halkı Prens Faysal'ın krallığını reddetmiş, İngilizlere karşı açık bir tavır sergilemiş ve başta Neftçi ailesi²⁵ olmak üzere bu şehirde yaşayan Türkmen aileleri gizli bazı faaliyetler yürütmeye başlamışlardır.²⁶ 1923 yılında hazırlanmakta olan Irak Anayasasına desteklerini kazanmak üzere Kerkük'ün ileri gelenlerinden destek istenmiş, bunun üzerine Kerküklüler dört şart ileri sürmüşlerdir. Bunlar²⁷;

- 1-Seçim sürecinde Hükümetin oluşumuna karışmamak,
- 2-Kerkük'ün mahalli yönetiminde Türk karakterinin (kimliğinin) korunması,
- 3-Türkçenin Kerkük bölgesinde resmi bir dil olarak kabul edilmesi ve
- 4-Bağdat'ta kurulacak bütün hükümet kabinelerinde Türkmenlere yer vermektir.

1923'ün Temmuzunda Türkmenlerin bu isteklerine karşı Irak Başbakanı Abdül-Muhsin Al-Sadun Türkçe bir cevap yazarak, ikinci ve

---

²⁴ Edmonds, *Kurds, Turks and?*, s. 266-280.

²⁵ Neft, Arapça petrol anlamına gelir. Osmanlı Padişahı Sultan Abdulhamit, İngilizlerin Kerkük petrollerine göz dikmesi üzerine, bu şehirde petrol çıkarma imtiyazını bu Türkmen ailesine vererek soyadları Neftçi olmuştur. Bu ailenin ileri gelenlerinden Abdullah Neftçi, 14 Temmuz 1959 Katliamında şehit düşenler arasındadır.

²⁶ Liora Lukitz, *Iraq: The Search for National Identity*, London: Frank Cass, 1995, s. 40.

²⁷ Aynı eser, s. 41.

üçüncü isteklerinin kabul edildiğini bildirmiştir.²⁸

Kerkük'te Türkmenlerle İngiliz idaresi arasındaki ilk niza 4 Mayıs 1924 günü meydana geldi. Kerkük'ün Büyük Pazar esnafı ile İngiliz taraftarı Teyyariler arasında çıkan çatışmada çok sayıda Türkmen şehit düşmüştür. Irak Polis Gücü'nün müdahalesi neticesinde huzur tekrar tesis edilmişti. Ayrıca, Kerkük'te Türkçe yayın yapan Necme Gazetesi'nin 4 Şubat 1924 günkü nüshasına bir ilan veren Kerkük Valiliği, zarar gören kişi, esnaf ve ailelerin zararlarını tazmin etmişlerdir. Gazetede yayınlanan 199 zarar görenin mesleklerine bakıldığında tamamen Türkmenlerden oluştuğunu görebiliriz.²⁹ 12 Temmuz 1946 günü Gavurbağı Katliamı gerçekleşti. Burada da Irak polisi petrol şirketinden yürüyüşe çıkan işçilerin üzerine ateş açarak çok sayıda Türkmen'in ölmesine bir kısmının da yaralanmasına sebep olmuştur.³⁰

Cumhuriyet Döneminde Kerkük'ün Siyasi Kimliği

14 Temmuz 1958 darbesiyle Abdülkerim Kasım Kraliyeti devirmişti. Her Iraklı gibi Türkmenler de cumhuriyetin ilanına sevinmişlerdi. Ancak, Komünist Partisi'nin iktidarı yavaş yavaş ele geçirme teşebbüsleri, Kerkük Türkmenlerini endişelendiriyordu. Özellikle Kürt lideri Molla Mustafa Barzani'nin bu parti ile açık işbirliğine girmesi ve Kerkük'ü Kürdistan bölgesine dahil ettirme teşebbüsleri, halkı iyice tedirgin etmiştir. Nitekim o tarihlerde merkezi Kerkük'te bulunan II. Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı 9 Eylül 1958 günü Kasım'a gönderdiği gizli raporunda özetle şunları söylüyor: "Kerkük halkı Kürt ol-

²⁸ Aynı eser, s. 42.

²⁹ Geniş bilgi için bkz: Ershad El-Hurmuzi, *Elturkman vel Vatanul İraki*, (Türkmenler ve Irak) Kerkük, İkinci Basım, Kerkük Vakfı Yayınları, 2003, s. 57-65.

³⁰ Ershad El-Hurmuzi, "Safahat Minel Tarih El-Turkmani, Meczeret Gavurbağı Fi Karkuk", (Türkmen Tarihinden Yapraklar, Kerkük'te Gavurbağı Katliamı), *Kardaşlık Dergisi*, Sayı. 23, 2004, s. 75 (Arapça).

madığı halde, şehir Kürdistan bölgesine dahil edilmek istenmektedir. Bundan amaç, Irak Cumhuriyeti'nin milli serveti olan petrole egemen olmaktır. Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün merkezini Kerkük'te kurmak ve başına bir Kürdü getirmek, kesinlikle doğru değildir. Kerkük'te görev yapacak eğitim müdürünün Arap olması yanında, tarafsız ve adil bir kişi olması şarttır.³¹ Tabakçalı, 19 Ocak 1959 tarihinde bir başka rapor yollayarak ordudaki Kürt subayların gizli faaliyetlerini açığa çıkarır ve 15 Şubat 1959 günü şu telgrafı Kasım'a çeker: "Önceden size gönderdiğimiz raporları lütfen göz önüne alınız. Yoksa Kürtler, çoğunluğunu Türklerin (Türkmenlerin) teşkil ettiği bu şehri ileride Kürdistan bölgesine katacaklardır. Bu da genç Irak Cumhuriyeti'nin milli çıkarlarına ters düşer..."³²

Tabakçalı'nın raporları görevden alınmasına sebep olur ve yerine Komünist görüşlü Davud El-Cenabi 2. Tümen komutanlığına getirilir. Kerkük Belediye Başkanlığı'na Kürt kökenli Maruf Berzenci tayin edilir. 14 Temmuz 1959 günü Cumhuriyetin I. yıldönümü kutlamalarının yapıldığı sırada olaylar patlak verir ve çok sayıda Türkmen tutuklanır. Türkmenlerin ileri gelenlerinden 25 kişi hunhar bir biçimde katledilir ve çok sayıda Türkmenin evi ve iş yeri yağmalanır ve yakılır.³³ Komünist Kürtler tarafından öldürülen Türkmenler, Kürt Belediye Başkanı tarafından şehir dışında toplu bir mezara gömülür.³⁴ General Kasım, katliamın sorumluluğunu Komünist Partisine ve Kürt siyasi gruplarına yükler. Arkasından 260 Komünist ve Kürt tutuklanır. Büyük bir kısmı serbest bırakılırken bir kısmı da idama mahkûm edilir. Kasım'ı deviren

---

³¹ Casim Muhlis El-Muhami, *Muthekkerat El-Tabakçalı ve Thikreyat*, (Tabakçalı'nın Hatırları) İkinci Basım, Bağdat: Zaman Matbaası, 1985, s. 356.

³² Aynı eser.

³³ Zubeyda Umar, "The Forgotten Minority Turkomans of Iraq", *Inquiry*, Şubat 1987, s.40.

³⁴ George E. Kirk, *Contemporary Arab Politics*, N.Y.: Frederick Praeger, 1961, s. 162-163

General Abdülselem Arif, 23 Haziran 1963 günü bu hükmü yerine getirerek 28 suçlu Kürt ve Komünisti idam eder.³⁵

1968 yılında iktidara gelen Baas Partisi özellikle 1970'li yıllarda ciddi anlamda Kerkük'ün kimliğini değiştirmeye çalışır. 1974 yılında Cumhurbaşkanı Yardımcısı olan Saddam, Kerkük'ün adını değiştirir, Tuzhurmatı ve Kifri gibi Türkmen ilçelerini Kerkük'ten alıp, Arap illerine bağlar. Türkmenlerin bu şehirden gayrimenkul almalarını yasaklar. Türkmen halkını güneye sürer. Bir zamanlar Türkmenlerin yoğunlukta yaşadığı tarihi Kale'yi yıktırır.³⁶ Ayrıca, Kerkük'ten yüzlerce Türkmeni idama mahkûm eder.³⁷ Kerkük bu haliyle 2003 yılı savaşına kadar gelir.

Sorun Olarak Kerkük

Kerkük meselesi Irak'ın sorunlar yumağının belki en önemli parçasıdır. Şu anda potansiyel bir problem olarak duruyor. Çünkü şu anda bir mezhep çatışması içinde bulunan Irak'ta bir etnik çatışma söz konusu olursa, bunun kaynağı Kerkük'teki etnik yapı olacaktır. Bugün Irak'ın içerisinde cereyan eden olaylar birinci derecede Irak halkını huzursuz etmekte ve düşündürmektedir. Yani, Kerkük sadece Irak halkını değil, bütün bölgeyi kaygılandıran bir şehirdir denilebilir. Malum Lozan görüşmelerinden önce Osmanlı devleti daha ayakta iken, İngilizlerle Birinci Dünya Harbinde en büyük ihtilaf konularından birisi Musul vilayeti meselesi idi.³⁸ Tabii ki, esasında petrol meselesiydi. Yoksa bu vilayet üzerinde olan İngilizlerin emelleri boşuna değildi. Bu film şimdi

³⁵ Wurya Jaff, *Karkuk, Dirase Siyasiye ve İctimaiyye*, (Kerkük, Politik ve Sosyal Bir Çalışma), Erbil: Matbaat Wizretül Thekafa, 1998, s.100.

³⁶ Suphi Saatçi, *Irak Türkmenleri*, İstanbul: Ötüken, 2. Basım s. 249-276.

³⁷ Ershad El- Hurmuzi, *Elturkman vel Vatanul İraki*, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2003, s. 120-145.

³⁸ Saatçi, "Irak Türkmenleri...", s. 120.

yeniden tekrarlanıyor. Başka bir ifadeyle, daha hala bölge Osmanlı devletinin çöküş sancılarını yaşıyor. Bu sancıların başında Kerkük meselesi gelmektedir.

İngilizler Irak'ta yönetimi aldıktan sonra Kraliyet Dönemi süresince ve 1958 yılında cumhuriyetin ilanından sonra, Saddam dönemi ve 2003 yılı savaş sonrası meselelere baktığımızda iki mesele hep yan yana zikredilmiştir. Biri Kerkük meselesi, diğeri Türkmen meselesidir. Demek ki, Türkmen meselesi tabiri caizse Kerkük meselesi ile bütünleşmiştir. Nitekim uzun yıllar Türkiye'de Irak'taki Türkler için "Kerkük Türkleri" tabiri kullanılmıştır. Dolayısıyla, 2003 yılından sonra cereyan eden hadiseleri incelediğimizde, bu noktadan meseleye bakmamız lazım.

2003 Savaşı

Kerkük'ün geleceğini anlayabilmek için özellikle 2003 yılından sonra cereyan eden hadiseleri masaya yatırmamız gerekmektedir. Kerkük meselesi bir petrol meselesidir. Kerkük'te petrol olmasaydı, bugün Malatya'dan ya da Gaziantep'ten farklı olmayacaktı. Ancak bugün Kerkük bir sorunsu bu sorunun temelinde TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihinde olan tezkeresinin geçmemesinden kaynaklanıyor. Eğer bu tezkerelere geçmiş olsaydı Kerkük çıkmazı bu kadar bütün dünyayı meşgul etmezdi. En azından belirli formüller içerisine oturtulabilirdi. Elbette ki sorun olarak devam ederdi ama bu kadar büyük bir sorun haline gelmezdi. Bunu da şu şekilde savunabiliriz: ABD Türkiye'yi üçüncü ortak olarak kaybettikten sonra özellikle Kuzey Irak'ı rahat teslim edebileceği bir başka güce ihtiyaç duydu. Kürt siyasi grupları içerisinde Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) rahatlıkla bu boşluğu doldurdular. Ancak, bunun da ABD'ne bir maliyeti olacaktır.

Kerkük petrolü önemli bir petrol kaynağıdır. Çünkü varil başına üretim maliyeti 1 dolardır. Bugün dünya petrolünün 90 doların üstü-

ne fırladığına bakarsak bu maliyetin ne kadar düşük olduğunu anlamak kolaydır. Yeryüzüne en yakın petroldür. Onun için de çıkarma maliyeti düşüktür. Kerkük petroleri tartışmasız büyük bir rezervdir. Irak petrolerinin aşağı yukarı % 50'sine yakınıni oluşturuyor.³⁹ Dünya petrolerinin % 4'ünü oluşturmaktadır. En uzun ömürlü kuyular olarak gösteriliyor. Doğrusu herkesin iştahını kabartacak niteliktedir. Dolayısıyla, biz Kerkük şehrinin etnik yapısını tartışacağımıza petrol kanunu tartışmamız herhalde daha doğru olacaktır. Petrol kanunu bir taslak olarak hazırlandı. Birkaç tane değişiklik de yapıldı üzerinde. Fakat aylardan beridir Irak parlamentosunda tartışılmakta ve bir sonuca varılamamaktadır. Anayasanın 109. maddesine göre yeraltı ve yerüstü bütün kaynaklar Irak halkınındır. Bu Irak'ın bütünlüğü açısından önemli bir anayasa maddesidir; korunması gereken bir maddedir. Ancak, petrol kanununun içerisinde olan maddelere baktığımızda, durum hiç de öyle değil. Daha kanun çıkmadan yapılan anlaşma gereği Irak petrol gelirlerinin % 17'si kuzey Irak yerel yönetimine verilmiştir ve bu kanun taslağında da yabancı firmalara yüksek oranda mülkiyet hakkı veriyor. Bunların hepsini üst üste koyduğumuz takdirde, bu kanuna bağlı olarak Kerkük'ün geleceğinin ne kadar tehlikede olduğunu görmemiz mümkündür. Çünkü esas mesele petrol gelirlerinin paylaşım meselesidir. Yoksa Kerkük şehrinin etnik yapısı meselesi değildir.

Burada Kerkük'ün etnik yapısını tartışmayacağız. Kerkük'ün etnik yapısı hakkında çok sayıda kaynak yayınlanmıştır. İngilizlerin şehri işgaline kadar etnik yapı büyük ölçüde Türkmenlerden oluşuyor.⁴⁰ Petrolün üretiminden sonra yeni bir istihdam alanı çıkınca, civar köylerden insanların bu şehre gelmesine sebep olmuştur. Elbette ki, o tarih-

---

³⁹ Mahir Nakip, "Washington Çıkarması Irak'ın Geleceği 2007", *Global Strateji Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 9, 2007, s. 130.

⁴⁰ Mahir Nakip, *Kerkük'ün Kimliği*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2007, s. 202.

lerde Kürt halkı da Kerkük'e gelerek, bu imkandan yararlanmak istemiştir. Kral Faysal zamanında kurulan Haşimi Hükümeti, planlı olarak güneyden Arap aşiretlerini kuzeye taşıyarak, Kerkük civarında yerleştirilmişlerdir. Cumhuriyet dönemi yani 1958 yılından sonraki yönetimler de hep Türkiye'den çekinerek, bu şehirde olan Türkmen nüfusunu güneye sürme gayretleri içerisinde olmuşlardır. Saddam bunu çok daha bariz bir şekilde yapmıştır. 1974 yılında planlı bir şekilde bu yörede yaşayan Türkmenleri ve Kürtleri ya güneye sürerek, ya da başka bölgelere götürerek bu petrolün sadece Arap halkına kalması için gereken tedbirleri almıştır.⁴¹ Bu uygulama günümüzde birtakım sorunlara sebep olmuştur. Savaş patlak vermeden önce ABD, Türkiye'ye üstü kapalı da olsa bir güvence vererek Kerkük ve Musul şehirlerine ABD askerlerinden başkası girmeyeceğini söylemiştir. Ancak, 10 Nisan 2003 günü onbine yakın Peşmergenin şehre girmesi, tapu nüfus dairelerinin yağmalanması, o günden şehrin etnik yapısının değiştirilmek istendiği ortaya çıkmıştır. Aslında Kürt siyasi grupları sadece 2003 yılında şehrin etnik yapısını değiştirmek istemediler ve tapu dairelerini yok etmediler. 1991'de de aynı hadise yaşandı ve yine bu iki daire yağmalanmıştı. Demek ki, burada etnik yapıyı planlı bir değiştirme teşebbüsü var.

ABD'nin Kerkük Politikası

2003 yılından sonra da 1 Mart tezkeresinin yaratmış olduğu boşluk ortadadır. ABD, Peşmergelerin Kerkük'e girmesine açıkça izin vermiştir. Böylece ABD Kerkük ile ilgili çok ciddi bir stratejik hata yapmıştır. Şehirde ilk başta 30 kişilik bir meclis kuruluyor. Her etnik gruba 6'şar kişilik sandalye ayrılıyor: Türkmenlere 6, Araplara 6, Kürtlere 6 ve Hıristiyanlara 6. Toplam 24 sandalye ediyor. 6 sandalyeyi de kendi kontenjanı olarak saklıyor. Herkes ABD'nin Kerkük'teki askeri valisinden şunu beklemiş: İki sandalye Türkmenlere verir, 2 sandalye

⁴¹ Saatçi, "Irak Türkmenleri...", s. 209.

Araplara verir, 2 sandalye de Kürtlere verir. Ancak, bu 6 kişi elbette ki Amerikan yanlısı kişiler olur. İngilizler de 1919'da buna benzer uygulamalar yapmışlar. Ancak, askeri Amerikan valisi 5'ini Kürt, 1'ni de Hıristiyanlardan atamıştır. Şehrin dengesi o tarihten itibaren bozulmaya başlamıştır. Bugün şehrin yapısına baktığımız takdirde, vali Kürt, belediye başkanı Kürt, askeri garnizon komutanı Kürt, emniyet müdürü Kürt, meclis başkanı Kürt. Şehri yöneten idari kadro tamamıyla Kürtlerden oluşmaktadır. Bu adaletsiz sonucun müsebbibi ABD'dir.

Bir adım daha ileriye gittiğimizde, en önemli problem ki Türkiye de bunun üzerinde ısrarla ve dikkatle durmaktadır, şehrin etnik yapısının değiştirilmek istenmesidir. 2003 tarihinde tahmini olarak Türkmenler 350 bin civarında olup şehrin üçte birini oluşturmaktadır. Bugün Türkmenlerin şehirdeki nüfusu bu sayının biraz üstündedir. 2003 yılının başlarında Kürtlerin nüfusu yine 300 bin civarındadır. Ama bugün Kürtlerin nüfusu şehirde 700 bini geçmiştir. Arapların nüfusu yine o tarihte 250 bin civarındadır. Bugün Arapların şehirdeki nüfus yoğunluğunun takriben 100-150 bine düştüğü tahmin edilebilir. Yani Arapların bir kısmı güneye göç etmişler. Bu etnik değişiklik ister istemez referandumun geleceğini de etkilemektedir.

Anayasanın 140'ncı maddesine temas etmekte de yarar vardır. İlk Anayasa Komisyonu kurulduğunda 53 kişiden oluşmuştur. Görüşmeler sırasında Kerkük'le ilgili herhangi bir maddenin olmadığını görüyoruz. Ancak, Iraklı siyasetçilerin tabir ettikleri siyasi mutfakta Irak'ın ileri gelen siyasi liderleri bir araya gelerek, (Şiiilerle Kürtler arasında cereyan eden) bir pazarlık neticesinde Anayasada Kerkük konusunda bir maddenin olması gerektiğine karar verirler. Bu madde Anayasanın taslağına giriyor; meclisten geçiyor ve halkın oylamasına sunulur, 140. Madde'nin de içinde bulunduğu Anayasa kabul ediliyor. 140'ncü maddeye göre şehir önce normalleştirilecek, sonra bu şehirde sayım yapıla-

cak. Aralık 2007 tarihinde de referandum yapılarak, bu şehri kaderi belli olacaktır. BM Anayasa Referandumundan üç ay önce Irak'ta bir kamuoyu yoklaması yapmıştır.⁴² Irak'ın bütün halkı üzerinde yapılmış, 15 bin kişi üzerinde uygulanmıştır. Orada çıkan sonuca göre Irak halkının % 67'si Kerkük'ün merkezi hükümete bağlanmasını uygun görmüştür. Sadece %11'i Kürt Bölgesine bağlanmasını uygun görmüştür. Dolayısıyla, Anayasanın bu maddesi ister istemez tartışma konusu olmuştur. Nitekim, haklı olarak Türkiye devleti de Kerkük şehri ile ilgili söz söyleme ihtiyacı duymuştur. Kerkük'ün Irak'ın bütününe ait olduğunu eğer illa da bir çözüm gerekiyorsa burada özel statülü bir şehir oluşması gerektiğini vurgulamıştır.

Aralık 2007'de Kerkük referandumu gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin siyasi baskıları neticesinde ve ayrıca teknik sebeplerde dolayı referandumun mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, fiili olarak referandum ertelenmiştir. Ama bu resmi olarak nasıl bir kalıba oturtulur, orası belli değildir. BM de tavsiye kararlarında Kerkük'te referandumun yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. İşin enterezan tarafı, Kasım 2007'de İstanbul'da yapılan Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısı'na İran da katılmıştır. İran Dışişleri Bakanı Muttaki kendi ülkesine döner-dönmez bir demeç vererek, Kerkük referandumun hemen ertelenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu demeç Irak'ta özellikle yerel Kürt yönetimi tarafından büyük bir infial yaratmıştır. Bir nevi Irak'ın içişlerine karışma gibi görülmüştür. Ama benim kanaatime göre bu biraz da bölge dengelerini Türkiye lehine düşünmek isteyen bir İran'ın var olduğunu gösteriyor. Kaldı ki, Arap ülkeleri zaten Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan olsun bir şekilde Kerkük konusunun gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

---

⁴² UNOPS, *Constitutional Baseline Survey, Conducted on Behalf of the Transitional National Assembly, Constitutional Drafting Committee, Nationwide Public Opinion Survey* July 20–25, 2005, s. 72.

Mevcut durumu analiz ettikten sonra Kerkük'ün geleceği ile ilgili önemli bazı tespitleri de dile getirmek lazım. Kerkük sorunu elbette Irak Anayasasının çerçevesinde çözülecektir. Ancak, 140'ncı madde bu çözüme elverişli değildir. Bu madde mutlaka bütün tarafların rızası içerisinde değiştirilmelidir. Nitekim anayasanın 142'nci maddesi anayasanın bütününe tekrar gözden geçirilebilir olduğunu, tekrar halk oylamasına gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. 126. Madde de böyle bir değişikliğin nasıl yapılacağını açıklamaktadır. Kerkük sorunu anayasal çerçevede ancak 126. Madde kapsamında yeniden ele alınabilir. Nitekim Irak Meclisindeki Türkmen grubu Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak bu konuda görüş talep etmiştir. Ayrıca Irak Meclisi de aynı adımı atmıştır.

Mevcut Irak Anayasasının hiçbir maddesi doğru dürüst çalışmamaktadır. Federasyonla ilgili olan maddesi sadece kuzey Irak'ta uygulanmaktadır. Petrol kanunu hala sürüncemededir. Dolayısıyla, 140. madde de artık kadük olmuştur. Tabii ki çözüm anayasa çerçevesinde olmalıdır.

Kerkük referandumunun ertelenmesi Kerkük sorununu zaten çözmez. Sadece erteler. Çözümün elbette ki uzlaşılı ile olması lazım. Konsensüs, siyasi mutfakta olmaz! Konsensüs halkın önünde olur, demokratik bir şekilde ve bütün tarafların katılımıyla olur. Siz Türkmen siyasi gruplarını Kerkük'ün kaderini tartışma konusunda dışlırsanız çözüme ulaşamazsınız. Kerkük Kürt siyasi gruplarıyla Şii siyasi grupları arasında bir pazarlık neticesinde anayasaya girmiştir. Bu Irak'ın geleceği açısından oldukça tehlikeli bir gelişmedir. Kerkük'ün bir referandum neticesinde ileriki bir tarihte Kuzey Irak yerel yönetimine katılmasının, bölgede çok ciddi problemlere sebebiyet vereceğine kesin gözüyle bakılabilir. Böyle bir gelişme, Türkiye'nin ciddi manada antipatisini toplayabilir veya Türkiye'yi harekete geçirebilir. Suriye de

aynı kategoride mütalaa edilebilir ve ciddi bir denge bozuklukları meydana gelebilir.

Diğer taraftan Kerkük meselesi, Türkmen meselesi ile bütünleşmiştir. Bugün Irak siyasi sahasında Türkmenlerin ciddi manada dışlandıklarını söyleyebiliriz. Anayasa'da sadece bazı haklara sahip oldukları vurgulanıyor. Eğer Kürtler Irak toplumunun %17'sini oluşturuyorlarsa Türkmenler de % 9-10'unu oluşturmaktadırlar. Yani eğer Türkmenler Irak'ta azınlıksa, Kürtler de % 30'luk olan azınlık diliminin içerisinde. Çünkü Irak'ın %70'ı Arap'tır. Dolayısıyla, Türkmenler de Kürtlerin elde ettikleri hakların aynısına sahip olmalıdırlar. Aksi takdirde denge bozulur. Kerkük bu açıdan da önemlidir. Türkmen siyasi grupları şu iddiayı ileri sürmektedirler. Irak 18 vilayetten ibarettir. Üç vilayette Kürt vali vardır. Geri kalan 14 vilayette de Arap vali vardır. 1 vilayette Türkmen vali olsa çok mu haksızlık olur? Dolayısıyla, Kerkük'ün özel statülü bir şehir olması daha makul ve orta bir çözümdür denilebilir. Elbette ki, bu hiçbir tarafı memnun etmeyecektir. Yani özel statülü çözüme ne Sünni Araplar, ne Şii Araplar, ne Kürtler, ne de Türkmenler razı olacaktır. Ancak, özel statülü çözüm hem bütün tarafları memnun etme açısından, hem de Irak'ın toprak bütünlüğünü muhafaza etme açısından önemli görülmektedir. Demek ki yerel Kürt yönetime bağlanması çok ciddi bir siyasi tehlike, bölgesel birtakım kaynamalara sebebiyet verecektir. Buna mümkün mertebe Irak yönetimi ve ABD ayrıca yavaş yavaş rol almak isteyen BM'in dikkat etmesi gereken bir konudur.

Türkmen siyasi gruplarının bir iddiası vardır. Niye bir Türkmen özerk bölgesi kurulmasın? Telafer niye bir il olmasın? Telafer'in bugün nüfusu 350 bindir. Halbuki, Duhok'un nüfusu 300 bindir. Nəcəf'in nüfusu ise 250 bindir. Nəcəf ile Duhok vilayet oluyor da niçin Telafer olmasın? Dolayısıyla, Telafer, Kerkük ve Tuzhurmatu'dan oluşan bir

Türkmen bölgesi niye oluşmasın? Ancak, realist bir yaklaşımla bu teklife baktığımızda, gerçekleşmesi zor görünüyor. Çünkü Türkmenlerin siyasi ve askeri yönden Irak sahasında bir ağırlıkları olduğu iddia edilemez. Ayrıca, Irak'ta faaliyet gösteren bütün siyasi grupların arkasında güçlü ve kararlı devletler vardır. Şiiilerin arkasında İran, Sünni Arapların arkasında Sünni Arap devletleri ve Kürt siyasi grupların arkasında da ABD bulunmaktadır. Her ne kadar Türkiye, Türkmenlerin destekçisi olarak görünüyorsa da, diğer devletlerin verdikleri destek karşısında basit kalmaktadır. Ama özel statülü bir şehir olması meselesi elbette ki çözümü mümkün olan bir meseledir.

Sonuç

Sonuçta, Irak'taki siyasi gelişmeler gösteriyor ki Kerkük'le Türkmen meselesi bir noktada birleşmiş durumdadır. Türkiye, bu realiteyi göz önüne alarak Türkmen ve Kerkük siyasetini şekillendirmelidir. Bugün Türkmenler üç çatı altında siyaset yapmaktadır: Şii listesinde olan Türkmenler, Sünni listesindeki Türkmenler ve kendi listeleriyle siyasete atılan Türkmenler. Elbette, kendi kimlikleriyle siyasete atılan Türkmenler Türkiye açısından çok daha önemlidir. Kerkük'ün, Kuzey Irak yerel yönetimine katılması söz konusu olduğu takdirde, bu kesimin çok ciddi manada zayıflayacağını ve giderek Türkmen halkının Sünnilere ya da Şiiilere doğru bir kayma göstereceğini söyleyebiliriz. Bu da büyük bir olasılıkla Irak'ta bölüşmenin mezhebi esasa göre olmasını körükleyecek nitelikte olacaktır.

Bazı çevrelere göre, 2003'den sonra Irak'taki olan etnik yapılarla ilgili Türkiye sadece Türkmenleri savunmuştur ya da onların yanında yer almıştır. Bu görüş doğru değildir. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah Gül'ün de her zaman vurguladığı gibi Irak'ta yaşayan Kürtler de, Araplar da, Türkmenler de kardeşimizdir. Türkiye gerçekten bu söyleminde samimi davranmaktadır. Türkiye'nin takip ettiği

“herkese eşit mesafede olma siyaseti” doğrudur ve bu şekilde de devam etmektedir. Ancak, ne var ki, Türkmenler bu cemaatler içerisinde en çok mağdur olan bir kesimdir. Türkiye, elbette ki mazlumu zalim karşısında daha fazla korumalıdır. Bugün 200 bine yakın Türkmen Erbil’de yaşamaktadır. Fakat bunların herhangi bir siyasi hakları, bağımsız bir parti kurma, kendi insanlarını seçme yetkileri yoktur. Telafer’de olan hadiseleri de hepimiz takip ettik. Orada da çok ciddi manada ekonomik ve siyasi sıkıntılar meydana gelmektedir. Kerkük’te olan olaylar da zaten ortadadır. Bugün Kerkük tamamen KDP ve KYB’nin hegemonyası altına girmiştir. Referandumun ertelenmesi Kerkük sorununu çözemediğine göre, Birleşmiş Milletlerin denetimi altında ve uluslararası gözlemcilerin denetiminde Kerkük’te yaşayan Arap, Kürt, Türkmen ve Keldoaşuriler bir araya gelerek ortak bir çözüm üzerinde anlaşmalıdırlar. Kerkük artık Irak’ın bir iç meselesi değil, bölgesel ve hatta uluslar arası bir sorundur.

KAYNAKÇA

Batatu, Hana. *El-İrak, El-Kitabulthalith, El-Tabakat ük İctimaiyye El-Kadime vel- Harakat El-Thevriyye El İrakiyye*, Tercüme: Afif El-Rezzaz, Beyrut, 1992.

Batatu, Hana. *The Old Social Calsses and the Revolutionary Movments of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Calsses and of its Communists, Baathists, and Free Officers*, London: Princeton University Press, 1989.

Birleşmiş Millet Belgeleri, 660 United Nations Treaty Series 195.

Cevad, Mustafa. "Karkuk Tu'vi Tuğruluthalith Ahir Salatin El-Selcukiyyin Bi-İran", (Kerkük Son İnan Selçuklu Sultanı Üçüncü Tuğrul'a Ev sahipliği Yapıyor), *Beşir*, Sayı. 23, 1959.

Cevad, Mustafa. " Muhtasar Tarih Ettürk fil-İraq", (Irak'ta Muhtasar Türk Tarihi), *Mecelletül Delil*, Cilt. I, Sayı. 2, 1947.

Edmonds, Cecil J. *Kurds, Turks and Araps: Politics, Travel and Research in North-Eastren Iraq, 1919-1925*, London: Oxford University Press, 1957.

El-Hurmuzi, Ershad. "Safahat Minel Tarih El-Turkmani, Meczeret Gavurbağı Fi Karkuk", (Türkmen Tarihinden Yapraklar, Kerkük'te Gavurbağı Katliamı), *Kardaşlık Dergisi*, Sayı. 23, 2004.

El- Hurmuzi, Ershad. *Elturkman vel Vatanul İraki*, (Türkmenler ve Irak), İstanbul, Kerkük Vakfı, 2003.

El-Muhami, Casim Muhlis. *Muthekkerat El-Tabakçali ve Thikreyat*, (Tabakçalı'nın Hatırları) İkinci Basım, Bağdat: Zaman Matbaası, 1985.

İsm. Warya. *Karkuk, Dirase Siyasiye ve İctimaiyye*, (Kerkük, Politik ve Sosyal Bir Çalışma), Erbil: Matbaat Wizretül Thekafa, 1998.

Kafesoğlu, İbrahim. "Kür-Boğa" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 6, İstanbul, 1967.

Kirk, George E. *Contemporary Arab Politics*, N.Y.: Frederick Praeger, 1961.

League of Nations, *Komisyon Raporu*, C. 400, M-147, 1925, VII

Lukitz, Liora. *Iraq: The Search for National Identity*, London: Frank Cass, 1995.

Nakip, Mahir. "Washington Çıkarması Irak'ın Geleceği 2007" *Global Strateji Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 9, 2007.

Nakip, Mahir. *Kerkük'ün Kimliği*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2007.

Pitcher, Donald Edgar. *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Lie-de: E. J. Brill, 1972.

Saatçi, Suphi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul, Ötügen: Neşriyat, 2. Basım, 2003.

Saatçi, Suphi. *Kerkük Evleri*, İstanbul: Klasik Yayınları, Osmanlı Mimarisi, Osmanlı Şehirleri I, 2003.

Sümer, Faruk. "Irak Türklerinin Tarihine Kısa Bir Bakış", *Türk Yurdu*, Sayı. 5, 1959.

T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Ankara, 1993.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.

Şami, Nizam ed-Din. *Zafername*, Çev. Necati Lugal, Ankara, Türk Tarih Ku-

rumu Basımevi, 1949.

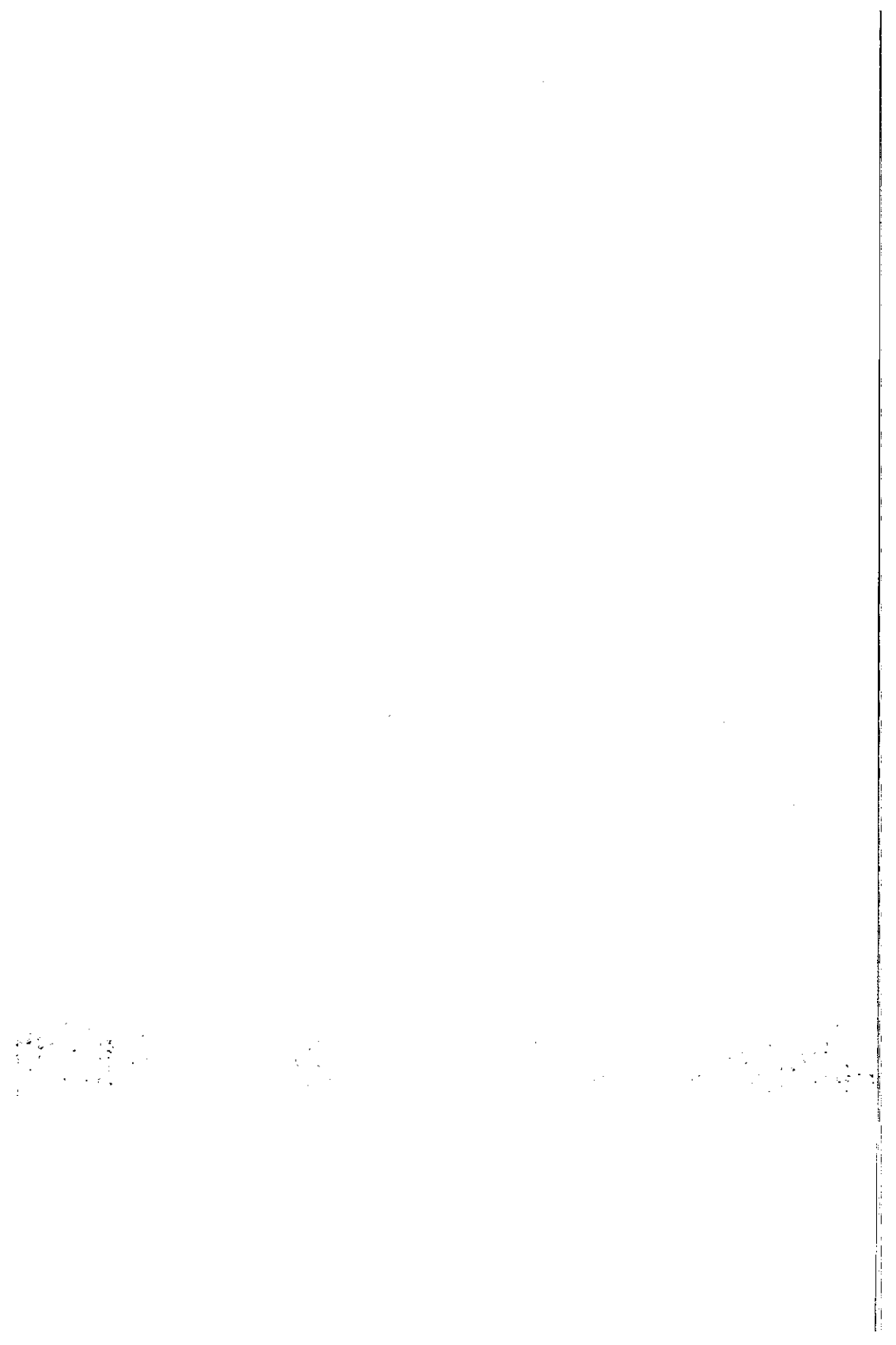
Yınanç, M. Halil. "Akkoyunlular", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965.

Zubeyda, Umar. "The Forgotten Minority Turkomans of Iraq", *Inquiry*, February 1987.

UNOPS, *Constitutional Baseline Survey, Conducted on Behalf of the Transitional National Assembly, Constitutional Drafting Committee, Nationwide Public Opinion Survey*, July 20 – 25, 2005.

*
* *

Bir Güvenlik Sorunsalı olarak Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Açmazı

S. Gülden AYMAN*

Türkiye'nin Irak'a ilişkin politikaları ile Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunlar bugün birbirinden ayrı düşünülmesi hayli zor meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerindeki açmaz bir "ittifak içi güvenlik sorunsalı"¹ olarak değerlendirilecek, bu sorunsalın uluslararası sistemlerin yapısal özelliklerinden nasıl etkilendiği açıklanacak, Irak Savaşı'nın Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden tanımlanması neden ve nasıl zorunlu kıldığı vurgulanarak Türkiye ile ABD arasındaki pazarlık süreci üzerinde durulacaktır.

Güvenlik Sorunsalı ve Uluslararası Sistemin Yapısı

Glenn H. Synder ittifak içi siyasette müttefikler arasında çıkan sorunları temelde iki ana başlıkta toplamaktadır. Bunlardan ilki, bir devletin kendi yaşamsal çıkarlarının ihlal edildiğini düşünmediği durumlarda içinde bulunduğu müttefiklik bağları yüzünden başka bir devlet ya da devletlerle çatışmaya sürüklenmesi endişesidir (entrapment). Müttefikin çıkarlarını korumak için çatışmaya çekilmek çoğunlukla it-

---

* Doç, Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Glenn H. Snyder, "The Security Dilemma in Alliance Politics", *World Politics*, Cilt. 36, Sayı.4, 1984, s: 461-495.

tifakın muhafazasına müttefikin çıkarlarını korumak için bir çatışmaya girmenin maliyetinden daha fazla önem verildiği durumlarda söz konusu olmaktadır. Diğer ise, müttefikinden/müttefiklerinden destek bekleyen bir devletin karşı karşıya olduğu tehdit veya tehditler karşısında beklediğini bulamaması yani yalnız bırakılmasıdır (abandonment). Terk edilme, genelde verilen sözlerin, yapılan vaatlerin yerine getirilmemesi, desteğin esirgenmesi anlamına gelmektedir. Terk edilme daha ileri bir aşamada ittifakın ortadan kalkması hatta müttefikin karşı tarafa geçmesini de içerebilir.²

İttifak yapan devletlerin birbirlerine duydukları ihtiyaç, bir savaş durumunda müttefikten gelecek yardımın savaşın sonucunu belirlemede kritik bir önem kazandığı, müttefikin hasım üzerinde baskı kuracak çok önemli güç unsurlarına sahip olduğu, karşı tarafla olan gerilim ve ya çatışmanın yoğunluğu ve nihayet söz konusu müttefikin desteğinin yerine geçecek alternatiflere sahip olunamadığı ölçüde artmaktadır. Bu bağlamda Snyder bizzat müttefikin yardımına duyulan ihtiyacı 'doğrudan bağımlılık', onun diğer tarafa yanaşarak karşı cepheyi güçlendirmesinin engellenmesi gereğini ise 'dolaylı bağımlılık veya stratejik çıkar' olarak tanımlamıştır. Snyder'a göre, Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin NATO'nun muhafazasını tek tek müttefiklerin bu ittifaka verdiği değerden çok daha fazla önemsemesi, yani stratejik çıkarlara sahip olması diğer müttefiklerin onun peşinden sürüklenme riskini çoğaltmaktaydı. Öte yandan, stratejik çıkarlar sahibi ABD de ittifakın muhafazasına daha çok önem verdiği için müttefiklerinin ittifaktan bağımsız davranışlarına bir ölçüde göz yummaya da zorlanmıştır.³

---

² Snyder bu kavramları ilk kullananın Michael Mandelbaum olduğunu söylemektedir. Bkz.: *Aynı eser*, s. 466; Michael Mandelbaum, *The Nuclear Revolution: International politics before and after Hiroshima*, New York: Cambridge University Press, 1981, Altıncı Bölüm.

³ *Aynı eser*, s. 471-477.

Devletlerin müttefiklerine taahhütlerini güçlendiren önemli unsurlardan birinin ittifak anlaşmasının berraklığı olduğu söylenebilir. Belirsizliklerle dolu bir anlaşma terk edilme korkusunu arttırırken müttefikin peşinden sürüklenme endişesini azaltmakta ve onunla pazarlık imkânlarını çoğaltmaktadır. Zira müttefikin yanında yer almayı düşünmeyenler aslında o anda karşı karşıya olunan meseleyle ilgili bir destek sözü vermediklerini savunabileceklerdir. Bunun aksine, müttefiklerin birbirlerine hangi durumlarda nasıl yardım edeceklerini, ne şekilde destek vereceklerini açıkça ortaya koyan bir anlaşma ise yalnız bırakılma riskini azaltmaktadır. Ayrıca, müttefiklerin birbirlerine vereceği desteğin daha önceki davranışlarından etkilendiği ve ittifak bağının, algılanan ortak çıkarların fazlalığı oranında sağlamlaştığı görülmektedir.⁴

‘İttifak siyasetinde güvenlik sorunsalı’ kavramı özellikle çok kutuplu uluslararası sistemlerde ‘müttefikin peşinden sürüklenme’ ve ‘terk edilme’ kaygılarının eşanlı olarak yatıştırılmasının yarattığı zorluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Çok kutuplu sistemlerde müttefikin peşinden sürüklenme ile yalnız bırakılma kaygıları ters orantılı bir ilişki içindedir, yani, birincisini yatıştırma çabaları ikincisini körüklemektedir. İki kutuplu sistemde ise yalnız bırakılma kaygıları hafiflerken müttefikin peşinden sürüklenme riski özellikle küçük devletler açısından önemli bir sorun haline gelmiştir. Aslında Soğuk Savaş yıllarında müttefikler arasındaki güvenlik sorunsalının nasıl yatıştığına ait sistemsel açıklamalar ortak tehdit algılamasının grup içi ilişkileri nasıl etkilediğini ortaya koyan sosyal psikolojik gözlemlerle de paralellikler arz etmektedir: Bir grubun karşısında onun varlığına yönelik tehdit ne kadar fazlaysa bu tehdit karşısında grup içi dayanışma ve siyasal kararlarda merkezin rolü de o oranda fazlalaşmaktadır.⁵ Nitekim büyük bir

---

⁴ Aynı eser, s. 471-473.

⁵ Georg Simmel, “The Persistence of Social Groups: II”, *American Journal of Sociology*, Sayı.3, 1897, s: 829-836; Georg Simmel, *Conflict and the Web of Group Affiliations*, New York: Free Press, 1956, s. 93.

tehdit yönelttiğine inanılan düşmana karşı bir arada hareket etmenin zorunlu görüldüğü Soğuk Savaş yıllarında ittifak içi dayanışmanın azami oranda güçlendiği, müttefiklerden birine yönelecek tehdit ya da saldırının diğer hepsine yönelmiş kabul edildiği görülmektedir.⁶

Bugünün ittifak içi güvenlik sorunsalını daha iyi anlamak açısından Soğuk Savaşın sona ermesini Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının bitişiyle kıyaslamak anlamlı olabilir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları yeni uluslararası düzenlere geçişin önemli aşamalarını teşkil etmişlerdir. Bu savaş sonrasında kurulan düzenler tabiatları gereği galiplerin yarattıkları uluslararası kuruluşlar ve normlarla devletlerarası ilişkilere yön verme gayretlerini yansıtmaktadır.⁷ Oysa her ne kadar Soğuk Savaşın galibi ABD ise de Dünya Savaşlarından farklı olarak galibin zaferini mağlubun ise kayıplarını ortaya koyan anlaşmalar söz konusu olmamış, bir sonraki düzeninin kurumlarının ve normlarının oluşturulması çok daha karmaşık ve zorlu süreçleri beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısı tek kutuplu-çok merkezli bir karakter arz ettiğini söylemek mümkündür. Sistemin tek kutuplu-çok merkezli özelliklerinin hegemonyanın tesisine mi yoksa çok kutuplu bir düzene doğru mu gelişeceği konusundaki tartışmalar güncel politikalarla da sınıran bir eksende sürmektedir.⁸ Tanım gereği tek kutupluluğu içeren hegemonyanın tesisi, sistemin 'anarşik' olma

---

⁶ Dış tehdit algılamasının ittifak içi dayanışmayı artırması hakkındaki eserlere örnek için bkz.: Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962, s. 207; George Liska, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962, s: 97-100.

⁷ Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, Cilt. 18, Sayı. 2 (Fall 1993), s: 44-79.

⁸ Bu çalışmaların en dikkat çekicilerinden birini gerçekleştiren Christopher Layne, tek kutuplu düzenin en fazla yirmi yıl devam edebileceğini söylemiştir. Layne'e göre bunun iki nedeninden birincisi hasımların karşı cephe oluşturma gayretleri diğeri ise kü-

özelliğini kaybetmesi ve ‘hıyerarşik’ bir niteliğe bürünmesi anlamına gelmektedir.⁹ Hegemonya hiçbir devletin karşı çıkmayı göze alamayacağı ölçüde büyük bir askeri güce sahip olmayı gerektirmektedir. Hegemon aynı zamanda uluslararası sistemde ekonomik üstünlüğe, kaynak bolluğuna sahip olan ve devletlerarası ilişkilerde hâkim olan kuraları belirleyen bir devlettir. Bu çerçevede hegemonya, hakim güç olma yolunda güçlü bir iradenin ortaya konmasını gerektirmekte ve uluslararası sisteme düzen verme yolunda baskın gücünü kullanmaya hazır bir ülkeyi akla getirmektedir.

ABD’nin halihazırda uluslararası sistemin en önemli askeri gücü olduğu açıktır. Ne var ki, hegemonyanın gereği olarak mutlak bir hiyerarşinin oluşması beklenemeyecek olsa bile sistemdeki diğer önemli güçlerin Amerikan hegemonyasını kabul etmemiş olmaları ve ABD’nin ekonomik zaafı bu hegemonyanın temellerini sarsmaktadır. Amerikan büyük stratejisinin aslında özel bir karışım olduğunu vurgulayan Christopher Layne’e göre, ABD bir taraftan Soğuk Savaş sonrasında kendi lehine ortaya çıkan güç eşitsizliğini muhafaza etmeye çalışan ‘statükocu’ bir devlet iken diğer taraftan gücünü arttırmaya ve gücünün jeopolitik ve ideolojik olarak genişletmeye çalışan bir yayıl-

---

resel bir role soyunmanın getirdiği yüklerdir. Bkz.: Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise,” *International Security* (Spring 1993). Layne 2006’da yazdığı makalede bu öngörüsünün doğrulanmamasının nedenleri arasında ABD askeri gücünün ezici üstünlüğü, ABD’nin başat konumundan rahatsız olan devletlerin kendi aralarındaki rekabet ve sorunlarının varlığı, yine bu ülkelerin tek kutuplu düzenin ortaya çıkışına hazırlıksız yakalanmaları ve bir taraftan ABD’nin gücüne karşı çıkarken diğer taraftan da onunla birlikte hareket ederek ortak kazançlar elde etmeye çalışmaları vb. faktörleri saymaktadır. Bkz.: Layne, “The Unipolar Illusion Revisited”, *International Security*, Cilt. 31, Sayı. 2, (Fall 2006), s. 7-41.

⁹ Hegemonyanın özellikleri hakkında bkz.: John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton, 2001, s.40, 34; Robert O Keohane and Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown, 1977, s. 28.

macı (expansionist) devlet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Ortak düşmanın ortadan kalkmasıyla bağımsız hareket etme kabiliyetleri artan müttefiklerin Amerikan politikalarına destek verip veremeyeceği ya da ne oranda verecekleri ABD ile çıkarlarının ne ölçüde özdeşleştiğine bağlıdır. Hâlihazırdaki uluslararası politika dinamikleri çok kutuplu uluslararası düzendeki ittifak içi dinamikleri hatırlatır şekilde müttefikin peşinden sürüklenme ve yalnız bırakılma kaygıları arasındaki gerilimleri arttırmaktadır. Bu gerilimlerin giderilmesi ise müttefikler arasında yoğun bir diplomatik çaba ve pazarlık sürecinin yaşanmasını ve bu çerçevede ilişkilerin yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır.

Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Tanımlanması Gereği

Soğuk Savaş sonrası Türk-Amerikan ilişkileri de tıpkı Transatlantik ilişkilerinin genelinde olduğu gibi yeniden tanımlanma sürecine girmiştir. Türkiye başlangıçta tek kutuplu dünyaya ABD ile birlikte hareket etmekle kazanacağı faydalar perspektifinden yaklaşmış, ABD'nin uluslararası sistemde tek kutup haline gelmesini kendi çıkarlarına aykırı görmemiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya'da yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkışı ile Türkiye'de "ABD ile yeni işbirliği imkânlarının ortaya çıktığına" dair bir algılama ön plana çıkmış ve bu çerçevede Türk-Amerikan ilişkilerine ortak kazanımlar çerçevesinde yeni bir çehre kazandırılmaya çalışılmıştır. Kimi NATO müttefiklerinin tek kutuplu dünya hakkında sahip olduğu olumsuz yaklaşımlara ve tereddütlere itibar etmeyen ve ABD'nin gücündeki artışın kendi gücünü de çoğaltacağı beklentisi içine giren Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında başta Yunanistan olmak üzere kimi komşularında rahatsızlıklara yol açtığı görülmektedir.¹¹

---

¹⁰ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited", *International Security*, Cilt. 31, Sayı. 2, (Fall 2006), s: 7-41, s.13.

¹¹ S. Gülden Ayman, *Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası*, Ankara: SAEMK, 2001, s. 24-26.

Türkiye'nin Farkı

Türkiye'nin diğer müttefiklerden en önemli farkı ABD'nin gözündeki sahip olduğu ekonomik kaynaklar nedeniyle vazgeçilmez öneme sahip Ortadoğu'nun yanı başında yer almasıdır. AB küresel bir role soyunmak ister ve bu rolün sınanma alanını oldukça dar tutarak değişimi özendirici politikalar dışında Ortadoğu'ya mesafeli bir tutum takınırken Türkiye'nin yaşamsal çıkarlarının ABD'nin Orta Doğu'daki politikalarından etkilenmeme şansı yoktur.

Tek kutuplu dünyanın Türkiye'ye Orta Doğu'da sağladığı avantaja örnek olarak yasadışı PKK'nın lideri Abdullah Öcalan 1999 başında –artık arkasında Sovyet desteği olmayan ve dolayısıyla pazarlık gücünü kaybetmiş bir ülke haline gelen– Suriye'den çıkartılması ve ABD'nin işbirliğiyle Kenya'da teslim alınması verilebilir. ABD'nin Orta Doğu'ya müdahalelerinin Türkiye'ye ne tür olumsuz yansımalarının olabileceğini ortaya koyan ise Körfez Krizi'dir. Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda¹² Bağdat'a karşı oluşturulan ABD'nin başını çektiği koalisyonuna verdiği destek¹³ sadece ona ciddi bir ekonomik mağduriyet yaşamamış aynı zamanda ABD'nin Irak'a yönelik amaçlarını giderek daha fazla sorgulayacağı bir sürecin başlamasına da neden olmuştur. 1991'deki Körfez Savaşı sonunda Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde Çekiş

---

¹² Türkiye'nin Irak politikası hakkında bkz.: Mahmut Bali Aykan, "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991-1995", *Middle Eastern Studies*, Cilt.32, Sayı. 4, October 1996, s: 342-366; Aykan, "Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995", *Middle East Journal*, Cilt. 50, Sayı.3, 1996, s: 344-358.

¹³ 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin, Berlin duvarının yıkılması Almanya'nın birleşmesinin ardından Sovyetler Birliği'nin de dağılması sonrasında Soğuk Savaş sonrası Batılı müttefiklerinin kendisine daha az ihtiyaç duyacakları hissine kapılan Türkiye'ye müttefiklerine stratejik değerini bir defa daha hatırlatma imkânını verdiği görülmektedir. Bkz. Duygu Sezer, "Turkey's Grand Strategy Facing a Dilemma", *International Spectator*, Cilt. 27, Sayı. 1, 1992, s: 17-32.

Güç'ün hâkimiyetinin kurulmasıyla Irak'ın kuzeyinde bir otorite boşluğunun doğmasının bunda en ağırlıklı rolü oynadığı söylenebilir.¹⁴

Türkiye Orta Doğu'da ABD ile birlikte hareket etmesinin askeri ve ekonomik maliyetlerini¹⁵ tek başına üstlenmek durumunda kalacağını da yine bu kriz esnasında hissetmiştir. Türkiye'ye Irak'tan gelebilecek olası bir saldırıyı caydırmak amacıyla NATO Çevik Kuvveti'nin çağrılması gündeme geldiğinde Türk hükümetinin talebi Alman hükümetince hemen kabul görmemiştir. Körfez Krizi ayrıca, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına yönelik tehditlerin söz konusu olmadığı durumlarda ABD ile birlikte hareket etmesi için iç siyasal uzlaşımın sağlanması gerektiğini aksi takdirde ülkenin kriz ortamına sürüklenilebileceğini de göstermiştir. Hatırlanacağı üzere, Körfez Krizinde Türk dış politikasının belirlenmesi sürecinde hükümet, hükümetin bir birimi olarak Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay arasında önemli görüş ayrılıklarının yaşanmış ve bu süreçte Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dış politikayı tek

---

¹⁴ Çekiç Güç tarafından desteklenen sivil toplum kuruluşlarının, Irak'ın bölünmesi planına göre çalışmalar yaptığı, Çekiç Güç'ün, Türk güvenlik kuvvetlerine karşı PKK'yı desteklediği kamuoyuna yansıyan ithamlar arasındadır. 14 Ocak 1992 günü basında çıkan haberler, Cudi Dağı'nda kısırılan PKK'lılara Diyarbakır'dan kalkan ABD helikopterlerinin malzeme attığının Genelkurmay tarafından tespit edildiği yazmıştır. Bir askeri tim olay yerine PKK'lılardan önce ulaşarak 27 çuvalı ele geçirmiş, çuvalardan giyecek ve yiyecek çıkmıştır. Bu olaydan sonra Amerikalılar olayı doğrulamışlar; ancak malzemelerin yanlışlıkla atıldığını söylemişlerdir.

¹⁵ 1990 yılında yapılan ticarete bakıldığında toplam ihracat içerisinde % 8'lik bir paya sahip olan Irak ihracatı Körfez Savaşı ertesinde en alt düzeylere inmiştir. Körfez Krizi petrol fiyatlarını yoğun biçimde etkilemiş, Türkiye'de ise bu enflasyonun ağır faturaları ödenmeye başlamıştır. Körfez Savaşının ardından artan terör olayları ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde göç, işyerlerinin kapanması ve işsizlik gibi birçok sorun baş göstermiş, büyüme hızında da düşüş doğal olarak gerçekleşmiş, Türkiye, Avrupa'da savaş bölgesi ilan edilmemesine karşın krizin ülkemize turizm açısından çıkardığı fatura 7 milyar dolar civarında olmuştur. Bkz. Mustafa Güleç, Gencal Oğuz, *Irak Savaşı'nın Gölgesinde Türkiye Ortadoğu İlişkileri*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Mayıs 2003.

başına belirlemek istemekle suçlanmıştır.

1 Mart Tezkeresi

2000’li yılların başında Türk-Amerikan ilişkilerinde güvenli bölgenin oluşturulması nedeniyle yaşanan sıkıntılarla ABD’de Rum ve Ermeni lobilerinin ağırlığından kaynaklanan sorunlar devam etse de Irak’ın işgaline değin bu ilişkileri temelinden sarsacak gelişmelerin yaşanmadığı söylenebilir.¹⁶

ABD perspektifinden konuya yaklaşıldığında, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan krizin başlıca nedeni Türkiye’nin tezkereyi onaylamayarak Amerikan askerlerinin Türk topraklarından geçişine izin vermediğidir. Aslında ABD’nin müttefiklerince Soğuk Savaş döneminde birçok kez yalnız bırakıldığı olmuştur. ABD’nin Irak işgaline karşı çıkan Avrupalı müttefikleri geçmişte ABD’ye Vietnam savaşında da destek vermemiş, Bretton Woods anlaşmasını da sorgulamışlardır. Ancak bu onların ABD ile olan ittifaklarını ortadan kaldırmamış, ilişkileri temelinden sarsan etkiler yaratmamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerini asıl bozan Türkiye’nin ABD’ye desteğini esirgemesi değil, destekleyeceği konusunda boş bir beklenti yaratması, ABD’yi oyalaması ve onu son anda savaş planlarını değiştirmeye zorlamasıdır. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman’ın 27-28 Aralık 2002 tarihlerinde Ankara’ya yaptığı ziyaret esnasında kendisine verilen mesaj, Türkiye’nin ABD’yi TBMM’nin onayına bağlı olarak “kuzey seçeneğinden mahrum bırakmayacağı” yolundadır. Bu çerçevede TBMM, -geliş amaçlarının Irak’a yapılacak bir askeri harekâtın hazırlığı olduğunu bildiği halde- Türkiye’deki askeri üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat, tevzi çalışmaları ve altyapı faaliyetlerinde bulunmak üzere ABD’ye mensup teknik ve askeri personelin Türkiye’de üç ay süreyle bulunmalarını kabul etmiştir. TBMM’nin öncü birliklerin gelmesine izin vermesi Amerikan yönetimi tarafından ana muharip birliklerin onaylanacağı şeklinde yorumlanmıştır. 1 Mart Tezkeresi öncesi

28 Şubat 2003 itibariyle bu personelin 2015'inin Türkiye'ye intikal edildiği görülmektedir.¹⁷

ABD heyetiyle Türk tarafı arasındaki müzakereler 1 Şubat 2003 günü başlamış ve 27 gün sürmüştür. Müzakerelerde en büyük rahatsızlık Türkiye'nin 80-90 bin asker civarındaki bir kara gücünün topraklarında konuşlanmasına izin vermemesinden kaynaklanmıştır. ABD yetkilileri kara kuvveti önerilerinin kabul edilmemesi halinde Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ortaklığın zarar görebileceğini ve bu durumda ekonomik yardım paketinin de unutulması gerektiğini yüksek sesle dile getirmişlerdir. Türkiye Ocak ayının son haftasında üç ABD tugayının Türkiye'den Kuzey Irak'a geçmesine izin vermiştir. Ayrıca "Türk birliklerinin Irak'a girmesi, görev alanı, komuta düzenlemeleri, çatışmaya gireceği durumlar ve görev alanlarının dışında Musul ve Kerkük'te harekât yapmalarının esasları, Kuzey Irak'taki Kürt gruplara (Barzani ve Talabani güçleri) silah ve teçhizat sağlanması, eğitim ve örgütlenmeleri, bu grupların harekâtındaki rolü ve görevleri, Kuzey Irak, Musul ve Kerkük'te muhalif gruplar arasında silahlı çatışmaların önlenmesi ve Türkmenlerin güvenliği, askeri harekât kapsamındaki faaliyetlerde Türkiye'nin konumu, bilgi ve söz sahibi olması, ABD birliklerinin hukuki statüsü, Türk yasalarının üstünlüğü, Türkiye'nin sağlayacağı lojistik desteğin esasları" müzakerelerin sertleşmesine yol açan kırılma noktalarını teşkil etmiştir. Bunlar arasında en önemli mesele Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesi olmuştur. Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker gönderme gerekçeleri, harekât sırasında Türk sınırına yönelecek göçün Irak topraklarında tutulması, PKK'ya karşı ileri hatta güvenlik önlemleri alınarak terörist sızmaların önüne geçilmesi ve Türkmenleri hedef alacak saldırılara karşı caydırıcılık icra edilmesini içermektedir. ABD ile tezkere müzakerelerini yürütmek için görevlen-

---

¹⁷ Deniz Bölükbaşı, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s. 35-39.

dirilen Büyükelçi Deniz Bölükbaşı Marisa Lino başkanlığındaki ABD heyetiyle müzakerelerin üç kez kesildiğini belirtmektedir. Bölükbaşı'nın iddiasına göre, bunlardan birinde, Lino Kuzey Irak'a konuşlanacak Türk birliklerinin meşru müdafaa dışında PKK ile mücadele etmesine de karşı çıkmıştır.

Aslında taraflar arasında geçen zorlu müzakerelerin sonunda askeri, hukuki, adli, teknik ve ekonomik konularda belli bir mutabakata varıldığı da bir gerçektir. Askeri mutabakat çerçevesinde Türk birliklerinin meşru savunma hakkını kullanmasını gerektiren durumlar, PKK-KADEK dahi teröristlerle mücadele ve Kürt grupların Musul, Kerkük ve Türkmenleri hedef alacak hareketlerinin ortaya çıkması olarak belirtilmiştir. Yine Türkiye ile ABD arasında varılan askeri mutabakata göre, ABD'nin eğitim, organizasyon, silah ve teçhizat sağlanması hakkında Barzani (KDP) ve Talabani (KYP) gruplarıyla yapacağı planlama toplantılarına Türk temsilcilerin katılması, ABD'nin bu gruplara destek, eğitim ve silah dağıtımının Türkiye ile birlikte koordine edilmesi yanında kendilerini savunma ihtiyaçlarıyla orantılı olması ve verilecek silahların Türk subaylarının nezaretinde dağıtılmaları kararlaştırılmıştır. Askeri mutabakat belgesinde "Türkmenlerin korunması konusunda Türkiye'nin endişelerini karşılamaya dönük hususlar yer almış, Türk yasa ve düzenlemelerinin üstünlüğü ve ABD birliklerinin Türkiye'deki faaliyetlerinin hiçbir şekilde Türkiye için mali yük getirmeyeceği ilkeleri açık bir şekilde hükme bağlanmış, ekonomik yardım paketinin içeriği ve yardım miktarı Türkiye'nin ihtiyaçları ışığında geliştirilmiş ve Irak askeri harekâtının ve bu amaçla kararlaştırılan düzenlemelerin Türkiye'nin egemenlik haklarını hiçbir şekilde kısıtlayamayacağı vurgulanarak ulusal çıkarlarını ve güvenliğini korumak amacıyla gerekli gördüğü tüm önlemleri alma hakkı saklı tutulmuştur"¹⁸

¹⁸ Mutabakat muhtırasındaki bu ve diğer hususların detayları için bkz. *Aynı eser*, s. 42-64.

Hükümet tarafından yetki almak üzere TBMM'ne sevk edilen tezkerre 1 Mart 2003 tarihinde Meclisin 39. bileşiminde görüşülmüştür. 533 üyenin katıldığı kapalı oturumda yapılan oylama 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oyla sonuçlanmış, Anayasa'nın ve iç tüzüğün karar için öngördüğü salt çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle reddedilmiştir.

Tezkerenin reddedilmesinde etkili olan faktörler arasında iç dinamiklerin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Irak krizi esnasında Türkiye'de devlet organları bölünmüş, hükümet ve ordu arasındaki soğukluğun bir sonucu olarak asker hükümete açık destek vermemiş, askeri makamlar sessiz kalmış ve düşük profilli bir tutum benimsemişlerdir. Ayrıca, tezkerenin onaylamasına muhalefetin itirazları dışında hükümetin de kendi içinde bölündüğü görülmektedir. Bu bölünmenin en önemli sonucu ise, hükümetin ABD ile müzakere edilen askeri, siyasi ve ekonomik belgelerin içeriği ve Türkiye'nin kazanımları hakkında TBMM'nin ve kamuoyunun ayrıntılı olarak bilgilendirilememesi olmuştur.¹⁹

Tezkerenin reddedilmesinde kuşkusuz Türkiye'nin ABD ile Körfez krizindeki olumsuz tecrübesi nedeniyle hissedilen güven eksikliğinin de rolü bulunmaktadır. Ancak bundan daha da önemlisi, işgalin Türk

---

¹⁹ ABD ile Irak harekâtı öncesinde yürütülen askeri, siyasi ve ekonomik pazarlıkların bilinmeyen yönlerini belgeleriyle ortaya koyan Deniz Bölükbaşı 'tezkerenin geçmesi halinde Kuzey Irak'a 4 takviyeli tugay ve özel görev kuvvetlerinden oluşan (Akrep timleri) 31 bin kişilik Türk birliklerinin girmesinin, ve Irak sınırından 40 kilometre derinlikteki Yağmur Hattı'nın Habur'un güneyinden, Fays-Habur'dan başlayarak Zaho Boğazı'nı, Dohuk'un doğusundan Atruş ve Barzan'ın güneyinden geçen ve Hayat Vadisi'nden İran-İrak sınırına kadar uzanan geniş bir bölgede konuşlanmasının' söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Bölükbaşı'nın kitabındaki en önemli iddialardan biri, eski TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın 'iç tüzük ihlali yaptığı' savıdır. 1 Mart'ta yapılan oylamada kabul ya da ret yönünde 'salt çoğunluk' rakamına ulaşılmasına rağmen Arınç'ın 'tezkerre kabul edilmedi' sonucunu açıklaması yeniden oylanması için bir sonraki birleşimin gündemine aktarmamasıdır. Bkz. Bölükbaşı, *Aynı eser*, 86-93.

dış politikasının temel özellikleriyle, bugüne kadar dış politikada benimsenen normlar ve davranış kalıplarıyla çelişmesi ve Türklerin kendi tarihine yönelik algılamalarıyla kolay destek veremeyecekleri bir olay niteliğine bürünmesidir.

Türk dış politikasının temel özelliklerinin başında Türkiye'nin statükocu ve barışçıl bir ülke olması gelmektedir. Türkiye'nin statükoculuğu bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde anlaşmalarla belirlenen sınırlara itaat etmek ve bu sınırları ciddi bir taciz, bir saldırıya maruz kalmadığı takdirde bozmamak yani toprak bütünlüğüne saygı göstermek esasına dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminden bugüne hep komşularıyla barışçıl ilişkiler içinde olan Türkiye açısından ABD'nin Irak'a müdahalesinin en önemli zaaflarından biri uluslararası meşruiyete sahip olmaması, BM Güvenlik Konseyi'nden geçen bir karara dayanmamasıdır. Ayrıca, Avrupalı işgal güçlerine karşı Kurtuluş Savaşı veren Türkiye'nin ABD'nin Irak işgaline yardımcı olması, kendi tecrübesine- açıkça ortaya konmasa da- bu tecrübeden alınan tarihi derslere aykırı düşmüştür.²⁰ Coğrafi yakınlık Türk toplumunun kendisini işgal edilen ülkenin halkı yerine koyma eğilimini arttırırken Amerikan işgal güçlerinin Türkiye'den çıkmayacağı yolundaki endişe ve kaygılar tarihi travmaları depreştirmiştir. 1 Mart Tezkeresi'ni reddeden TBMM'nin bundan tam on dokuz gün sonra, Türk hava sahasını Irak'a taarruz amaçlı olarak ABD hava güçlerinin kullanıma açması ve Türk askerlerinin Kuzey Irak'a girmesine yetki veren ikinci bir tezkeyi kabul etmesi ise, harekâtın hukuki meşruiyet temelini mevcut olmamasıyla açıklanan tepkileri asıl güçlendirenin Türk topraklarında Amerikan askerlerinin konuşlanmasından duyulan tedirginlik olduğunu ortaya koymaktadır.

²⁰ Türkiye'nin Orta Doğu ile ilgili algılamaları ve Irak Savaşı hakkında daha ayrıntılı bir analiz için bkz.: S.Gülden Ayman, 'Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı', *Akademik Orta Doğu*, Cilt. I, Sayı 1, 2006, s. 1-21.

Öte yandan, her ne kadar 1 Mart tezkeresi ile Amerikan askerlerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçmeleri söz konusu olmadıysa da Türkiye harekâta önemli katkı sağlamış, Türk hava sahası ABD tarafından hem hava taarruzu hem de askeri birlik ve teçhizat nakli amacıyla kullanmıştır. Aslında tezkerenin çıkmamasının ABD'de yarattığı tepkinin zaman zaman Süleymaniye'de Türk askerlerine yapılan baskın ve çuval geçirme olayında görüldüğü gibi kontrolden çıkmasının nedeni 1 Mart tezkeresi değil, ABD'nin Irak'a barış ve istikrar getirmedeki başarısızlığıdır. Başarısızlığın iki kritik sonucu olduğu görülmektedir. Birincisi, başarısız olduğunu gören ABD'nin Türkiye'yi bu başarısızlığın asıl suçlusu olarak ilan etmesi, onu kendi başarısızlığının bir mazereti bir 'günah keçisi' olarak kullanmasıdır. İkincisi ise, başarısızlığın Amerika'yı peşmergelere mecbur etmesidir ki Irak bağlamında neredeyse ABD-Türkiye ilişkisi kadar önemli bir hale gelen peşmerge- Amerikan ittifakı ile Irak'ın kuzeyinde Türkmenlerin haklarını ihlal eden ve 'gelecekte daha uygun koşullar sağlandığında bağımsızlık talebinde de bulunacağını'²¹ dile getiren Bölgesel Yönetim güçlenmiş, Türkiye'ye yönelik PKK saldırıları giderek artmış ve ABD Türkiye'nin çıkarlarına karşı kayıtsız bir tutum içine girmiştir.

Irak'a İlişkin Hassasiyetler

Türkiye'nin Irak'a ilişkin hassasiyetlerinin başında Irak'ın bütünlüğünün korunması gelmektedir. Türkiye gerek işgal öncesindeki beyanlarında ve gerekse işgal sonrasında Irak'ın bütünlüğüne vurgu yapmış, parçalanmış bir Irak'ı tehdit olarak algıladığını ortaya koymuştur. Türkiye'nin Irak'ın bütünlüğünü ön plana çıkarmasının gerisindeki temel kaygı, Irak'taki Kürt grupların bağımsızlık yönündeki çabalarıdır. İşgal sonrası dönemde oluşturulan ve referandum sonrasında uygulamaya konulan anayasada Irak'ın federal bir ülke olarak tanımlanmasının ardından Türkiye'nin de bütünlüğe ilişkin söylemlerini yumuşattığı gö-

²¹ "Bağımsız Kürt Devleti Kurulacak", *Hürriyet*, 31 Ocak 2005.

rılmaktadır. Ancak bu Türkiye'nin Irak'ta bağımsız oluşumları kabulü anlamına gelmemektedir. Türkiye, bölünme veya istikrarsızlığa bağlı olarak, Irak içerisinde yaşanacak etnik veya mezhebe dayalı bir iç savaşta kendisi kadar tüm bölge ülkelerinin de etkileneceğini Orta Doğu'daki çatışma sarmalının büyüyeceğini savunmaktadır. Türkiye'nin Irak'a ilişkin diğer önemli bir kaygısı da Kerkük konusudur. Tarihi olarak bir Türkmen şehri olan Kerkük'ün işgal sonrası dönemde hızla Kürtleştirilmesi Türkiye'nin endişelerini daha da arttırmıştır. Türkiye, Kerkük'ün, Anayasanın 140. maddesi çerçevesinde yapılacak olan bir referandumla Kürt bölgesine dâhil edilmesini engellemek istemektedir. Aynı bağlamda Türkiye'nin hassasiyet gösterdiği bir diğer önemli konu, yeniden yapılandırılmasına çalışılan Irak'ta, Türkmenlerin varlığının Irak'ın aslı unsurlarından birisi olarak tescil edilmesi ve ülke içerisinde siyasi, sosyal ve ekonomik haklarının korunmasıdır. Bununla birlikte Türkiye, laik bir ülke olarak, mezhebe dayalı bir politika yürütmekte ve Irak'ta Şii veya Sünni gruplar karşısında taraf olmamaya büyük bir özen göstermektedir. Türkiye'nin kaygılarını hafifletecek olan Irak'ta bağımsız ve tüm grupları temsil eden bir yönetimin tesis edilmesidir.

Yumuşak Dengeleme Çabaları

Aslında Türkiye'nin Irak işgali öncesindeki ve sonrasındaki davranışları neo-realist yaklaşım içinde devletlerin revizyonist bir güç karşısında onu dengelemeye mi yoksa onunla işbirliği yapmaya mı yöneldiği²² konusundaki tartışmalara ışık tutacak bir örnek niteliğindedir. Bu tutum Randall Schweller'in uzun süredir iddia ettiği kendi öz çıkarlarına tehdit yöneltmeyen durumlarda birtakım faydalar elde etme amacı-

---

²² Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, Ithaca Cornell Studies in Security Affairs, Cornell University Press, 1990; Walt, "Alliance Formation and Balance of Power", *International Security*, Cilt.9 , Sayı. 4, 1985), s: 3-43; Walt, "Testing theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia", *International Organization*, Cilt.42, Sayı. 2, 1988, s: 275-316.

la revizyonist devletin 'peşine takılma' (bandwagoning) ile onun yarattığı tehdidi 'dengelemenin' (balancing) özde farklı güdülerin ve durumların sonucu olduğu yolundaki savını desteklemektedir.²³ Birliğini ve toprak bütünlüğünü zedeleyebilecek gelişmeler başta olmak hayati çıkarların söz konusu olduğu durumlar Türkiye'yi dengeleme arayışına itmektedir.

Ancak Türkiye'nin ABD'yi dengeleme çabaları açık ve güçlü karşıt ittifaklar kurarak değil 'yumuşak dengeleme' olarak ifade edilen gayretler şeklinde kendisini göstermektedir. Robert A. Pape Türkiye'nin ABD'yi savaştan vazgeçirme çabasını, operasyonu geciktirmesini ve tezkereyi onaylamamasını yani ABD'nin hareketini zorlaştıran davranışlarını yumuşak dengeleme çabaları olarak tanımlamaktadır.²⁴ Yumuşak dengeleme kendilerinden oldukça büyük bir güce karşı durmak için bir araya gelen devletlerin resmi ittifakların dışında zımni bir uzlaşıyla hareket etmelerini ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁵ Resmi ittifakların yerini zımni uzlaşılardan almasının temel nedeni benzer çabalar içine giren devletlerin aralarındaki koordinasyon sorununu aşmalarıdır. Yumuşak dengelemenin askeri ittifaklarla dengelemeye yeğ tutulmasının güç asimetrisi dışındaki nedenleri arasında demokratik ülkeler arasındaki ilişkiye özgü bir tutum olması da bulunmaktadır. Örneğin, Judith Kelley Irak Savaşı'nda ABD'nin İngiltere dışındaki büyük Avrupalı müttefiklerin ABD ile stratejik işbirliğini reddetmelerini bir yumuşak dengeleme örneği olarak incelemektedir. Ona göre, İngiltere dışında Avrupalı müttefikleri, ezici gücü karşısında ABD'ye açıkça karşı çıkmayı göze alamayıp gelecekte daha iyi bir müzakere pozis-

²³ Randall Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back in", *International Security* 19:1 (Summer 1994), s: 72-107.

²⁴ Robert A. Pape, "Soft Balancing: How States Pursue Security in a Unipolar World", *International Security*, Cilt.30, Sayı.1, 2005, s: 7-45.

²⁵ Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, "Hard Times for Soft Balancing", *International Security*, Cilt. 30, Sayı. 1 (Summer 2005), s: 72-108.

yonu elde edeceklerini düşünerek şimdilik suskun kalmayı tercih etmişlerdir.²⁶

Yumuşak dengelemenin önemi onun uluslararası sistemde dönüşümün önemli bir manivelası olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Yumuşak dengelemenin müteceviz bir şekilde tek yanlı politikalar üreten ABD'ye karşı çıkışın bir aşaması olduğu, bu sürecin sonucunda ABD'ye karşı duran güçler arasındaki koordinasyon sorunun çözülmesiyle çok kutuplu bir dünyaya doğru geçişin de hızlanacağı iddia edilmektedir. Ancak Pape gibi yumuşak dengelemeyi tek kutuplu bir dünyada egemen devlete karşı gelişin bir yolu olarak görenler yanında, yumuşak dengelemenin tek kutuplulukta egemen gücü dengelemekte etkisiz kalacağını çünkü aslında bunun dengeleme olarak adlandırılmasına karşın güçler dengesiyle bir alakasının olmadığını ileri sürerler de vardır. Bu ikinci gruba göre, yumuşak dengeleme olarak tanımlanan davranışların geçmişten bugüne görülen diplomatik ikna, müzakere çabaları ve ekonomik, siyasi, diplomatik çıkar farklılaşmasından doğan ayrışmaların içinde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bir sonraki aşamada ABD ile olan çıkar ayrışmalarının yerlerini ortak tehdit algılamalarına bırakmasıyla tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçişi beklemek hiç de gerçekçi değildir. Zira hâlihazırda Avrupalı müttefikleri ABD'nin uluslararası sistemdeki başat konumunu ortadan kaldırmaktan ziyade onun kendilerinin yaklaşımlarını yok sayarak tek başına hareket etmesine karşı çıkmaktadırlar.²⁷

²⁶ Judith Kelley, "Strategic Non-Cooperation as Soft Balancing: Why Iraq was not just about Iraq", *International Politics*, Sayı.42, 2005, s: 153-173, s.157.

²⁷ Brooks ve Wohlforth'a göre, eğer bu yumuşak dengeleme çabaları Çin ve Rusya'nın ABD ile ilişkisi bağlamında ele alınacaksa burada da çıkar ayrışmaları üzerinde durmak daha gerçekçi olacaktır. Çünkü Çin'in çok kutuplu düzenini savunmasına karşılık ABD'ye ekonomik olarak bağımlı olduğu unutulmamalıdır. "Hard Times for...", *Aynı eser*.

Aslında Türk-Amerikan ilişkileri tarihi yumuşak dengeleme olarak adlandırılan çabalara sadece Soğuk Savaş sonrası dönemde rastlanmayacağına ortaya koymaktadır. Türkiye'nin, Amerikan politikalarını sınırlandırma, değişime zorlama, bu politikalara karşı çıkma, onları denetleme ve etkisiz kılma çabalarının, 2003'teki Irak işgalinde ABD'nin Türk toprakları ve tesislerini kullanma talebini geri çevirmesinin dışındaki örnekleri üzerinde duran İlder Turan, 1964'de Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale tehdidini, 1971-1974 arası ABD'nin haşhaş üretimini durdurmasını talebini, 1974'de Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesini ve bunun sonrasında Amerikan ambargosunu mercek altına almaktadır.²⁸

Yumuşak dengeleme Türkiye örneğinin de açıkça ortaya koyduğu gibi geleneksel dengelemeden farklı olarak güçler dengesini değiştirmeyi değil güçlü devletin tek taraflı eylemlerini ekonomik, diplomatik ve kurumsal çabalarla engellemeyi, zorlaştırmayı hedeflemektedir.²⁹

'Yumuşak dengeleme' olarak nitelendirilen bu çabalar içine Türkiye-İran ve Suriye arasında gelişen ilişkilerini, Irak'a komşu ülkeler toplantıları ile Türkiye'nin Iraklı Sünni grupları bir araya getiren girişimlerini katmak mümkündür.³⁰

28 İlder Turan, "The United States and Turkey: Limiting Unilateralism", *Ridgway Working Group on Challenges to U.S. Foreign and Military Policy*, 2005, www.ridgway.pitt.edu/docs/working_papers/6.%20%20Turan%2011-28-05.pdf -, (Erişim, 22.2. 2008).

29 Arap Birliği üyesi ülkelerin enformasyon bakanlarının Mısır'ın başkenti Kahire'de düzenledikleri toplantıda, birliğe üye ülkelerde yayın yapan uydu kanalları üzerindeki hükümet kontrolünün artırılması, böylece liderleri ya da ulusal ve dini önderleri eleştiren programlara kısıtlama getirilmesini öngören yeni bir yayın sözleşmesi kabul edilmiştir. "Arap Birliği Medyayı Susturdu", *Milliyet*, 14.2. 2008.

30 Irak'a Komşu Ülkeler toplantıları hakkında bkz. S. Gülden Ayman, "Irak İşgali, Komşuluk ve Dış Politika ", *Foreign Policy (Türkiye Baskısı)*, Sayı.34, Eylül-Kasım 2005, s: 59-65; Ayman, "Turkish-American Relations and the Future of Iraq", *Private Review*, Sayı.32, (Autumn 2007), s: 66-71.

Türkiye-İran- Suriye Yakınlaşması

Irak işgali Türkiye'nin İran ve Suriye ile ilişkilerinde yakınlaşmayı faktörlerden biri olarak karşımıza çıkarmaktadır. PKK'ya verdikleri lojistik destek nedeniyle geçmişte Türkiye'nin büyük tepkisi çekmiş bu iki ülke ABD işgali karşısında Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin ortaya çıkışını engellemek ortak paydasında Türkiye ile buluşmuşlardır. İran ve Suriye'nin Türkiye'nin hassasiyetlerine saygılı davranarak onunla zımnî bir ortak cephe kurmalarının gerisinde Türkiye'nin de ABD saflarında yer alarak üzerilerindeki baskısının daha da güçlenmesini engellemek ve ABD'nin müdahaleci potansiyelini bir miktar da olsa törpüleyebilecek gibi gözükken Türkiye'nin girişimlerine destek olma amacı bulunmaktadır. Türkiye açısından ise bu ülkelerle yan yana geliş, bağımsız bir Kürt oluşumuna bölgesel bir karşı çıkışı ortaya koyan ve karşılıklı askeri istihbarat alışverişini de güçlendiren bir niteliğe sahiptir.

Ne var ki, bu yakınlaşma Türkiye'ye ABD ile olan ortaklığının yerine geçebilecek alternatifler sunmaktan uzak bir birlikteliktir. Bunun nedeni sadece ABD'nin bu ülkelerle karşılaştırıldığında ezici bir güç üstünlüğüne sahip olması değil, Türkiye'nin her iki ülke ile kalıcı bir stratejik ilişki kurmasının en önemli güçlendiricisi olabilecek ortak değerlerin mevcut olmayışıdır. Türkiye, en başta demokratik bir ülke olması ve ABD'nin müttefiki olması nedeniyle bu ülkelerden ayrılmaktadır. Irak'ta kurulacak bir demokrasinin yaşaması bölgedeki otoriter yönetimleri de sarsabilecek bir örnek olabilecekken Türkiye bundan yarar görecektir. Ayrıca her ne kadar İran, Irak'ın bölünmesini iyi yönetememekten korkuyorsa da güneyde kendi etkisi altında bir Şii yönetiminin tesisinden kazançlı çıkabileceğini de hesaba katmaktadır. Oysa Irak'ın bölünmesinden hâlihazırda Türkiye'nin elde edebileceği bir çıkar söz konusu değildir. İran, Irak'ın bölünmesine prensipte karşı çıkmaktaysa da İran'ın bölünmüş bir Irak ve bağımsız bir Kürt Devleti'ne zemin hazırlayan Kerkük'ün, Kürt Bölge-

si'ne ilhak edilmesi yönündeki çabalar karşısında sessiz kalması, bölünmüş bir Irak'a dair endişelerinin Türkiye'ninki kadar kuvvetli olmadığını ortaya koymaktadır. Irak'ta Şiiilerin yönetiminde en büyük payı almaları ve mezhepsel ayrışmalarla birlikte Ortadoğu'da Şiiiliğin yükselişi, İran'ın bölgede Şiiilerin hamisi rolüne soyunabilmesine zemin yaratmaktadır. Suriye'nin Irak'ın bölünmesine karşı çıkmasının gerisindeki en önemli neden, bunun akabinde etnik ve mezhepsel ayrışmaların daha kuvvetli bir şekilde açığa çıkmasının topraklarında etnik ve mezhepsel farklılıkları tetikleyebileceğinden duyduğu korkudur. ABD tarafından Irakla olan sınır güvenliğini sağlayamamakla ve Irak'a terörist sızdırmakla suçlanan Suriye'nin temel kaygısı, Irak'ta ABD yanlısı bir hükümetin kurulması ve ABD'nin Irak'tan sonra Suriye'ye yönelmesidir.

Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları

Türkiye'nin öncülüğünde 2003 yılında başlatılan Irak'a Komşu Ülkeler toplantılarının başlangıçtaki amacı, Irak'taki çalkantı ve sorunların, komşu ülkelere yayılmasının önüne geçmenin yollarının araştırılmasıdır. Toplantılarda katılımcılar Irak'ın bağımsızlık ve egemenliğinin, ulusal birlik ve toprak bütünlüğünün korunması, Irak'taki ulusal uzlaşma ve siyasal diyalog sürecine destek verilmesi, Irak'ın istikrar, refah ve huzura kavuşmasında komşuların katkıda bulunması, Irak'taki her türlü terörizm faaliyetinin kınanması üzerinde ve Irak'la komşuları arasında terörizm konusunda işbirliğine gidilmesi gibi temel ilkelere birleşmişlerdir.

Irak'a komşu ülkelerin aralarında düzenlemiş oldukları toplantılar, Irak yönetimi tarafından başlangıçta Irak'ın içişlerine müdahale olarak algılanmıştır. Ancak sürece beşinci toplantıdan itibaren Irak'ın da katılımıyla, komşuların Irak'ın istikrara kavuşturulmasına katkı yapmalarına yönelik yöntemler de ele alınmaya başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, AB Komisyonu, İslam Konferansı Örgütü

(İKÖ), Arap Birliği'ni bir araya getiren genişletilmiş şekliyle bu platform ilk kez 4 Mayıs 2007 tarihinde Mısır'ın Şarm El Şeyh kentinde toplanmıştır. Bu toplantıda "enerji", "yerlerinden edilmiş kişiler" ve "güvenlik" konularında Irak'ın gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olmayı amaçlayan üç çalışma grubu kurulması kararlaştırılmış, Türkiye her üç çalışma grubuna da katılmıştır.³¹

2-3 Kasım 2007'de yapılan İstanbul Toplantısı'nda Irak'ın ulusal birliği ve toprak bütünlüğü bir kez daha vurgulanmış, BM'nin Irak'taki rolünün güçlendirilmesi gündeme gelmiş, Iraklı mülteciler, enerji ve güvenlik konularında daha önce kurulmuş bulunan çalışma gruplarının faaliyetleri değerlendirilmiş, Irak'ın komşularının ve uluslararası camianın Irak'a yapabilecekleri katkıların belirlenmesine çalışılmış ve Irak ile komşuları arasında terörizmle mücadelede işbirliğinin güçlendirilmesinin gereği vurgulanmıştır.³²

Irak'a komşu ülkeler toplantılarının temel zaafı katılımcılar arasındaki çıkar ayrılıklarının giderilemeyişi nedeniyle Irak'ın geleceğine ait somut projelerin geliştirilememesidir. Komşu ülkelerin Irak konusunda oluşturacakları ortak hareket noktalarının belirlenebilmesi açısından Türkiye, İran, Suriye dışında dikkate alınması gereken üç ülke Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün'dür.

Irak'ın bölünmesi ve ülkede bir iç savaşın başlaması olasılığından ciddi anlamda tehdit algılaması açısından Türkiye ile ortak bir zeminde buluşan Suudi Arabistan yönetiminde Şiilerin çoğunluğu kazanması ve bununla paralel olarak, Şiiliğin Ortadoğu'da yükselişe geçmesinden

---

³¹ "Komşu Zirveden Tam Mutabakat Çıktı", *Yeni Şafak*, 3.11.2007.

³² Toplantıya, ABD, Almanya, Bahreyn, Fransa, İngiltere, Irak, İran, İtalya, Japonya, Kanada, Kuveyt, Mısır, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, AB, Arap Birliği, Birleşmiş Milletler (BM) ve İslam Konferansı Teşkilatı'ndan (İKT) temsilciler de katılmıştır. Bkz. "Samimi işbirliğimizi göreceksiniz", *CNN TURK*, 4 Kasım 2007.

duyduğu rahatsızlıkla İran'dan ayrılmaktadır. Suudi Arabistan'ın kaygılarının ciddiyeti Irak'ta bir iç savaşın çıkması durumunda Irak'taki Sünnileri korumak maksadıyla, Irak'a girebileceğini açıklamasından da anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Suudi Arabistan Irak'ta ABD ile iyi ilişkiler içerisinde olan ancak demokratik olmayan, Sünni ağırlıklı bir yönetimi tercih etmesi itibarıyla Türkiye'den farklılaşmaktadır. Kuveyt'de de yüzde 30 oranında Şii nüfus bulunması, Suudi Arabistan'a benzer bir şekilde bu ülkenin de Irak'ta Şiiler-Sünniler arasında yaşanan çatışmalara ve bu çatışmaların Kuveyt'e sıçraması yolundaki endişelere neden olmaktadır. Ürdün ise Irak'ın parçalanması ve ülkede yaşanabilecek bir iç savaş durumunda, Irak'taki İslami direniş gruplarının güçlenmesinden ABD ile yoğun işbirliği içerisinde olan bir ülke olarak endişelenmekte, İslami grupların hedefi olmaktan çekinmekte ve Irak'taki ekonomik çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Irak'ın geleceği tüm komşuları etkilemekle birlikte aralarındaki işbirliğinin evrimi ancak sahip oldukları yaklaşımlar arasındaki farklılıkların giderilmesi oranında mümkün olabilecek gibi gözükmektedir.

Irak'a Komşu Ülkeler Toplantılarının Türkiye açısından sağladığı faydalar ise, Irak'ın geleceğinin tek taraflı politikalarla belirlenemeyecek kadar hassas ve girift bir mesele olduğuna dikkat çekmek, ABD, AB ve BM temsilcilerini bölge ülkeleriyle biraraya getirerek çok taraflı çözüm arayışına girilmesine vesile olmak, ABD'nin İran ve Suriyeliler ile temasını sağlayıp daha da artmasından endişe duyulan tansiyonu düşürmek, Türkiye'nin Irak konusundaki hassasiyetlerini paylaşmak ve PKK'nın yürüttüğü ayrılıkçı teröre karşı Türkiye'nin elini güçlendirici şekilde uluslararası destek sağlamak ve Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve uyguladığı politikalar hakkında uluslararası aktörleri bilgilendirmektir.

İstanbul Girişimi

Türkiye bir taraftan Irak'a Komşu Ülkeler Toplantılarıyla ABD ile

arasındaki yaklaşım farklılıklarını gidermeye ve Irak'a yönelik ilişkilerin yeniden daha yapıcı bir şekilde tanımlanmasına çalışırken diğer taraftan da Iraklı Sünnilerin 15 Aralık 2005'te yapılan seçimlere katılarak ülkenin yeniden yapılanmasında yer almasını sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye Sünnilerin siyasal sürece katılmamasının özellikle üç alanda Irak'ta güvenlik ve istikrarın sağlanmasını engelleyeceği düşüncesinden yola çıkmıştır. Bunlar, Irak'ın yeni anayasal düzeni (sıkı veya gevşek federasyon-veya üniter yapı), doğal kaynaklar (petrol) ve Kerkük'ün statüsüdür. Türkiye'nin 4 Aralık 2005 tarihinde çeşitli Sünni gruplarla ABD'yi biraraya getirmesi, Sünnilerin Irak siyasetinde yer almamalarının sonucunda Kürtlerin ve bir kısım Şiiilerin aşırı isteklerle ortaya çıkmalarının, hatta birbirleri ile işbirliği içinde ülkede Kürt ve Şii hâkimiyeti kurmaya çalışmalarının ve seçimleri etkileyerek Sünnileri ve Türkmenleri dışlamalarının Irak'ta istikrarı ve bölgede güvenliği ciddi şekilde tehlikeye atacağı yolundaki değerlendirmenin bir sonucudur.

Sünnilerin anayasal sürece dâhil edilmelerindeki temel güçlüklerden biri Amerika'ya duydukları güvensizlik ve seçimlerin, geçmiş tecrübelerin de gösterdiği gibi, adil ve dürüst şekilde yapılmayacağına olan inançları iken diğeri kendi aralarındaki rekabet ve anlaşmazlıkların varlığıdır. ABD Bağdat Büyükelçisi Halilzad ve Sünni gruplar arasında Türkiye'nin girişimi ile sağlanan mutabakat Türkiye'nin Irak'taki anayasal sürecin işlemesine ve demokratik sürecin hızlanmasına ve Sünnilerin terörle olan bağlarının koparılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur.³³

---

³³ Özdem Sanberk, "Irak'ta Seçim ve Güvenlik", *Radikal*, 9.12.2005; Sami Kohen, "İstanbul Girişimi", *Milliyet*, 6.12.2005.

Ortak Vizyon İhtiyacı

Türkiye'nin ABD karşısında izlediği siyaset, bir yönüyle yandaşları çoğaltarak pazarlık gücünü arttırma yönünde bir çaba olarak değerlendirilebilir. Ancak bu süreçte başarının yolu ABD'yi mağdur etmekten değil onu aslında kendi çıkarının da müttefikinin önerdiği yoldan geçtiğine ikna etmekten geçmesi Türkiye'yi ABD ile ortak paydalarını güçlendirmeye yönelik bir çabalarda bulunmaya da itmiştir.

Türkiye'nin ABD'nin Büyük Orta Doğu ya da daha sonraki adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimine verdiği desteğin de bu çerçevede değerlendirilmesini gerektirmektedir. ABD'yi kendi lehine ikna çabaları içinde olan Türkiye bu projenin İtalya ve Yemen ile birlikte eş başkanlığını üstlenerek aslında reformlar demokratik sürecin hızlandırılması, demokrasiye geçiş, insan hakları, hukukun üstünlüğü, baskıcı rejimlere yönelik takınılması gereken tavırlar, teröre karşı ortak mücadele, güvenlik konusu ve bu ülkelerin kalkınmasına yönelik atılacak adımlar açısından büyük müttefikiyle ne denli ortak değerlere ve özlemlere sahip olduğunu vurgulamak istemiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin bir taraftan Orta Doğu ülkelerini demokrasi ve insan hakları başta olmak üzere bir dizi konuda reform yolunda cesaretlendirmeye çalışırken diğer taraftan da zorla rejim değişikliğini kabul etmediğini özenle belirttiği görülmektedir.

Demokrasi tartışmalarının önünü kesmede ortak bir tutum sergileyen Arap Birliği'ne üye devletlerin Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları telkinlerini ne oranda ciddiye aldıkları şüphelidir. Diğer taraftan ise, bu çabalar Türk-Amerikan ilişkilerinin en hassas konularını teşkil eden Irak'ın gelecekte nasıl bir yapı kazanacağı, bölünüp bölünmeyeceği, Irak'ta giderek güçlenen PKK'nın üstesinden nasıl gelineceği, Türkmenlerin haklarının nasıl korunacağı gibi meseleleri çözebilme yolunda doğrudan bir açılım sağlamamıştır. ABD Türkiye'ye PKK'ya karşı Irak'ın kuzeyindeki Bölgesel Yönetimle ilişkiye geçmesi öncrisi-

ni getirirken, Türkiye söz konusu oluşumu Irak'ın merkezi otoritesinin yerine konabilecek bir muhatap olarak kabul etmediğini defalarca vurgulamış ve Irak'ın bütünlüğünün muhafaza edilmesi gereğine dikkat çekmiştir. Zaten Bölgesel Kürt Yönetimi'nin PKK'nın üzerine gitmesi birçok açıdan hiç de mümkün gözükmemektedir. Bunun birinci nedeni, PKK ile Peşmergelerin aynı uyuşturucu trafiği, aynı silah kaçakçılığı, aynı insan kaçakçılığı kaynaklarından beslenmeleridir. Aynı zamanda PKK askeri bakımdan güçlenmiş olup Kürt yönetimine de meydan okumaktadır. Dolayısıyla kendisi de PKK tarafından tehdit eden bir Peşmergelerin PKK'yı kontrol etmesi mümkün değildir.³⁴

Türkiye'nin gözünde Irak'ın geleceğini tayin etmede etkili olabilecek bir güç varsa o da ABD'dir. Stratejisini ABD'yi ikna etme ve yanına çekme gayretleri üzerine kuran Türkiye ABD ile olan ilişkilerinin günlük dalgalanmalardan kurtarılması ve bu dalgalanmalar sonucu iki ülke kamuoyunda oluşan yanlış algılamalara fırsat verilmemesi, bölge ve dünya olaylarına bu belgede çerçevesi çizilen ortak vizyonla bakılması ve iki ülke ilişkilerinin bir ortak bakış içinde algılanıp değerlendirilmesi³⁵ arzusuyla 5 Temmuz 2006'da Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek için Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog Belgesini imzalamıştır.³⁶

³⁴ Peşmerge-PKK bağlantısı için bkz.: Barış Ornarlı, "Peşmerge-PKK Bağlantısı?" *Voice of America*, 13/11/2007,

<http://66.102.9.104/search?q=cache:mCE4ugBDEnUJ:128.11.143.113/turkish/2007-11-13->

voa6.cfm+bar%C4%B1%C5%9F+ornarl%C4%B1,+rubin&hl=en&ct=clnk&cd=14&gl=tr&client=firefox-a, Erişim 29 Şubat 2008.

³⁵ "Fikret Bila, "Stratejik Vizyon Belgesi Yazıldı Bile", *Milliyet*, 27 Nisan 2006.

³⁶ "Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek İçin Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog Belgesi" için bkz. :

http://turkish.turkey.usembassy.gov/konusma_070506.html (Erişim, 30 Aralık 2007).

Başbakan'ın Dışişleri Danışmanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu Stratejik Ortaklık Vizyon Belgesi'nin amacını 'kriz ve beklenmeyen gelişmeler karşısında Türkiye-ABD arasındaki hesaplarda optimum faydayı almak, kurallar ve aktörlerle ilişkilerin, krizlere ayarlı değil, ortak vizyona dayalı gelişmesini sağlamak...' olarak açıklamıştır. Davutoğlu'na göre, bu belgenin ortaya çıkmaması 'uzun süreli evliliklerde eşlerin, belirli aralıklarla ilişkilerini tazelemeleri, bunu karşılıklı ilan için akıl geliştirmeleri gibi' algılanmalıdır. 'Kriz çıkmadan da hazırlıklı olunmalı, vizyon belirlemelidir'³⁷ Ne var ki, işbirliği yapılacak alanları başlıklar halinde, çok genel çerçevelerde belirten ve tek taraflı eylemlerin önünün kesilmesi için karşılıklı istişare ihtiyacını ortaya koyan Belgede tarafların birbirlerini Irak, Kerkük, İran, Filistin, Enerji, Kıbrıs ve PKK konularında gerçekte ne yaparak destekleyeceği hususu muğlâklığını korumuştur. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin hassasiyetlerine ABD'nin vereceği desteğin Türkiye'nin başta İran'a karşı olmak üzere bir dizi konuda açıkça ABD'nin yanında yer almasına bağlı bir mesele olarak değerlendirilmesidir.

Ne var ki bu belge Türk-Amerikan ilişkilerine yön vermekte yetersiz kalmış, Türkiye ABD'ye sesini ancak PKK'ya karşı Irak topraklarında bir askeri harekâtın gerekliliği konusunda duyurabilmiştir.

5 Kasım Görüşmesi

Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının, terör örgütü PKK'nın yuvalandığı Irak'ın kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesi için Hükûmete 1 yıl süreyle izin verilmesini öngören Başbakanlık Tezkeresi, 17 Ekim 2007 tarihinde 19'a karşı 507 oyla TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Tezkerenin 1964, 1967 ve 1974'teki Kıbrıs'a asker gönderme kararlarından da yüksek oyla Meclis'ten çıkmasının gerisinde

---

³⁷ Muharrem Sarıkaya, "SOVB, Evlilikte İlişki Tazeleme Gibi", *Sabah*, 28 Nisan 2006.

her türlü insani ölçünün dışında acımasız bir terör örgütü olan PKK'nın saldırılarının giderek artması bulunmaktadır.³⁸

Irak'la ilgili konulara kilitlenmiş gözükten Türk-Amerikan ilişkilerinde olumlu bir ivme, 5 Kasım 2007 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın Başkan Bush ile gerçekleştirdiği görüşmenin sonucunda kaydedilmiştir. Bu görüşmede Türkiye'nin ABD'den taleplerinin 5 başlıkta masaya getirildiği görülmektedir. Bunlar, bölücü terör örgütü PKK'nın lider kadrosuna ilişkin hedefler, örgütün kamplarının dağıtılması, terör örgütünün lojistik desteğinin kesilmesi, Irak'ın kuzeyinde örtülü siyasetlere izin verilmemesi ile iki ülke arasında istihbarat paylaşımı için bir iletişim ağının oluşturulmasıdır.³⁹

İki liderin basına yaptığı açıklamalarda PKK'nın bir terörist örgütü olduğu ve ABD'nin de düşmanı olduğu kaydedilmiş, Türkiye'nin PKK ile savaşına ABD'nin istihbarat desteği vereceği açıklanmış ve Türk ve ABD Genelkurmay İkinci Başkanları ile Irak'taki ABD güçlerinin komutanının yeni bir üçlü düzenleme çerçevesinde birlikte çalışacağı belirtilmiştir. PKK terörüyle mücadele konusunda ABD ile Türkiye arasındaki anlık istihbarat paylaşımı 5 Kasım'da yapılan Bush-Erdoğan görüşmesinden sonra hayata geçirilmiştir.⁴⁰

³⁸ Dışişleri Bakanlığı Güvenlik İşleri Genel Müdürü Hayati Güven tarafından Türk Polis Araştırmaları Enstitüsü'nce Washington'da düzenlenen konferansta kamuoyunun dikkatine sunulan rakamlara göre, PKK terör örgütününün 2002'deki saldırılarında altı güvenlik görevlisi şehit düşerken, bu rakam 2003'te 21'e, 2004'te 73'e, 2005'te 97'ye ve 2006'nın ilk yedi ayında 91'e yükselmiş, sadece 2006 Temmuz'unda 25 güvenlik görevlisi şehit düşmüştür. Emin Pazarcı, "Giderek Artan Sıkıntı", *Akşam*, 13.9.2006.

³⁹ "Öncelik İstihbarat Paylaşımında", *CNNTURK*, 5.11.2007, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=402399 (Erişim 4 Aralık 2007).

⁴⁰ Babacan, ABD ile istihbarat paylaşımı konusunda daha önce sıkıntı bulunduğunu söylemiştir. "ABD'yle İstihbarat Paylaşımı Başladı", *Milliyet*, 15 Kasım 2007

Türkiye'nin yalnız bırakılmaması gerektiğini ABD'ye gösteren sadece Türkiye'nin mağduriyetinin büyüklüğü olmamıştır. Kuzey Irak'a yapılması muhtemel operasyonun, ABD Kongresi'nde Ermeni iddialarıyla ilgili yasanın oylanması dönemine denk gelmesi gerçi ilişkilerdeki gerginliği arttırmıştır ancak Türk-Amerikan ilişkilerindeki sarsıntıının büyümesi ister istemez ABD tarafından bunu engelleme yolunda bir iradenin ortaya konmasını da gerekli kılmıştır.

Ermeni tasarısının ertelenmesinin getirdiği rahatlama Irak konusundaki açılımla pekiştirmiştir. Bu sonuca ulaşılmasında Türkiye'nin tüm kurumlarının güçlü bir iradeyle haklılığını ortaya koymasının önemi yadsınamaz. ABD'yi Türk taleplerini ciddiye almaya zorlayan bu ısrarlı tutumdur.⁴¹ Ayrıca Bölgesel Yönetimin Türkiye'nin güvenlik kaygılarına aldırmayan tutumunun ısrarla sürdürülmesi Amerika'yı Ankara ve Erbil arasında bir seçim yapmaya zorlamıştır. Washington Ankara'yı tercih etmiştir ancak bu Erbil'i gözden çıkarmaya hazır olduğu anlamına gelmekten çok onun taleplerini sınırlandırmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

Ortak Düşman: PKK

5 Kasım buluşmasının akabinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ABD Ulusal Basın Kulübü'nde yaptığı konuşmada, Kuzay Irak'a sınır ötesi bir operasyon kararı aldıklarını ancak bunun şeklinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nce belirleneceğini açıklamıştır.⁴²

---

41 Murat Yetkin, "Türkiye'den Beklenti Yüksek, *Radikal*, 7 Ocak 2008.

42 Bu tarihten itibaren TSK sınır ötesi operasyonlara başlamıştır. Terörle mücadele kapsamında sınır ötesinde ilk nokta operasyon 1 Aralık 2007 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 16 Aralık 2007 tarihinde sınır ötesi ikinci operasyon (hava harekâtı) yapılmış ve Genelkurmay, TSK'nın Kandil Dağı'nı bombaladığını açıklamıştır. 17-18 Aralık 2007 tarihlerinde Türkiye-Irak sınırını geçmeye çalışan teröristlere müdahale edilmiş, bölgede konuşlu kara birlikleriyle sıcak takip yapılmış ve Şemdinli Yeşilova bölgesinde sı-

TSK 21 Şubat 2008 tarihinde Irak'ın kuzeyindeki 10 bin askerin katıldığı kara harekatı başlatmıştır.

ABD'nin Türkiye'nin PKK tehdidine son verme çabalarına verdiği desteğe ve bu yönde bütün diplomatik, askeri ve istihbarata ait vasıtalarının kullanılmasına devam edileceği yolundaki beyanlara karşılık, askeri hedeflerdeki uzlaşımın operasyonun siyasi hedefleri konusunda bir uzlaşmayı beraberinde getirdiğini söylemek mümkün değildir. Kuşkusuz böyle bir uzlaşımın sağlanmasının ön şartı bunun Türkiye kurumları arasında sağlanmasıdır. Daha önce siyasi hedefin Barzani liderliğindeki Bölgesel Yönetim olduğunu açıkça söyleyen Genel Kurmay Başkanlığı'nın bu süreçte suskun kaldığı, hükümetin ise siyasi hedefler konusunda net bir pozisyon almaktan kaçındığı dikkat çekmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde tüm müttefiklerin birlikte karşılama da tereddüt etmediği ortak düşmanın ortadan kalkması Transatlantik ilişkilerinin genelinde olduğu gibi Türk-Amerikan ilişkilerinin de yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinin Orta Doğu'da yeniden tanımlanması, bu ilişkilerin ortak kazanımlar ve ortak güvenlik algılamaları çerçevesinde Orta Asya ve Balkanlarda tanımlanmasından çok daha çetrefil ve zorlu bir müzakere süreci içermektedir.

---

nırdan birkaç kilometre derinlikte bir operasyon gerçekleştirilmiştir. 22 Aralık 2007'de Türk savaş uçaklarının Kuzey Irak'taki terör örgütü hedeflerine yönelik olarak gerçekleştirdikleri operasyonda ise hedef, Kandil'den sonra en büyük terörist kampının bulunduğu Zap ile Cemço bölgeleri olmuştur. Operasyonda Amediye bölgesindeki Metina, Hakurk, Zap ve Haftanın kampları da vurulmuştur. 26 Aralık 2007'ta Kuzey Irak'taki Zap bölgesinde savaş uçaklarıyla düzenlenen operasyonda 8 mağara vurulmuş, büyük bir terörist grup etkisiz hale getirilmiştir. Bkz. "Tarihi Oylama ve Operasyon", <http://www.ataturktoday.com/SinirOtesiOperasyonTezkereEkim2007Mehmetcige-Destek.htm> (Erişim 22 Şubat 2008).

Türkiye'nin sınır komşularına karşı Orta Doğu'da ABD ile birlikte hareket etmesi, Türk dış politikasının dayandığı temel prensipleri zorlayan, iç siyasetteki ayrılıklardan hem etkilenen hem de bu ayrılıkları daha da keskinleştirebilen bir özelliğe sahiptir.

Türk hükümetinin 1 Mart Tezkeresi öncesinde ABD'nin olumlu beklentilerini arttırması ve işgal sonrasında ABD'nin Irak'a barış ve istikrar getirmede karşılaştığı zorluklar ABD'nin Türkiye'nin Irak'taki çıkarlarına yönelik kayıtsız bir tutum almasına yol açmış, Türkiye kendi aleyhine işleyen bir ABD-Peşmerge ittifakı ile başa çıkmak durumunda kalmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin güvenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı algıladığı tehditler karşısında bir taraftan müttefikini ikna etmeye diğer taraftan da ABD karşısında pazarlık gücünü arttırmaya dönük girişimlerde bulunduğu dikkat çekmektedir.

Türkiye-ABD ittifakı PKK'nın ortak düşman ilan edilmesiyle yeniden tanımlanma konusunda önemli bir aşama kaydetmişse de ne Irak'ta henüz barış ve istikrar sağlanabilmiş ne de Irak'ın siyasal geleceğine ve özellikle kuzeydeki Bölgesel Yönetim ile Türkiye'nin ilişkilerine dair ortak bir vizyon geliştirilebilmiştir. Böyle bir vizyonun ortaya çıkması bugün her zamankinden daha fazla oranda iç siyasal istikrarın tesis edilerek ulusal çıkarların nasıl korunacağına dair bir oydaşım sağlanmasına bağlı gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA

—“ABD’yle İstihbarat Paylaşımı Başladı”, *Milliyet*, 15 Kasım 2007.

—“Arap Birliği Medyayı Susturdu”, *Milliyet*, 14 Şubat 2008.

Aykan, Mahmut Bali. “Turkey’s Policy in Northern Iraq, 1991-1995”, *Middle Eastern Studies*, Cilt.32, Sayı.4, October 1996, s: 342-366.

Aykan, Mahmut Bali. “Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995”, *Middle East Journal*, Cilt. 50, Sayı. 3, 1996, s: 344-358.

Ayman, S. Gülden. *Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası*, Ankara, SAEMK, 2001.

Ayman, S. Gülden. “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt. I, Sayı. 1, 2006, s: 1-21.

Ayman, S. Gülden. “Irak İşgali, Komşuluk ve Dış Politika”, *Foreign Policy* (Türkiye Baskısı), Sayı. 34, Eylül-Kasım 2005, s: 59-65.

Ayman, S. Gülden. “Turkish-American Relations and the Future of Iraq”, *Private Review*, Sayı. 32, (Autumn 2007), s: 66-71.

—“Barzani: Bağımsız Kürt Devleti Kurulacak”, *Hürriyet*, 31 Ocak 2005.

Bölükbaşı, Deniz. *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*, İstanbul, Doğan Kitap, 2008.

Bila, Fikret. “Stratejik Vizyon Belgesi Yazıldı Bile”, *Milliyet*, 27 Nisan 2006.

Brooks Stephen G. and William C. Wohlforth, “Hard Times for Soft Balancing”, *International Security*, Vol. 30, No. 1 (Summer 2005), s: 72-108.

Güleç, Mustafa Gencal Oğuz, *Irak Savaşı'nın Gölgesinde Türkiye Ortadoğu İlişkileri*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Mayıs 2003.

__“Komşu Zirveden Tam Mutabakat Çıktı”, *Yeni Şafak*, 3.11.2007.

Kelley, Judith. “Strategic Non-Cooperation as Soft Balancing: Why Iraq was not just about Iraq”, *International Politics*, Sayı.42, 2005, s: 153-173.

Keohane Robert O., and Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown, 1977.

Kohen, Sami. “İstanbul Girişimi”, *Milliyet*, 6.12.2005.

Layne, Christopher. “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, *International Security*, Cilt. 17, Sayı. 4, (Spring) 1993, s: 5-51.

Layne, Christopher. “America as European Hegemon,” *National Interest*, Sayı. 72 (Summer 2003), s: 17–30.

Liska, George. *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962.

Mandelbaum, Michael. *The Nuclear Revolution: International Politics before and after Hiroshima*, New York: Cambridge University Press, 1981.

Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W.W. Norton, 2001, s.40, 34; Robert O Keohane and Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown, 1977.

Ornarlı, Barış. “Peşmerge-PKK Bağlantısı?” *Voice of America*, 13/11/2007.

__“Öncelik İstihbarat Paylaşımında”, *CNNTURK*, 5.11 2007, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=402399 (Erişim 4 Aralık 2007).

Pazarıcı, Emin. "Giderek Artan Sıkıntı", *Akşam*, 13.9.2006.

Pape Robert A. "Soft Balancing: How States Pursue Security in a Unipolar World", *International Security*, Cilt. 30, Sayı.1, 2005, s: 7-45.

__ "Samimi İşbirliğimizi Göreceksiniz", *CNN TURK*, 4 Kasım 2007.

Sanberk, Özdem. "Irak'ta Seçim ve Güvenlik", *Radikal*, 9.12.2005.

Sarıkaya, Muharrem. "SOVB, Evlilikte İlişki Tazeleme Gibi", *Sabah*, 28 Nisan 2006.

Schweller, Randall. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back in", *International Security* 19:1 (Summer 1994), s: 72-107.

Sezer, Duygu. "Turkey's Grand Strategy Facing a Dilemma", *International Spectator*, Cilt. 27, Sayı. 1, 1992, s: 17-32.

Simmel Georg. "The Persistence of Social Groups III" Albion Small (çev.), *American Journal of Sociology*, (1898), s: 662-98, s: 825-36, s. 832; IV (1898), s: 35-50.

Simmel, Georg. *Conflict and the Web of Group Affiliations*, New York, Free Press, 1956.

Snyder, Glenn H. "The Security Dilemma in Alliance Politics", *World Politics*, Cilt. 36, Sayı. 4, 1984, s: 461-495.

__ "Tarihi Oylama ve Operasyon",

<http://www.ataturktoday.com/SinirOtesiOperasyonTezkereEkim2007>

MehmetcigeDestek.htm (Erişim 22 Şubat 2008).

Turan, İltar "The United States and Turkey: Limiting Unilateralism" *Ridgway Working Group on Challenges to U.S. Foreign and Military Policy*, 2005, (Erişim, 22.2. 2008).

www.ridgway.pitt.edu/docs/working_papers/6.%20%20Turan%2011-28-05.pdf

“Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek İçin Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog Belgesi”, http://turkish.turkey.usembassy.gov/konusma_070506.html

Wolfers, Arnold. *Discord and Collaboration*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962.

Walt, Stephen M. “Keeping the World ‘Off Balance,’” G. John Ikenberry (der.), *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, 2002 Ithaca: Cornell University Press, içinde, s: 121-154.

Walt, Stephen M. "Alliance Formation and the Balance of Power", *International Security*, Cilt. 9, Sayı. 4, (Spring, 1985), s:3-43.

Walt, Stephen M. “Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia”, *International Organization*, Cilt. 42, Sayı. 2, 1988, s: 275-316.

Walt, Stephen M. *The Origins of Alliance*, Cornell Studies in Security Affairs, Cornell University Press, Ithaca, 1990.

Waltz, Kenneth N., “The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Cilt. 18, Sayı. 2 (Fall 1993), s: 44-79.

Yetkin, Murat. “Türkiye’den Beklenti Yüksek”, *Radikal*, 7 Ocak 2008.

*
* *

Irak Anayasası ve Irak Tipi Federalizm

“Pandoranın Kutusu” ya da Parçalanmanın Yol Haritası

Engin SELÇUK*

Pandora, Yunan mitolojisinde meraklı, tedbirsiz bir kadını simgeler. Tanrılar tarafından, kendisine içi yeryüzünde bulunabilecek bütün kötülüklerle dolu ve yanına bir de kötülüklere direnme gücü sağlayan “umud”un kapatıldığı bir kutu emanet edilmiştir. Pandora meraklı ve tedbirsizdir. Biraz da düşüncesiz... Çünkü söylenmesine karşın merakını yenemez ve bu tehlikeli kutunun kapağını aralar... Aralık kalan kutudan bütün kötülükler dünyaya yayılır. Zavallı Pandora’nın aklı başına gelir ama olan olmuştur. Kutunun kapağını kapatır, içerde yalnız umut kalmıştır...

Amerikan işgali Irak’ta Pandora’nın kutusunu aralamıştı. Irak Anayasası ise yaşanan şiddet ve yoksunluğu derinleştirme; istikrarsızlığa istikrar kazandırma istidadı taşıyor. Anayasa, umudu Pandora’nın kutusuna hapsediyor.

Federalizm Irak için uygun bir model mi?

Federal devletin tanımlanması ve ayırt edici özelliklerinin ortaya

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

konması noktasında karşılaşılan temel sorun, kendisini federal olarak adlandıran devletlerin çok farklı anayasalara, siyasal kurumlara, gelenek ve uygulamalara sahip olmalarıdır. Bu noktada referans modeli olabilecek ideal-tipik bir federal rejim bulunmamaktadır¹. Ancak bu gerçek, federalizmin ana çizgilerini tanımlamamıza engel değildir. Ana çizgileri ile kavrandığında ise federalizmin birkaç nedenden ötürü işgal sonrasında Irak'ı için uygun bir model olmadığı görülür:

• İlk olarak, federalizm geniş toprakları tek bir yönetim altında tutmak bakımından imparatorlukların başlıca alternatifidir (SSCB örneği). Federalizm, var olan farklı devletlerin ortak bir hegemon güce direnmelerinin (Büyük Britanya karşısında Amerikan kolonileri örneği) ya da ulus-devletlerin küreselleşmenin etkilerine karşı birlik kurabilmelerinin de etkili bir yoludur (AB örneği). Ancak federalizm, sosyal, etnik ve mezhepsel bileşenleri ayırışan; üstelik de işgale uğramış bir üniter devleti yeniden inşa etmenin yolu değildir. 19. yüzyılda İtalyan birliği oluşturulurken, birleşmenin federasyon şeklinde olmasını savunanlar vardı. Fakat, birliği gerçekleştirenler federasyon tezini reddettiler. Onlara göre despotik ve çoğunlukla yabancı yöneticilere sahip çeşitli İtalyan devletleri (özellikle Napoli ve Sicilya) egemenliklerini, oluşturulacak genel bir yönetimle paylaşmak istemeyeceklerdi. Bu nedenle, söz konusu despotik yönetimlerin yıkılması, birlik kurma yolunda bir zorunluluktur. Despotik yönetimler yıkıldığında ise geriye toplumda kök salmış herhangi bir otorite kalmadı. İtalya, ancak birliğini sağladıktan sonra ve zamana yayarak özerk bölgelerin oluşumuna izin verdi. Kuşkusuz üniter devlet modeli ile birlik sağlama çabalarının, üstelik de Irak gibi sivil toplum eksikli bir mekanda otoriter ve Jakobon-Bonapartist bir rejime sonuç vermesi olasıdır. Ancak federal devlet modeli seçildiğinde karşılaşılabilecek risk daha büyüktür: parçalanma...

---

¹ Oktay Uygun, *Federal Devlet Temel İlkeler*, Kurumlar ve Uygulama, İstanbul: Çınar Yay., 1996, s.18.

• İkinci olarak, Batılı toplumlarda federal ve üniter devlet ayrımları birbirinden su geçirmez bölmelerle ayrılmış değıldir ve genel eğilim, dinamik bir süreç olarak federal devletin merkezileşmesi yönündedir. Federal devlet uygulamalarında özellikle “sosyal devlet”in gelişimi ile devletin faaliyet alanlarının genişleyip derinleşmesi ve kamu hizmetlerine ekonomi ve piyasaların ortak örgütlenmesi noktasında homojenlik kazandırılması gereğı, merkezi devlet yetkilerinin güçlenmesini zorunlu kılmıştır. Bugün neredeyse bütün federal devletlerde söz konusu olan, sistemin merkezileşmesi ve federal devletin maddi içeriğı açısından üniter devlete dönüşmesidir. Küreselleşmenin yıpratıcı etkilerine maruz kalan bir ulus-devletin federalizmi benimsemesi ise su alan bir geminin güvenli bir limana sığınmak yerine açık denizde ilerleyip kaybolmasına benzer. Federalizm, Irak benzeri ülkelerde sömürgecilik sonrası küresel sermayenin yeni bir hakimiyet aracıdır. Afganistan örneğinde olduğu gibi, yerel oligarşilere özerklik tanıyan, daha az masraflı ve daha etkili bir araç...

• Üçüncü olarak, yetkilerin federal, federe ve yerel yönetim düzeylerinde paylaşılmasını öngören federalizm, son derece hassas dengeler üzerine oturur ve doğası gereğı işbirliğini zorunlu kılan istikrarlı bir mekanda yaşayabilir. Federalizm, aynı sandalda yolculuk eden üç kişiye benzer. Sandalın ilerleyebilmesi için her üçünün de (federal-federe-yerel yönetim) aynı yönde kürek çekmesi gerekir. Karşılıklı istek ve gönüllülük esasına dayanmayan farklı iradeler arasındaki bir ilişki ise işbirliği ya da federalizm şeklinde nitelenemez. Eğer kurucu unsurlardan en az biri (Özerk Kürt Yönetimi) farklı yönde farklı bir iradeye sahipse federalizmi yaşatmak imkansızlaşır. Farklı iradelerin var olduğu, üstelik de şiddetin alabildiğine kol gezdiği istikrarsız bir mekanı federalizm ile yönetmek, züccaciye dükkanına boğa sokmak ya da bir İsviçre saatini bir çocuğun eline vermek gibidir... ya da Pandora'nın kutusunu aralamak...

'Yeşil Bölge'nin Anayasası

Bir anayasanın yapım tekniği ile içeriği arasında derin bir ilişki vardır ve çoğu kez bir anayasanın maddi hükümlerinden önce, o anayasanın yapım süreci ve aktörlerinin incelenmesi gerekir. Çünkü pozitif bir hukuksal norm olarak bir anayasanın altında yatan 'irade' ancak yapım süreci ve aktörlere bakılarak deşifre edilebilir.

• Irak Anayasası, kamusal alanın dışında, uzlaşma kültüründen yoksun bir biçimde ve P. Bremer tarafından kaleme alınan 2003 tarihli 'Geçici Yönetim Kanunu' temelinde hazırlandı. Kurucu Meclis (Geçici Meclis) üyesi Mahmut Osman'a ait ifadelerle, "Meclise son derece ayrıntılı ve neredeyse tamamlanmış bir Anayasa verdiler. ABD yetkilileri Anayasa konusunda Meclis üyelerinden daha ilgili ve daha bilgiliydi."² 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan Kurucu Meclis seçimlerini yöneten "Seçim Komisyonu" da bağımsız değildi³. Komisyon, gerek yapısı gerekse çalışma biçimi noktasında siyasi partilerin baskısına açıktı. Seçimler sırasında dile getirilen pek çok hile ve engellemelere ilişkin iddialar takip edil(e)medi. Daha da önemlisi, Sünniler seçim komisyonunda başlangıçta temsil edilmedi. Sonradan sınırlı temsilileri ise etkisiz kaldı.

• Seçimler sonucu oluşan ve sonrasında Anayasayı kabul eden "Geçici Ulusal Meclis'te Şii Birleşik Irak İttifakı 132, Kürt İttifakı 71 üye ile temsil edildi. Böylelikle Anayasa'nın yapım sürecinde meclis üye

---

² *Le Monde*, 9 Octobre 2005.

³ Nathan J. Brown, "Iraq's Constitutional Process Plunges Ahead", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2005, s. 12,

<http://64.233.183.104/search?q=cache:1J6sx9IqQlkJ:www.carnegieendowment.org/files/PO19Brown.pdf+Nathan+J.+Brown,+%E2%80%9CIraq%E2%80%99s+Constitutional+Process+Plunges+Ahead%E2%80%9D,+Carnegie+Endowment+for+%C4%B0+International+Peace&hl=tr&ct=clnk&cd=1> (Erişim, 10 Mart 2008).

tamsayısının %25'inden daha fazlasına sahip olan Kürtler, artı temsil edilerek etkili bir veto hakkı elde etti. Anayasa, kamusal alanın dışında Bağdat'ın tek güvenli mekanı olan ve beton bariyerlerle korunan 'Yeşil Bölge'de yazıldı⁴. Kürt savaş baronları ve İran yanlısı mollaların ittifakıyla oluşan Kurucu Meclis ve Hükümet, karşılıklı çıkarları dışında uzlaşmaya açık değildi. Ve sonuçta ortaya çıkan, Irak halkının gözünde meşruiyeti son derece tartışmalı bir anayasa oldu.

• Irak Anayasası 15 Ekim 2005 tarihli referandumda kabul edilerek yürürlüğe girdi. Ne var ki referandumda Irak halkının büyük çoğunluğu sandığa Iraklı olarak değil ama Şii, Sünni ya da Kürt olarak gitti. Referandum gerçekte ortak değil ama farklılaşan iradelerin bir ifadesiydi. Irak'ta toplumsal dokuyu zedeleyen parçalanmanın temelleri 1991 savaşı sonrası ülkenin kuzeyi ve güneyinde tesis edilen 'uçuşa yasak bölgeler' ile atılmıştı⁵. Bugün var olan etnik ve mezhepsel temelli coğrafi kümelenme 1991 öncesi bu derece belirgin değildi. Mart 2003 tarihinde gerçekleşen işgal ve sonrasında yaşananlar 1991'de başlayan kümelenme sürecine ivme kazandırdı. Şii, Sünni ve Kürt gibi ayırım kategorileri 1991, ama daha çok 2003 sonrası belirginleşti. İşgal ve süregelen askeri operasyonlar kümelenmeyi coğrafi olarak tetiklemeyle kalmadı daha da önemlisi kimlikleştirdi. Bugün, Bağdat'ta yaşayan bir milyon Kürt, Bağdatlı, Iraklı ya da Kürt kimliklerinden birini seçmeye zorlanıyor.. benzer şekilde Şii Türkmenler.. daha da önemlisi ebeveynleri farklı etnik ve mezhepsel kimlikten gelen gençler ve çocuklar...

Irak Federalizminin Esasları – Sorun Alanları

Bir ülkenin federal olup olmadığı, yalnızca o ülkenin anayasasına

⁴ Süreç için bkz. Jonathan Morrow, *Iraq's Constitutional Process II*, USIP Special Report, Sayı. 155, 2005, s. 7 vd.

⁵ Juan Cole, Shiite Religious Parties Fill Vacuum in Southern Iraq, *Middle East Report*, 22 April 2003.

bakılarak anlaşılmaz. Anayasanın ne şekilde uygulandığı belki, anayasanın kendisinden de önemlidir. Kuşkusuz, Irak Anayasası'nın bütünleşme mi, yoksa parçalanma sürecine mi sonuç vereceğini gösterecek tek şey "zaman"dır. Ve bu zaman boyunca özellikle federal yasalar ile –kurulduktan sonra- Anayasa Mahkemesi içtihatlarının dikkatle incelenmesi gerekecektir. Ancak bu durum, pozitif bir hukuksal norm olarak Irak Anayasası'ndan bir dizi sonuçlar çıkarmamıza engel değildir:

• Irak Anayasası'nın geleceğe yönelik olarak en tehlikeli yönü, federalizmi yalnızca coğrafi temelde kavraması ve topluluk esaslı federalizmi reddetmesidir. Topluluk esaslı federalizmde federal yönetimin yetkisi ülkenin bütün yurttaşlarını kapsarken, federe yönetimler yalnızca ülkenin neresinde yaşadıkları önem taşımaksızın belirli sosyal gruplar açısından yetkili olurlar. Örneğin Belçika, bir federal yönetim ile üç bölgesel (Valon-Flaman-Brüksel) üç de topluluk yönetiminden (Valon-Flaman-Alman) oluşan federal bir devlettir. Bu yolla örneğin coğrafi olarak Valon bölgesinde yaşayan bir Flaman'ın –bu kişi Flaman federe devletine bağlı olduğu için- başta kültürel olmak üzere pek çok hak ve hürriyetini korumak mümkündür⁶. Benzer durum Kıbrıs Anayasası için de geçerlidir. Oysa Irak Anayasa'sı topluluk değil ama yalnız coğrafi temelde bir federalizm kurmaktadır. Bunun anlamı, federe birimler bir kez tesis edildikten sonra bütün yetkinin ilgili birimde olacağı ve farklı topluluklara ait kişilerin de kaçınılmaz olarak asimilasyon politikasına uğrayacaklarıdır. Bugün Kuzey Irak'ta tesis edilen Özerk Kürt Yönetimi, etkin bir Kürtleştirme politikası izliyorsa buna neden olan Anayasa'nın kendisidir. Irak coğrafyasının ne derece karmaşık bileşenlerden oluştuğu hesaba katıldığında federe birimlerin kuruluşu sonrası etnik arındırmanın ülkeyi şimdikinden daha da kanlı bir iç savaşa sürükleyeceği kaçınılmazdır. 'Telafer' bu noktada coğrafi esaslı federa-

---

⁶ Belçika tipi federalizm için bkz. Claude Leclercq, *L'Etat fédéral*, Dalloz, 1997, s. 39 vd.

lizmin sakıncalarını bütün çıplaklığıyla göz önüne serer. Nüfusunun %90'ı Türkmen olan 350.000 nüfuslu Telafer, 2003 tarihinde Geçici Yönetim tarafından idari olarak Erbil'e bağlanmıştır. Bugün Telafer'de yaşananlar sadece bir etnik arındırmanın değil ama politik ve ekonomik olarak Kürt hegemonyasının resmidir.

• Federal devlette, 'devlet' özelliği, tek başına ne federal ne de federe yönetimlere tanınabilir⁷. Devlet, federal ve federe yönetimlerin birlikteliğinden oluşan siyasal örgütlenmenin kendisidir. Oysa Irak Anayasası anlaşılması güç bir şekilde yeni federe birimlerin kurulmasının ucunu açık bırakmıştır. Anayasa'nın federe birimlere ilişkin düzenlemeleri içeren 5. bölümü, son derece muğlak ifadeler içermektedir. 117. madde Kürdistan federe biriminin açıkça tanındığına işaret ederken ülkenin geri kalanında federe birimlerin kurulmasını zamana bırakmıştır. Her vilayet tek başına ya da birden fazla vilayet bir araya geleerek kendi anayasasını yapıp federe bir birim oluşturabilecektir. Federe bir birim oluşturmasa da her vilayet gene tek tek ve kendine özgü bir hukuksal birim olarak kalacaktır. Federe birimler ya da vilayetler büyükelçilik ve konsolosluklarda kültürel, sosyal ve kalkınma konularında ofisler açma hakkına sahiptir (Madde 121-4). Vilayetlerden farklı olarak federe birimler iç güvenlik kuvveti oluşturabilirler (Madde 121-5). Bu birimlerin yetkileri klasik polis yetkilerinin çok ötesine geçerek "sınır muhafızları" ve "güvenlik güçleri" nitelemesiyle federe birimler tarafından düzenlenecektir.

• Dünya'da bilinen federal devlet uygulamalarında federal ve federe yasaların çatışması durumunda temel kural federal yasaların üstünlüğüdür. Paylaşılan yetkiler kategorisinde federal yönetimin tam bir kontrolü söz konusudur⁸. Benzer durum Avrupa Birliği anayasal düze-

⁷ Jean-Louis Clergerie, *Le Principe de Subsidiarité*, Ellipses, 1997, s. 65.

⁸ Maurice Croizat, *Le Fédéralisme dans les Démocraties Contemporaines*, Montchrestien, 1999, s. 109.

ni için dahi geçerlidir. Oysa Irak Anayasası, federal ve federe yasaların çatışması durumunda açıkça federe yasalara üstünlük tanınacağına işaret etmektedir. Federal yasaların federe yasalar karşısında üstün olmadığı bir yapıyı 'devlet' olarak bir arada tutmak mümkün değildir⁹. En azından Dünya'da bunun bir örneği bulunmamaktadır.

Anayasa, Federal makamların Irak'ın federal demokratik sistemi, egemenliği, bağımsızlığı, birlik ve bütünlüğünün koruyucusu olduğunu söylemektedir (Madde 109). Ancak aynı Anayasa, bu prensipleri gerçekleştirmek noktasında federal makamları yeterli cihazlarla donatmış değildir.¹⁰

Her şeyden önce, federe birimler ve bu birimler dışında kalan vilayetler üzerinde federal makamların her hangi bir idari vesayet denetimi söz konusu değildir (Madde 122-5). Her vilayet adeta özerk bir federe birim olarak tasarlanmıştır. Vilayetler üzerinde bakanlık ya da bakanlıklara bağlı ya da ilgili kuruluşların ne hiyerarşik ne de idari vesayet denetimi bulunmaktadır. Bu noktada idarenin bütünlüğünden söz etmek neredeyse imkansızlaşacaktır.

Anayasa'nın 110. madde düzenlemesi, dış politikanın yönetilmesi, diplomatik temsil ve uluslar arası antlaşmaların akdedilmesine ilişkin yetkileri münhasıran federal makamlara bırakmaktadır. Benzer şekilde ulusal savunma politikası, maliye ve gümrük politikaları, ölçü-tartı birimlerinin standartlaştırılması, yurttaşlık, ikamet, göç politikası vs. gibi alanlarda esas olarak federal makamları yetkili kılmıştır ve bu durum federal hukukun klasik uygulamalarına uygundur. Anayasa'nın 114.

---

⁹ Yetki paylaşımında Kanada örneği ve federal hukukun üstünlüğü için bkz. Gérald A. Beaudoin, *La Constitution du Canada*, Montréal, 1991, s.35 vd.

¹⁰ Konuya için bir ilk değerlendirme bkz. Nathan J. Brown, "The Final Draft of the Iraqi Constitution: Analysis and Commentary", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2006.

madde düzenlemesi de başta sağlık, eğitim ve kültür olmak üzere pek çok konuda federal ve federe birimlerin paylaşılan yetkilere sahip olduğunun altını çizmektedir. Ne var ki ilgili konuların dışında Irak'ın bütünlüğünü tehdit riski taşıyan iki noktaya işaret etmek gerekir. İlk olarak Anayasa, gümrüklerin yönetimi, elektrik enerjisi kaynakları ve bu kaynakların dağıtımı ve su kaynaklarına ilişkin konuları da paylaşılan yetkiler kategorisine dahil etmiştir. Bilebildiğimiz kadarıyla Dünya'daki bütün federal devlet uygulamalarında gümrükler ve doğal kaynaklar ülkenin bütününe ait sayıldığı için münhasıran federal makamlara ait yetki kategorisi içerisinde yer alır. Oysa Anayasa bu iki konuda federe birimlere açık yetki tanımıştır.

İkinci olarak ve daha da anlaşılmasız olanı, paylaşılan yetkiler kategorisinde federal ve federe yasalar arasında çatışma çıkması durumunda Anayasa açıkça federe yasalara ve vilayet hukukuna üstünlük tanıcağını söylemektedir (Madde 115). Benzer biçimde Anayasa'nın açıkça federal makamlara yetki tanımadığı alanlarda federe birimler ve vilayetler genel bir yetkiye sahip olacaklardır.

Anayasa'nın 111. maddesi, "petrol ve gazın federe birimler ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkına ait olduğu"nu söyleyerek bu alanı da paylaşılan yetkiler kategorisine dahil etmiştir. Özellikle bu son nokta üzerinde gerek anayasa gerekse federal yasa, birbiriyle çelişen ve son derece belirsiz ifadelerle yer vermektedir.

Anayasa, gerek terminoloji, gerekse iktidarın kullanımı noktasında Anglo-Sakson hukukunu örnek almış gibidir. Pek çok devlet yetkisinin İngiliz modeli bağımsız idari otoritelerce kullanılacak olması bu konuya ilişkin olarak verilebilecek onlarca örnekten sadece biridir. Ne var ki İngiliz siyasi rejiminde asıl olan, güçlü siyasi teamüllerin varlığıdır. Böylesi teamüllerin neredeyse hiç olmadığı Irak gibi bir yapıda Anayasa tarafından öngörülen modellerin işlemesi olası değildir.

Gene Irak Anayasası devleti nitelerken de birbiriyle çelişen ve yorumlanması çok güç kimi ifadelerle yer vermektedir: Anayasa'nın 1. maddesi devleti "cumhuriyetçi, temsili, parlamenter ve demokratik hükümet sistemine sahip tekil federal, bağımsız ve egemen bir devlet" şeklinde niteledikten sonra "İslam'ın, devletin resmi dini ve bir hukuk kaynağı" olduğunun altını çizmektedir (Madde 2). Aynı düzenlemeye göre "hiçbir kanun, İslam'ın yerleşik hükümlerine (ahkam) aykırı olmayacağı" gibi "demokrasi ilkelerine" de aykırı olamaz. Gene Irak, "çok uluslu, (çok etnikli değil..), çok dinli ve çok mezhepli bir ülkedir. Irak, Arap Birliği'nin kurucu ve aktif bir üyesi ve İslam dünyasının bir parçasıdır." Anayasa'ya göre "Irak vatandaşlığı Irak'ın demografik yapısını bozacak bir yerleşim politikasına izin vermez" (Madde 18-5). Ancak federal ya da federe yasalar ile madde 18-5 çerçevesinde yerleşime sınırlama getirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Beaudoin, Gérald A. “La Constitution du Canada”, Montréal, 1991.

Brown, Nathan J. “Iraq’s Constitutional Process Plunges Ahead”, *Carnegie Endowment for International Peace*, 2005, s. 12,

<http://64.233.183.104/search?q=cache:1J6sx9IqQkKJ:www.carnegieendowment.org/files/PO19Brown.pdf+Nathan+J.+Brown,+%E2%80%9CIraq%E2%80%99s+Constitutional+Process+Plunges+Ahead%E2%80%9D,+Carnegie+Endowment+for+%C4%B0International+Peace&hl=tr&ct=clnk&cd=1> (Erişim, 10 Mart 2008).

Brown, Nathan J. “The Final Draft of the Iraqi Constitution: Analysis and Commentary”, *Carnegie Endowment for International Peace*, 2006.

Clergerie, Jean-Louis. *Le Principe de Subsidiarité, Ellipses*, 1997.

Cole, Juan. *Shiite Religious Parties Fill Vacuum in Southern Iraq*, Middle East Report, 22 April 2003.

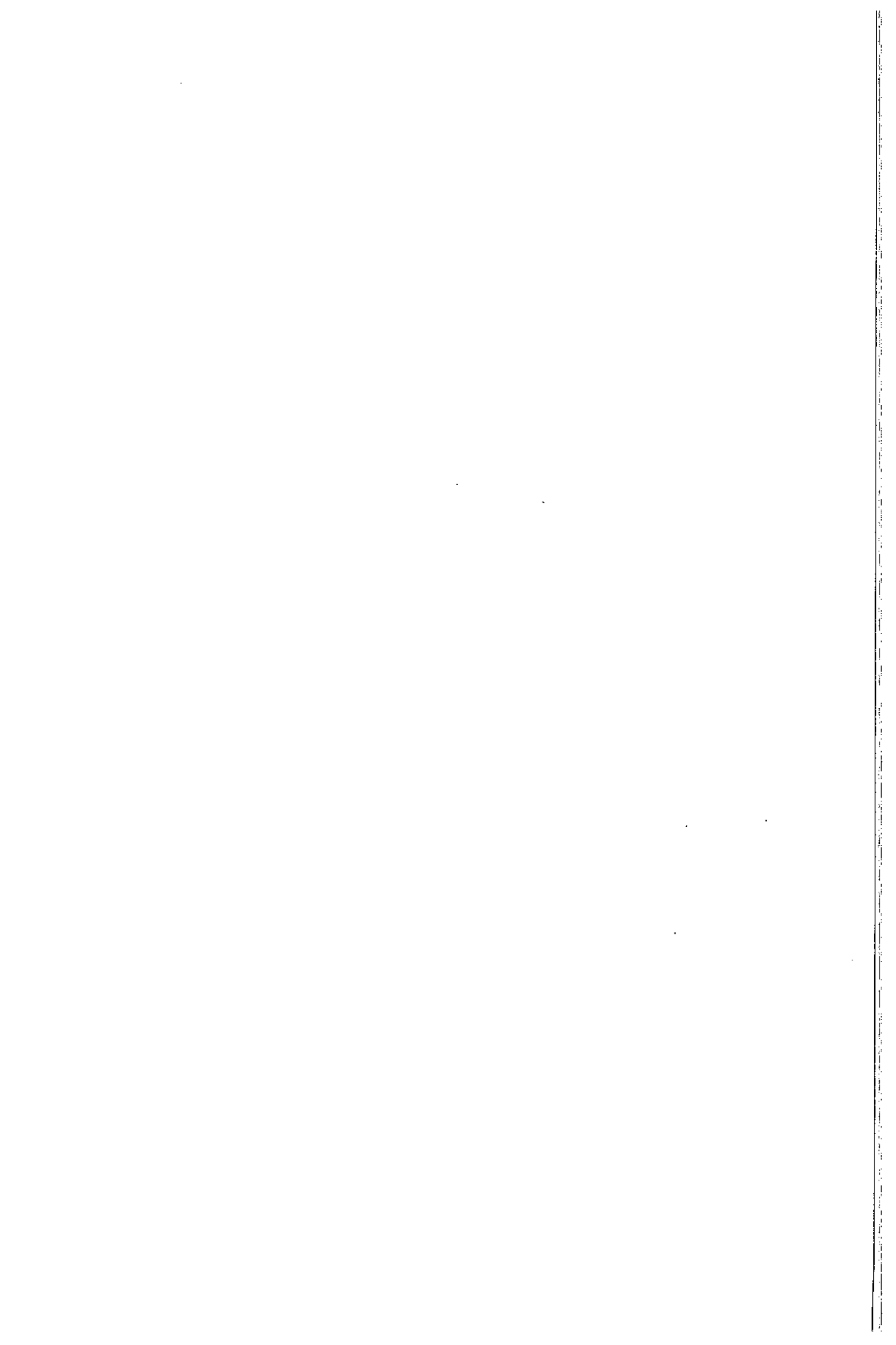
Croisat, Maurice. *Le Fédéralisme dans les Démocraties Contemporaines*, Monthchrestien, 1999.

Leclercq, Claude. *L’Etat fédéral*, Dalloz, 1997.

Morrow, Jonathan. *Iraq’s Constitutional Process II*, USIP Special Report, Sayı. 155, 2005.

Uygun, Oktay. *Federal Devlet Temel İlkeler, Kurumlar ve Uygulam*, İstanbul: Çınar Yay., 1996

*
* *

Irak Petrolleri ve Türkiye: ABD ve Petrol Soslusu Bir Irak Senaryosu

Cenk PALA*

Giriş

SSCB'nin dağılmasından sonra, ABD'nin sürükleyici hamleleri ekseninde yürütölen Batı enerji diplomasisi, ilk önce Hazar'ın enerji kaynaklarını garanti altına alacak üretim-paylaşım anlaşmalarının tamamlanması üzerinde yoğunlaşmış; bu bölgedeki temel üreticilerle 20-30 yıllık uzun erimli işbirliği imkanları imza altına alındıktan, yani Batı'nın 15-20 yıllık bir plan dahilinde tedrici olarak Kuzey Denizi kaynakları yerine geçireceği Hazar rezervleri 'son koz' olarak masaya süröldükten sonra, ABD, bu kez Orta Doğu kaynaklarını yeni bir nizamaya kavuşturmak için kolları sıvamıştır.

Bu süreçte, ABD tarafından tıpkı petrol krizlerinde olduğu gibi enerji manivelası ile tekrar dizayn edilen dünya ekonomisinde 'gönüllü' olarak görev almak istemeyen enerji zengini ölkelere sadece 'Büyük veya Genişletilmiş Orta Doğu Projesi'nin hiç de zengin sayılamayacak mönüsünden seçim yapma fırsatı tanınacağı anlaşılmaktadır.

---

* Dr., BOTAŞ, Strateji ve İş Geliştirme Daire Başkanı.

Her seferinde demokrasi getirme söylemi ile pazarlanan bu hiç de iştah açıcı olmayan mönünün, Atlantik'ten Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan 20'den fazla ülkeyi 50 yıl sürecek çok ağır bir *diyete* zorlayacağı anlaşılmaktadır.

Türkiye, enerji arz güvenliğinin ana unsurlarını meydana getiren parametreleri belirlerken, sadece Orta Asya için değil özellikle kaynak zengini Orta Doğu'da, yani burnunun dibinde meydana gelen gelişmeleri ve ABD'nin reflekslerini dikkate alan yeni bir politika tasarlamak durumundadır. Bu konuda Irak, hassas bir çalışma gerektiren, önemli fırsatlar ve büyük risklerin birlikte kaynatıldığı büyük bir cadı kazanıdır.

Yaklaşık 100 yıl önce ellerimizin arasından kayıp giden Irak petrolüne ilişkin olarak, günümüz kaotik ortamında modern çözümler üretebilmek için mutlaka geçmişin izlerini takip etmek, mümkünse dersler çıkarmak ve geleceği de bu temel üzerinde yeniden inşa etmek gerekmektedir. Bu çalışmada, tarihsel bir bakış açısıyla Mezopotamya/Irak petrolünün ele geçiriliş süreci, Osmanlı sınırlarının petrole göre yeniden çiziliş hikayesi anlatılacak, bugün ABD'nin Irak enerji kaynakları ve boru hattı güzergahları üzerinde neden mutlak kontrol sağlama çabasında olduğunun derinlemesine açıklanmasının ardından Türkiye'nin Irak'ın geleceği ve petroleri konusunda neler yapması gerektiği sorusuna cevap aranacaktır.¹

---

¹ Bu çalışma, 16 Haziran 2005'de TSK Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) tarafından düzenlenen "ABD'nin Irak'tan Çıkış Senaryoları" konulu konferansta sunduğumuz tebliğe referansla Avrasya Dosyası "Türkiye-ABD İlişkileri" Özel Sayısı (Cilt 11, Sayı:2, 2005, ASAM, Ankara: s: 184-211) için hazırlanan "*Enerji Perspektifinden Türkiye-ABD İlişkilerinin Yeni Boyutu: Irak'ın Geleceğine İlişkin Bir Senaryo Denemesi*" başlıklı makalemize; TÜSİAD-Boğaziçi Üniversitesi Dış Politika Forumu tarafından 12 Kasım 2007'de düzenlenen "*Irak Açmazı: Türkiye Açısından Temel Parametreler*" Konferansında yaptığımız sunum da eklenerek genişletilmiş

Osmanlı Mezopotamya Petrolüne göre Bölünüyor

Tarih, almasını bilenler için her zaman çok ciddi dersler içerir. Toplumlar, ancak ve ancak geçmişin izlerini sürerek bugünü anlayabilir ve geleceği tahayyül edebilir. Yoksa tarihi değiştirmek şöyle dursun, çarkları geleceğe dönen tarihsel süreçte, seyirci dahi olunabileceği şüphelidir!

Gerçekten, tarihi yakınınızda tutmadan bugünü ve geleceği doğru yorumlamak mümkün olmuyor. Petrol tarihi de böyledir. Bugün, ABD'nin, *Büyük* ya da *Genişletilmiş Orta Doğu Projesi (BOP-GOP)* adıyla, Atlantik'ten Pasifik'e kadar 22 ülkeyi kapsayan bir alanda, süpürge operasyonu, kafalardaki asıl hedef Çin'e (Hindistan'ı Çin'den ayırmıyoruz, sadece coğrafi sınırın sonunu belirliyoruz!) kadar giden bir coğrafyada, enerji kaynaklarını ve enerji taşıma güzergâhlarını kontrol etmek için bu kadar yoğun bir askeri faaliyete girişmesinin köklerini de tarihte aramak gerekir.

Orta Doğu'da bugün yaşananların kökeni, casuslar ve işbirlikçiler tarafından petrol alanlarının Osmanlı'dan koparılış hikayesine, *Bay Yüzde Beş Gülbenkyan'a, Yedi Kız Kardeşler* ve Orta Doğu petrol ayrıcalıklarının tarihçesine kadar iniyor. Bu açıdan, konumuzla doğrudan ilişkisi nedeniyle, günümüzdeki Irak felaketini daha iyi yorumlayabilmek adına, Orta Doğu petrollerinin paylaşım süreci hakkında bazı tarihsel tespitler yapmak anlamlı olabilir.²

---

yeni halidir. Senaryo konusunda değerli görüşleri ile katkı yapan *Şükrü Böğüt'e*, yorum ve uyarıları için *Ferruh Demirmen* ve *Hikmet Uluğbay'a* en içten teşekkürlerimi sunarım. Kuşkusuz, burada zikredilen tüm görüşler sadece yazarına ait olup, BOTAŞ Genel Müdürlüğü ve/veya ETKB'yi kesinlikle ve hiç bir şekilde bağlamaz.

² Cenk Pala, "Afganistan Savaşı'nın Hazar Boru Hattı Projelerine Etkisi: Kırmızı Kalem Bu Kez Kimin Elinde?", *PetroGas*, Sayı. 26, Ankara, Kasım-Aralık 2001, s: 38-43; Pala, "Serbest Kürsü: Petrol İşleri Yağlıdır Ya Elinize Bulaşır Ya Ayağınızı Kaydırır", *Enerji, Petrol & Gaz*, Sayı:238, İstanbul, 15 Ocak 2003, s. 11; Pala "Dünyada ve Türkiye'de Enerjinin, Suyun Ekonomi Politikası ve Geleceği", *İşletme Finans*, Sayı:208,

Önce İran Petrolü Ele Geçirildi

Her şey, 1890'ların başında, Fransız Hükümeti'nce görevlendirilen *Jacques de Morgan* başkanlığındaki bilimsel ekibin, petrol araştırmalarını içeren çok olumlu bir raporla İran'dan dönmesi ile başladı. Ekip, Şubat 1892'de, bu araştırmanın ayrıntılı sonuçlarını *Annales des Mines*'de (*Maden Yıllığı*) yayınladı.³ Yine de, bu detaylı araştırmadaki kanıtlara rağmen İran bölgesi, 1900'den önce potansiyel yatırımcıların ilgisini çekmeyi başaramamıştır.

Orta Doğu'daki ilk petrol ayrıcalığı, 28 Mayıs 1901'de, İran Şahu tarafından, İngiliz vatandaşı (aslında Kanadalı bir Fransız asili) *William Knox D'Arcy*'e tanınmıştır. Ayrıcalık, D'Arcy'e, bugünkü İran'ın 5/6'sını kapsayan bir alanda, 60 yıl süreyle, 'doğal kaynakların aranması, çıkarılması, işletilmesi, üretilmesi, ticarete elverişli duruma getirilmesi, başka yerlere taşınması' hakkını veriyordu.⁴

D'Arcy bu imtiyazı belgeleyen Şah Fermanı'nı, 1904'de konuyla ilgili hazırlanan gizli ve detaylı bir rapora dayanarak, donanma yakıtının

---

Ankara, Temmuz 2003, s. 19-25; 48-54; Pala, "ABD'nin Orta Doğu ve Basra Körfezi Politikası ve Petrol" (Söyleşi), *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar*, Sayı: 475, İstanbul, Ekim 2003, s: 21-37; Pala, *20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD-Petrol-Dolar 'Petrol Krizlerinin Perde Arkası'*, İstanbul, Yasak Elma Yayınları, Nisan 2007.

³ Zuhayr Mikdashi, *A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions 1901-1965*, New York: Frederick A. Praeger, 1966, s. 9.

⁴ İran ayrıcalıkları hakkında geniş bilgi için özellikle Bkz. Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, İstanbul: Emre Yayınları, 2005, s.37-59; Benjamin Shwadrän, *The Middle East, Oil and the Great Powers*, Jerusalem: Israel Universities Press, 1973, s.1388; Stephen H. Longrigg, *Oil in the Middle East*, London: Oxford University Press, 1961, s.1722; John M. Blair, *The Control of Oil*, New York: Pantheon Books, 1976, s.29-30; Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, New York, Simon and Schuster, 1991; Şükrü S. Gürel, *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Rolü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No. 432, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979, s. 4854; Mikdashi, *A Financial Analysis of...*, s.957.

kömürden petrole çevrilmesi gibi olağanüstü kritik bir karar alan İngiliz Denizcilik Bakanlığı'nın (British Admiralty), D'Arcy'nin İran ayrıcalığına sahip olduğu istihbaratı üzerine hareket geçen İngiliz Gizli Servisi'nin, filmlere konu olacak (hatta daha sonra değineceğimiz üzere 1983'de bir TV dizisi yapılmıştır) kusursuz bir operasyonu ile kaybetmiştir.

D'Arcy'nin hikayesine dönersek, uzun yıllar İran'da petrol arayan ve Şah Muzafferuddin'in saygısını kazanan D'Arcy, son dönemlerinde kendini tamamen dine vermiş ve Şah'a artık İran'dan ayrılmak istediğini söylemiştir. Şah, çok sevdiği, itibar ettiği bu Kanadalı'yı kalması konusunda ikna edemeyince sözkonusu imtiyazı vermiş ve D'Arcy İran'dan bu Ferman ile ayrılmıştır. Önce Kahire'de mola veren D'Arcy'e suikast girişiminde de bulunulmuş; sonunda D'Arcy, İran ayrıcalığı ve Mezopotamya petrollerinden de pay alınması konularında Fransız Rothschilds ailesi ile görüşmek üzere Güney Fransa'ya ulaşmıştır.

Müzakereler devam ederken, D'Arcy, Fransa'dan Londra'ya *Lord de Rothschilds*'in yatıyla seyahate çıkmıştır. Kamarasına kapanarak sürekli İncil okuyan D'Arcy, nadiren güverteye çıktığı bir gün kendisi gibi İncil okuyan genç bir Anglikan rahibi ile tanışmış, dostlukları yolculuk boyunca süren dini sohbetlerle iyiden iyiye pekişmiştir. Bazı kaynaklarda, bu seyahatin Kahire-Londra ve Süveyş-Londra arasında yapıldığı da iddia etmektedir. D'Arcy, 6 milyon sterline satmadığı, suikast girişimlerine rağmen kimselere söylemediği bu imtiyaz sırrını yol arkadaşı genç rahiple paylaşmıştır. Hatta, D'Arcy, İran halkının Hristiyanlaştırılması sürecinde misyonerlerce kullanılmak amacıyla bu değerli vesikayı kilise emrine vermekten de hiç çekinmeyecektir.

Yolculuk sona erdiğinde D'Arcy, Şah Fermanı'nı birlikte Anglikan kilisesine teslim etmek üzere anlaştıkları genç rahibi rıhtımda boş yere

bekliyordu. D'Arcy'nin elinden muazzam bir serveti çekip alan o genç rahip, İngiliz Gizli Servisi'nin en zeki casusu, 1873 Odessa (Ukrayna) doğumlu, Yahudi asıllı, *Teğmen Sidney George Reilly*'dir. Bu sahte ismi kendisine MI-5'in ilk Genel Direktörü olduğu iddia edilen patronu *William Melville* vermiş olup asıl adı Salomon/Shlomo Rosenblum'dur; ancak bazen kendisini Sigmund Rosenblum olarak da tanıtmıştır.

Başka bir iddiaya göreyse, Reilly kılık değiştirerek gizlice D'Arcy'i Güney Fransa'ya yerleştirmiş, ardından bu kez Katolik rahip kılığında sözkonusu gemiye binerek, D'Arcy'i Fransız Rothschilds ailesi ile yürüttüğü müzakereleri keserek sadece İngiliz Donanması ile görüşmeye ikna etmiştir.

Her halükarda, İngiliz Denizcilik Bakanlığı (yani İngiltere), İngiliz Gizli Servisi sayesinde ele geçirilen paha biçilemez bu vesika ile mütahiş bir imtiyazın sahibi olmuştur. Üstelik İngiltere, bu hareketle sadece İran petrolerini ele geçirmekle kalmamış; aşağıdaki satırlarda okuyacağınız üzere, D'Arcy grubunun Mezopotamya (Irak) ayrıcalığını elinde tutan TPC ortaklığına katılım görüşmelerinde belirli bir olgunluğa gelmiş olmasından da ziyadesiyle yararlanarak, 1914'de Irak petrolerinden de hatırı sayılır düzeyde hisse koparabilmiştir.

Eylül 1925'de Sovyet ajanlarınca Finlandiya sınırında yakalanarak, KGB'nin meşhur kanlı işkence ve sorgu binası Lubyanka'ya kapatılan *Reilly*, Bolşevik Devrimi'ne yönelik karşı devrim organize etmek ve Lenin'e suikast planlamak suçlarından yargılanmış ve İngiliz devlet belgelerince de teyit edildiği üzere, 5 Kasım 1925'de, Moskova yakınlarındaki ormanlık bir alanda kurşuna dizilmiştir.⁵

---

⁵ Karadağ, "*Petrol Fırtınası...*", s. 43-52; Sidney Reilly, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Sidney_Reilly.

Reilly’i yakalayan Sovyet Ajanları’ndan Alexander Yakushev’in, Reilly ile ilgili sözleri çok çarpıcıdır: *“Onunla ilgili ilk intibam, rahatsız ediciliğiydi. Simsiyah gözlerinden, keskin zekalı ve acımasız olduğu hemen anlaşılıyordu. Parlak ve sarkık alt dudak, düz siyah saçlar, dikkat çekici şıklıkta muhteşem bir takım elbise; yani kişiliği, tarzı, tavrı hakkında fikir veren her şey, O’nun, bu kibirli haliyle, etrafını saran bizlerden çok farklı bir insan olduğunu suratlarımıza adeta haykırıyordu.”*

Sidney Reilly (1873-1925): 26 ve 51 yaşlarında çekilmiş; gizli servisteki ilk ve son yıllarına ait fotoğraflar...

Hafızası kuvvetli, meraklı okuyucular; D’Arcy ve Lenin operasyonları da dahil Reilly’nin tüm maceralarını, Reilly’i canlandıran Sam Neil’in başrolde harikalar yarattığı, orijinal adı “Reilly, Ace of Spies” (1983) olan, 80’li yılların sonlarında, TRT 1’de, o yıllarda Pazar günlerinin klasiği Western filmlerinden hemen sonra – rahmetli Hikmet Şimşek’in sunduğu Pazar Konseri’nden önce, 12:00-12:50 saatleri arasında “Casuslar Kralı” adıyla yayınlanan, 12 bölümlük muhteşem TV dizisinden mutlaka hatırlayacaktır.

Ian Flemming’in, ilk kez Sean Connery’nin (Reilly de esmer tenliy-

di) canlandırdığı dünyaca meşhur ajan tiplmesi James Bond karakterini yaratırken en fazla etkilendiği, hatta kimilerine göre tümüyle esinlendiği gerçek şahsiyet olan Reilly'nin yürüttüğü çok başarılı bir gizli servis operasyonu İnan petrollerinin imtiyazı, 15 Nisan 1909'da, 2 milyon pound sermaye ile kurulan Anglo Persian Oil Company'nin (APOC, sırasıyla AIOC ve nihayet BP adını alacaktır) eline geçmiştir.⁶ Aslında, o dönemde, zaten şirket sermayesinin önemli bir bölümü, İngiliz Gizli Servisi destekli paravan şirket Royal Burmah Oil Company'nin elindeydi.

1904 yılında kullandığı yakıtı kömürden petrole çevirme kararı alan ve bunu Winston Churchill'in ısrarlı çabalarıyla ancak 1911 yılında kapsamlı bir şekilde uygulamaya geçirebilen İngiliz Donanması'nın, sürekli artan yakıt gereksinimini karşılamak amacıyla güvenilir petrol kaynakları arayan Winston Churchill, 1914'de, İngiliz Hükümeti'ni APOC'a 2 milyon pound daha yatırmaya ikna etti.⁷ Böylece, şirketin % 51 hissesi İngiliz Hükümeti'ne ait olmuş ve 1954 yılına kadar da İngi-

⁶ Michael Tanzer, ve S. Zorn, *Energy Update 'Oil in the Late Twentieth Century'*, New York, Monthly Review Press, 1985, s.46.

⁷ Bu dönemde Anglo Persian'ın İngiliz kontrolüne girişi ve Churchill'in izlemiş olduğu kurnaz taktiklerle dolu petrol siyasetinin ayrıntıları için özellikle bkz. Marian Kent, *Oil and Empire: British Policy and Mesopotamian Oil*, 1900 1920, The MacMillan Press Ltd., 1976, s.38 112. Bu noktada, zengin petrol rezervlerine sahip Arap Yarımadası'nın, Osmanlı'dan koparılış sürecinde, İngiliz Donanması için güvenilir petrol kaynakları arayan, "petrol delisi" lakaplı Amiral Lord Fisher ve Winston Churchill'in, Sidney Reilly, Arabistanlı Lawrence ve Gertrude Bell ile özdeşleşmiş İngiliz Gizli Servisi'nce sahnelenen "Büyük Oyun"daki rollerini de hatırlamamak elde değildir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Tanzer ve Zorn, "Energy Update 'Oil...'", s.13-14; Yergin, "The Prize: The Epic."; Karadağ, *Petrol Fırtınası...*; Sidney Reilly, Wikipedia, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Sidney_Reilly.; T.E. Lawrence, Wikipedia, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/T._E._Lawrence; W. Churchill, Wikipedia, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Churchill%2C_Winston.

liz şirketi olarak kalmıştır.⁸

Bu noktada, efsane ajan Reilly'nin hakkını teslim etmek gerekiyor: Bilginin yazarlara verdiği o kutsal güce dayanarak, Reilly'i, 'BP Kurucu Atası' ve 'Sir Petrol' ünvanlarıyla onurlandırıyoruz!

Sonra Mezopotamya (Irak) Petrolü Taksim Edildi: Bay Yüzde Beş Gülbenkyan Osmanlı'yı Petrole göre Bölüyor!

19. yüzyılın ortalarında petrolün ileride ne kadar önem kazanacağını anlayan başta İngiltere, Fransa, Almanya gibi emperyalist devletler dünyanın çeşitli yerlerinde, özellikle Osmanlı coğrafyası (Mezopotamya/Irak) ve hinterlandında araştırmalar yürütüyorlardı. İngilizler, Musul, Hindistan, Mısır gibi bölgelere gönderdikleri bilim adamlarıyla (!) sürekli bilgi topluyordu.⁹ İngilizler, APOC ile kontrol ettikleri İran'ın petrol zenginliğini dikkate alarak, İran'a komşu ve aynı jeolojiyi paylaşan Osmanlı sınırları içindeki Mezopotamya'nın (bugünkü Irak) petrol potansiyelini de keşfetmekte gecikmediler. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla zengin petrol yataklarının bulunduğu Orta Doğu, savaşın en önemli cephesi haline geldi.

O dönemde İngiltere, Almanya ve Hollanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Mezopotamya petrol ayrıcalıklarını ele geçirmek için kıyasıya rekabet halindediler. Sonuçta, bu üç Avrupa ülkesi uzlaşmış, Osmanlı Ermenisi Calouste Sarkis Gülbenkyan'ı kullanarak Türk Hükümeti'ni etkileri altına almış ve Ekim 1912'de kurdukları Turkish

---

⁸ Shwadran, "The Middle East, Oil..", s.1-2..

⁹ Ömer Murat Çankaya, "Petrol ve Politika: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihinde Yer Altı Kaynaklarının Rolü", 2002, www.dusuncetarihi.sayfasi.com; Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2003; James A. Paul, "Great Power Conflict Over Iraqi Oil: The World War I Era", *Global Policy Forum*, October 2002, www.globalpolicy.org/security/oil/2002/1000history.htm.

Petroleum Company (TPC) yoluyla Mezopotamya imtiyazını elde etmişlerdir. TPC şirketinin ortakları ve hisse dağılımı şöyledir: National Bank of Turkey (İngiliz) %50, Deutsche Bank of Germany (Alman) %25, Anglo Saxon Petroleum Company (Royal Dutch/Shell'in bir kolu) %25.

Petrol müzakerelerinde Osmanlı mümessili olarak Türk Hükümeti ile taraf ülkeler arasında arabuluculuk yapan Ermeni C.S. Gülbenkyan'a, yakın dostluk kurduğu Osmanlı Padişahı nezdindeki çok başarılı girişimleri (!) nedeniyle İngiliz payından % 5 oranında hisse verilmiştir. İşte, Gülbenkyan'ın, Bay Yüzde Beş (Mr. Five Percent) adıyla petrol tarihine kazınmasının nedeni, ne yazık ki adından başka hiç bir şeyi Türk olmayan TPC'nin köklerinde gizlidir.¹⁰

TPC'nin kuruluşunu izleyen dönemde, donanmasının ana yakıtını kömürden petrole çevirmiş bulunan İngiltere, yeni stratejik çıkarlarına uygun olarak İran ayrıcalığını elinde tutan D'Arcy grubu ve APOC'un da TPC'ye alınması için çok geniş çaplı lobi faaliyeti yürütmüştür. Sonuçta, İngiltere'nin ilgili devletler nezdindeki siyasi baskılarına ve bölgedeki nüfuzuna daha fazla dayanamayan TPC üyeleri, sözkonusu iki yeni grubun da şirket ortaklarına katılmasını onaylamak zorunda kalmıştır: 19 Mart 1914'de, Londra'da, Osmanlı Başveziri'nin de imzala-

---

¹⁰ Ayrıntı meraklıları için kaynakça: William G. Prast ve H.L. Lax, *Oil Futures Market*, Lexington Books, 1983, s.37; Blair, *The Control of ...*, s.29; Longrigg, *Oil in the Middle...*, s. 27 28; Mikdashi, *A Financial Analysis ...*, s.66. Gülbenkyan'ın film senaryosu tadındaki sürükleyici maceraları için bkz.Karadağ, *Petrol Fırtınası...*, s.116-122; Yergin, *The Prize: The Epic...*; Çankaya, "Petrol ve Politika: 20..."; Paul, "Great Power Conflict..."; Suat Parlar, *Barbarlığın Kaynağı Petrol*, İstanbul: Anka Yayınları, 2003, s.138-139; Emel Armutçu, "Bir Koleksiyoncu Olarak Bay Yüze Beş Kalust Gülbenkyan", *Hürriyet*, 28 Mayıs 2006, s.16; Ferruh Demirmen, "Oil in Iraq: The Byzantine Beginnings", *Global Policy Forum*, <http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/0426byzantine.htm>, 26 April 2003; Red Line Agreement, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Red_Line_Agreement

dığı ünlü 'Foreign Office' (Dışişleri Bakanlığı) anlaşmasıyla, APOC için çalışan D'Arcy grubuna, TPC'den % 50 oranında hisse verildi.¹¹ Böylece, uzun süredir peşinden koştuğu emperyalist hayalleri artık gerçekleşen İngiltere, İran'ın ardından Irak'da da söz sahibi olmuştur. İngilizler, bu tarihi imzadan sonra, Reilly'nin şerefine de mutlaka kadeh kaldırmış olmalı!

I. Dünya Savaşı, petrol imtiyaz mücadelesini belirli bir ölçüde kesintiye uğratmıştır. Ancak, savaş sonrasında petrol talebinin hızla artması neticesinde, tüm dikkatler, hükümetleri tarafından desteklenen büyük petrol şirketleri aracılığıyla tekrar Orta Doğu'ya çevrilmiştir. Osmanlı'nın yenilen safta yer alması ise, Mezopotamya bölgesini eskisinden çok daha kırılgan, dolayısıyla çok daha çekici hale getirmiş bulunuyordu. Bu noktada, Osmanlı topraklarını Büyük Oyuncular yani İngiltere, Fransa ve Rusya arasında bölüştüren, Musul'u Fransızlara ve Kerkük'ü İngilizler'e bırakarak Osmanlı'nın petrole göre taksimini projelendiren, 16 Mayıs 1916 tarihli, gizli, Sykes-Picot Anlaşması'nın (1 Eylül 1916'da ağzı sulanan Ruslar da taraf olmuştur), Osmanlı İmparatorluğu'nun yok edilmesi operasyonunu başlatan ilk kıvılcım olan Arap isyanının patlatılması sürecindeki kritik rolünü mutlaka hatırlamak gerekir.¹²

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında akıl almaz oyunlar dönüyordu. Kuşkusuz, bu oyunun ödülü, Orta Doğu'nun zengin petrol yataklarıydı. Rusya, Ermenistan sınırından İskenderun'a kadar uzanan içi petrol dolu çok uzun zahiri bir hattın doğusunu istiyordu. Ancak, bölgenin tek taliplisi Ruslar değildi; İngilizler ve Almanlar da bu sahalar için di-

---

¹¹ Christopher Tugendhat, *Oil the Biggest Business*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1968, s.69;

¹² Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2003, s.244-247; Parlar, "Barbarlığın Kaynağı Petrol...", s.207-219.

dişmekteydiler.¹³ Yine de, İngilizler ve Almanlar, Ruslara göre daha avantajlı durumdaydı. İngilizler, Akdeniz ve Basra Körfezi'ne tamamen hâkimdi. Almanlar ise, Bağdat demiryolu imtiyazı ile bu geniş petrol sahasına çoktan girmişlerdi.

1916'da, Paris'te bir otel lobisinde buluşan İngiliz Mark Sykes ve Fransız George Picot, Orta Doğu petrol haritasını önelirine açarak, sosyo-kültürel yapıyı dikkate almaksızın, çok basit bir şekilde bölgeyi aralarında paylaştılar. Çizilen bu haritaya dayanılarak imzalanan Sykes-Picot Anlaşması'yla Orta Doğu'daki nüfuz bölgeleri de tanımlanmış oldu. Ancak, İngilizler, I. Dünya Savaşı'nda Bağdat'a girdikten sonra Sykes-Picot Anlaşması'ndaki ana stratejilerini değiştirip, Musul-Kerkük petrol yataklarını tek başına ele geçirmeye karar vermiştir. Ateşkes anlaşması imzalanır imzalanmaz, Musul'a saldırıp ele geçirmişler ve yeni bir askeri statü yaratıp Musul-Kerkük petroleri ile ilgili olarak Fransızlar'a karşı ciddi bir avantaj sağlamışlardır. Fransızlar, bu İngiliz usulü 'oldu-bittiyi' içlerine sindirememişlerdir. Irak petroleri ile ilgili başlayan devletlerarası kavga, tarafları yatıştıran ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından önlenebilmiştir.¹⁴ 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Rusya anlaşmadan vazgeçmiş, Lenin gizli tutulan bu anlaşmayı dünya kamuoyuna açıklamıştır.

Sonunda, 25 Nisan 1920 tarihinde imzalanan gizli 'San Remo Anlaşması' ile Fransızlar, Musul-Kerkük petrol haklarını İngilizlere devretmiş; karşılığında ise savaş ganimeti olarak Almanlar'ın TPC'deki % 25 hissesinin yeni sahibi olmuşlardır.¹⁵ San Remo Konferansı sonu-

---

¹³ Çankaya, "Petrol ve Politika..."

¹⁴ San Remo Conference, *Wikipedia*, Ocak 2008,

http://en.wikipedia.org/wiki/Sanremo_conference; Paul, Great Power Conflict...

Gürel, "Ortadoğu Petrolünün Uluslararası...", s. 57-58; Kubilay Baysal, *Uluslararası Petrol Sorunları*, İstanbul, Ar Yayın Dağıtım, 1982, s.70.

cunda varılan anlaşma, sadece Mezopotamya petrollerini değil aynı zamanda Romanya, Çarlık Rusyası'na ait eski topraklardaki Galiçya, Fransız ve İngiliz kolonilerindeki petrolleri de kapsamaktaydı.¹⁶

San Remo Konferansı'nda alınan kararlara göre İngilizler, Irak ile birlikte Filistin'in yönetimini de ele geçiriyor ve böylece *Balfour Deklarasyonu* (1917) ile zaten hiç kimseye sormadan Filistin'de bir Yahudi ulusal yerleşim alanı yaratarak Filistin-İsrail gerginliğinin ilk nefret tohumlarını kutsal topraklara savuran İngiltere, bugünlere miras kalan kanlı Arap-İsrail çatışmasını daha da körüklemeye imkanına kavuşuyor; Fransızlar'a ise bugünkü Lübnan'ı da kapsamak üzere tüm Suriye'nin kontrolü bırakılıyordu. Fitne sokmak, yeni haritalar çizmek, ülke bölmek ve acımasızca kan dökmek konularında en az İngilizler kadar tarihi sabıka kayıtları bulunan Fransızlar da, manda gücünü ispat etmek için Kral Faysal tarafından Şam'da kurulan milliyetçi Arap hükümetini devirmek amacıyla silah kullanmakta tereddüt etmediler. Burada asıl ilginç olan, tüm bu kanlı petrol kavgasının, bölgede henüz bir varil petrol dahi üretilmeden yapıldığını saptamaktır.

Hemen ekleyelim ki, İngiltere ve ABD'nin ayak oyunları sayesinde San Remo Anlaşması'nda yer alan özellikle Fransızların petrol haklarıyla ilgili kararlar hiç bir zaman yürürlüğe giremedi. 23 Nisan 1920'de ilk meclisini kuran yeni Türkiye Cumhuriyeti ise bu konferans kararlarını kabul etmemiştir. Kanımızca, San Remo Konferansı'ndan, Türklerle dayatılacak kabul edilemez bir anlaşma çıkacağını kestiren Mustafa Kemal'in, bu anlaşmadan sadece 2 gün önce ilk TBMM'yi kurarak sergilediği stratejik deha tarihçilerimizce araştırılmayı hak eden önemli bir öngörüdür.

Savaş sona erdiğinde, paylaşılan toprakların sadece Orta Doğu ile

---

¹⁶ Çankaya, *Aynı eser*.

sınırlı kalmayacağı, Anadolu'nun da elden gitmek üzere olduğu anlaşıldı. *Londra ve San Remo* konferanslarında pervasızca konuşulanlar, Sevr ile imzalı belge olarak Türk milletinin önüne gelmiş, ancak bu kabul edilemez anlaşma ters tepmiştir.¹⁷ *Sevr*, milli mücadele yürüten Türk halkını ateşleyerek kenetlenmesine yol açmış ve Türkiye'de yepyeni bir dönem başlatmıştır. Türk halkı, Ulu Önderi'ni takip ederek tarihteki en benzersiz, onurlu kurtuluş mücadelesine girişip; emperyalist güçlere karşı kanının son damlasına kadar savaşırken, kanlı petrol kavgası kaldığı yerden devam etmekteydi.

Pek çok tarihçi, söz konusu anlaşma gerçekleşseydi, başta Amerikan menşeliler olmak üzere tüm diğer petrol şirketlerinin Orta Doğu petrol taksimi sürecinin dışında bırakılacağını, bölgenin de tümüyle İngiliz ve Fransız kontrolüne gireceğini öne sürmektedir. Bu süreçte, Orta Doğu petroleri adeta ellerinin arasından kayıp giden Fransızlar, İngiltere+ABD ortaklığından yediği 87 yıllık bu tarihi kazığı hiç bir zaman unutamamıştır.¹⁸

İşte, Fransızların, 20. yüzyılın geriye kalanı boyunca İngiliz ve Amerikalılara duydukları toplumsal nefretin, bilinç altına işlenmiş aşikar nedenlerinden en önemlisi belki de budur. Bir adım öteye gidersek, Fransa'nın karmaşık bir ayak oyunuyla ucuz Orta Doğu petrolünden mahrum bırakılmasının, ironik şekilde, Fransa'nın nükleer enerji programında sergilediği dünya çapındaki başarının ana ateşleyicisi ve itici gücü olduğunu söylemeliyiz.

Bu bölümü, kanlı petrol mücadelesinin ruhuna en uygun şekilde,

---

¹⁷ Çankaya, *Aynı eser*.

¹⁸ Türkiye'nin yakın tarihini yakından ilgilendiren Irak-Mezopotamya imtiyaz mücadelesiyle ilgili kapsamlı bir değerlendirme için ayrıca Bkz. Shwadran, "The Middle East...", s. 195 298.

Fransa Başbakanı (1906-9 ve 1917-20) Georges CLEMENCEAU'nun o ünlü sözüyle bitirelim: "Bizim için, bir damla petrol, bir damla kan kadar değerlidir!"

Amerikan Kız Kardeşler ve ABD Orta Doğu Petrol Alanlarına Giriş: ABD'nin Mezopotamya Rüyası İlk Kez Gerçek Oluyor!

ABD, 1920'den itibaren hızla Orta Doğu'ya yönelmiştir. Petrol arayışının yeni rotası Orta Doğu olarak belirlenince, ABD Hükümeti, Orta Doğu'nun İngiliz mandası altındaki bölgelerine Amerikan şirketlerinin de girişine izin verilmesi hususunda İngiliz Hükümeti'ne yoğun biçimde baskı yapmaya başladı. San Remo Anlaşması ile Orta Doğu petrollerinin İngiltere ve Fransa arasında bölüşülmesinden rahatsızlık duyan özellikle Exxon şirketi, bu konuda ABD hükümetini uyardı. Exxon'un baskısını dikkate alan ABD hükümeti, bölgede hiç bir tekele izin veremeyen, ayrıca hiç bir İngiliz şirketinin kesinlikle bölge dışında kalmasına da yol açmayacak, bir tür Açık Kapı Politikası (Open Door Policy) izlenmesi konusunda ısrar etti.¹⁹ Özellikle Hollanda ve İngiltere'ye misillemeler olarak ABD hükümeti tarafından çıkarılan bir dizi yasa ve yapılan çeşitli düzenlemeler, ABD'nin ikna kabiliyetini giderek artırıyordu.

Amerikan sermayesi ile petrolcülerine eşit şans verilmesi prensibine dayanan Açık Kapı Politikasının başlatıldığı 1922 ile 1928 yılları arasında, oldukça karmaşık dış politika manevralarıyla geçen sorunlu bir dönemin ardından, İngiliz Hükümeti, Orta Doğu'da Büyükler'in ilk ortak teşebbüsü (joint venture) konumundaki TPC'den iki Amerikan şirketinin, bugünkü adlarıyla Exxon ve Mobil'in de pay almasını onayladı.²⁰

TPC'deki yeni hisse dağılımı şu şekilde gerçekleşiyordu: Royal

¹⁹ Anthony Sampson, *The Seven Sisters*, London, Coronet Books, 1976, s.84;

Yergin, "The Prize: The Epic...", s. 97.

²⁰ Gürel, "Ortadoğu Petrolünün Uluslararası...", s.60; Blair, "The Control of Oil...", s.32.

Dutch/Shell % 23.75, APOC (BP) % 23.75, CFP % 23.75, Near East Development Company (Exxon ve Mobil'in ortaklığı) % 23.75 ve yine C.S. Gülbenkyan %5²¹ İşte bu tarihten itibaren, Amerikan petrol şirketleri de, bir daha çıkmamak üzere Orta Doğu petrol alanlarına giriyor ve bu Anglo-Amerikan harami kapısı, kapıyı açan sihirli sözcükler sadece haramiler tarafından bilinmek kaydıyla, istenmeyen ziyaretçilerin içeriye dalmasını engellemek için sıkıca mühürleniyordu.

1920'lerin sonlarında dünya petrol piyasasında bir bolluk meydana geldi. Kuşkusuz bunda, İngiliz arama ekibinin, 27 Ekim 1927'de, Irak'ın kuzeyindeki Kerkük bölgesinde büyük petrol rezervleri tespit etmiş olmasının büyük payı vardı. Sadece Baba Gurgur 1 No'lu sahadan, günde 95 bin varil petrol fişkiriyordu.²² Muhtemel bir ucuz ham petrol fazlasının, TPC üyelerinin kârlarını eritebilecek tehlikeli bir boyuta ulaşmasını engellemek amacıyla, 31 Temmuz 1928 tarihinde, Belçika'nın Ostend şehrinde, tüm ortaklar tarafından Kırmızı Hat (Red Line) Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma uyarınca, hiç bir şirket, diğer ortakların izni veya katkısı olmaksızın eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında keşfedilecek petrol yataklarını işletemeyecekti.²³

Anlaşma'nın Kırmızı Hat adını almasının kökeni; 19 Mart 1914 tarihinde Londra'da imzalanan 'Foreign Office' (Dışişleri Bakanlığı) Anlaşma müzakereleri esnasında, hiç kimsenin sınırlar hakkında bilgi sahibi olmaması nedeniyle, İstanbul Kapalı Çarşı'da pazarlık usullerini çok iyi öğrenmiş Bay Yüzde Beş Gülbenkyan'ın eline aldığı kalın uçlu kırmızı kalemle belirlediği çok geniş bir petrol coğrafyasının (kuzeyde Trakya'dan güneyde Aden körfezine kadar uzanan, yani Arap yarımadasının neredeyse tamamını kapsayan bir alan), Osmanlı İmparatorluğu toprakları olarak kabul edilmesi ve bu sınırların TPC ortakla-

²¹ Shwadran, "The Middle East...", s.3; Tugendhat, Oil the Biggest..., s.209.

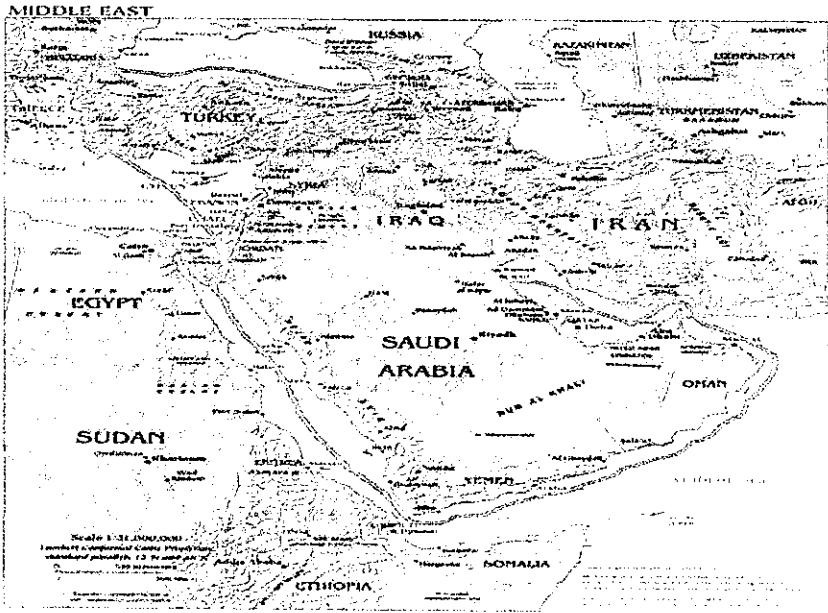
²² Paul, "Great Power Conflict..."

²³ Blair, Aynı eser, 33-34.

rınca da benimsenmesidir (Bkz. Harita)

Kırmızı Hat ile TPC ortakları arasında, eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları içine giren bugünkü Türkiye, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Basra Körfezi boyunca sıralanmış diğer Emirlikleri kapsayan, ancak, Kuveyt, İsrail, Ürdün ve imtiyazı BP'nin elinde bulunan İran'ı dahil etmeyen bir alanda, özetle, imtiyaz elde etme, ham petrol üretimi, satın alımı ve işlenmesi konularındaki mevcut rekabet ortadan kalkmış oluyordu. Kuveyt'in dışarıda bırakılma nedeni, İngilizlerin, Bahreyn ile birlikte, Abdülhamit Han zamanından beri gizli anlaşmalarla her açıdan kendilerine bağladıkları²⁴ bu ülkeyi, İngiltere'nin gelecekteki petrol ihtiyacı için ayırmış olmalarıdır.

Kırmızı Hat

Harita: Gülbenkyan'ın meşhur kalın uçlu kırmızı kalemiyle çizdiği Osmanlı İmparatorluğu sınırları²⁵

²⁴ Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*.

Kırmızı Hat, 17 Eylül 1928'de imzalanan *Achnacarry* Anlaşması ile birlikte, 7 Kız Kardeşlerin dünya petrol endüstrisindeki hakimiyetini perçinlemiştir.²⁶ Kırmızı Hat, TPC üyelerine, Orta Doğu genelinde çok kapsamlı bir üretim ve imtiyaz tekeli sağlamıştır. Amerikan konsorsiyumu adına anlaşma müzakerelerini yürüten Standard Oil of New Jersey (Exxon) Başkanı *Walter Teagle*'nin, yıllar sonra Kırmızı Hat Anlaşmasıyla ilgili sarfettiği şu unutulmaz söz hafızalara kazınmıştır: "*Lanet bir işti (a damn bad move)!*"

Bay Yüzde Beş Gülbenkyan'ın Hayat Hikayesi ²⁷

Calouste (Kalust) Sarkis Gülbenkyan, 23 Mart 1869'da, varlıklı bir tüccar ve sarraf Sarkis ile Diruhi'nin tek oğlu olarak, İstanbul-Üsküdar'da doğar. Babası ve amcası, 1840'lı yılların sonuna doğru o zamanki Ankara vilayetinin Kayseri kazasına bağlı, Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı *Talas* kasabasından İstanbul'a göçmüştür. Aile adının, 7. yüzyılda Doğu Anadolu'da yaşamış, *Gül Beg (Bey)* diye çağrılan,

²⁶ Kırmızı Hat Anlaşma hükümleri ve harita üzerinde belirlenen alanla ilgili çeşitli tartışmalar için: bkz.Loring Allen, *OPEC Oil*, Massachusetts, Oelgeschlagen Gunn and Hain Pub., 1979, s.37-38; Longrigg, *Oil in the Middle East?*, s.6770; Tugendhat, *Oil the Biggest Business...*, s.8586; Prast ve Lax, "*Oil Futures Market...*", s.41-42; Uluğbay, *Aynı eser*, Demirmen, "*Oil in Iraq...*"; Çankaya, *Aynı eser*.

²⁷ Gülbenkyan'ın hikayesi için yararlandığımız temel kaynaklar şunlardır; C.S.Gulbenkian, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Calouste_Sarkis_Gulbenkian
<http://www.partex-oilgas.com/brochurafinal.pdf>
http://www.partex-oilgas.com/PARTEX_BROCHURAJUL06.pdf
http://www.petroprimo.pt/documentos/PARTEX_FINANCIAL_STATEMENT.pdf
"Calouste Gulbenkian: Mr. Five Percent", *Saudi Aramco World*, September/October 1974, s.6-11, <http://www.saudiaramcoworld.com/issue/197405/the.museum.calouste.built.htm>. Karadağ, "*Petrol Fırtınası...*"; Demirmen, *Aynı eser*, Çankaya, *Aynı eser*, Armutçu, "*Bir Koleksiyoncu Olarak...*"; "Paul, *Great Power Conflict...*", Yergin, *Aynı eser*, Sampson, "*The Seven Sisters...*"

Vard Badrik adlı bir Ermeni komutandan geldiği söylenmektedir. İsim, daha sonra Gülbenk'e dönüşecek ve ileride Gülbenk oğulları olacaktır.

İstanbul'daki ilk şirketlerini 1850'de ticaret ve komisyonculuk üzerine kuran Sarkis ve ağabeyi, daha sonra oğullarının da katılımıyla bankerlik ve petrol dahil diğer ticaret işlerini büyütmüşler, hatta Sirkeci'de kendi adlarını taşıyan bir han yaptıracak kadar zenginleşmişlerdir. Babası, Osmanlı İmparatorluğu'na Rusya'dan ithal ettiği gazyağı sayesinde aile servetini katlamıştır. Sarkis bey, bu çabalarından dolayı Osmanlı Padişahı tarafından bizzat ödüllendirilmiş; Karadeniz kıyılarındaki bir kente vali olarak atanmıştır. Henüz 24 yaşındayken ailenin işlerini tümüyle uluslararası alana kaydıran kişi ise Kalust'dur.

İlköğrenimini Kadıköy Aramyan Uncuyan İlkokulu'nda tamamlayan ve bir süre St. Joseph'e devam eden Kalust, 13 yaşındayken babası tarafından önce dil öğrenmek için Fransa'ya (Marsilya) gönderilmiş, sonra üniversite eğitimi almak amacıyla Londra'daki ünlü *King's College*'a kaydolmuştur. 1887 yılında Mühendislik ve Uygulamalı İlimler Bölümü'nden mezun olan Gülbenkian; iki yıl sonra, 21 yaşındayken babası tarafından gazyağı ithalatıyla ilgili teknik gezi yapmak amacıyla aile gelirinin sağlandığı Bakü'ye gönderilmiştir. Bu, Gülbenkian'ın 60 yıldan fazla süreyle hayatını adadığı petrol işine attığı ilk adımdır.

Yaptığı seyahatler, *Nobel Kardeşler*, ünlü işadamı *Alexander Mantachoff* gibi petrocülerle tanışmasını sağlamıştır. Rafinerileri ve petrol kuyularını gezen, Bakü petrolleri ve petrol sanayi ile ilgili pek çok makale ve bir kitap kaleme alarak henüz 21 yaşında dünyanın sayılı petrol uzmanları arasına giren Gülbenkian, petrol işinden büyülediği bu yolculuklardan çok önemli bir ders olarak dönmüştür: "*Güç ve zenginliğin asıl anahtarı petroldür*".

1889 yılında ünlü bir Fransız dergisinde yayınlanan seri makalele-

ri ve 1891'de bunların kitap haline getirilmesi ile sadece dünya petrolcülerinin değil Osmanlı Padişahı'nın da dikkatini çekmiştir. Osmanlı Sarayı'ndan iki görevli gelerek, Gülbenkyan'dan Mezopotamya'nın petrol varlığını araştırmasını istemiştir. Mezopotamya'ya bir kez bile gitmeden, başka yazarlarca daha önce kaleme alınan eserleri ve özellikle Alman demiryolu mühendisleriyle yapılan konuşmaları kaynak göstererek, bu konudaki uzmanlığını kanıtlayan çok kapsamlı bir rapor hazırlamıştır.

Gülbenkyan, Rapor'unda, Mezopotamya'nın çok büyük ve önemli bir petrol potansiyeline sahip olduğunu vurguluyordu. Gülbenkyan'ın, hayatının altmış yılından fazlasını adadığı Mezopotamya tutkusu, Padişah'a sunulan bu rapor ile başlamıştır. Burada ilginç olan, Gülbenkyan'ın, petrolünden büyük servet edindiği Mezopotamya'ya hayatı boyunca hiç bir zaman gitmemiş olmasıdır. Gerçi pek de haksız sayılmaz; zira o dönemde petrol paylaşım pazarlıkları Avrupa'da, en çok da Londra'da yürütülüyordu.

**C.S. Gülbenkyan (1869-1955):
20'li yaşlarının sonunda...**

Petrol tarihine çalışkan, uzak görüşlü, uzlaştırıcı ama bir o kadar da inatçı, entrikacı, pazarlıkçı, şüpheci ve kimseye güvenmeyen (meşhur 'petrol işleri kaygandır' sözü ona aittir) sorunlu bir kişilik olarak damga vuran Gülbenkyan, bu özelliklerinin önemlice bölümünü Kapalı Çarşı'daki tüccarlık tecrübesinden edinmişti. Gençlik döneminde okul dışındaki boş zamanlarını Kapalı Çarşı'da geçiren Kalust, pazarlıkları dinleyerek ve kimi zaman da bunlara küçük çapta katılarak, daha sonra Orta Doğu petrol pazarlıklarında birebir uyguladığı, Şark usulü pazarlık sanatının tüm inceliklerini öğrendi.

Petrolle tanıştığı ilk yıllarda, muhtemelen pratik olsun diyerek, halı satıcılığı dahil birkaç küçük çaplı ticari iş yapmayı da deneyen Gülbenkyan, bunların hiç birinde dikiş tutturamadı. Fakat, ticari girişimcilik, pazarlık yapmak, entrika, bahşış vermek ve ileride en çok yararlanacağı istihbarat toplamak gibi Kapalı Çarşı'ya özgü tüm sanatların ustası oldu. İş yaptığı tüm muhataplarını da bıktıran Gülbenkyan'ın sürekli olarak yanında casusluk yapacak kimseler bulundurma alışkanlığı, ilerleyen yaşlarında artık öylesine büyük bir takıntı haline gelmiştir ki, ölene dek turp gibi olmasına rağmen kendisine bakmaları için iki ayrı doktor grubu çalıştırdığı ve bunlara birbirleri hakkında casusluk yaptırdığı dahi söylenir.

1902'de İngiliz vatandaşlığına geçen Gülbenkyan, petrolcüler arasında 'iş bitiriciliği' sayesinde giderek artan ününü kullanarak 1907 yılında Shell'in İstanbul temsilciliğini alır ve Londra'ya yerleştikten sonra da Shell ile çalışmaya devam eder. Aynı zamanda, Shell'in efsane Başkanı Deterding'in yakın çalışma arkadaşı olarak, Royal Dutch ile Shell şirketlerini birleştirip dünya devi Royal Dutch/Shell markasını yaratan kilit isimlerden biridir. Deterding ile birlikte spekülatif bularak geri çevirdikleri İran petrol ayrıcalığı ise, Gülbenkyan'ın hayattaki en büyük pişmanlığı olmuştur. Öyle ki, buradan aldığı ders, hayatının ge-

ri kalanı için yol gösterici bir prensibe dönüşmüştür: “Bir petrol ayrıcalığı hiç bir zaman reddedilmemelidir!”.

Gülbenkyan, Orta Doğu petrollerinin paylaşımında sahne alan en önemli aktördür. İngiliz, Fransız ve Amerikan şirketlerinin Basra Körfezi petrol pazarlıklarında anahtar bir rol üstlenir. I. Dünya Savaşı'nın biraz öncesinde, İngilizlerle petrol konusunda görüşmelerde bulunmak üzere Londra'ya giden Osmanlı Maliye Bakanı Cavid Bey, kendisini Ermenistan Prensi olarak tanıtan C.S. Gülbenkyan'ı da heyetine almıştı. Müzakereler esnasında, Sadrazam Sait Halim Paşa'dan acil bir çağırısı alan Cavid Bey, İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.

Osmanlı Mebusan Meclisi, Almanya'nın yanında savaşa girmek için acil toplantı yapıyordu. Cavid Bey bunu hiç düşünmemiş ve müzakereye devam etmesi için Gülbenkyan'ı Londra'da bırakmak gafletinde bulunmuştu. Meydanı boş bulan İngilizler, Gülbenkyan'la hemen bir anlaşma imzaladılar. Buna göre, İngilizler, daha sonra zorla girecekleri Musul'dan bir daha çıkmayacak ve Orta Doğu petrollerini diledikleri gibi kullanacaklardı.

19 Mart 1914 tarihli yukarıda değindiğimiz bu anlaşmanın imzalanmasından sadece 11 gün sonra, kuruluşunda Gülbenkyan'ın büyük emeği geçen, Turkish Petroleum Company Limited (TPC), Osmanlı Ticaret ve Ziraat Bakanlığı'ndan Irak petrollerinin tamamı için imtiyaz talebinde bulunmuştur. Dış politikada sıkışan İttihat ve Terakki, ister istemez bu imtiyazı vermek zorunda kalmıştır.

Bazı yazarlar, Gülbenkyan'ın meşhur kırmızı kalem, sadece 1928'deki Kırmızı Hat Anlaşması'nda kullandığını (gerçi burada da kullanmıştır, ama ikinci kez), bazıları ise Osmanlı topraklarının sınırlarını çizenin Gülbenkyan değil Fransızlar olduğunu iddia etseler de, itibar ettiğimiz ciddi kaynaklar ısrarla tarih olarak 1914'ü ve kalemin asıl

sahibi olaraksa Gülbenkyan'ı işaret ediyor. Yeri gelmişken, Gülbenkyan'ın, en az Mezopotamya'ya hiç gitmemiş olması kadar ilginç bir anekdotunu daha aktaralım: Kırmızı Hat Anlaşması gibi yüzyılın en büyük petrol anlaşmalarından birini gerçekleştirmiş Gülbenkyan, hayatı boyunca ilk petrol tankerini 59 yaşında yani petrol işinde geçen 36 yıldan sonra, anlaşmayı kutlamak üzere kızı Rita ile çıktığı Akdeniz turunda, Fas kıyılarında seyrederken bir tesadüf sonucu görmüştür.

Daha önce değindiğimiz gibi, TPC'den aldığı % 5 pay nedeniyle petrol tarihine Bay Yüzde Beş olarak geçen Gülbenkyan, petrol sektörünün Orta Doğu'daki gelişiminde çok önemli bir rol oynamıştır. Hisesine düşen kârın petrol şeklinde değil nakit olarak ödenmesi hususunda ısrar eden Gülbenkyan, TPC üyelerince petrolün tonu başına önerilen 1 İngiliz penny'lik teklifi redderek, ton başına 1 shilling talep etmiş ve zorlu müzakereler neticesinde kazandığı bu zaferi, TPC üyelerine kağıt para yerine altınla ödeme yapmayı kabul ettirerek taçlandırmıştır. Bay Yüzde Beş olarak ünlenmeden yıllar önce Gülbenkyan'a 'Bay Altın Şilin (Mr. Gold Shilling)' denilmesinin nedeni budur.

Kerkük'te (Baba Gurgur), Ekim 1927'de ilk kez petrol bulan İngiliz ekibinden neredeyse hiç kimsenin adı bile hatırlanmazken; İngiliz hükümeti tarafından, bu bölgeyi ve insanlarını çok iyi bildiği, en çok da Osmanlı Sarayı ile kurduğu yakın ilişkiler nedeniyle petrol pazarlıklarının merkezine aracı (deal maker) sıfatıyla yerleştirilen Kalust Gülbenkyan, Osmanlı'ya attığı petrol kazığına istinaden Bay Yüzde Beş olarak onurlandırılarak dünyanın en zengin insanları arasına katılmıştır. Osmanlı'yı arkadan hançerleyen, buna rağmen uzunca bir süre bu kritik petrol paylaşımından hiç bir maddi fayda sağlayamayan Irak halkı ise, petrollerini kaybederek avuçlarını yalamış ve daha da kötüsü kurtarıcılara çok ağır bedeller ödemek zorunda kalmıştır. Tıpkı günümüzde ödedikleri gibi...

Gülbenkyan'ın Orta Doğu'daki petrol hisselerini kontrol etmek amacıyla 1938'de Panama'da kurduğu, 1998'de tüm hisseleri Kalust Gülbenkyan Vakfı'na devredilen, 2006 yılı itibarıyla yaklaşık 800 milyon \$ cirolu, 215 milyon varil petrol eşdeğeri petrol ve doğal gaz portföyüne sahip, Partex (Participation and Exploration) Oil and Gas (Holdings) Corporation şirketinin mevcut varlıklarına bakıldığında; Bay Yüzde Beş'in, neden dünya petrol endüstrisini yaratan insanlar arasında yer aldığını çok daha iyi anlıyoruz.

2006 yılı itibarıyla, Gülbenkyan ailesine ait Partex şirketinin Orta Doğu petrol ve gaz ortaklıklarındaki hisseleri şöyledir: IRAK, Iraq Petroleum Company Ltd. % 5; BAE, Abu Dhabi Petroleum Company Ltd. % 5, Abu Dhabi Company for Onshore Oil Operations % 2 ve Abu Dhabi Gas Industries Limited-GASCO % 2; UMMAN, Private Oil Holdings Oman Limited % 5, Gas Investments and Services Company-GISCO % 5, Petroleum Development Oman LLC % 2 Oman LNG LLC % 2 ve Mukhaizna Oil PSA % 1. Ayrıca 2006 yılından, şirketin, Kazakistan, Brezilya, Angola ve Cezayir'de çeşitli konsorsiyumlar da ortaklığı bulunduğunu da öğreniyoruz. Gülbenkyan ve mirasçıları, "Bay Yüzde Beş" ünvanını kesinlikle hakediyorlar...

II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın Nazilerce işgal edilmesini takiben, 1942 yılında Lizbon'a (Portekiz) yerleşen Gülbenkyan, 20 Temmuz 1955'te ölene kadar, hayatının son 13 yılını Lizbon'daki meşhur Hotel Aviz'de geçirdi. Gülbenkyan, aynı zamanda 20. yüzyılın en önemli sanat koleksiyoncularından biriydi. Yaşamının son yılında kendi adını taşıyan bir vakıf kurularak, koleksiyonunun bu çatı altında saklanması vasiyet etmiştir.

Henüz 7 yaşındayken babasının verdiği gümüş meci diye ile Kapalı Çarşı'ya koşan Kalust, elma şekeri değil, daha sonra bir tutku haline gelen koleksiyonculuk merakının başlangıcı sayılmak üzere, eski bir

para satın almayı tercih etmişti.

Bugün, Gülbenkian Vakfı, dünyanın en büyük koleksiyonları arasında sayılan 'altın para' ve 'Yunan paraları' koleksiyonuna sahiptir. 1956'da kurulan Calouste Gulbenkian Foundation, günümüzde, hem petrol gelirlerini yöneten hem de Gülbenkian'ın 'en iyileri değil, başyapıtları istiyorum' anlayışıyla topladığı 6 bin parçadan oluşan paha biçilemez bir sanat koleksiyonuna sahip, yıllık 110 milyon € bütçeli, piyasa değeri 2.5 milyar €'ya ulaşan devasa bir Vakıf'tır.

Çocukluk ve öğrencilik döneminde arkadaşları arasında pek sevilmeyen Kalust'un, hayatı boyunca da insanlarla arasında hiç bir zaman büyük bir sevgi bağı olmamıştır. Gülbenkian'ın hayatının sonuna kadar çok güzel bir Türkçe ile konuştuğunu duyanlar anlatmaktadır. Doğruluğu teyit edilemese de, Gülbenkian'ın devamlı olarak Lizbon'daki Türk Büyük Elçiliği'ne gittiği, 1950'lerin başından ölene dek, bilhassa tüm Vakfı ve eserleri ile İstanbul'a dönmeyi teklif ettiği, ancak Devletimizin bu konuda kararsız kaldığı da, bugüne kadar Gülbenkian'ın adı geçen her ortamda bir efsane olarak kulaktan kulağa fısıldanmıştır.

Ne kadar doğrudur bilinmez ama, Gülbenkian'ın, yakın çevresine Osmanlı'ya yaptıklarından büyük pişmanlık duyduğunu söylediği de iddia edilir. Eğer bu doğruysa, günümüze bile miras kalan kanlı sonuçlar ortada iken, petrolden bir servet sahibi olan Gülbenkian'ın sadece timsah gözyaşı döktüğünü düşünmek daha mantıklı gözükmektedir. Belki bir pişmanlık yaşanmıştır; ama o da, Orta Doğu petrollerinden çok daha fazla % 5'ler alamadığı, ünvanını geliştirip Bay Yüzde Elli Beş'e çıkaramadığı içindir herhalde!

Yeri gelmişken, Arap diyarlarında, o dönemdeki ajan modasına uygun biçimde arkeolog (!) kimliğiyle çalışırken, I. Dünya Savaşı'nda Arap Yarımadası'nı Osmanlı'ya karşı kışkırtarak petrol alanlarının İn-

giliz hâkimiyetine geçmesini sağlayan Yarbay Thomas Edward Lawrence (sonra Shaw soyadını kullanacaktır, ama daha çok Arabistanlı Lawrence olarak bilinir) ve İngiliz Gizli Servisi'nce tezgahlanan Büyük Oyun'daki bayan rol arkadaşı, Huşeymi (Haşimi) Hanedanı ve Irak devletinin asıl kurucusu sayılan, yazar-gezgin-arkeolog yardımcısı (!) ve kuşkusuz en çok da İngiliz ajanı Gertrude Margaret Lowthian Bell'in, Osmanlı topraklarının petrole göre bölünmesi sürecindeki unutulmaz katkılarını da mutlaka hatırlamak gerekir.²⁸

Lawrence, 19 Mayıs 1935'de, İngiltere Dorset'de geçirdiği bir motosiklet kazasında ağır yaralanmış ve 6 gün acılar içinde kıvrandıktan sonra ölmüştür. Winston Churchill'in de katıldığı cenaze töreniyle Dorset-Moreton'da gömülmüştür. İngiliz Mata Hari'si Bell ise, yaşadığı psikolojik çöküntü nedeniyle, 12 Temmuz 1926'da, ironik biçimde kurduğu yeni ülkenin başkenti Bağdat'ta, aşırı dozda uyku hâpi alarak intihar etmiştir. Bell için de üst düzey ve geniş katımlı bir cenaze töreni yapılmış ve Bağdat yakınlarındaki İngiliz mezarlığına gömülmüştür.

Tam anlamıyla 'arkeolog-ajan' çöplüğüne dönmüş bir coğrafyada, Ulu Önderimiz Atatürk'ün, Musul'u ısrarla Misak-Milli sınırları içine dahil etmek istemesinin, petrolün stratejik öneminin kavranması, petrol oyununun Osmanlı'yı yok etmek için tezgahlandığını ve yeni Türkiye'nin de bu oyunun dışında bırakılacağını önceden sezmesi bakımından sahip olduğu stratejik zekayı bir kez daha kanıtlamıştır.

Özetleyecek olursak; 1914 'Foreign Office' Anlaşması, sonradan Büyük Oyun'u tezgâhlayanlar arasında pay edilmek üzere Osmanlı hâkimiyetindeki petrol alanlarının belirlendiği, yakın tarihimiz ve petrol tarihi açısından çok önemli bir anlaşmadır. 1914'de, ne acıdır ki Os-

---

²⁸ T.E. Lawrence, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/T.E._Lawrence

Gertrude Bell, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Gertrude_Bell

manlı Padişahı'nın lütfünden ziyadesiyle yararlanmış Ermeni bir ailenin mensubu olan Calouste Sarkis Gülbenkian'ın kalın uçlu kırmızı kalemiyle çizilen Osmanlı sınırları, ABD'nin Orta Doğu petrol alanlarına girişi esnasında da kullanıldı. Gülbenkian'ın o kalın uçlu sihirli kırmızı kalemi, Orta Doğu'nun ve petrolün Osmanlı'dan koparılmasına, Osmanlı İmparatorluğu'nun da petrol rezervlerine göre emperyalist güçler arasında paylaşılmasına yol açtı.

İşte, günümüzdeki mücadele, Afganistan ve Irak'la başlayan; Suriye, İran, Suudi Arabistan ve sıraya giren diğerleri ile devam edeceği anlaşılan yeni haritaların çizilmesi ('Büyük/Genişletilmiş Orta Doğu') operasyonu ya da "Orta Doğulu Frankensteinlar"ın tek tek yok edilmesi planında, Gülbenkian'dan miras o meşhur 'kırmızı kalem'in, bu kez kimlerin elinde geçtiğini kanıtlayan, çok acımasız, fiziki olduğu kadar psikolojik bir savaştır aslında...

Bu nedenle, ayağımızın altındaki halının her an çekilme riski taşıdığı, haritaların sürekli değiştirildiği bu petrol yani ateş ve kan coğrafyasında konuşlanan bir ülke olarak, Türkiye'de petrol olup-olmadığının tartışıldığı her ortamda, bundan yüzyıl önce sınırlarımızın petrole göre çizildiğini her zaman hatırlamak zorundayız. Belki, bir yüzyıl önce gözden kaçmış ya da kaçırılmış bazı büyük petrol sahalarımız vardır; o zaman da üzerimizde oynanan oyunların farkında olarak hareket etmemiz gerekiyor demektir.

Petrol tarihinde, Gülbenkian'a ait çok meşhur bir söz vardır: "Petrol işleri yağlıdır ya elinize bulaşır ya ayağımızı kaydırır". Ne yazık ki, dünya ekonomisinin petrol harcıyla dönüştüğü koskoca bir 20. yüzyılı petrolü ve stratejisini anlayamadan geçiren yani treni kaçırarak bir ülke olarak, 21. yüzyılda hem petrolü hem de stratejisini öğrenmekle mükellef; ancak, "elimize bulaştırarak, ama ayağımızı kaydırtmayarak!"...

Enerji Yoğun Bir Irak Senaryosu

ABD bugün özetle, Irak enerji kaynakları ve boru hattı taşıma güzergahları üzerinde mutlak kontrol sağlamak, petrol ithalatına bağımlılıktan kaynaklanan mali yükü ve arz kesinti riskini azaltmak, petrol fiyatlarını kontrol etmek, Çin, Hindistan ve Güney doğu Asya pazarlarına satılan petrol üzerinde söz sahibi olmak ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya ve Çin'e yönelik petrol ve gaz hamlelerini dengelemek amacıyla Büyük/Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin (BOP/GOP) kapsadığı dönem olan en az 50 yıl boyunca Irak'tan çıkmayacaktır.

ABD, Dünya ülkelerinden gelen yoğun baskıyı azaltmak için Irak'ta ABD-İsrail-Kürt işbirliğiyle demokrasi (!) oturtuluncaya dek (en az 5 yıl), NATO ve daha çok BM çatısı altında bu amacını gerçekleştirme-ye çalışacak, Irak enerji pastasından pay almak isteyen ülkelere (başta BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip üyelere) çeşitli imtiyazlar sağlayarak ve özellikle Dünya Bankası aracılığıyla sosyo-ekonomik kalkınma içerikli diğer programlarla da destekleyerek **BOP/GOP**'u çok daha sempatik, daha sosyalleştirilmiş bir Dünya (BM) Projesi haline getirmek isteyecek, askeri üsler ve petrol alanlarının güvenliğinin sağlanması kapsamında da her zaman belirli sayıda Amerikan askeri gücünü Irak'ta tutarak bölgedeki fiziki varlığını sürekli hissettirecektir.

Bir aşk skandalı ile görevini bırakmak zorunda kalan, Neo-con'ların önemli ismi Paul Wolfowitz'in, Dünya Bankası'nın başına geçmeden hemen önce, 2004 yılında yaptığı kritik bir açıklama, ABD'nin sadece Irak'ta kalmaya niyetli olduğunu ispatlamıyor, Neo-con'ların bu konuda nasıl bir yaklaşıma sahip olduklarını da açıkça gösteriyor: ***"Irak'ta asker sayımız azalacağına, asker kaybımız azalsın !"***

11 Eylül olayı ABD'yi politik ve ekonomik yönden ciddi biçimde etkilemiştir. Tüm Dünya üniformalı ordularını yenecek güçte, Soğuk Savaşın galibi gözükten bir 'süper devlet', bir avuç eylemcinin ABD ve

Dünya finans merkezine yönelik saldırısı ile büyük güven kaybına uğramıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Dünya ekonomik sisteminin tek ve anahtar rezerv parası Amerikan Doları, bu darbeden sonra hızlı bir değer kaybı sürecine girmiştir.

Uluslararası para sisteminin temel işleyiş dinamikleri içinde gerek federal bütçe gerekse dış ticaret açıklarını hiçbir kuruluşun denetimine girmeksizin Dünya ülkelerine finanse ettirebilen ABD, sadece güven üzerine tesis edilmiş olan Dolardaki değer kaybına, yabancı sermayenin ülkeden çıkması ve Dünya devletlerinin döviz rezervlerinin Avro'ya dönüşmesi nedeniyle, artık engel olamamaya başlamıştır.

ABD Doları Dünya ülkelerinin anahtar rezerv parası olması dışında, Dünya petrol ticaretinin de dayalı olduğu tek para birimidir. Bu kaotik ortam, ABD'yi kaybolan güveni tekrar tesis edecek, planlı veya plansız birtakım tedbirler almaya sevketmiştir. Yine de, ABD Doları'nın değeri henüz dengelenebilmiş değildir.

ABD Doları karşılığında satılan petrolün uluslararası fiyatları da uzun süre 15-25 \$/varil bandından dalgalandıktan sonra hızlı bir artış trendine girmiştir. Petrol fiyatları, 7 Ocak 2008'de İran ile ABD arasında yaşanan krizi takiben 100 dolar seviyelerini zorlamış olup, Şubat başı itibarıyla 90 dolar düzeyinde seyretmektedir.

Bu süreçte önemli bir değişiklik olarak petrol yerini doğal gaza bırakmaya ve daha çok araçlarda yakıt olarak tüketilmeye başlamıştır.

Dünya genelinde ve ülkeler bazında ulaştırma sektörünün genel enerji tüketimindeki payı % 17-20'ler düzeyindedir. Ulaştırma sektöründe ise metanol, etanol, yakıt pilleri, hatta elektrikli çözümlere henüz

uzak olunması nedeniyle % 95'leri geçen payıyla, petrol hala krallığını sürdürmektedir.

Bu durum, özellikle motorlu araç delisi ABD açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Petrol fiyatlarında meydana gelen şok artışların ABD ekonomisine etkisi, bireysel harcamaları azaltıcı yönde olmakta, yani bir vergi etkisi yaratmaktadır.

Ortalama bir Amerikan ailesi yakıt harcamalarını kısmadığı takdirde diğer ihtiyaçları için daha az harcama yapmak zorunda kalmaktadır. Bu ise, ABD gibi tüketim ekonomilerinin mabedi sayılan devasa bir ülkede ciddi ve büyük iktisadi sorunlara yol açmaktadır. Son dönemdeki Mortgage krizi ile derinleşen ekonomik resesyon nedeniyle Bush Hükümeti'nin yeniden Keynesyen politikalara dönüş yaparak, Roosevelt'in New Deal politikasına benzer şekilde, tüketicilere gelir transferine yeşil ışık yakması bu sürecin sonucudur.

Sonuçta, ABD ekonomisi tekrar rayına oturtulana veya eski düzenine kavuşana kadar (*ki Amerikalılar her zaman eski düzenin yeni parametrelerle devam ettirilmesine ironik biçimde 'yeni düzen' demektedirler*), Dünya ve özellikle içinde bulunduğumuz coğrafi alanın siyasi ve iktisadi düzeninde değişiklikler yaşanmaya devam edecek; ABD, yine dolar ve petrole dayalı olacak yeni dünya düzenini kuruncaya kadar da bu topraklardan çıkmayacaktır. ABD, yaklaşık 50 yıllığına yeni komşumuz olmuştur.

Tıpkı, Visconti'nin meşhur filmi **Leopar**'da Prens'in (Burt Lancaster) devrimci Garibaldi güçlerine katılan genç yeğenine (*Alain Delon*) devrimle ilgili söyledikleri gibi; *"Hiç bir şeyin değişmemesi için, her şeyin değişmesi gerekli!"*

Türkiye, yeni Orta Doğu stratejileri geliştirmek ve ABD'nin bu böl-

geye kısa süreli ziyarete değil, yatıya geldiğini artık kavramak durumundadır.

Bu Senaryonun Temel Dayanakları Şunlardır:²⁹

1-Bugün global enerji tüketimindeki payı % 37 civarında olan petrolün egemenliği gözle görülür bir gelecekte de devam edecektir. 2030'da da Dünya, enerjisinin % 37'sini yine petrolden sağlayacaktır. Bu süreçte payı ve önemi artacak bir diğer kaynak ise doğal gaz olacaktır. Doğal gaz 2020 civarında global enerji tüketimindeki paylar açısından kömürü geçecek ve kaynak sıralamasında petrolün ardından ikinciliğe yerleşecektir. Her türlü önleme rağmen, % 60 artacak petrol tüketimiyle birlikte, 2030 yılında dahi dünyanın bir numaralı kaynağı petrol olacaktır. Demek ki, gözle görülebilir bir gelecekte nükleer füzyonda, hidro-

²⁹ Senaryo ve parametreleri oluştururken yararlandığımız ana kaynaklar için bkz. British Petroleum (BP), *Statistical Review of World Energy*, London, June 2007; N. Nakicenovic, A. Grubler ve A. McDonald, *Global Energy Perspectives*, International Institute for Applied System Analysis & World Energy Council, Cambridge University Press, 1998; D. M. Imboden ve C. C. Jaeger, "Towards a Sustainable Energy Future", OECD Energy: *The Next Fifty Years*, Paris: OECD Pub., 1999, s:63-94; Pala, *Sanayileşme Sürecinde Enerjinin Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü, 25 Ocak 2001; Pala, "Fosil Yakıtlarla Evlilik Katolik Bir Evlilik mi?", *Görüş*, Sayı. 54, İstanbul, TÜSİAD, Mart-Nisan 2003, s: 36-44; Pala, "Petrol Fiyatlarındaki Artışın 15 Dolardan Fazlası Psikolojik", *PetroGas*, Sayı 51, Ankara, Kasım-Aralık 2004, s.17-8; Pala, "Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor", Gamze Kona (der.), *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, İstanbul: IQ Yayıncılık, Şubat 2005 içinde s:473-537; Pala, "Serbest Kürsü....", s.11; Pala, "Dünyada ve Türkiye'de....", s.19-25; Pala, "ABD'nin Orta Doğu ve Basra....", s: 21-37; Bircan Dokuzlar, Hasan Yılmaz ve Cenk Pala, "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", *Avrasya Dosyası "Türk Dünyası-Çin" Özel Sayısı*, Cilt 12, Sayı: 1, ASAM, Ankara, 2006, s: 297-322; SBF, "ABD'nin Irak ve Orta Doğu Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü 2004 Yılı Doktora Programı Ders Notu*, Ankara, 2004; INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (IEA), *World Energy Outlook: Assessing Today's Supplies to Fuel Tomorrow's Growth*, 2001 Insights, Paris: OECD/IEA Pub.,

jende yeni bir şeyler becerilene kadar petrol ve doğal gaz kullanmaya devam edeceğiz.

2-Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) tahminlerine göre petrol talebi önümüzdeki 30 sene boyunca dünya genelinde artmaya devam edecek; 2005 yılında yaklaşık 85 milyon varil/gün olan küresel petrol talebi, 2030'da 120 milyon varil/günü aşacaktır. İthalat bağımlılığı en fazla artacak ülkelerin başta Çin olmak üzere Asya ülkeleri, ardından Avrupa Birliği (AB) olması öngörülmektedir. Bu nedenle, özellikle Orta Doğu, Hazar Bölgesi ve Kafkaslar'ın geniş rezervlerini elinde tutacak gücün (veya güçlerin) Çin (+ mutlaka Hindistan) ve Avrupa'yı kendi iktisadi sistemine iyice bağlayacağı tartışılmaktadır.

3-Günümüzde bakımsızlık, yatırım ihtiyacı ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle kapasitesinin altında üretim yapan Irak, 115 milyar varil ispatlanmış ve 215 milyar varil tahmini rezerv düzeyi ile, aslında, OPEC'in petrol fiyatlarının seyrini tek başına etkileyebilecek üretim gücüne sahip üyesi Suudi Arabistan'ı (270 milyar varil rezerv) petrol üretiminde geçebilecek yegâne ülke konumundadır.

2001; IEA, *World Energy Outlook*, Paris, OECD/IEA Pub., 2002; IEA, *World Energy Outlook*, Paris, OECD/IEA Pub., 2003; IEA, *World Energy Outlook*, Paris, OECD/IEA Pub., 2004; IEA, *World Energy Outlook*, Paris, OECD/IEA Pub., 2005; IEA, *World Energy Outlook*, Paris, OECD/IEA Pub., 2006; U.S. Energy Information Administration (EIA), *Country Analysis Briefs: United States*, U.S. Department of Energy, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Usa/NaturalGas.html>, November 2005; EIA, *Country Analysis Briefs - All Countries: 'Iraq', 'Russia', 'Iran', 'Afghanistan', 'OPEC', 'Central Asia', 'Caspian Sea', 'Persian Gulf' vd.*, U.S. Department of Energy, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/>, EIA 2003-2007 dönemine ait ilgili ülke, bölge ve sektör raporları.

4-Irak petrolü, dünyanın üretimi en ucuza maledilen petrolüdür. Bu çok önemli bir faktördür. Çünkü, dünya genelinde Batı kontrolünde ucuza çıkarılabilecek tüm petrol üretilmiş durumdadır. Halihazırda, ciddi maliyet riski taşıyan Rus petrol üretiminin artırılabilmesi, doğrudan yüksek petrol fiyatlarına bağlı kalmaktadır. Uzmanlar, varil başına petrol fiyatında meydana gelen her 1 \$'lık değişimin, Rusya toplam yıllık ihracat gelirinde aynı yönde ilave 1.7 milyar \$'lık bir değişikliğe neden olduğunu hesaplamaktadır.³⁰ Irak sahalarında varil başına 1 dolar seviyelerinde gezinen üretim maliyeti, ABD tarafından petrol fiyatlarını dengelemek üzere stratejik bir ortak olarak seçilen Rusya'daki sahalarda 5-10 dolar civarına ulaşmaktadır. ABD ekonomisi açısından, o eski mutlu günlere dönülmesinin asıl garantisi, ucuz Irak petrolü olacaktır.

5-Bugüne kadar Irak petrol potansiyelinin sadece % 10'u keşfedilmiş olup, ülkedeki potansiyel petrol alanlarının % 90'ı henüz üretime açılmış değildir. Kerkük'den ziyade bahsekonu % 90'lık bakir sahaların ele geçirilmesiyle ABD, OPEC'in gücünü azaltacak, uluslararası petrol fiyatlarına Suudiler gibi Bin Ladin sabıkalı *dolaylı* bir araç ile yön vermek yerine, doğrudan kendi kontrolüne geçmiş daha sağlam bir kaynak üzerinden müdahale etme imkanına kavuşacak, ayrıca Orta Doğu'daki en büyük mütte-

³⁰ Dünya Bankası ve IMF tarafından yapılan bir çalışmaya göre, petrol fiyatında meydana gelen her 1 \$'lık artış, RF Federal Bütçe Geliri'nde GSYİH'in % 0.35'i kadar artışa neden olmaktadır. Varil başına petrol fiyatında meydana gelen her 1 \$'lık artışın, RF yıllık ihracat gelirini yaklaşık 2 milyar \$ düzeyinde artırdığı da öne sürülüyor. 1999-2001 döneminde, yüksek petrol fiyatlarının yardımıyla RF ekonomisi, 1966-1969 döneminden bu yana ilk kez, en iyi üç yıllık performans sergilemiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için özellikle Bkz. Fiona Hill, "Russia: The 21st Century's Energy Superpower?", Brookings Institution Foreign Policy Studies, 25 March 2002; Hill, *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*, London; The Foreign Policy Centre, September 2004; EIA, *Country Analysis Briefs: Russia* (2006 ve 2007).

fiki İsrail'in, Rusya ağırlıklı petrol ithalat bağımlılığının, zamanı geldiğinde gündeme getirilmesi beklenen Musul-Hayfa ham petrol boru hattı sayesinde kalıcı şekilde çözümlenmesi için uğraşacaktır.

6-Gerçekten de, koşullar hazır olduğunda Musul-Hayfa boru hattı canlandırılmak ve İsrail de petrol oyununa aktif şekilde dahil edilmek istenmektedir. Bu hattın gerek mevcut Irak-Türkiye veya Kerkük-Ceyhan (ITP) boru hattı ve Türkiye ile ilişkileri zedeleme ihtimali gerekse İsrail ile ülkemizi karşı karşıya getirme potansiyeli vardır. Yine bu hat sayesinde Basra Körfezi-Süveyş Kanalı egemenliğine de son verilecek, Orta Doğu petrolü İsrail kontrolünde Akdeniz'e açılacaktır.

7-Çok konuşulan Kerkük bölgesi rezerv miktarı 8,7 milyar varil düzeyinde olup, bu rakam Irak toplam petrol rezervlerinin sadece % 7.5'ine denk gelmektedir. Oysa Irak rezervlerinin % 80'inden fazlası ülkenin güneyindedir. ABD, Kerkük ile dünyayı meşgul ederken güneydeki sahaları kendi uzun vadeli enerji arz güvenliği ve stratejik açılım amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanmanın yollarını aramaktadır. Bu uzun vadeli saha geliştirme-üretim operasyonu ABD'nin Irak'ta kalıcı olacağını kanıtlamaktadır.

8-Giderek enerjide dışa bağımlılığı artan, petrol ihtiyacının üçte ikisini ithalat yoluyla karşılayan ABD, bölge petrol kaynaklarının üretim ve taşıma imkanları üzerinde mutlak anlamda kontrol sağlamak istemektedir.

9-Irak petrol rezervlerinin potansiyel bir önemi ise, Irak petrolünün ABD tüketimi açısından stratejik rezerv olarak değerlendirilmesidir. Irak petrolünün bir bölümü, ABD-Louisiana'daki 1

milyar varil'lik Stratejik Petrol Rezervleri (SPR)'ne benzer biçimde kullanılacaktır.

10-ABD resmi enerji organlarının öngörülerine göre, 2025 yılına kadar ABD'nin, doğal gaz tüketimi ikiye katlanırken, LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) ithalatı yaklaşık 10 katına çıkacak, petrol ihtiyacı % 35 ve elektrik talebi % 45 oranında artacaktır.

11-Enerji tüketimini giderek artan oranlarda doğal gaz ile karşılayan ABD, gelecekteki enerji ham madde tedarik kaynağını LNG'ye kaydırmıştır. Amerikan LNG piyasası tüm üretici ülkeler açısından çok cazip bir pazar konumundadır. Projeksiyonlar, günümüzde yaklaşık 20 milyar m³ (BCM) civarında seyreden ABD LNG ithalatının, 2010'da 40 BCM ve 2020'de 100 BCM seviyelerini yakalayacağını, 2030'da ise 200 BCM'lik rekor bir düzeyi zorlayacağını göstermektedir. LNG için en ciddi kaynak Orta Doğu ülkeleridir. Bu ticarete Katar'ın şansı yüksek gözükmemekte, İran kaynaklı LNG'nin ise (eğer ABD tarafından izin verilirse) Asya ülkelerine yönlendirileceği anlaşılmaktadır. ABD piyasası Rusların da ağızını sulandırmakta, şimdilik gönülsüz gözükseler de, bu amaçla Kuzey'de *Yamal* ve *Shtokman* sahalarında, ayrıca Pasifik'de *Sakhalin* sahasında çeşitli LNG ihraç projeleri geliştirilmektedir.

12-Esasen, Irak gazının Ceyhan'da inşa edilecek bir terminal aracılığıyla ABD'ye taşınmasına yönelik girişimlerimiz sonuç verirse, ABD piyasası için Irak önemli bir avantaj yakalayacaktır. Irak'ın, 3 *trilyon metreküp* düzeyinde ispatlanmış ve 10 *trilyon metreküp*'lük muhtemel doğal gaz rezerv potansiyeli de ABD'nin askeri varlığını devam ettirmesi bakımından önemli bir itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Irak'ta herhangi bir gaz

işleme tesisi ve önemli bir boru hattı sistemi bulunmadığı için Irak'ta, yılda 11-12 milyar metreküp doğal gaz kuyularda yan ürün olarak yakılıyor. Bu rakam, Türkiye'nin, Türkiye-Yunanistan-İtalya boru hattı projesiyle 2012'den itibaren Avrupa'ya maksimumunda göndereceği miktara eşittir. Koşulların olgunlaşması durumunda, Irak, gerek Türkiye üzerinden AB'ye uzanacak boru hatları gerekse Ceyhan'da kurulacak bir LNG sıvılaştırma ve ihracat terminaliyle ABD piyasasına gönderilebilecek en ucuz gaz kaynaklarından biridir. ABD ve İngiltere, gaz işine ağırlık verirse Irak'taki kötü imajlarını da düzeltebilirler. Hem saha geliştirme ve üretim hem de boru hattı yatırımları yoluyla gaz sanayi gelişirse, Irak halkı en çok ihtiyaç duyduğu elektriğe de kavuşabilir. Çünkü, doğal gaz ile çalışan elektrik santrallerinin inşaa süresi 12-15 aydır. Son olarak, tüm Orta Asya'da sadece Azerbaycan ve tüm Orta Doğu'da ise sadece Irak RF için kara delik konumundadır. RF, özellikle Türkiye üzerinden AB'ye uzanacak boru hatlarına ana kaynak olma potansiyeli yüksek Azerbaycan ve Irak'ta etkin değildir. Bu sayede ABD, AB'deki Rus gazı hâkimiyetini kırarak zengin gaz rezervlerini kontrol edebilecek bir konuma yükselecektir.

13-Saddam'ın Kuveyt'i işgal edip bu ülkenin petrol zenginliğini kontrol etmek istemesiyle, bugün ABD'nin Irak'ı işgal edip özellikle Kerkük'ü hedef alan oyunlar içine girmesi arasında, temelde hiç bir fark yoktur. ABD, kısa ve orta vadede en azından Kerkük petrollerini kontrol ederek, Irak'a demokrasi götürülmesi sürecinde sağlanan destek karşılığında Irak'ın kuzeyindeki Kürt siyasal oluşumunun finanse edilmesine/ayakta tutulmasına yardımcı olacaktır. Ancak, kullanım kılavuzu olmayan bu ciddi oyun, kendi içinde büyük riskler taşıyan, Irak'ı daha da içinden çıkılmaz sorunlar yumağına, hatta uzun yıllar sürececek bir iç sa-

vaşa sürüklenme potansiyeline sahiptir. Son gelişmeler, Irak'ın petrol kanununda Kürtlerin yeni bir ayak oyunu içinde olduğunu göstermektedir. Uluslararası toplum, Irak'ı üçe parçalayacak, tüm bölge ülkeleri açısından potansiyel istikrarsızlık kaynağı haline getirecek bu yeni petrol tasarısına tepki göstermelidir.

14-Oysa, Türkiye açısından çözüm çok nettir: Irak petrol ve doğal gazına ilişkin anlaşma ve imtiyaz dağıtım merkezi Kerkük değil, mutlaka Bağdat olmalıdır. Türkiye'nin geçmişte imzalanan Ankara Anlaşması ve TPC ortakları ile Irak arasında imzalanan İmtiyaz Sözleşmesi kapsamında haklarını uluslararası hukuki zeminde araması gerekmektedir. Bu konu aşağıda ayrı bir başlık halinde incelenmektedir.

15- OPEC ülkelerinin petrolü *Euro* üzerinden satma tehdidini sürrekli ensesinde hisseden ABD, Irak rezervlerini ve Körfez krizinden sonra daha net şekilde uydu ülke konumuna geçen Kuveyt rezervleri ile birlikte değerlendirmek isteyecek, bu sayede dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 20'sini kontrol ederek, *ki Irak+Kuveyt rezervleri Suudi rezervine eşittir*, OPEC'in Arap üyelerini üzerinde baskı kuracak ve ödemelerin ABD Doları üzerinden yapılmasını garanti altına almaya çalışacaktır. Bu bağlamda, Suudi Prensi ile Bush'un elele çekilen samimi fotoğrafı, Suudi Arabistan için *demokrasi getiren* füzelerden kurtulma ihtimalinin doğduğu ve 'neo-con'lar tarafından 21. yüzyıl için yeniden yazılan kuralların koşulsuz kabul edilmesi durumunda, Suudilerin tekrar petrol-dolar oyununa dahil edileceklerinin işareti olarak yorumlamak mümkündür. Belki de Usame Bin Ladin, *usananlar* ile biat eden *uslananlar* tarafından bizzat teslim edilmek üzere, belki de çoktan adrese ulaştırılmıştır.

Irak'ta giderek derin şekilde yerleşen, zengin Kuveyt rezervleri-

ne de göz dikmiş bulunan ABD, bu sayede Suudiler tarafından yıllardır çok uluslu petrol şirketlerinin yatırımlarına açılmayan büyük petrol sahalarının üretime alınmasını kolaylaştıracak anayasal değişiklikler yapılmasını da zorlamaktadır. Suudiler, Bin Ladin sülalesi oradan çıktığı için değil, yıllardır yürürlükteki “hiç bir yabancı şirket Saudi Aramco ile ortak olmaksızın herhangi bir petrol imtiyazı alamaz, saha geliştiremez, yatırım yapamaz” şeklinde özetlenebilecek Anayasa Maddesini değiştirmemeleri nedeniyle iyi bir ders almayı çoktan hak ettiler.

16-‘Birdirbir’ oyununa benzer şekilde, hızla kritik petrol ülkelere sıçrayacağı anlaşılan BOP ya da GOP, tek tek önemli üreticileri kendi mevzisine katarak, sadece doları dünya parası yapma misyonu ile petrol krizleri esnasında uyandırılan ve ardından tekrar derin bir komaya giren OPEC için de uygun bir son hazırlamaktadır. Venezuela Başkanı Chavez’in, nükleer batağa saplanan İran’a yönelik uluslararası baskıyı (*yoksa kendisini de sürekli sıkıştıran ABD’yi mi demeliydik?*) protesto etmek amacıyla gerçekleştirdiği İran’a destek ziyaretini, İran’ın Avro’ya dayalı petrol piyasası kurma çabasını, yine bu iki liderin son OPEC toplantısında petrol fiyatlarının 200 \$/varil’e çıkarılmasını ve petrol ödemelerinde dolar hakimiyetine son verilmesini istemelerini gerek bu ülkeler gerekse OPEC açısından, klasik Shakespeare metinlerinde dahi eşine zor rastlanabilecek trajik bir sonun başlangıcı olarak yorumlayabiliriz.

17-Türkiye, I. Körfez Krizi’nden bu yana Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı’nın (ITP) düzgün işletilememesinden dolayı büyük zarara uğramıştır. Son savaş ve devamında hattımız neredeyse günlük ve rutin sabotajlara maruz kalmıştır. Üstelik hattın güvenliği konusunda yapılan işbirliği tekliflerimiz sürekli cevap-

sız bırakılmıştır. Son dönemde gerçekleştirilen saldırı ve sabotajlar tamiri oldukça güç noktalara yöneltilmekte, Irak'ın ITP hattından ihracatı mümkün olamamaktadır. Kerkük bölgesi petrollerinin kontrolünü bir şekilde ele geçireceği tahmin edilen Kürtlerin yaratacağı psikolojik baskı nedeniyle, *ITP hattının tekrar aktif şekilde kullanılması için her ülkenin üzerine düşeni yapacağına inanmak istemekle birlikte*, Musul-Hayfa seçeneğinin önümüzdeki dönemde bir ısıtılıp bir soğutulacağı aşikârdır. Orta vade için planlanan bu hattın, ABD kontrolündeki zengin Irak rezervlerine kavuşan İsrail'i Orta Doğu'daki denge oyununda belirleyici bir konuma getireceği düşünülmektedir.

18-Irak'ta güvenliğin tesisinden sonra karşımıza çıkacak en önemli gelişme, Saddam döneminde, muhtemelen ABD'ye karşı BM kanalıyla güvenlik şemsiyesi oluşturmak amacıyla, BM Güvenlik Konseyi üyesi ülkelere ait firmalara verilen üretim paylaşım kontratlarının gündeme gelmesi olacaktır. Bahsekonu kontratlar başta Rusya, Fransa, Çin gibi ülkelere verilmiştir. Yine, bu döneme ait dış borçların büyük bir kısmı ABD tarafından *'odious debt'* yani illegal bir devletin borcu şeklinde gösterilerek, sildirilmiştir. Kuşkusuz, en ağır fatura 10 milyar \$ civarında alacağı bulunan Rusya'ya çıkartılmıştır.

19-Bu noktadan hareketle, eski ya da 'illegal' döneme ait üretim paylaşım kontratlarının da aynı mantıkla geçersiz sayılabileceği düşünülebilir. Günümüzde, bu esasa dayalı ama o zamanki menfaatlere göre çok ilginç bir paylaşım yarışı söz konusu olacaktır. Esasen, günümüzde, eski devirlerdeki imtiyaz anlaşmaları yerini, gelirin büyük bir kısmının devlete bırakıldığı üretim paylaşım anlaşmalarına bırakmıştır. Yine de, bu yeni imtiyaz kapma döneminde, hatırı sayılır düzeylere ulaşacağı tahmin edi-

len gelirin paylaşımı meselesi çok ciddi bir kapışma yaşatmaya gebedir. Bu önemli pastadan pay alabilmek amacıyla Türkiye'nin bugünden gerekli hazırlıkları yapması gerekmektedir. Bölgenin geleceğinde söz sahibi olmak isteyen bir Türkiye için bu hususun, göz ardı edilemeyecek stratejik bir unsur olduğu düşünülmektedir. Kerkük petrolünden Türkiye'nin pay alması çok önemlidir. Bu misyonu yüklenen ve Kerkük imtiyaz savaşlarında ön saflarda savaşan Türk özel sektörünün mutlaka desteklenmesi gereklidir. Kürtlerin baskısıyla taslağı hazırlanan petrol yasası bu nedenle dikkatle izlenmeli ve her seviyede gerekli müdahaleler zamanında yapılmalıdır. Taslaktan anlaşıldığı kadarıyla, 'otonom bölgeler' imtiyazları dağıtacak milli petrol şirketine bu konuda yardım edecekler ve nihai onay Bakanlar Kurulu tarafından verilecektir. Bu durum, pek çok kişinin düşündüğünün aksine, Federatif oluşumların gücünü dolaylı yoldan arttıracak tehlikeli bir gelişmedir. Çünkü imtiyazları onaylayacak Bakanlar Kurulu'nun % 50'sinin Kürt kökenli olmayacağını ya da Kürtler ve Şii gruplar anlaşığında Bakanlar Kurulu'nda Sünni temsiliyetinin dibe vurmayacağını ne yazık ki garantisi yoktur. Üstelik yasa kimliği şimdiden belli 'yabancı danışmanlardan' da söz etmektedir. Bölgede sadece petrol alanında değil tüm ekonomik sektörlerde Türk varlığının ve gerek devlet gerekse özel şirketler aracılığıyla sayısının ve etki alanının artması için yoğun biçimde uğraşmak gereklidir.

Kuşkusuz, tüm bunlar ABD açısından hiç de küçümsenecek kazanımlar değildir. Ayrıca, ABD'nin muhtemel kazanımlarının sadece bunlarla sınırlı kalmayacağını da ifade etmek gerekir. Konuyu bağlamadan önce Türkiye'nin Irak petrolü ile ilgili elindeki önemli bir kozu ayrı bir başlıkta değerlendirmek faydalı olabilir.

Türkiye Irak Petrolleri ve Dolayısıyla Irak'ın Geleceği Konusunda Ne Yapmalı?

Tarihi yanımızda bulundurmadan, geçmişe bakmadan geleceği anlamak kesinlikle mümkün olmuyor. Yukarıda aktardığımız üzere, Irak'ın bugünkü problematik hali 1914'de Gülbenkyan'ın kırmızı uçlu kalemiyle İngiltere'de çizdiği haritaya dayanıyor. Yani Osmanlı'nın petrol alanlarına göre bölünmesine kadar inmek gerekiyor. Bu tarihi altyapıyı akılda tutarak, konuyu başka bir mecraya çekmek lazım.

Hemen ekleyelim ki, Musul/Kerkük sorununun Osmanlı İmparatorluğu ve Lozan'daki aşamalarını kapsamlı biçimde irdelemek bu makalenin sınırlarını aşıyor. Biz, burada, bazı yazarlarımızın somut hesaplamalarına dayanarak, Türkiye'nin Irak petrollerinden pay talep edebilecek bir konumda olup olmadığını tartışmaya açacağız.

Kuşkusuz, asıl amacımız petrolden parasal kazanım sağlamak değil, meseleyi uluslararası hukukun parçası yaparak Irak merkezi hükümetini muhatap almak, böylece Irak'ın bölünmesini engelleyecek ve Türkmenleri yeni oyunun aktif bir parçası haline getirecek en önemli aktör olarak Türkiye'yi öne çıkarmaya çalışmak. Kanımızca, Ankara Anlaşması ile Türkiye'ye verilen % 10'luk payın petrol ya da parasal karşılığı hiç önemli değildir. Çünkü Musul/Kerkük öyle bir toprak parçasıdır ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılırken Misak-ı Milli sınırları içine alınan, ama sonra milli sınırlarımız dışında kalan, ancak her Türk'ün gönlünde mutlaka ayrı bir yeri olan, adı her geçtiğinde yüreğimizde ince bir sızı yaratan bir toprak parçası... Bugün yaşanan kardeş savaşı, 200 kişilik 'istikrarlı' günlük ölü bilançosu, Musul ve Kerkük'ün neden Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları içinde kalması gerektiğini herhalde tüm dünyaya bir kez daha kanıtıyor.³¹

³¹ Bu bölümde kullanılan referans kaynakları için bkz. Türkiye, İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Ankara'da Münakit Hudud ve Münasebatı Hasenei Hemcivari

Türkiye Cumhuriyeti olarak Irak'taki petrol haklarımızla ilgili elimizde iki adet ciddi belge var. Bunlardan ilki Türkiye'nin İngiltere ve Irak ile Ankara'da imzaladığı 5 Haziran 1926 tarihli üçlü *Ankara Anlaşması*, diğeri ise 14 Mart 1925 tarihli Turkish Petroleum Company (TPC) ile Irak hükümeti arasında imzalanan ve Türkiye'ye Musul petrol rolleri üzerinde çeşitli haklar tanıyan *İmtiyaz Anlaşması*.

Türkiye olarak, Irak'taki petrol haklarımızın temelini 1925 ve 1926 tarihli belgelere dayandırarak, yani bir hukuk temeli üzerinde kursaydık, olayı uluslararası hukuki bir sorun haline dönüştürüp uluslararası hukuk platformuna taşıyabilseydik, petrolden hareketle Irak'ta pay sahibi veya hak sahibi olmaya çalışsaydık acaba ne olurdu? Bizce Türkiye'nin cevabını araması gereken asıl soru budur.

Muahedenamesi (Ankara Anlaşması), 5 Haziran 1926; Ferruh Demirmen, "Musul Petrollerinde Gerçekler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Şubat 2003, s.2; Gal Luft, "How Much Oil Does Iraq Have?", *Saban Center for Middle East Policy at Brookings Institution*, 12 May 2003; "Kuzey Irak ve Petrol", *Eko Enerji*, Sayı. 10, Ankara, Ekim 2007, s.18-32; Mehmet Ali Kışlalı, "Musul-Kerkük Notu", *Radikal*, 7 Şubat 2003, http://www.radikal.com.tr/veriler/2003/02/07/haber_65388.php; Mahfi Eğilmez, "Petrol Alacağı Gerçeği", *Radikal*, 14 Ocak 2003; http://www.radikal.com.tr/veriler/2003/01/14/haber_62828.php?otum=911664268461698f03ac0b3d2ecf3658; Murat Civan, "Musul Gerçeği ve Tarihi Haklar Masalı", *Kerkuk Kurdistan*, 6 Ocak 2003, <http://www.kerkuk-kurdistan.com/kerkuk.asp?ser=3&cep=9&nnimre=697> ve <http://w1.638.telia.com/~u63802125/Xaneper/Hemsida/>; Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Irak Ülkede İlk Petrol Üretimini 80. Yılına Kutladı", *Irak Mercek*, Ocak 2008, s.10; Fikret Bila, "Musul-Kerkük'te Hakkımız Var mı?", *Milliyet*, 7 Ocak 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/01/07/yazar/bila.html>; Şükrü Böğüt, "Turkey's Mosul-Kirkuk Petroleum Rights, Petropolitcs between Lawrence and Huntington", *Stradigma*, 2003, http://www.stradigma.com/english/march2003/articles_06.html; Uluğbay, *Aynı eser*, Yergin, *The Prize: Aynı eser*.

Türkiye-Irak sınırının belirlenmesi ve güvenliği ile ilgili Ankara Anlaşması'nın, 14. maddesi; Türkiye'ye 25 yıl süreyle Irak'ın petrol gelirinden (*royalty* ya da *şerefiye*) yıllık % 10 oranında bir hak tanıyor.³² Üstelik, Musul petrollerinde kazanılmış hakkımız olan söz konusu gelire, ilk olarak, TPC ortakları ile (Gülbenkyan dahil) Irak arasında imzalanan 14 Mart 1925 tarihli sözleşmenin 10. ve 33. maddesinde de atıf yapıldığını saptamak lazım. Yalnız, buradaki sorun bu hakkın parasal açıdan hangi boyuta ulaşmış olduğu; ne yazık ki bununla ilgili herhangi bir açıklık yok. 1954 yılına kadar belli rakamlar alındığına ilişkin pek çok hesap yapılıyor. Yine de elimizdeki kaynakçadan bazı hesaplamaları aktarabiliriz.

Konuyla ilgili çalışmalardan Uluğbay³³ ; Türkiye'nin 25 yıl değil 18 yıl ödeme aldığını, sonuç olarak toplamda 5.5 milyon İngiliz Sterlini civarındaki alacağımıza karşılık, Türk parası olarak bunun sadece 3.5 milyon İngiliz Sterlin'lik bölümünün tahsil edildiğinin Devlet ka-

32 "Madde 14: Her iki memleket arasında menafii müştereke sahasını tevsi etmek maksadiyle Irak Hükümeti işbu muahedenin mevki meriyete vaz' tarihinden itibaren yirmi beş sene müddetle berveçhizir alacağı aidatın yüzde onunu Türkiye Hükümetine tesviye edecektir:

- a) 14 Mart 1925 tarihli imtiyaz mukavelenamesinin onuncu maddesi mucibince 'Türkiş Petroleum' kompani'den
- b) Bâlâdaki imtiyaz mukavelenamesinin altıncı maddesi mucibince petrol ihraç edebilecek olan şirketlerden veya eşhastan
- c) Bâlâda zikredilen imtiyaznamenin 33 üncü maddesi mucibince teşekkül edebilecek olan muavin şirketlerden" (Ankara Anlaşması 1926).

Meraklısı için özetleyerek günümüz Türkçesi'ne çevirirsek: "Her iki ülke arasında ortak çıkarlar sahasını genişletmek maksadıyla, Irak Hükümeti, bu anlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden itibaren 25 sene müddetle, 14 Mart 1925 tarihli İmtiyaz Mukavelenesi'nin 10. maddesi mucibince Turkish Petroleum Kumpanyası'ndan ve 6. ila 33. maddesi mucibince ise petrol ihraç edebilecek şirketlerden veya şahıslardan, teşkil edilecek olan muavin şirketlerden sağlanan gelirlerin % 10'unu Türkiye Hükümeti'ne ödeyecektir".

33 Uluğbay, *Aynı eser*, s.454-457, Tablo 1.

yıtlarından anlaşıldığını, ancak Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nın 14. maddesinde öngörülen 25 yıllık royalti paylarından yaklaşık **26 milyon İngiliz sterlin**'lik bölümünü tahsil edemediğini hesaplıyor. Ayrıca, çeşitli yöntemler ile yeniden hesaplayarak bu paranın bugünkü değerinin **755 milyon dolar** ile yaklaşık **1,7 milyar dolar** aralığında bir yere tekabül ettiğini de vurguluyor. Daha sonraki bazı çalışmalarda ve özellikle basınıımızda %10'luk hakkımızı Irak'ın bugünkü üretim ve gelir düzeyine oranlayarak çok daha fazla alacağımız olduğunu iddia edenler de oldu.

Bu yöntemin yanlış olduğuna değinen Demirmen³⁴, borcun Ankara Anlaşması, Irak-TPC Sözleşmesi ile adı 1929'da IPC olarak değişen bu şirket ve uzantılarının çeşitli tarihlerde Irak hükümeti ile yaptığı 5 adet anlaşmaya dayanması gerektiğini savunuyor. 1934-1958 yılları arasında oluşan toplam borcun, o zamanın parasıyla 50 milyon Sterlin olduğunu, bu hesaplama yöntemiyle Türkiye'ye ödenmemiş borcun 46,5 milyon Sterlin civarına ulaştığını, hatta o zamanki 46.5 milyon Sterlin'in alım gücü olarak bugünün **740 milyon sterlini**'ne eşdeğer olduğunu öne sürüyor.

Bu hiç de azımsanacak bir miktar değildir. Demirmen³⁵, özellikle Kürt basınıında³⁶ sıkça iddia edilen, bir diğer pürüzlü nokta olarak Ankara Anlaşması'na ek bir mektup ile ödenecek 500 bin sterlin tazminat karşılığında Türkiye'nin % 10'luk hakkından vazgeçtiği hususuna da ayrıca dikkat çekiyor. Demirmen³⁷, bu konuda devlet arşivlerimizin belirleyici olacağını belirtmekle birlikte, böyle bir paranın alınması durumunda Irak'ın 18 yıl boyunca ödeme yapmayacağını kanıt göstere-

³⁴ Demirmen, "*Musul Petrollerinde Gerçekler...*", s.2.

³⁵ Aynı eser, s.2.

³⁶ Civan, "*Musul Gerçeği ve Tarihi...*"

³⁷ Demirmen, "*Musul Petrollerinde Gerçekler...*", s.2.

rek, bu olasılığın çok düşük olduğunu vurguluyor.

Böğüt³⁸ ise, 500 bin sterlin'lik tazminatın alınmadığını, ödemelerin 'royalty' temelinde Ankara Anlaşması'na göre yapıldığını saptayarak şöyle devam ediyor:

"TPC-Irak Anlaşması, bugün yürürlükte olan üretim paylaşım anlaşmalarındaki (production sharing agreement) gibi, zamanına göre son derece detaylı, TPC'ye belli zaman limitlerine kadar yaptırımlar içeren, faaliyetler anlaşmaya uymadığında tüm hakların Irak'a geçeceği gibi modern ifadeleri olan, anlaşmazlık durumlarında hakem heyeti gibi maddeler barındıran bir anlaşma. Bir tek fark, firmayla üretimin paylaşımı yerine, "royalty" yani satılacak petrolün tonu başına Irak'a sabit bir ücret verilmesini içeren bir anlaşma. Ama, Irak delegeleri pazarlıklar sonucunda, Osmanlı ile TPC'nin ilk görüşmelerinde sözkonusu olan "% 20 hisse" (Sait Halim Paşa'ya verilen ilk söz-cp) yerine, böyle bir sabit ücrete razı olurken, ton başına alınacak 4 şilin parayı, enflasyon yüzünden altın ile endekslemişlerdir. İngilizler de bu 4 şilini, TPC şirketinin karlılık durumuna göre 2 ila 6 şilin arasında limitlemiştir. Tabi, TPC'nin Irak dışındaki rafinasyon masraflarını bile kar hesabına uygulama imkanları onlara epeyce bir esneklik getirmiş olabilir. Bunları Irak devletinin muhasebe denetim kayıtlarından öğrenmek mümkün olabilir. Böylelikle, bugünkü modern hukukta bile yeterli olan "sözlü anlaşma" şeklinin, hem Irak hem de sonraki Türkiye hükümeti tarafından; TPC, Irak ve İngiltere arasında değişik zamanlardaki müzakerelerde esas, yani baz olduğunu görüyoruz." 39

³⁸ Böğüt, "Turkey's Mosul-Kirkuk Petroleum..."

³⁹ Aynı eser.

Esasen, petrol alacaklarını 1934'den itibaren hesaplamak lazım. Çünkü anlaşma, “*ilk boru hattı yapıldıktan sonra gelir kaydedilecektir*” diyor. Irak petrolünü dünya piyasalarına taşıyan ilk boru hattının 1934'de Kerkük-Hadidi arasında paralel iki hat olarak inşa edildiğini hatırlayacak olursak, demek ki, 1934'ün üzerine 25 yıl koyarak anlaşmanın yürürlük süresinin sonu olan 1960 yılına ulaşacağız. Bu gerçeği de 1935 yılından başlatarak dikkate alan Böğüt⁴⁰, 4 şilin'lik ton başına ödemeyi altının bugünkü değerine çevirerek, ayrıca 1926-1961 dönemdeki rezerv ve üretim rakamlarını kullanarak yaptığı hesaplama sonucunda, 1991 değerlerine göre, Türkiye'nin 1961'e kadarki Irak petrol alacaklarının **760 milyon dolar** civarında olduğunu öne sürüyor. Hesap burada bitmiyor. Hesaplamayı ilk Körfez Krizi'ne kadar uzatan Böğüt⁴¹, Anlaşma'nın uzatılması veya Türkiye'nin haklarında ısrarcı olması durumunda, rezerv, üretim ve bize düşen paylar açısından, 1991 yılı itibarıyla Türkiye'nin Irak'tan petrol alacaklarının 4.8 milyar dolar olduğunu vurguluyor.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, burada parasal açıdan bir şey almış olmak çok da önemli değildir. Önemli olan, elinizde İngiltere ve Irak'ın devlet olarak imza koyduğu belgeleri baz alarak, Irak'taki haklarımız açısından hukuki bir zemin yaratabilmektir. Örneğin, TPC'deki imtiyazların hukuki devamlılığı sayesinde Gülbenkyan'a ait Partex firması, hala Abu Dhabi ve Umman'dan “royalty” paraları almaktadır. Böğüt⁴², bunların şu anda bir hukuk sorunu yaratmak için değil, ancak ileride yaşanabilecek gelişmelerde, mesela Partex firmasının Irak petrolleri için tekrar ortaya çıkması halinde de gerekebileceğini söylemektedir. 1986 yılında Saddam'ın ricası ve Turgut Özal'ın onayı (!) ile Türkiye Irak petrol haklarından doğan alacaklarını defterlerden silmiştir. Oysa Gülbenkvan'ın Partex firması, 1991 yılı sonu itibarıyla

---

⁴⁰ Aynı eser.

⁴¹ Aynı eser.

⁴² Aynı eser.

yıllık bilanço raporunda dahi Irak hisselerini hala, bir değer vermeden, 'varlık' olarak göstermektedir. Bu konudaki tuhaflığımızı, bariz ihmalimizi bundan daha iyi ne özetleyebilir.

Bugün, sadece Partex değil, BM Güvenlik Konseyi üyesi Fransızlar, Çin, Rusya gibi devletler, Saddam döneminden kalma veya iptal edilmiş üretim paylaşım anlaşmalarını yeni hükümet ile pazarlık edecek hukuki belge olarak kullanmayı düşünürken, biz neden eski anlaşmalara dayalı bir hak arama mücadelesi başlatmayıp, meseleyi uluslararası hukuk ve müzakere zeminine taşıyamıyoruz? Neden bu tarihi belgeleri hem Türkmenlerin hakkını savunmak adına hem de Türkiye'nin Irak'la ilgili gerçek bir eylem planı var ise, bunun hukuki zeminini yaratmak için kullanamıyoruz? Önümüzdeki gerçek engel nedir? Bu can alıcı soruları sadece bir bilim adamı olarak değil içi sızlayan bir Türk olarak da mutlaka sormak ve cevabını bulmak durumundayız. 'Bekle gör' ya da 'den den koy' yaklaşımları miyadını çoktan doldurmuştur.

Petrol haklarımız ile ilgili son sözü de tekrar Böğüt'e bırakalım:

"Petrol ile ilgili durumları o zamanlar İngiltere Devleti bildiği gibi Ankara Hükümeti de biliyor; hem Lozan görüşmelerinde hem de sonraki müzakerelerde, bu bölgedeki haklarının geri alınması için gayrette bulunuyordu. Rahatsızlık konusu olacak şey, o zamanki Türk Hükümeti'ni, Ankara Anlaşması ile böyle bir hak kazandığı için takdir edersek, bunca yıldır Türkiye'yi idare eden bunca hükümet, bütçelerinde bu kaynağı gösterdiği halde (gazete haberlerine göre, ben bütçeleri incelemedim), niye bir protesto veya mahkeme davası ile bu haklarını tescil ettirmemişlerdir? Irak devletinden her sene için üretim, faaliyet, royalti için bilgi talep edilebilir, paralar gelmeyince, mesela TPC Anlaşmaları'nda gösterilen yerlerde dava açılabilirdi. Bu anlaşmalar-

*dan doğan haklar itibarı ile Türkiye'nin muhatabı 'TPC' değil, anlaşmayı karşılıklı imzaladığı Irak Devleti'dir."*⁴³

Senaryo bölümünde de değindiğimiz üzere, Irak'ta sadece petrol değil büyük miktarda doğal gaz da bulunmaktadır. Doğal gaz Irak'ın önünü açabilecek ve Türkiye'nin ısrarla üzerinde durması gereken hususlardan birisidir. Irak'a Kerkük ve Güney olarak bakmak lazım. Bazı uzmanlarımız özellikle Kerkük'ün ve kuzeyin petrol imkanlarını aşırı abartarak, güneyi tamamen görmezden gelmemizi sağlıyorlar. Bu Irak'ın güneyi ile ilgili planları olan Amerika'nın da şiddetle desteklediği bir yapı. Kerkük'teki Baba-Gurgur 1 nolu saha 1927'den beri sağlıyor. Uzun yıllardır, verimi düşen Kuzey'deki sahalar çok kötü durumdaydı. Amerika'nın ilk sağladığı finansman, müttefik Kürtlere bir ödül olarak Kerkük sahalarının hemen ayağa kaldırılması ve Kerkük'te üretimin artırılmasına yöneliktir.

Irak'ın bilinen rezervi 115 milyar varil. Bunun, bazı kaynaklara göre % 7.5'i, bazılarına göreyse % 10'unu Kerkük'te. Fakat Irak petrol varlığının % 80'i Batı çölünde ve güneyde. Güneyde bilinen iyi sahaların % 90'ı ise açılmamış vaziyette. Yani dünyada birileri bir şeyi gizliyor. Amerika için kazanılmış bir Irak; petrol olarak cebe konulmuş bir Irak çok önemli. Kuveyt savaşından sonra Kuveyt'i de tamamen ABD'nin uydusu kabul ederseniz eğer, Irak ve Kuveyt ikisi birlikte Suudi petrol rezervlerine eşit miktarda, yani dünya rezervlerinin % 20'sine sahiptir.

Günümüzde rezervler hakkında öyle garip çalışmalar yapılıyor ki, burada sorun, Irak'ın petrol ve doğal gaz varlığını tespit edecek bilimsel bir kurulun hala oluşturulamamış olması. Rezerv konusunda deyim yerindeyse uçan uçana. 80 milyar varil muhtemel rezerv iddialarından,

---

⁴³ Aynı eser.

300 milyar varil ekstra rezerv olduğuna kadar geniş bir yelpazede serbest atışlar var. ABD Enerji Bakanlığı 215 milyar varil ekstra petrol olduğunu söylerken, Amerika Jeoloji Birliği en fazla 85 milyar varilden söz ediyor. Birileri bu konuda da bilinçli olarak dezenformasyon yapıyor. Hangi temele dayandığı belli değil.

Burada asıl mesele şudur: Önce, Turkish Petroleum Company 1929'da IPC yani Iraq Petroleum Company adını aldı. Sonra, 1972'de Irak petrolleri millileştirildi. Şu anda hepimiz 1972 verileriyle konuşuyoruz. Petrol sektöründe şirketlerden gelen verileri dikkate aldığımız için, rezerv derken sadece 1972 öncesinde bilinen sahalardan bahsediyoruz. Halbuki, 1972'de yalnızca iki boyutlu sismik çalışmalar yapılabiliyordu. Bugünkü üç boyutlu sismik çalışmalar bilinmiyordu. Üç boyutlu sismik çalışmaları da kullandığımız zaman, korkunç bir rakamla karşılaşmanız mümkün olabilir. Kuzeyi çok abartmayalım, kuzey bir şeyler için öne atılmış vaziyette. Güneyi unutmayalım. Doğal gaz sahalarının bir kısmı da güneyde. Irak'ta bugün 22 tane saha 1 milyar varil ve üzerinde rezerve sahip, 'giant' yani petrol tabiriyle 'dev' saha statüsündedir. Ayrıca, dünyanın hiç bir yerinde rastlanmayan bir şekilde 9 adet 'süper dev' saha vardır. Yani 5 milyar varil ve üzerinde rezerv barındırıyor. Bunların da önemli bir bölümü yine güneydedir.

Bugün, Irak üretiminin 2/3'si kuzey ve güney Rumelya'dan sağlanıyor. Geriye kalan açık, Kerkük'ten tamamlanıyor. Amerika için neden petrol bu kadar önemli? Çünkü Avro'nun önlenemez yükselişi ve doların değerindeki düşüş, Amerikan ekonomisinin verimliliğinin azalması ancak petrol üzerinden yürütülecek bir savaş ekonomisiyle engellenebilir. ABD için en kötü haber nedir? OPEC üyelerinin ilk kez ciddi olarak petrol ödemelerinin Dolar'dan Avro'ya kaydırılmasını konuşmaları. Bunlar çok sarsıcı etkiler yaratacak gelişmeler. Amerika, eğer Irak'ı elinde tutar ise, Çin ile Hindistan'ı (Çindistan) kontrol edecek. 21. yüzyılın enerji ve ekonomi dinamiklerini bu iki ülke belirleyecek.

Siz eğer Irak gibi önemli bir kaynağı elinizde tutarsanız, ileride yaşanacak petrol fiyat artışlarına dahi müdahale edecek duruma geliyorsunuz. Amerika'nın Louisiana'da 1 milyar varillik stratejik petrol rezervi tuttuğunu, bunu arttırmanın maliyetinin çok yüksek olduğunu da unutmamak lazım. Çok basit bir hamleyle, Irak'ın içinde stratejik petrol rezervi yaratmış ve Dolar'ın hakimiyetini perçinlemiş oluyorsunuz.

OPEC kota sistemini de incelemek lazım. Bugün Suudilerin 263 milyar varil rezervi var. Bilindiği üzere, nüfusa ve rezerve göre her OPEC üyesinin üretim kotası belirlenmektedir. Suudilerin kotası günde 8 milyon varildir. Savaşın önce Irak'ın kotası 3 milyon varil civarındaydı. Bugün, Irak, günde 2 milyon varilden biraz fazla petrol üretiyor. Eğer, bu rezervler bir şekilde iyice şişirilerek olduğundan yüksek gösterilirse, Irak'ın kotasının artacağı, hatta 2010 yılında 6 milyon varil, 2020 yılında ise 7-8 milyon varil ham petrol üretebileceği ileri sürülüyor. Böylece, sadece rezerv rakamlarını şişirerek Suudilerin OPEC içindeki gücünü azalttığınız gibi, Kuveyt'i de Irak'ın yanına eklediğinizde OPEC'i tamamen manasız bir örgüt haline dönüştürebilirsiniz. Bu arada da petrol fiyatlarında istediğiniz gibi oynayabiliyorsunuz. Yeri gelmişken bazı realitelerden de bahsedelim. Irak'ın günlük ham petrol üretiminin 8 milyon varile çıkarılabilmesi için yaklaşık 100 milyar dolarlık yatırıma ihtiyaç olduğu tartışılıyor. Hatta, Irak'ın mevcut 2 milyon varil/gün'lük üretim düzeyini sürdürebilmesi için bile yılda 1 milyar dolar tutarında yatırım yapılması gerekiyor.

Burada önemli olan boru hattı sistemlerinin kurulmasıdır. Hiç şüphesiz en önemli bağlantı Kerkük-Ceyhan boru hattıdır. Bu hat 1991'den beri sorunludur, hatta 2003'den itibaren kanayan bir yaraya dönüşmüştür. Nisan 2003 ile Mayıs 2007 arasında Irak'taki bütün enerji tesislerine aşağı yukarı 400 tane terörist saldırı olduğunu, bunun neredeyse 150-200'ünün Türkiye'ye giden boru hattı sistemi üzerindeki tesisleri hedef aldığını hatırlayalım. Irak-Türkiye boru hattı Kürtler ta-

rafından çalıştırılmıyor. Oysa, Irak-Türkiye boru hattı yılda 71 milyon ton petrol taşıyan bir sistemdir. Hatta 1989'da çeşitli kimyasal operasyonlarla 81 milyon ton rakamına ulaşılmıştır. 71 milyon ton maksimum kapasite üzerinden hesapladığımızda, Irak-Türkiye petrol boru hattının çalıştırılmamasının Irak'a maliyeti, bugünkü 96 \$'lık fiyatla yaklaşık 50 milyar dolardır. Peki Türkiye'nin zararı nedir? Anlaşmamıza göre, Irak, hattan hiç petrol taşıtmasa dahi, minimum 35 milyon ton taşıma garantisi üzerinden, Türkiye'ye yılda 195 milyon dolar ödemek zorundadır. 71 milyon ton taşıdığımızda, yani tam kapasitede yıllık alacağımız 262 milyon dolara çıkacaktır. Bu Türkiye için büyük bir maddi kayıp mıdır? Evet, kayıptır; ama bizim zaten 1991'den beri tek kuruş tahsilatımız bulunmamaktadır. Irak hâlihazırda taşıttığı petrol için herhangi bir ödeme yapmıyor.

Bir diğer kayıp ise BM'den alacaklarımızdır. BOTAŞ, 1992-1996 arasındaki kayıpları için BM'ye başvurarak, 1 milyar 125 milyon dolar tazminat talep etmiştir. Ancak, BM, 300 civarındaki küçük çaplı şirketle BOTAŞ'ı aynı kefeye koyarak, sadece 176 milyon dolar vermeyi uygun görmüştür. İlk dilim olan 50-55 milyon dolar 2002'de ödenmiş olsa da, o günden beri BOTAŞ, BM'den tek cent ödeme almadı. BM ve Irak taşıma borcunu üst üste koyduğumuz zaman, Türkiye'ye aşağı yukarı 1.2 milyar dolar ödeme yapılması gerektiği anlaşılıyor. Irak'ın doğrudan taşıma kaynaklı borcu 1 milyar dolar civarında. Dolayısıyla bu hattın kapatılması, basınımızda felaket cümleleriyle duyurulduğu gibi Türkiye için değil, aksine ve daha çok Irak açısından ciddi sorunlar doğuracaktır.

Irak için önemli iki boru hattı daha var: Suriye'ye uzanan Kerkük-Banyas boru hattı ve Suudi Arabistan'a uzanan boru hattı. Bugün her iki hat da çalıştırılmıyor. Kerkük-Ceyhan'ı çalıştıramayan, dolayısıyla Kuzey Irak'tan önemli bir çıkış yapamayan Irak, yeni boru hattı projeleri de geliştiriyor. Örneğin, Ürdün'den Akabe Körfezi'ne uzanan bir

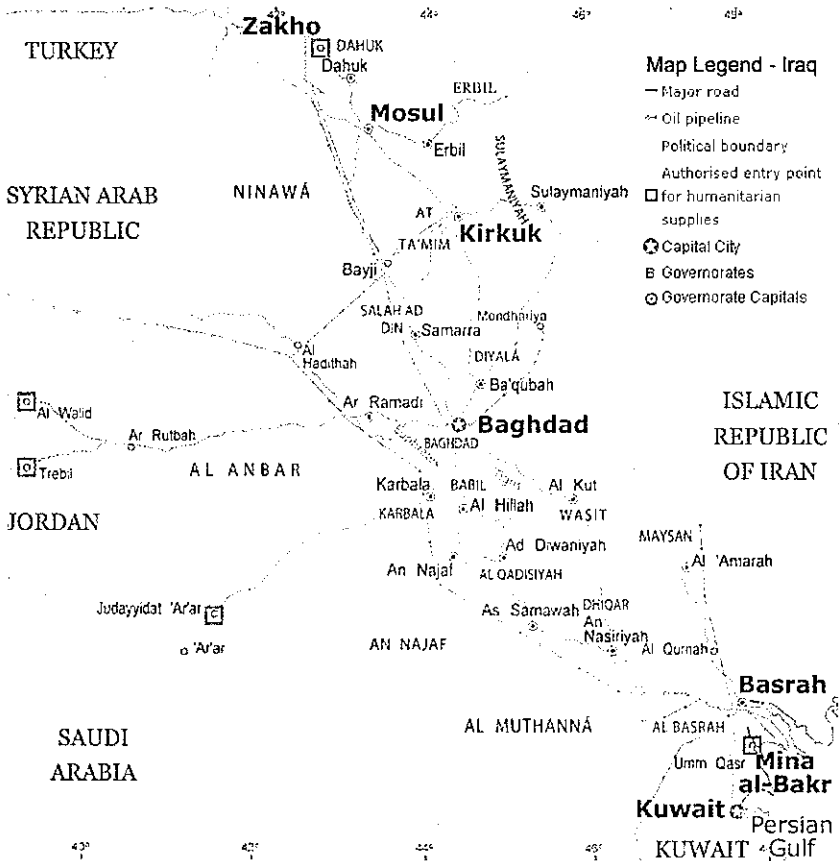
boru hattı üzerinde çalışıyorlar. Çok ilginçtir, İran'dan alınacak sıvılaştırılmış doğal gaz karşılığında, Abadan rafinerisine uzanan bir hatla İran'a petrol satışını dahi ciddi olarak değerlendiriyorlar. Fakat, burada asıl merak edilen proje, Musul-Hayfa boru hattının ne zaman pişirilip, önümüze konulacağıdır. Aslında, Kerkük-Ceyhan'ın çalıştırılmaması Irak ekonomisi açısından çok büyük bir kayıptır. Böylesine devasa ve hazır bir sistemin kullanılmayışının arkasında politik oyunlar ve art niyet aramak gerekir.

Bu açıdan, 'neo-con'lar iktidara geldiğinden beri Musul-Hayfa boru hattının sürekli gündemde tutulmasını tesadüf olarak yorumlamak mümkün değildir. Musul-Hayfa boru hattı 1948'de İngilizler tarafından yapılmış, 560 km uzunluğunda, düşük kapasiteli, küçük bir boru hattıdır. Ancak, kamulaştırmayla ilgili bir problemi yok. Irak'tan geçen kısım atıl durumda, kullanılmıyor. Ürdün topraklarında kalan bölümü ile su taşıyorlar. İsrail topraklarındaki kısım ise, havaalanına jet yakıtı taşıyor. İronik olmakla birlikte, Iraklılar hala eski pompa istasyonlarına H1, H2, H3 diyorlar, ancak H'lerin Hayfa'yı nitelediğini bilmiyorlar! Elde hazır bir mühendislik çalışması varsa, bu boru hattının kapasitesinin 1.5 milyon varile çıkartılarak, komple yeniden inşa edilmesi en fazla 1-1.5 yıl sürer. Evet, aynı zamanda bir maliyet meselesidir ama, Kerkük yönetimine, Kürtlere bir açılım yaratmak da işte bu kadar kolaydır. Oysa, bugünün yüksek petrol fiyatları, bölgenin karmaşık jeopolitiği ve siyasi etkileri itibarıyla Kerkük-Ceyhan kanımızca kolayca vazgeçilecek bir hat değildir. Kerkük-Ceyhan varken onu kullanmamak akılsızlıktır; ancak Musul-Hayfa planının derin dondurucuda bekletildiğini hep aklımızda tutmak gerekiyor.

Savaş'tan sonra Irak'a ayak basan ilk Amerikan yetkilisi Paul Bremer, televizyonlara ve gazetelere verdiği ilk görüntüde, çok şık bir lacivert takım elbise giymişti. Ancak ayağında rugan ayakkabı yerine, çöl hareketinde kullanılan asker postalı vardı. Bu görüntü 21. yüzyılda-

ki Amerikan siyasetinin asıl resmi dir: *Takım elbise, ama ayakta postal!* Takım elbisenin altında asker postalı olduğunu unutanlar, bir gün mutlaka o postalın tadına bakacaktır!

Ne yazık ki, dünya ekonomisinin petrol harcıyla dönüştüğü koskoca bir 20. yüzyılı petrolü ve stratejisini anlayamadan geçiren yani treni kaçırmış bir ülkenin evlatları olarak, 21. yüzyılda büyük güçlerin hem petrol-doğal gaz stratejilerini öğrenmek ve karşı önlem almak hem de her geçen gün yeni *Faysallar* yaratıldığını anlamak ile mükellefiz; “*evet bu kez elimize buluşturarak, ancak ayağımızı kaydırtmayarak!*”...

Sonuç Yerine

Buraya kadar pek çok sonuç çıkarmakla birlikte, özet olarak, bu tarihi kurguda oyunu yönlendirecek kapasite, tecrübe ve her türlü donanıma sahip olan Türkiye'nin, özellikle boru hattı politikalarında bu gerçekleri göz önünde bulundurması, bölgesel kısır döngüleri kırarak iyi tasarlanmış stratejiler ve yeni açılımlar geliştirmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, her şeyden önce, enerji gibi uzun vadeli hedef ve planların senkronize işletilmesi gereken hassas bir alanda tepkilerini anlık olmaktan kurtarmalı, olup bitenlere makro düzeyde bakabilmeli ve böylece içinde yer aldığı süreci aktif olarak yönetebilmelidir.

Önümüzdeki dönemde, ABD ile masaya yatırılacak önemli bir konu, Irak gazının Türkiye üzerinden boru hatlarıyla Avrupa'ya veya Ceyhan'da kurulacak bir tesis ile LNG olarak ABD pazarına satılmasına yönelik girişimlerin yoğunlaştırılmasıdır.

ABD'nin ise, özellikle nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda ABD ile birlikte AB ülkelerini de tatmin edemeyen, hatta ikinci nükleer santral kurmayı planlayan, Rusya'nın arabuluculuğunu reddeden, özetle BM Güvenlik Konseyi ve muhtemel bir BM Ambargosu yolunda emin adımlarla ilerleyen İran'ın durumu ile Türkiye'nin enerji dahil tüm ilişkilerinin seyrini gündeme getirmesi beklenebilir.

Yine, ABD'nin, son dönemde gerçekleşen Rusya-Türkiye yakınlaşmasından duyduğu rahatsızlığı bir şekilde belli etmesi, fakat bunu yaparken bizzat ABD tarafından dünya petrol piyasasında dengeleyici kaynak olması için her anlamda destek verilen Rusya'yı kesinlikle rençide etmemeye ve ABD-Türkiye ilişkilerini zedelememeye özen gösterecek alternatif çözümler önermesi de ihtimal dahilindedir.

Her ne şart altında olursa olsun, tüm global stratejik güçlerin kesiş-

me noktasındaki Türkiye, bu coğrafyada ABD, AB ve Rusya gibi tecrübeli oyuncularla aşık atabilecek bilgi, donanım, dinamizm ve insan gücüne sahiptir.

Bugün coğrafyamızda yaşanan oyun, enerji merkezli bir denge oyunudur; bu nedenle diğer oyuncunun sikletine bağlı olarak tahterevallinin sadece koltuğunu değil gerekirse çubuğunu da kullanarak ağırlığı, yani baskıyı sürekli dengelemek gereklidir. Petrolün her geçen gün daha da kayganlaştırdığı bu tehlikeli zeminde, bu karmakarışık coğrafyada, dünyanın aynı anda ve fazla sayıda stratejik açılım imkanlarına sahip belki de tek ülkesi olarak, terazinin kefelerini ayarlamak, bölgedeki basınç düzeyini dengelemek ülkemiz sorumluluğuna düşmektedir. Türkiye, böylesine hassas bir müzakere oyununa, oyun başlamadan hazır olmalıdır.

Bu mücadeleyi kazanmak için vazgeçilmez koşul, pek çok vesileyle sürekli tekrarlamaktan bıkmayacağımız üzere, enerji meselelerinde uzman kişileri bilimsel ve objektif bir yaklaşımla bir araya getiren, disiplinler arası işbirliğine açık bir 'Enerji Stratejileri Kurulu' oluşturmak ve bu üst düzey uzmanlar grubunu, ABD'de olduğu gibi, Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda çalışan, içinde ilgili tüm bakanlık ve devlet kurumlarımızdan temsilcilerin bulunduğu 'Inter-agency Group' benzeri veya Beyaz Saray'a bağlı 'Ulusal Güvenlik Konseyi' şeklinde çalıştırmak; böylece ülkemizi müzakere masasında bir adım öne geçirecek hayati bir oluşumun önünü hızla açmaktır.

Bu noktada, 2006 yılı sonunda alınan bir kararla National Strategic Council for Energy Affairs (Enerji İşleri Ulusal Strateji Konseyi) adıyla önerdiğimiz benzer bir danışmanlar kurulu oluşturan Yunanistan'ın bu konuda bizden önde olduğunu söylemek gerekir. Başkanlığı'na 5 yıl süre ile Yunanistan'ın enerji konusundaki en yetkin isimlerinden biri olan, Yunanistan devlet doğal gaz şirketi DEPA'nın eski Genel Mü-

dürtü Raphael Moissis'in atandığı bu kurul, enerji sektörünün en dene-
yimli isimlerini biraraya getiren özerk bir yapılanma ile Yunanistan
Kalkınma Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir. Hükümetlerden ve siyasi
fırtınalardan etkilenmeyecek şekilde kanunla korunan bu kurul, hazır-
layacağı strateji raporlarıyla orta ve uzun vadede Yunanistan enerji ge-
leceğini yönlendirmekle görevlendirilmiştir. Yunanistan örneğini, ders
alınması gereken bir husus olarak sadece hatırlatmakla yetiniyoruz.

Yeni komşumuz ABD, Irak'tan ve daha geniş perspektiflê Orta Do-
ğu'dan, kısacası bu coğrafyadan uzun bir süre çıkmayacaktır. ABD,
kamp malzemeleri ile birlikte bölgemize yatıya gelmiştir. Enerji rez-
ervleri ve enerji taşıma yollarının kontrolünü ulusal güvenlik mesele-
si olarak gören ABD, bu coğrafyaya ilgisini en az 50 yıl boyunca hiç
bir şekilde kaybetmeyecektir. İşte bu nedenle diğer sınırdaşlarımız da
BOP/GOP girdabına kapılmak üzeredir.

Türkiye, konuyu uluslararası hukuk boyutuna taşıyarak, Musul/Ker-
kük petrollerinden hem kendisinin hem de Türkmenlerin pay almasını
sağlayabilir. Ayrıca, geçmiş sözleşmelerden doğan haklarını merkezi
Irak hükümeti nezdinde arayarak, malum Kürt planını bozabilir ve
Irak'ın bütünlüğünün korunması ve Türkmenlerin de federatif temsili-
yet kabiliyeti kazanmasına ciddi anlamda katkı yapabilir.

Şu bir gerçektir ki, bugün yaşanan sürecin komşularımıza dönük
muhtemel olumsuz etkilerini minimize edecek tek bölge ülkesi Türki-
ye'dir. Bölge ile ilgili kısa, orta veya uzun vadeli stratejik plan yapan-
lar, bu önemli gerçeği mutlaka ama mutlaka iyi kavramak zorundadır.

KAYNAKÇA

Allen, Loring. *OPEC Oil*, Massachusetts, Oelgeschlagen Gunn and Hain Pub., 1979.

Armutçu, Emel. "Bir Koleksiyoncu Olarak Bay Yüze Beş Kalust Gülbenk-yan", *Hürriyet*, 28 Mayıs 2006.

Baysal, Kubilay. *Uluslararası Petrol Sorunları*, İstanbul, Ar Yayın Dağıtım, 1982.

Bıla, Fikret. "Musul-Kerkuk'te Hakkımız Var mı?", *Milliyet*, 7 Ocak 2003.
<http://www.milliyet.com.tr/2003/01/07/yazar/bila.html>.

Blair, John M. *The Control of Oil*, New York, Pantheon Books, 1976.

Böğüt, Şükrü. "Turkey's Mousul-Kirkuk Petroleum Rights, Petropolitics between Lawrence and Huntington", *Stradigma*, 2003
http://www.stradigma.com/english/march2003/articles_06.html

British Petroleum (BP), *Statistical Review of World Energy*, London, June 2007.

C. S. Gulbenkian, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Calo-uste_Sarkis_Gulbenkian

Çankaya, Ömer Murat. "Petrol ve Politika: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihinde Yer Altı Kaynaklarının Rolü", 2002,
www.dusuncetarihi.sayfasi.com.

Civan, Murat. "Musul Gerçeği ve Tarihi Haklar Masalı", *Kerkuk Kurdistan*, 6 Ocak 2003,
<http://w1.638.telia.com/~u63802125/Xaneper/Hemsida/>
<http://www.kerkuk-kurdistan.com/kerkukek.asp?ser=3&cep=9&nnimre=697>

Demirmen, Ferruh. "Musul Petrollerinde Gerçekler", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 2003.

Demirmen, Ferruh. "Oil in Iraq: The Byzantine Beginnings", *Global Policy Forum*, 26 April 2003,
<http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/0426byzantine.htm>,

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Irak Ülkede İlk Petrol Üretimini 80. Yılımı Kutladı", *Irak Mercek*, Ocak 2008.

Dokuzlar, Bircan., Hasan Yılmaz ve Cenk Pala "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", *Avrasya Dosyası* "Türk Dünyası-Çin" Özel Sayısı, Cilt 12, Sayı: 1, ASAM, Ankara, 2006.

Eğilmez, Mahfi. "Petrol Alacağı Gerçeği", *Radikal*, 14 Ocak 2003,
http://www.radikal.com.tr/veriler/2003/01/14/haber_62828.php?oturu=911664268461698f03ac0b3d2ecf3658

EIA, Country Analysis Briefs - All Countries: 'Iraq', 'Russia', 'Iran', 'Afghanistan', 'OPEC', 'Central Asia', 'Caspian Sea', 'Persian Gulf' vd., *U.S. Department of Energy*, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/>

Gertrude Bell, *Wikipedia*, Ocak 2008,
http://en.wikipedia.org/wiki/Gertrude_Bell

Gürel, Şükrü S., *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Rolü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No. 432, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979.

Hill, Fiona. "Russia: The 21st Century's Energy Superpower?", *Brookings Institution Foreign Policy Studies*, 25 March 2002.

Hill, Fiona, *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*, London: The Foreign Policy Centre, September 2004.

International Energy Agency (IEA), *World Energy Outlook: Assessing Today's Supplies to Fuel Tomorrow's Growth*, 2001 Insights, Paris: OECD/IEA Pub., 2001.

IEA, *World Energy Outlook*., Paris, OECD/IEA Pub., 2002.

IEA, *World Energy Outlook*., Paris, OECD/IEA Pub., 2003.

IEA, *World Energy Outlook*., Paris, OECD/IEA Pub., 2004.

IEA, *World Energy Outlook*., Paris, OECD/IEA Pub., 2005.

IEA, *World Energy Outlook*., Paris, OECD/IEA Pub., 2006.

Imboden D.M.ve, C.C. Jaeger, "Towards a Sustainable Energy Future", *OECD Energy: The Next Fifty Years*, Paris, OECD Pub., 1999.

Karadağ, Raif., *Petrol Fırtınası*, İstanbul: Emre Yayınları, 2005

Kent, Marian. *Oil and Empire: British Policy and Mesopotamian Oil, 1900 1920*, The MacMillan Press Ltd., 1976.

Kışlalı, Mehmet Ali. "Musul-Kerkük Notu", *Radikal*, 7 Şubat 2003, http://www.radikal.com.tr/veriler/2003/02/07/haber_65388.php

"Kuzey Irak ve Petrol", *Eko Enerji*, Sayı: 10, Ankara, Ekim 2007.

Longrigg, Stephen H. *Oil in the Middle East*, London: Oxford University Pres, 1961.

Luft, Gal. "How Much Oil Does Iraq Have?", *Saban Center for Middle East Policy at Brookings Institution*, 12 May 2003.

Mikdashı, Zuhayr. *A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions 1901-65*, New York, Frederick A. Praeger, 1966.

Nakicenovic, N., A. Grubler ve A. McDonald, *Global Energy Perspectives*, International Institute for Applied System Analysis & World Energy Council, Cambridge University Press, 1998.

Pala, Cenk. "ABD'nin Orta Doğu ve Basra Körfezi Politikası ve Petrol" (Söyleşi), *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar*, Sayı: 475, İstanbul, Ekim 2003.

Pala, Cenk. "Afganistan Savaşı'nın Hazar Boru Hattı Projelerine Etkisi: Kırmızı Kalem Bu Kez Kimin Elinde?" *PetroGas*, Sayı 26, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

Pala, Cenk. "Fosil Yakıtlarla Evlilik Katolik Bir Evlilik mi?", *Görüş*, Sayı 54, İstanbul, TÜSİAD, Mart-Nisan 2003.

Pala, Cenk. "Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzerghasını Seçiyor", Gamze Kona (der.), *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, İstanbul: IQ Yayıncılık, Şubat 2005.

Pala, Cenk. "Petrol Fiyatlarındaki Artışın 15 Dolardan Fazlası Psikolojik", *PetroGas*, Sayı 51, Ankara, Kasım-Aralık 2004.

Pala, Cenk. "Serbest Kürsü: Petrol İşleri Yağlıdır Ya Elinize Bulaşır Ya Ayağınızı Kaydırır", *Enerji, Petrol & Gaz*, Sayı:238, İstanbul, 15 Ocak 2003.

Pala, Cenk. "Dünyada ve Türkiye'de Enerjinin, Suyun Ekonomi Politikası ve Geleceği", *İşletme Finans*, Sayı:208, Ankara, Temmuz 2003.

Pala, Cenk. *20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD-Petrol-Dolar 'Petrol Krizlerinin Perde Arkası'*, İstanbul: Yasak Elma Yayınları, Nisan 2007.

Pala, Cenk. *Sanayileşme Sürecinde Enerjinin Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü, 25 Ocak 2001.

Parlar, Suat. *Barbarlığın Kaynağı Petrol*, İstanbul: Anka Yayınları, 2003.

Paul, James A. "Great Power Conflict Over Iraqi Oil: The World War I Era", *Global Policy Forum*, October 2002, www.globalpolicy.org/security/oil/2002/1000history.htm.

Prast, William G. ve H. L. Lax, *Oil Futures Market*, Lexington Books, 1983.

Red Line Agreement, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Red_Line_Agreement

Sampson, Anthony. *The Seven Sisters*, London, Coronet Books, 1976.

San Remo Conference, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Sanremo_conference

Saudi Aramco World, "Calouste Gulbenkian: Mr. Five Percent", September/October 1974, http://www.saudiaramcoworld.com/issue/197405/the_museum.calouste.built.htm.

SBF, "ABD'nin Irak ve Orta Doğu Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü 2004 Yılı Doktora Programı Ders Notu*, Ankara, 2004.

Shwadran, Benjamin. *The Middle East, Oil and the Great Powers*, Jerusalem, Israel Universities Press, 1973.

Sidney Reilly, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/Sidney_Reilly.

T.E. Lawrence, *Wikipedia*, Ocak 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/T._E._Lawrence

Tanzer, Michael. ve S. Zorn, Energy Update 'Oil in the Late Twentieth Century', New York, *Monthly Review Press*, 1985.

Tugendhat, Christopher. *Oil the Biggest Business*, New York: G.P.Putnam's

Sons, 1968.

Türkiye, İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Ankara'da Münakit Hudud ve Münasebatı Hasenei Hemcivari Muahedenamesi (Ankara Anlaşması), 5 Haziran 1926.

U.S. Department of Energy, November 2005.

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Usa/NaturalGas.html>

Uluğbay, Hikmet. *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2003.

W. Churchill, *Wikipedia*, Ocak 2008,

http://en.wikipedia.org/wiki/Churchill%2C_Winston.

Yergin, Daniel. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, New York: Simon and Schuster, 1991.

*
* *

Türkiye–Irak Ekonomik ve Ticari İlişkileri

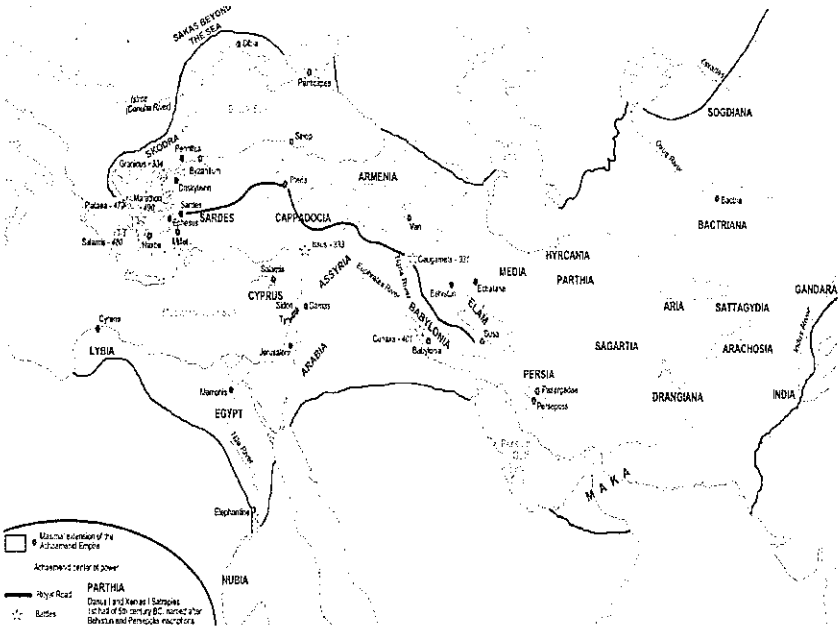
Ercüment AKSOY*

Türkiye ve Irak ticari ve ekonomik ilişkileri ele alındığında bu iki ülkenin tarihsel olarak birbirinin doğal uzantısı olduğunu görürüz. Türkiye ve Irak asırlardır çeşitli yollarla birbirlerine bağlanmıştır. Aşağıda haritada çizgili olan yol, M.Ö. 500 senesine aittir. İki ülkenin ticari ilişkileri bu yolla yani 2500 yıl önce Pers İmparatorluğu'nun Kral Yolu ile başlamıştır. O dönemde Mezopotamya, uygarlıkların merkezlerinden birisiydi. Bu kral yoluna benzer iki coğrafyayı birbirine bağlayan diğer bir yol, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında inşaa edilen İstanbul-Bağdat Demiryolu'dur. Bu yollara ek olarak 1980'li yıllarda başlayan ve iki ülke arasında karşılıklı işleyen tır filoları iki ülkeyi birbirine bağlamaya devam etmiştir. Bunlara ilaveten tabii ki bir de Kerük ile Ceyhan arasında ham petrol boru hattı vardır. Önümüzdeki dönemde de Irak doğal gazı inşaa edilecek yeni bir boru hattı ile Avrupa pazarına arz edilerek iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere yeni bir boyut kazandıracaktır. Kısacası, bu iki ülkenin tarihte olsun, günümüzde olsun her anlamda iç içe geçtiğini, birlikte yaşadığını ve bu birlikteliği devam ettirmek arzusunda olduğunu görüyoruz. Bu yollar da bu olgunun bir işaretidir.

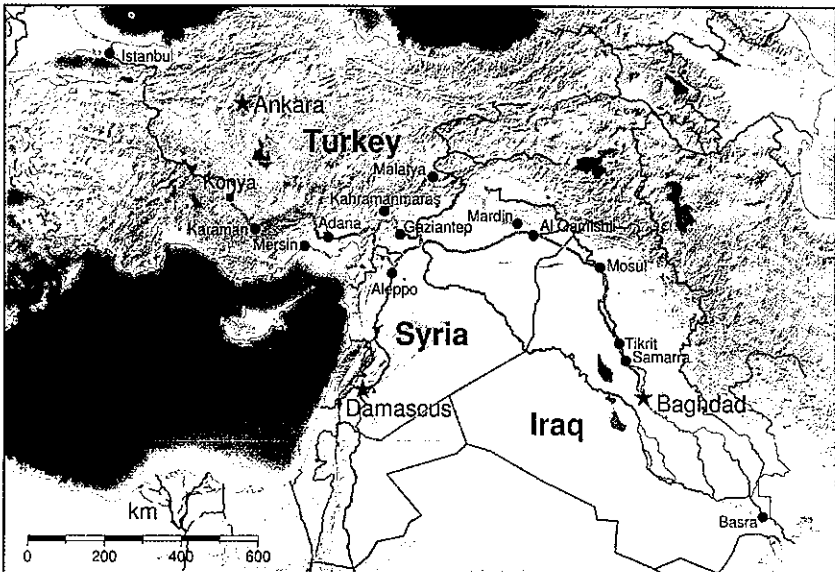
---

* Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türk – Irak İş Konseyi Başkanı.

Antik Kral Yolu

İstanbul - Bağdat Demiryolu

Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkilerin birkaç tane dönüm noktası vardır. Bunlardan birincisi 1983 yılında rahmetli Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde imzalanan Türkiye-İrak Ticaret Protokolü'dür. Türkiye, 1980'li yıllarda ihracata dayalı büyüme stratejisini hayat geçirmeye başlamıştır. Bu strateji kapsamında öncelikle komşu ülkelere yapılan ihracatın artırılması üzerinde durulmuştur.

İrak da bu dönemde Türkiye'nin en önemli ihracat pazarlarından birisiydi. Türkiye, Kerkük-Ceyhan-Yumurtalık boru hattından petrol alıyor; karşılığında bu ülkeye Türk mallarının ihracatı yapıyordu. 1980'li yıllara bakıldığında, özellikle 1988'de Türkiye'nin Almanya'dan sonra ikinci partnerinin Irak olduğu görülür.

Bir sonraki sayfada yer alan tabloda görülen 1988 yılına ait 986 Milyon Dolarlık ihracat rakamı o zamanki 10 milyar dolarlık Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık % 10'u olarak algılandığında, Irak pazarının Türkiye için önemi çok daha iyi anlaşılabilir. Türkiye bu dönemde devam eden Irak-İran Savaşı sırasında "aktif tarafsızlık" politikası izlemiş, savaşın Basra Körfezi'nde yoğunlaşması nedeniyle iki ülke için de dünyaya açılma kapısı olmuştur.

Böylelikle Türkiye, gerek Irak gerekse de İran ile ekonomik ilişkilerini geliştirmiş; pazar payını arttırmıştır. Bu rakama 1980'li yıllarda 1,5 milyar dolara varan Irak içerisindeki Türk müteahhitlik hizmetleri de ilave edilmelidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu rakamın içinde 1980'li yılların sonunda Enka firmasının Amerikan Bechtel firmasıyla joint venture olarak imzaladığı 2,5 milyar dolarlık kontrat yoktur. 1990 yılında Körfez Krizinin çıkmasıyla Türk inşaat şantiyeleri de, o zamanlar bu ülkeye götürülmüş olan makine parkları dahil olmak üzere ortada kalmıştır ve söz konusu projeler gerçekleştirilemeden yarım bırakılmıştır.

Türkiye - Irak Ticari İlişkileri (milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1985	961	1.137	2.098	-175
1986	533	769	1.322	-215
1987	945	1.154	2.099	-209
1988	986	1.437	2.423	-450
1989	445	1.650	2.095	-1.204
1990	215	1.047	1.261	-832

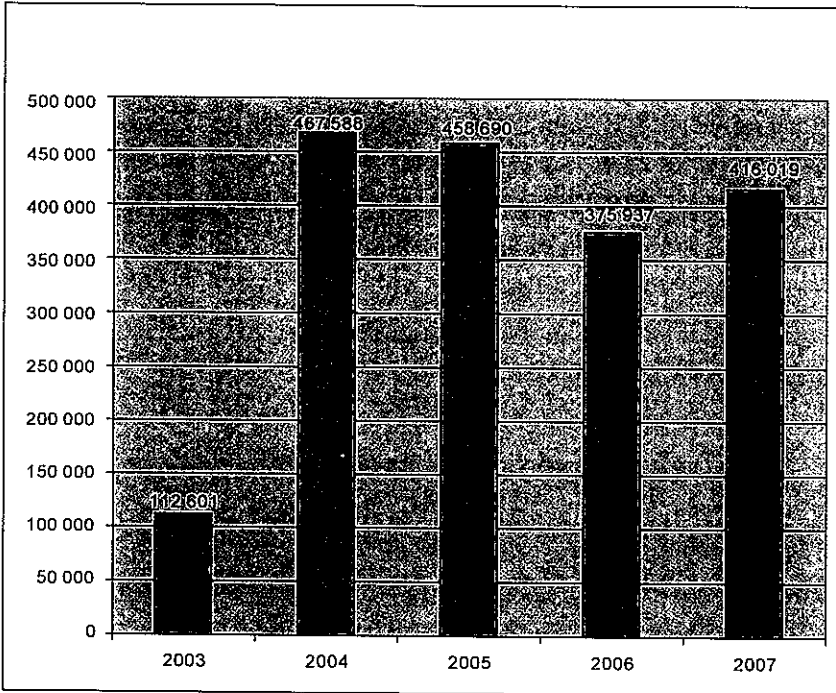
Kaynak: DTM

Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerde Irak açısından ikinci dönüm noktası 1990 yılıdır. 1990 yılında Körfez Krizi'nin çıkmasıyla Türkiye 6 Ağustos 1990 tarih ve 661 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu kararıyla, Irak'a yönelik uluslararası ambargoyu kabul ederek, uygulamaya koymuş ve iki ülke arasındaki petrol boru hattını kapatmıştır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Türk-Irak İş Konseyi 2002 yılında çok geniş kapsamlı bir araştırma gerçekleştirmiş ve 1991 ve 2002 yılları arasında ortaya çıkan siyasi durumun ve Irak'a uygulanan ekonomik ambargonun Türkiye'ye maliyetini 100 Milyar Dolar olarak kamuoyuna duyurmuştur. 1996'nın ikinci yarısında uygulamaya konulan Gıda Karşılığı Petrol Programı ile Türkiye'nin Irak ile ticari ilişkileri tekrar ivme kazanmıştır. 2001 yılında Türkiye-Irak ticari ilişkileri Türkiye tarafından 1 milyar 250 milyon doları bulmuştur.

Türk işadamları Mart 2003'de başlayan Amerikan askeri müdahalesine kadar Irak'ta kalmış; iş yapmaya devam etmiştir. Askeri müdahalenin akabinde, Türk iş adamları ülkeye geri dönmüştür. Türk-Irak İş Konseyi, askeri müdahaleden hemen sonra Amerikan hükümeti tarafından Irak'ın yeniden inşası için hayata geçirilecek projelerden pay al-

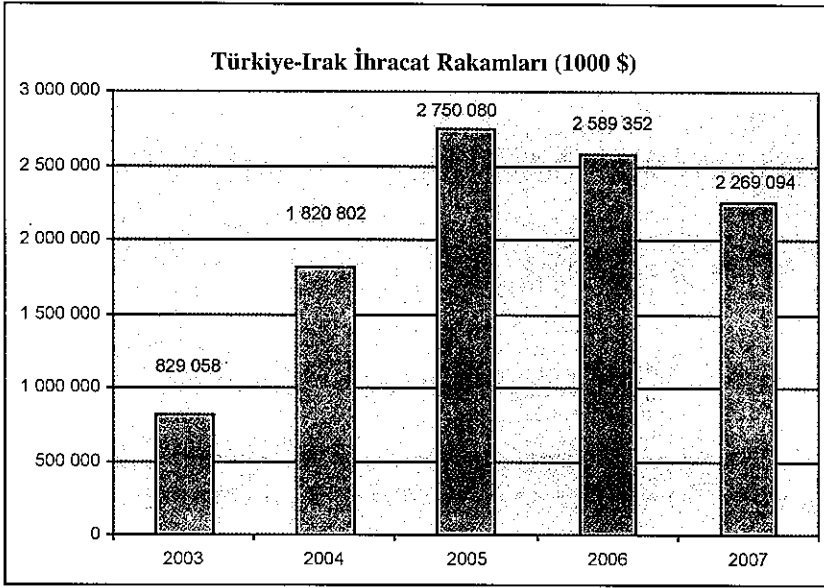
mak için Washington'a ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu dönemde 1 Mart tezkeresinin TBMM tarafından kabul edilmemesi nedeniyle, çeşitli siyasi gelişmeler ortaya çıkmıştır. Ancak Amerikan otoriteleri Irak'ta Türk şirketleri ile iş yapma çabası içinde olmuşlardır. Aşağıdaki tablolardaki ihracat ve mütaahhitlik hizmetleri rakamları bu durumu açıklamaktadır. 2006 yılında Türkiye'den Irak'a yapılan akaryakıt ve diğer işlenmiş petrol ürünlerinin ihracatının çeşitli hukuki sebeplerle, durmasıyla ihracat rakamlarında azalma olmuştur. Türkiye'den işlenmiş petrol ihracatının durmasıyla, Irak'a bu kalemden ihracat Suriye, İran ve Kuveyt tarafından yapılmaktadır.

Türkiye-Irak İthalat Rakamları (1000 \$)

Kaynak: DTM

Kaynak: DTM

Müteahhitlik Hizmetleri

Yıl	2003	2004	2005	2006	2007
Proje Sayısı	32	86	89	54	29
Proje Bedeli	221.138.129	927.837.222	1.329.556.008	307.488.658	435.719.278

Kaynak: DTM

Türk Müteahhitlik Firmalarının Irak'taki Önemli Projeleri

- ABD Büyükelçiliği inşaatı: 350 milyon dolar
- Süleymaniye Üniversitesi inşaatı: 259 milyon dolar
- Diwaniya-Nisiriya-Samawa-Irak ekspres yolu: 161 milyon dolar
- Erbil Uluslararası Havaalanı inşaatı: 160 milyon dolar
- US Army Corps North Sector askeri kamp inşaatı: 75 milyon dolar
- 560 haneli konut inşaatı: 57,7 milyon dolar
- Erbil 1-60 mt cadde bölümü rehabilitasyonu: 52 milyon dolar
- Erbil Belediyesi – 42 köy su şebesi inşaatı: 50 milyon dolar

- Konut inşaatı:45 milyon dolar
- 1008 haneli toplu konut inşaatı: 42 milyon dolar

İrak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarından elde edilen ham petrolü Ceyhan (Yumurtalık) Deniz Terminali'ne ulaştırmak için inşaa edilmiş olan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Sistemi (Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı) Körfez Krizi sırasında Birleşmiş Milletler'in (BM) Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle Ağustos 1990'da işletmeye kapatılmıştı. Sistem BM'nin 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı kararıyla 16 Aralık 1996 tarihinde petrol sevkiyatı için tekrar işletilmeye alınmıştır. Amerikan askeri müdahalesinden sonra ise sabotajlara hedef olan boru hattında petrol sevkiyatı sık sık kesintiye uğramıştı. Ağustos 2007 itibariyle boru hattı yeniden Kerkük petrolünü Ceyhan limanına taşımaya başlanmıştır.

Savaş Sonrası Taşınan Petrol Miktarları

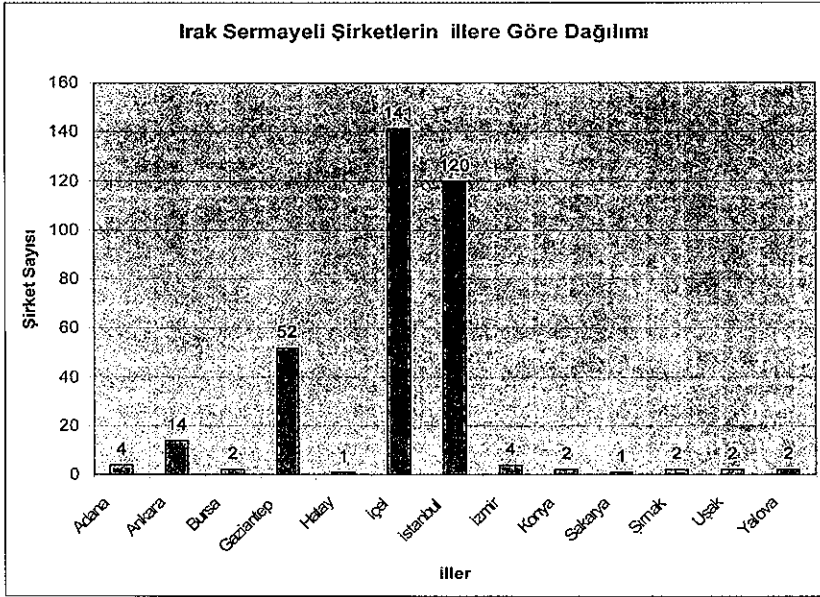
DÖNEM	BİN VARİL
2004	37.685
2005	13.166
2006	12.930
2007 OCAK	789.297
2007 ŞUBAT	193.868
2007 MART	
2007 NİSAN	
2007 MAYIS	815.242
2007 HAZİRAN	557.787
2007 TEMMUZ	580.442
2007 AĞUSTOS	3.329.834
2007 EYLÜL	4.624.020
2007 GENELTOPLAM	10.890.490
GENEL TOPLAM	21.844.761

İrak ekonomisinin sadece petrole ve doğal gaza dayalı bir ekonomi olarak algılanmaması gerekmektedir. 1958 yılından sonra yani krallık-

ğın devrilmesinden bu yana Irak'ta devletçi bir politika uygulanmıştır. Ancak, o devletçi politika Irak-İran savaşı dahil olmak üzere 1990 yılına kadar ağır sanayiye de kapsayacak şekilde kendi ekonomisini ayakta tutacak bir sanayi yaratmıştır. Irak'ta bugün en büyük sorunlardan ve özellikle yabancı yatırım kanununun çıkartılmasının sebeplerinden birisi, ülkede mevcut olan, hantal ve çok büyük miktarlardaki devlet kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar bütün sektörleri kapsamaktadır. Çünkü sistemin varlığı için devletin bütün ekonomiyi kendi kontrolü altında tutması gerekmektedir. Bunun dışında sadece rejime yakın bazı özel sektör kuruluşlarının hafif sanayi niteliğinde yoğurt, bisküvi ve bu tür üretimler yapmasına izin veriliyordu. Ne var ki, o iznin de belli dönemlerde kaldırılıp, fabrikalarına bile el koyma durumuyla karşılaşabiliyordu. Amerikan Hükümetinin de desteğiyle 2006 yılında 'Irak Yabancı Yatırım Yasası' çıkarıldı. Bu devlet kuruluşları, özelleştirme kapsamına alındı. Ancak özelleştirmeye kapsamına alınan bu işletmelerde mevcut işçilerin tamamını devralmak gerekiyor. Kaos ve terör ortamına ilaveten bu şart, yabancı sermayenin bu devlet kurumlarına ilgi göstermemesinin en büyük sebebidir.

Kuzey Irak ise, kendi dokusu içinde ele alınması gereken bir bölgedir. Merkezi hükümetten ayrı hareket etmeye çalışmaktadır. Kuzey Irak Bölgesel Hükümeti, bir çok yabancı petrol şirketi ile anlaşma imzalamıştır. Bunların arasında Türkiye'den de iki tane şirket bulunmaktadır. Ancak bu anlaşmalar merkezi hükümetten habersiz yapıldığı için hukuken geçerli anlaşmalar değildir. Kuzey Irak'ta kamuoyunun algıladığı gibi ciddi miktarda Türk yatırımı yoktur. Çukurova Grubu'na ait Genel Enerji, Pet Holding ve Anadolu Grubu'na bağlı Coca-Cola'nın halen yapımı devam eden ve 2008 yılı içinde açılması planlanan şişeleme tesisi dışında Kuzey Irak'ta büyük bir Türk yatırımı bulunmamaktadır. Kuzey Irak'taki Türk yatırımı küçük mağaza, restoranlardan öteye geçmeyen, belki Zaho, Dohuk gibi bölgelerde küçük ve iptidai şekilde yapılan depolama tesisleridir. Aynı şekilde Türkiye'de yatırım

yapan Irak sermayesi de kamuyounda yanlış değerlendirilmektedir. 18 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren yeni yabancı sermaye yasasına kadar, yabancı sermaye ile ilgili kayıtlar Hazine Müsteşarlığı tarafından tutulmaktaydı. Bu tarihe kadarki Hazine kayıtlarına göre 1 Ocak 1954 ile 18 Temmuz 2003 tarihleri arasında, Türkiye’de 347 adet Irak sermayeli şirket kurulmuştur. Bu 347 şirketin illere göre dağılımı aşağıdaki grafikteki gibidir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Yabancı sermaye yatırımları için Hazine Müsteşarlığı’ndan ön izin alma mecburiyetinin, 2003 Haziran ayında kaldırılmasından sonra yabancı sermayeli şirket kuruluşları ile ilgili istatistiki bilgiler ticaret siciline kayıt aşamasında derlenmektedir. Haziran 2003 ve Haziran 2007 döneminde İstanbul Ticaret Odası kayıtlarına göre, 247 Iraklı şirket kuruluşlarına ortak olarak iştirak etmiştir. Bu 247 Iraklı ortağın yatırdığı toplam sermaye 43.927.732 YTL’dir. Bu verilere göre, Iraklı yatırım-

çılar Hollanda, Almanya, Amerika, İspanya ve İngiltere'den sonra altıncı sıradadır. 2007 Ocak-Haziran döneminde Iraklı yatırımcılar 54 yabancı ortak ile toplam sermaye içerisinde % 14,79 pay ve 35.280.847 YTL sermaye değeri ile ilk sırayı almışlardır. 18 Temmuz 2007 tarihinden sonra Mersin'de Irak sermayesi ile 38 adet şirket kurulmuştur. (Mersin'de 1993-2007 yılları arasında kurulan toplam Iraklı şirket sayısı 101' dir) 2003 sonrası Mersin'de kurulan Irak sermayeli şirketlerin kuruluş yıllarına göre dağılımı ve sermaye yapıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.¹

YIL	ŞİRKET SAYISI	SERMAYE (YTL)
2003	4	196.000
2004	8	466.492
2005	11	2.475.000
2006	7	1.210.000
2007	8	1.090.000
Toplam	38	5.437.492

Kaynak: Mersin Ticaret Odası

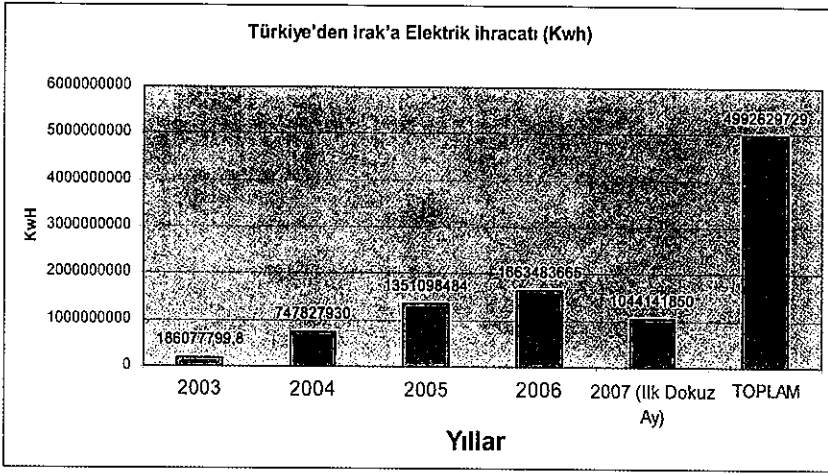
Son zamanlarda bazı çevrelerde Irak'tan gelen yatırımları Irak'taki bir yerel siyasal aktörün Türkiye'deki yatırımı olarak görme, onları ulusal güvenliğe bir tehdit olarak sunma eğilimi gözlenmektedir. Bazı şirketler hakkında dedikodu ve iftira niteliğinde çıkan haber ve yorumlar bu şirketlerin işlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, 2006 yılında 20 Milyar Dolar yabancı yatırım çeken ve 2007 sonu itibarıyla de bu rakam civarında bir yabancı yatırım çekmeyi hedefleyen Türkiye için olumlu bir tavır değildir. Bir ülkeden gelen yabancı sermaye yatırımlarına şüphe ile bakılması, Türkiye'ye gelecek diğer yabancı yatırımcıları da olumsuz yönde etkileyecektir.

¹ Bu konu DEİK tarafından aylık olarak yayınlanan Irak Mercek isimli yayının Aralık 2007 sayısında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu yayına DEİK'in resmi internet sitesinden ulaşılabilir. (www.deik.org.tr)

İrak'ın en büyük sorunlarından birisi de elektriktir. Elektrikle ilk defa 1917'de tanışan Irak halkı, günümüzde ihtiyacı olan yeterli elektrığe ulaşamamaktadır. Zengin doğal kaynaklara sahip olan komşumuz Irak, ironik biçimde ciddi boyutta bir elektrik enerjisi sıkıntısı içerisindedir. Eskimiş elektrik üretim ve dağıtım şebekeleri ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. İhtiyaç duyulan elektriğin bir kısmı, komşu ülkelerden ithal edilmekte, dikkate değer bir kısmı da Irak halkının kendi imkânlarıyla satın aldığı jeneratörler vasıtasıyla elde edilmektedir. Her iki yol da düzenli, kaliteli ve sürdürülebilir enerji sağlamadığından halkın büyük bir çoğunluğu ancak günün belirli saatlerinde elektrik alabilmektedir. 2003 yılında kurulan Elektrik Bakanlığı, Irak'ın en önemli sorunlarından birisi olan elektrik ihtiyacı için 2006 Haziran ayında 10 yıllık bir plan ilân etmiştir.² Bu plan çerçevesinde önce mevcut sistemin rehabilite edilmesi sonra da toplam 9200 Mega Watt kapasiteli çeşitli türde yeni elektrik santrallerinin inşaa edilmesi düşünülmektedir. 2010 yılına kadar toplam talep kadar elektrik üretiminin yapılması tasarlanmaktadır. Bu çalışmaların yapılabilmesi için 2015 yılına kadar yaklaşık 23 milyar Amerikan Dolarının harcanması planlanmaktadır. Irak'ın planladığı elektrik alt yapı çalışmaları Irak'ın yeniden yapılandırılmasında şimdiye kadar önemli katkıları olan Türk iş dünyası için önümüzdeki dönemde önemli iş imkanları yaratacaktır.

Türk özel sektörü halen Irak'a elektrik ihraç etmektedir: Karted firması Silopi'deki mevcut santralinden Irak'a elektrik ihracatı gerçekleştirmektedir. Bu santralin yakıtı olan fuel oili Irak Hükümeti temin etmektedir. Rakamlara bakıldığında, Karted firmasının geçen sene Irak'a 60 ila 70 milyon dolar arası bir ihracat gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Yani sanıldığı aksine, Türkiye'nin ihracatı Irak'ın toplam elektrik talebi içindeki payı çok küçüktür.

² Bu master plan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu uzmanları tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Planın tam metnine DEİK web sitesinden ulaşılabilir.

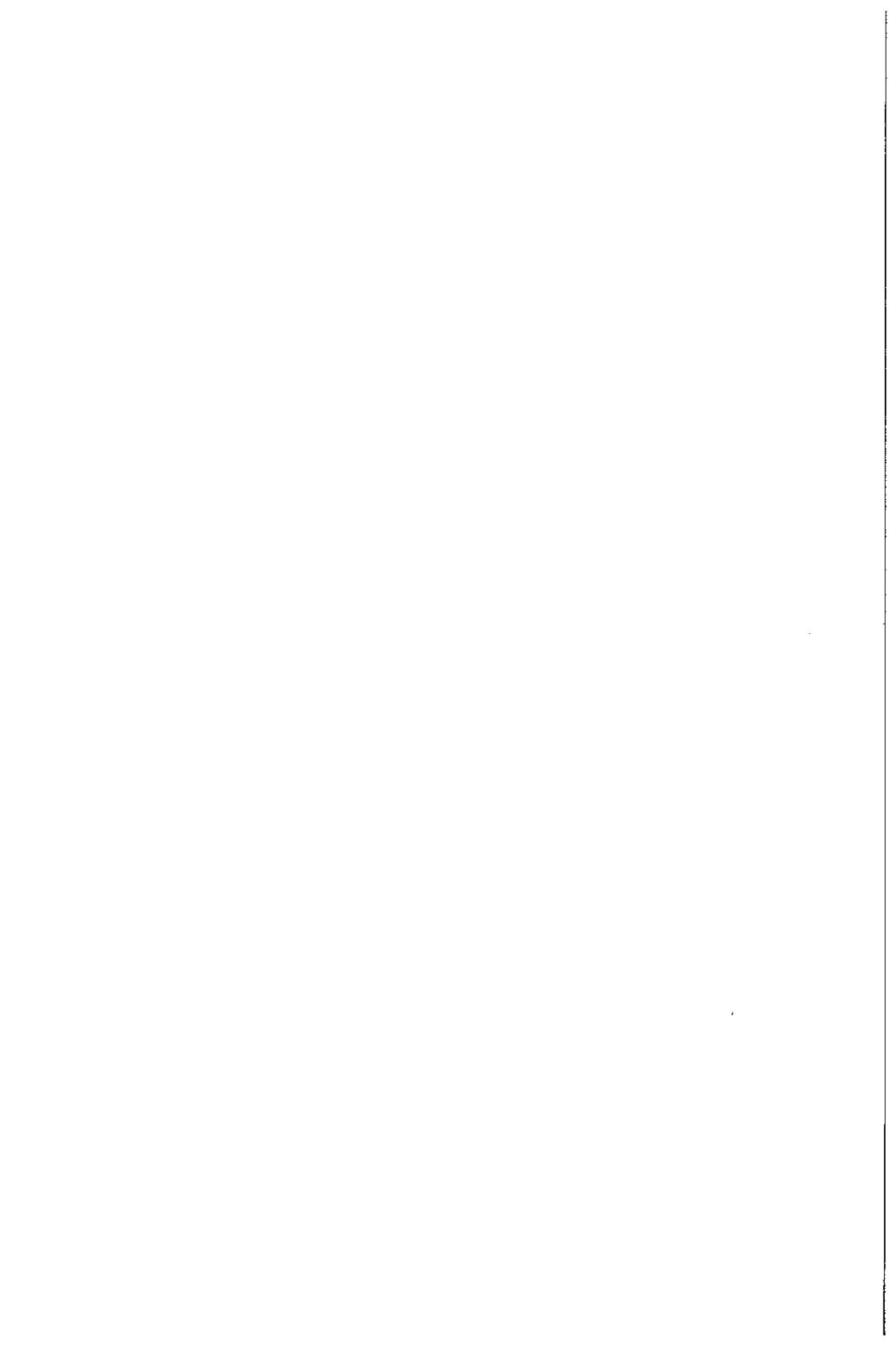
Kaynak: Karted

Türk-Irak İş Konseyi, askeri müdahaleden sonra Türkiye'ye gelen Iraklı bütün cumhurbaşkanlarını, başbakanları, bütün bakanları İstanbul'da ağırlamıştır. Dışişleri Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ile koordineli bir şekilde çalışmıştır; tüm misafirlerin İstanbul programlarında tanıtıcı rol oynamıştır. Türk iş dünyasının Irak'ta yaşadığı sorunları gelen her makama sürekli aktarmıştır. Türk-Irak İş Konseyi'nin Iraklı otoritelere aktarmadığı tek sorun, Irak'taki terör ortamı ve güvenlik sorunudur. Zira Irak'ta devam eden kaos, terör ve güvenlik sorunlarının diğer yabancı yatırımcıları caydırması nedeniyle cesur Türk iş adamları bu ülkede bugün 5-7 milyar dolarlık iş yapabilmektedir. Türkiye'nin Irak içindeki kapasitesi belliydi; o da yaklaşık senede 1 milyar doları aşmayan bir kapasiteydi. "An optimist sees and opportunity in every difficulty, a pesimists sees a difficulty in every opportunity" lafı Türk iş adamının çalışma biçimini en iyi şekilde açıklamaktadır. Yani iyimser olan her türlü zorluk içerisinde fırsatları görür. Kötümser ise her türlü fırsat içinde işin kötü yanına bakar. Türk iş dünyası da bu şekilde hareket ediyor, bu şekilde de hareket etmeye devam edecektir. Türk iş dünyası Türkiye'nin bölgesel gücünün farkındadır ve bunu geliştirmek için çalışmaktadır.

Bu bağlamda Irak'la iş yapan iş adamlarını temsil eden Türk-Irak İş Konseyi'nin hükümete bir kısım önerileri bulunmaktadır. Bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir bakanı –Ali Babacan haricinde– Irak'a ziyarette bulunmamıştır; daha doğrusu Bağdat'a gitmemiştir. Oysa, Türkiye'nin devlet politikası, Bağdat merkezli tek Irak'tır. Türk işadamlarının kurumsal olarak Sayın Bakanımızla veya ilgili bir kişiyle gidip, Türk iş dünyasının Irak'ta karşılaştığı sorunları Irak Başbakanı'nın önüne koyması gerekmektedir. Diğer bir önerimiz ise, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu'nun gündeme getirdiği Irak'a bir Türk sanayi bölgesi kurulmasıdır. Bu proje, Irak'ın Basra kentinde Odalar Birliği'nin başlattığı ve İsrail ve Filistin arasındaki Erez sanayi bölgesi projesine benzer bir sanayi bölgesinin Türk iş dünyası öncülüğünde kurulmasını amaçlamaktadır. Ayrıca Irak'taki en büyük sorunlardan birisi olan bankacılık sorununu çözmek için Ziraat Bankası'nın Bağdat Şubesi'nin bir an önce açılması Türk iş adamlarını rahatlatacaktır. Türk Dışişleri Bakanlığı 2004 başı itibarıyla Irak'la, özellikle de Irak'ın kuzeyi ile, ekonomik bütünleşme politikası uygulamaktadır. Rakamlar da onun göstergesidir. Bunun, bütün Irak kapsamında ele alınarak yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Daha girişken, daha aktif ve kimi zaman da daha atak ve Irak'taki belirli oluşumlara hassasiyetle yaklaşan etkileyici bir Türk politikası, gelecekte Türkiye'ye daha çok ekonomik kazanç getirecektir.

*

* *

Dicle–Fırat Havzası'nın Hidropolitigi ve Türkiye–Irak İlişkileri

İbrahim MAZLUM*

Türkiye'nin toplam yüzey suyu potansiyelinin yaklaşık %30'unu oluşturan Dicle ve Fırat Nehirleri, ülkenin mevcut yüzey suyu kaynakları arasında önem derecesi açısından ilk sıraları paylaşmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yüksek kesimlerinden doğan her iki nehir yalnızca Türkiye'de geçtiği coğrafyaya yaşam vermekle kalmamakta; aynı zamanda, Suriye ve Irak'taki kurak ovalar da Dicle ve Fırat'ın sularıyla yeşermektedir.

Yaklaşık 84 milyar m³'lük toplam yıllık debisiyle Nil Nehri'nin yıllık akış miktarına yakın olan Dicle ve Fırat Nehirlerinin taşıdığı su özellikle 1960'lardan itibaren çığır ülkeleri Türkiye, Suriye ve Irak arasında bir yandan çeşitli uyumsuzluklara, diğer yandan ise zayıf da olsa çeşitli işbirliği girişimlerine konu olmuştur.

Bu çalışmanın konusunu Dicle ve Fırat Nehirleri bağlamında Türkiye ve Irak arasındaki hidropolitik ilişkilerin çözümlenmesi oluşturmaktadır. Dicle–Fırat Havzası su kaynaklarının yönetimi ve kullanımı ile

---

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

bunun Türkiye ile Irak arasındaki hidropolitik ilişkilere yansımaları yalnızca Türkiye ve Irak arasındaki ikili ilişkilere, her iki ülkenin iç gelişmelerine ya da 2003 Amerikan işgali sonrası Irak'ta ortaya çıkan yeni durumun etkilerine değil, aynı zamanda havza düzeyinde işleyen diğer bazı dinamiklere de bağlıdır. Dolayısıyla, Dicle-Fırat Havzası bağlamında Türkiye-İrak ilişkileri iki ayrı düzlemde irdelenmeyi gerekli kılmaktadır. Bu düzlemlerden birincisi, havza bazındaki çeşitli dinamiklerin ve hidropolitik ilişkilerin bir parçası olarak karşımıza çıkan durumdur. İkinci düzlem ise, özellikle 2003 ABD işgali sonrası Irak'taki iç gelişmelerin iki ülkenin hidropolitik ilişkilerine olası yansımalarının ele alındığı bir düzlemidir.

Dicle-Fırat Havzasının Temel Dinamikleri

Havza bazında su yönetimi ve kullanımı konuları ile çığır ülkelerinin genel hidropolitik ilişkileri içinde Türkiye-İrak ilişkilerinin kapsadığı yer bu düzlemin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Bunları incelemeye geçmeden şunu belirtmek gerekir ki, su yönetimi ve kullanımı ile ilgili konulardan önce, belirli bir bölgede varolan su kaynaklarının miktarı (mutlak su miktarı) ve havzada algılanan kıtlık düzeyi kurulan hidropolitik ilişkilerin niteliğini belirlemekte; ortaya çıkabilecek anlaşmazlık ve gerginliklerin düzeyi üzerinde etkili olmaktadır.

Mevcut su miktarı açısından değerlendirildiğinde, günümüzde Dicle-Fırat Havzasında yer alan hiçbir çığır ülkesi mutlak su kıtlığı kuşağında yer almamaktadır. Ülkelerin sahip oldukları su miktarının düzeyini ölçebilmek amacıyla çeşitli göstergeler geliştirilmiştir. Bu göstergelerden en sık kullanılanı 'Su Gerilimi Endeksi'dir.¹ Su Gerilimi Endeksi kişi başına düşen su miktarı üzerinden oluşturulmuştur. Endekse

---

¹ Su gerilimi endeksi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Malin Falkenmark, Jan Lundqvist ve Carl Widstrand, *Water Scarcity – Ultimate Constraint in Third World Development, Tema V, Report 14*, Linköping, University of Linköping, 1990.

göre, kişi başına düşen su miktarı 2.000 ile 10.000 m³/yıl arasında olan ülkeler 'su zenginliği' kuşağında yer almaktadır. Kanada, A.B.D. ve Kuzey Avrupa ülkeleri su zengini ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Kişi başına düşen su miktarı 1.000 ile 2.000 m³/yıl arasında olan ülkeler ise 'su gerilimi' kuşağında yer almaktadır. Bu kuşakta, genellikle yarı-kurak ve kurak bölgelerde yer alan ülkeler bulunmaktadır. Birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi bu kuşakta yer almaktadır. 'Su kıtlığı' kuşağını ise kişi başına düşen su miktarı 1.000 m³/yıl'ın altında olan ülkeler oluşturmaktadır. Özellikle Ürdün, Filistin, Kuveyt ve Libya gibi kurak bölgelerde yer alan ülkeler su kıtlığı çeken ülkeler arasındadır.

2005 yılı FAO AQUASTAT verilerine göre, kişi başına düşen su miktarı Türkiye'de 2.950 m³/yıl, Irak'ta 2.920 m³/yıl ve Suriye'de 1.440 m³/yıl'dır.² Bu noktada, ülkelerin su potansiyelleri ve kişi başına düşen su miktarları ile ilgili bir durumu vurgulamak gerekir. Yukarıda söz edilen miktarlar toplam yenilenebilir su potansiyellerinin ülkelerde yaşayan nüfusa bölünmesiyle ortaya çıkmakla birlikte, aslında çeşitli coğrafi ve ekonomik nedenlerden dolayı kullanılabilir su miktarı yenilenebilir su potansiyelinden daha düşük olmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin toplam yenilenebilir su potansiyeli 205 milyar m³/yıl olmasına rağmen, kullanılabilir miktar yaklaşık 110 milyar m³/yıl'dır.³ Bu

---

² UNESCO-WWAP, *Water: A Shared Responsibility– The United Nations World Water Development Report 2*, Paris, UNESCO, 2006, s. 133, 135.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Organization of Economic Cooperation and Development, *Environmental Policies in Turkey*, Paris, OECD, 1992, s. 44. Hatta, bazı çalışmalara göre, kullanılabilir su miktarı 104 milyar m³/yıl'a kadar düşmektedir. Örnek olarak bkz. Özden Bilen ve Savaş Uskay, "Comprehensive Water Resources Management: An Analysis of Turkish Experience", Guy LeMoigne, (der.) *Country Experiences in Water Resources Management*, Washington, D.C., World Bank Technical Paper No. 175, 1992, s. 143.

durumda, kullanılabilir su potansiyeli açısından, kişi başına düşen su miktarı 2.950 m³/yıl'dan yaklaşık 1.600 m³/yıl'a düşmektedir. Böylece, Türkiye'nin halihazırda su gerilimi kuşağında yer aldığı görülmüştür.

Mutlak su miktarı yanında dikkate alınması gereken bir başka nokta ise, 'göreceli su kıtlığı'dır. Göreceli su kıtlığı hidrolojik anlamda kıtlığı göstermemekle birlikte, belirli bir sınıraşan su havzasına çığır olan ülkelerin toplam su gereksinimlerinin bu havzanın taşıdığı toplam su miktarından fazla olması anlamına gelmektedir. Dicle-Fırat Havzası bağlamında, bu durum aşağıdaki çizelgelerde ayrıntılı biçimde görülebilir.

Dicle Nehri'nin Su Potansiyeli ve Çığır Ülkelerinin Su Kullanım Hedefleri

Ülkeler	Su potansiyeli		Su Kullanım Hedefleri	
	Miktar (milyar m ³ /yıl)	% *	Miktar (milyar m ³ /yıl)	% *
Türkiye	25.44	52.05	6.87	12.61
Suriye	0	0	2.60	4.77
Irak	23.43	47.95	45.00	82.62
Toplam	48.87	100.00	54.47	100.00

* Yüzdeler tekrar hesaplanmıştır.

Kaynak: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, *Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq*, Ankara: Ministry of Foreign Affairs, 1995, s. 9.

Fırat Nehri'nin Su Potansiyeli ve Çığır Ülkelerinin Su Kullanım Hedefleri

Ülkeler	Su Potansiyeli		Su Kullanım Hedefleri	
	Miktar (milyar m ³ /yıl)	% *	Miktar (milyar m ³ /yıl)	% *
Türkiye	31.58	88.75	18.42	34.93
Suriye	4.00	11.25	11.30	21.44
Irak	0	0	23.00	43.63
Toplam	35.58	100.00	52.72	100.00

* Yüzdeler tekrar hesaplanmıştır.

Kaynak: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, *Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq*, Ankara, Ministry of Foreign Affairs, 1995, s.7.

Çizelgelerde görüldüğü gibi, havza ülkeleri nehirlerin taşıdığı su miktarından daha fazla suyu kullanmayı hedeflemektedir. Diğer bir deyişle, çığır ülkelerinin herhangi bir anlaşmazlığa düşmeden su kullanım hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için, Dicle Nehri'nden yılda yaklaşık 6 milyar m³ ek su akması gerekmektedir. Aynı biçimde, Fırat Nehri söz konusu olduğunda gereksinim duyulan ek miktar nehrin yıllık debisinin neredeyse % 50'sine ulaşmaktadır (17 milyar m³/yıl). Çığır ülkeleri arasında oluşan uyuşmazlık ve gerginliklerin daha çok Fırat suları ile ilgili olmasının nedenlerinden biri de çığır ülkelerinin kalkınma planlarındaki yeri dolayısıyla, bu nehirdeki göreceli kıtlığın Dicle Nehri'ne oranla daha fazla olmasıdır. Ülkelerin su kullanım hedefleri değişmediği sürece, gelecekte de Fırat Nehri suları üzerinde uyuşmazlık ve gerginlik olasılığının Dicle Nehri'ne oranla daha yüksek olacağı rahatlıkla savunulabilir. Çığır ülkeleri gelecekte hedefledikleri su tüketim miktarlarını şimdiden garantiye almanın yollarını aramakta; bu da ülkelerin su kaynaklarına erişim konusundaki algılamalarının sertleşmesine ve konuyu bir güvenlik sorunu olarak gündeme getirmelerine yol açmaktadır.

Çığır ülkelerinin Dicle-Fırat Havzası konusunda katı algılamalara sahip olmasında bu ülkelerin söz konusu nehirlere bağımlılığı da önemli bir yer tutmaktadır. Hidrolojik açıdan değerlendirildiğinde, Suriye ve Irak Dicle-Fırat'a yüksek düzeyde bağımlıdır. Türkiye'nin diğer çığır ülkelerine oranla Dicle ve Fırat Nehirlerine bağımlılığı daha düşük düzeyde ise de, ülkenin siyasal ve ekonomik sorunlarının çözümünde önemli rol oynayacağı düşünülen GAP dolayısıyla söz konusu nehirler Türkiye'nin su kaynakları içinde ilk sıraları işgal etmektedir.

Ayrıca, bütün çığır ülkelerinde tarımsal üretimin ekonomik kalkınma amacı yanında, toplumsal kalkınma ve devlet gücünün sağlanması gibi amaçlara da yönelik olduğu görülmektedir. Böylece, tarımsal kal-

kinma ülkelerin iç istikrarlarına önemli katkıda bulunmaktadır.⁴ Bu da aynı biçimde, suyun rekabetçi bir yaklaşımla algılanmasına katkıda bulunmaktadır.

Havzada var olan bir diğer önemli dinamik ise çığır ülkelerindeki nüfus artışıdır. Ortadoğu Bölgesi'nin nüfusunda en hızlı büyüme oranı 1985'den günümüze kadar olan dönemde gözlenmiştir.⁵ Çeşitli tahminlere göre, bölge nüfusunun 2010 yılında 390 milyona; 2030 yılında da 475 milyona ulaşacağı varsayılmaktadır.⁶ Havza bazında değerlendirildiğinde, Suriye'nin 18 milyon, Irak'ın yaklaşık 26 milyon ve Türkiye'nin 72 milyonu geçkin bir nüfusa sahip oldukları görülür.⁷ Küresel ortalama % 1.3 dolayında olmasına rağmen, havza ülkelerindeki nüfus artış hızı Suriye'de %2,3, Irak'ta yaklaşık %2,9 ve Türkiye'de yaklaşık %2,2 dolayındadır. Çığır ülkelerindeki hızlı nüfus artışı bir yandan havzadaki su kaynaklarının taşıma kapasitesi üzerinde baskı yaratarak su kıtlığına ve kirliliğine neden olurken, diğer yandan çeşitli sosyo-ekonomik sorunlara yol açmakta; bu sorunlar çığır ülkeleri tarafından bir diğerine dışsallaştırılarak hidropolitik ilişkilerde anlaşmazlık ve gerginliklere neden olmaktadır.

---

⁴ Bkz. İter Turan ve Gün Kut, "Political-Ideological Constraints on Intra-Basin Cooperation on Transboundary Waters", *Natural Resources Forum*, Cilt. 21, Sayı. 2, Mayıs 1997, s. 140-141.

⁵ United Nations Development Programme, *Arab Human Development Report 2000: Creating Opportunities for Future Generations*, New York: United Nations, 2002, s. 38.

⁶ Söz konusu tahminler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. World Bank, *World Development Indicators 2000*, Washington, D.C., World Bank, 2000, s: 38-44; Ellen Laipson, "The Middle East's Demographic Transition: What Does It Mean?", *Journal of International Affairs*, Cilt. 56, Sayı.1, Güz 2002, s. 177.

⁷ UNESCO-WWAP, *Water: A Shared Responsibility.....*, s. 133, 135.

Dicle-Fırat Havzası Dinamiklerinin Bir Parçası Olarak Türkiye-İrak İlişkileri

Türkiye ile Irak arasındaki hidropolitik ilişkilerin tarihçesi çatışmacı bir nitelikte şekillenmiş; yeterli düzeyde işbirliği paydası yaratılamamıştır. Söz konusu çatışmacı ilişkilerin nedenlerini tarafların görüşlerinde aramak gereklidir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Dicle-Fırat Havzası sularının kullanımını konusunda Irak ve Suriye genellikle benzer görüşleri dile getirmektedirler. Bunun en temel nedeni her iki ülkenin de aşağı çığır ülkesi olması dolayısıyla benzer konumlarda bulunmalarıdır. Irak ile Suriye'nin görüşlerinin ayrıştığı en belirgin nokta, aşağıda değinileceği üzere Irak'ın tarihsel su kullanım hakkı olduğu konusundaki görüşüdür. Ayrıca, iki aşağı çığır ülkesi olarak Türkiye'ye karşı benzer görüşler öne süren ülkeler, kendi aralarında da yukarı ve aşağı çığır ülkesi olmalarına göre farklı görüşleri dillendirmektedirler. Örneğin, orta çığır ülkesi olan Suriye'nin zaman zaman Türkiye'nin görüşlerine benzer bazı görüşleri savunduğu görülür.

Irak ve Suriye'nin ortak görüşleri birkaç temel noktada toplanmaktadır. Öncelikle, her iki ülke Dicle ve Fırat Nehirlerinin birbirlerinden bağımsız nehirler olduğunu ve görüşmelerin konusunun Fırat Nehri ile sınırlandırılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, Suriye ve Irak'a göre, Dicle ve Fırat Nehirleri, Türkiye'nin savunduğunun aksine, 'uluslararası nehirler' olup, havzaları boyunca bir bütünlük içinde düşünülmelidir. Diğer bir deyişle, bu görüşe göre, aşağı çığır ülkelerinin su hakları doğal ve eşit haklardır ve bu yüzden yukarı çığır ülkelerinin egemenlik talepleriyle sınırlandırılmaz.⁸

⁸ Gün Kut, "Burning Waters: The Hydropolitics of the Euphrates and Tigris", *New Perspectives on Turkey*, Sayı. 9, Sonbahar 1993, s. 10.

Söz konusu görüşü öne sürerken, aşağı çığır ülkeleri uluslararası su hukukunda devletlerin hakları ile ilgili doktrinlerden 'Mutlak Bütünlük Doktrini'ne yaslanırlar.⁹ Bu doktrin bir aşağı çığır ülkesinin uluslararası su kaynaklarının kullanımını üzerinde mutlak ve değişmez haklarının olduğunu savunmaktadır. Doktrin, bir yukarı çığır ülkesinin toprakları içindeki su kaynaklarını diğer çığır ülkelerine zarar verecek şekilde kullanamayacağını ve aşağı çığır ülkelerinin kullanımını kısıtlayacak şekilde su akışını değiştirme hakkının olmadığını belirtmektedir. Aksi takdirde, bu durum, doktrine göre, aşağı çığır ülkelerinin ülkesel bütünlüğünün ihlali anlamına gelmektedir.¹⁰ Bu nedenle, uluslararası suların yukarı çığır ülkesi tarafından kullanımının aşağı çığır ülkelerinin iznine bağlı olduğu savunulur. Irak gibi son çığır ülkelerinin Mutlak Bütünlük Doktrininin en şiddetli savunucuları olduğu görülür.¹¹ Ancak, bu uluslararası hukuk uzmanları tarafından aşırı bulunarak reddedilmekte; günümüz uluslararası su hukukunun güçlü bir parçasını oluşturmamaktadır.

Irak'ın görüşleri içinde, en önemli yerlerden birini de GAP işgal etmektedir. Gerek Irak gerekse Suriye, Türkiye'nin GAP'ı tamamlamak için gösterdiği faaliyeti saldırganlık ve duyarsızlık olarak nitelendirmiştir.¹² Her iki ülke de, özellikle proje tamamlandıktan sonra, Türki-

⁹ Mutlak Bütünlük doktrinini uluslararası su kaynaklarına ilk uygulayan İsveçli hukukçu Max Huber'dir. Doktrin diğer savunucularından birinin de ünlü İngiliz hukukçu Oppenheim olduğu söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Sar, *Uluslararası Nehirlerden Tarım ve Endüstriyel Amaçla Yararlanma*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970, s. 217-218.

¹⁰ Hillel I. Shuval, "Approaches to Resolving the Water Conflicts between Israel and her Neighbors: A Regional Water-for-Peace Plan", *Water International*, Sayı. 17, 1992, s. 136.

¹¹ Yüksel İnan, "Legal Dimensions of International Watercourse (Euphrates and Tigris)", Ali İhsan Bağış (der.), *Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East*, İstanbul, Ayna Yayınları, 1994 içinde, s. 231.

¹² Natasha Beschoner, "Water and Instability in the Middle East", *Adelphi Paper No. 273*, London, The International Institute for Strategic Studies, 1992, s. 40.

ye'nin Dicle ve Fırat sularının akışı konusunda vermiş olduğu sözleri tutmayabileceğini öne sürmüştür. Örneğin, 1990 yılında, Atatürk Barajı'nda su tutma işlemi sırasında, her iki ülke Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerinin ruhuna aykırı hareket ettiğini savunmuşlar; tarımsal ve hidroelektrik üretimlerinin, su tesislerinin zarar gördüğünü belirtmişlerdir. Bu tür politikalarla Türkiye'nin komşularına siyasal baskı uygulamayı amaçladığı görüşü iki ülkede de baskın görüşlerden biri olmuştur.¹³ Aşağı çığır ülkelerine bırakılacak su miktarında oluşacak azalma yanında, her iki ülke de GAP projesinin Dicle ve Fırat sularını kirleteceği iddiasını dile getirmektedir.

GAP ile ilgili görüşler dışında, gerek Irak gerekse Suriye, 1987 tarihli Türkiye-Suriye Protokolü'nün geçici bir anlaşma olduğunu belirtmekte; Protokolde Türkiye'nin Fırat Nehri'nden aşağı çığıra bırakmayı taahhüt ettiği 500 m³/sn suyu "su kaynaklarının nihai paylaşımına başlangıç olarak" değerlendirmektedir.¹⁴ Bunun dışında, her iki ülke de nihai paylaşım yapılarına kadar, Fırat Nehri'nden bırakılacak minimum su miktarının bu nehrin ortalama akışının %70'i olan 700 m³/sn'ye çıkarılmasında ısrar etmektedir.¹⁵

Yukarıda söz edilen ortak görüşler dışında, Irak, bölgede 6.000 yıldır sulu tarım yapıyor olması nedeniyle tarihsel kullanım hakkının bulunduğunu savunmakta ve bu hakka Türkiye ve Suriye'nin saygı göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁶ Her ne kadar, Irak'ta sulu tarı-

¹³ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, *Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq*, Ankara, Ministry of Foreign Affairs, 1995, s. 23-24, 26.

¹⁴ Kut, "Burning Waters:...", s. 9.

¹⁵ Aynı eser, s. 13.

¹⁶ John F. Kolars, "Managing the Impact of Development: The Euphrates and Tigris Rivers and the Ecology of the Arabian Gulf-A Link in Forging Tri-Riparian Cooperation", Ali İhsan Bağış (der.), *Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East*, İstanbul, Ayna Yayınları, 1994 içinde, s. 134.

mın uzun bir tarihçesi olsa da, sulanan tarımsal toprakların gerçek alanı bölgede çeşitli imparatorlukların kurulması ve dağılması sonucunda sürekli olarak değişmiştir. Moğol istilalarından 19. yüzyılın sonlarına kadar, bölgede çok düşük düzeyde tarım yapıldığından Dicle-Fırat Nehirlerinin suları kullanılmadan Basra Körfezi'ne akmıştır. Bu nedenle, Irak'ın tarihsel kullanım hakkı savının tartışmalı bir sav olduğu söylenebilir.¹⁷

Aşağı çığır ülkelerinin bu görüşlerine karşılık, Türkiye de, bir yukarı çığır ülkesi olarak, bazı görüşler öne sürmektedir. Türkiye'nin temel yaklaşımı uluslararası suyunun ya da nehrin tanımı üzerine kurulmuştur. Türkiye'ye göre, Dicle ve Fırat Nehirleri 'uluslararası' değil 'sınıraşan' su yollarıdır. Çünkü uluslararası su yolu terimi, iki kıyıyı farklı devletlerin topraklarında yer alan ve bir orta hatla ayrılarak kıyıdaş devletler tarafından paylaşılan su yolunu anlatmaktadır. Diğer yandan, sınıraşan su yolu ise iki ya da daha fazla ülkenin topraklarına girecek orada akan su yolları ile ilgili bir terimdir. Ülke sınırlarını aşmaları dolayısıyla, söz konusu su yolları bütün çığır ülkelerinin kullanımına açıktır. Ancak, bu kullanım, devletlerin diğerlerine önemli bir zarar vermeme ilkesi ve su kaynaklarının, devletlerin egemenliğini zayıflatmadan, hakça ve adil kullanımı ilkeleri gibi ilkelere tabidir.¹⁸

Bunun yanında, iki nehrin Basra Körfezi'ne dökülmeden önce birleşerek Şatt-ül Arap Su yolunu oluşturması ve aynı zamanda Irak'taki Thartar Kanalı aracılığıyla Dicle sularının Fırat'a aktarılabilmesi dolayısıyla, Türkiye Dicle ve Fırat'ın tek bir hidrolojik sistem oluşturduğu

---

¹⁷ Peter Beaumont, "Water and Armed Conflict in the Middle East – Fantasy or Reality?", Nils Petter Gleditsch (der.), *Conflict and Environment*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers ve NATO Scientific Affairs Division, 1997 içinde, s. 366-367.

¹⁸ Mehmet Tomanbay, "Sharing the Euphrates: Turkey, Syria and Iraq", *Research and Exploration – Water Issue*, 1993, s. 58.

nu, bu nedenle tek bir havza olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁹ Suriye de, Fırat Nehri'ne Irak'tan daha bağımlı olan bir çığır ülkesi olarak, aynı biçimde, Irak'ın Fırat'taki su açığını Thartar Kanalı ve diğer kanallar aracılığıyla Dicle Nehri'nden su aktararak kapatabileceğini savunmaktadır.²⁰

Aşağı çığır ülkelerinin GAP'la ilgili görüşlerine yönelik olarak, Türkiye aşağı çığır ülkelerinin korkularının yersiz olduğunu savunmakta, Irak ve Suriye'ye akan su miktarında bir azalma olmayacağını, çünkü GAP projesinin bu nehirlerin toplam debisinin ufak bir kısmını kullandığını belirtmektedir. Buna ek olarak, Türkiye kış ve bahar aylarında nehir sularının kullanılmadan, yararsız bir biçimde denize aktığını; gerçekte, Türkiye'deki barajlarda tutulan suların kullanılmadan denize akan bu sular olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda, aşağı çığır ülkelerinin korkularının aksine, barajların mevsimsel dalgalanmaları düzenlemeleri sayesinde, aşağı çığır ülkelerindeki su kıtlığı ve kesintilerinin önleneceğini belirtmektedir.²¹ Ayrıca, yapılan hesaplamalara göre, Türkiye-Suriye sınırında Suriye topraklarına doğru 30-50 km.lik bir kuşağın, herhangi bir işbirliğine ya da anlaşmaya gerek kalmadan, GAP'tan minimum yatırımla yararlanabileceği de vurgulanmaktadır.²²

Fırat Nehri sularının kullanımıyla ilgili olarak da, Türk uzmanlar Irak ve Suriye'nin yeterli miktarda su aldığını; ancak, akılcı olmayan

---

¹⁹ Bkz. Kut, "Burning Waters:...",s. 10; John Bulloch ve Adel Darwish, *Water Wars: Coming Conflicts in the Middle East*, London: Victor Gollancz Publications, 1993, s. 68-69.

²⁰ Bkz. Kut, "Burning Waters:...", s. 12.

²¹ Erol Manisalı, "Two Cornerstones of Turkey's Foreign Relations: The GAP Project and Cyprus", *Middle East Business and Banking*, Cilt. 9, Sayı. 3, Mart 1990, s. 8-10.

²² Bkz. Norman Frankel, "Water and Turkish Foreign Policy", *Political Communication and Persuasion*, Cilt. 8, 1991, s. 285.

geleneksel sulama yöntemleri sonucunda, suyun büyük kısmını israf ettiklerini belirtmektedir. Bunun dışında, verimli olmayan tarımsal alanların sulanarak ekonomik olmayan ürünlerin yetiştirilmesinin de su kaybına neden olan bir diğer önemli etken olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, aşağı çığır ülkelerinin gereksinim ve hakça kullanıma dayanan bir anlaşmayı görüşmeye başlamadan önce, su tüketim yollarını ve araçlarını iyileştirecek önlemler almaları gerektiği Türkiye tarafından sürekli savunulan bir noktadır.²³

Dicle-Fırat Havzası ülkelerinin görüşlerinin karşıt niteliği aynı zamanda bu ülkeler arasındaki hidropolitik ilişkilerin de gerginleşmesine neden olmaktadır. Kaldı ki, her üç ülkenin yoğun bir biçimde su yönetimi çalışmalarına giriştikleri 1960'lerden itibaren, çığır ülkeleri arasında çeşitli uyuşmazlıkların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Söz konusu gerginliklerden Türkiye-İrak hidropolitik ilişkileri de payını almıştır.

Taraflar arasındaki ilk önemli gerginlik 1975 yılında Suriye'nin Fırat Nehri üzerinde inşa ettiği Tabqa Barajı'nda su tutmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Tabqa Barajı inşaatı dışında, Türkiye'de Keban Barajı inşa edilmiş; Irak'ta da Dicle ve Fırat üzerinde planlanan Gharraf Projesi başlatılmıştır.²⁴

Hem Türkiye'deki Keban Barajı'nda hem de Suriye'deki Tabqa Barajı'nda su tutulduğu ilk yıl ciddi bir gerginliğe sahne olmamıştır. Yukarı çığırdaki barajlar dolayısıyla ülkesine gelen su miktarında azalma yaşayan Irak, 1974 yılının ortalarında, Suriye'den Tabqa Barajı'ndan fazladan 200 milyon m³ su bırakmasını istemiştir. Suriye'nin bu isteğe olumlu yanıt vermesi herhangi bir gerginliğin ortaya çıkmasını önle-

---

²³ Doğu Ergil, "Ortadoğu'da Su Savaşları mı?", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 45, Sayı. 1-4, Ocak/Aralık 1990, s. 78.

²⁴ Kut, "Burning Waters:...", s. 5.

miştir. Ancak, ikinci yılda Türkiye ve Suriye'nin ilkbahar yağışlarının bir kısmını barajlarda tutması sonucunda, Suriye ve Irak arasında iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren ciddi bir kriz patlak verdi.²⁵ Irak Suriye'yi su miktarını tahammül edilemez dereceye düşürmekle suçlarken, Suriye de suçu Türkiye'nin üstüne atmıştır. Irak hükümetinin Suriye'nin yanıtından tatmin olmaması üzerine, karşılıklı suçlamalar ve tehditlerle kısa zamanda kriz tırmandı. Krizin bu kadar hızlı ve beklenmedik şekilde tırmanmasında iki ülkedeki rakip Baas partileri arasındaki gerilimin de önemli etkisinin bulunduğu söylenebilir.²⁶ İki ülke arasındaki gerginliğin giderek artması sonucunda, Suudi Arabistan arabuluculuk görevini üstlenmiş; ancak, krizin sona erdirilmesinde başarı kaydedilememesi üzerine, Sovyetler Birliği de krize diğer bir arabulucu olarak dahil olmuştur. Sovyetler'in arabuluculuğu sonrasında, Suriye Haziran 1975'te Tabqa'dan fazla su bırakmayı; Ağustos ayında da, Fırat sularının iki ülke arasında oransal bölüşümünü öngören Suudi Planı'nı kabul etmiştir. Ancak, söz konusu plan o dönemde yaşama geçirilemedi. Krizden sonra da, değişik zamanlarda ve özellikle kuraklığın yaşandığı 1980'lerde, Irak Suriye'nin Fırat sularını tutup aşağı çığıra bırakmadığı yönündeki suçlamalarını sürdürmüştür.²⁷

²⁵ Thomas Naff ve Ruth C. Matson, *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation?*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1984, s. 93.

²⁶ Suriye ve Irak Baas Partileri arasındaki rekabet 1960'lı yıllardan beri sürmüştür. Her iki parti de Pan-Arabizm'in önde gelen ideolojik motoru olduklarını savunmuşlar ve "bölgesel güç" olma rolü için yarışmışlardır. Her iki ülkedeki Baas Partilerinin tarihçesi, yapısı ve aralarındaki rekabet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Michael Schulz, "Turkey, Syria and Iraq: A Hydropolitical Security Complex", Leif Ohlsson (der.), *Hydropolitics: Conflicts over Water as a Development Constraint*, London: Zed Books, 1995 içinde, s. 110-112; Michael Eppel, "Syrian-Iraqi Relations: Iraq as a Factor in the Syrian Foreign Policy", Moshe Ma'oz, Joseph Ginat ve Onn Winckler (der.), *Modern Syria: From Ottoman Rule to Pivotal Role in the Middle East*, Brighton: Sussex Academic Press, 1999 içinde, s. 217-220.

²⁷ Beschorner, "Water and Instability...", s. 39-40.

1975 krizinden sonraki dönemde, 1990 yılına kadar çığır ülkeleri arasında önemli bir gerginlik yaşanmamıştır. 1990 yılında, bu kez Türkiye ile diğer iki çığır ülkesi karşı karşıya gelmiştir. Suriye ve Irak ile bir su gerginliğinin yaşanmasına yol açan neden, Türkiye'nin Atatürk Barajı'nın inşasını tamamlayıp su tutmaya başlamasıdır. Su tutma işlemi Türkiye'nin Dicle ve Fırat üzerindeki barajlar yoluyla, aşağı çığıra bırakılacak su miktarını kontrol edebileceği yönündeki korkuların su yüzüne çıkmasına yol açmış; normal koşullar altında yalnızca hidrolojik ve teknik boyutta algılanması gereken su tutma işleminin bir siyasi krize dönüşmesine neden olmuştur. Hatta, Türkiye'nin su tutma işlemini "İran'la yaptığı savaş sonunda Irak'ın zayıf olduğu; Irak ve Suriye'nin aralarındaki sorunlar nedeniyle koordineli bir tepki gösteremediği zamanda yapılmış bir savaş hareketi" olarak değerlendirenler dahi olmuştur.²⁸ Resmi yetkililer ise, bu tür nitelemeler kullanmasalar bile, tepki göstermekten geri kalmamışlardır. Örneğin, Irak Fırat sularındaki azalmanın sulama sistemlerine zarar verdiğini ve ülkenin elektrik enerjisi gereksiniminin %40'ını sağlayan hidroelektrik santrallerinin çalışamaz duruma düştüğünü belirtti. Suriye de Tabqa Barajı'ndaki 100 MW'lık sekiz türbinden yalnızca bir tanesinin çalıştığından şikayetçi olmuş; Suriyeli mühendisler, Ocak 1990'da, Fırat Nehri'ndeki su düzeyinin Türkiye sınırı ile Esad Gölü arasında üç metre düşmesi nedeniyle kış ürünlerinin zarar gördüğünü ve Halep'e kentsel kullanım için su sağlanamadığını savunmuşlardır. Diğer yandan, Türkiye ise, su tutma işlemi sırasında, Suriye'ye 120 m³/sn su bırakıldığını; ayrıca, her iki ülkenin ani bir su kıtlığı yaşamaması için 23 Kasım 1989 ile 13 Ocak 1990 arasındaki dönemde, Fırat'tan 750 m³/sn su bırakılarak zararın önceden tazmin edildiğini ileri sürdü. Böylece, Türkiye su tutma döne-

---

²⁸ Bkz., Ali al-Sarraf, "Al-Mawt Atashan", *al-Shahid*, No. 56, Nisan 1990, s. 45'ten aktaran; Ofra Bengio ve Gencer Özcan, "Old Grievances, New Fears: Arab Perceptions of Turkey and its Alignment with Israel", *Middle Eastern Studies*, Cilt. 37, Sayı. 2, Nisan 2001, s. 64.

mi süresince ortalama 509 m³/sn su bırakarak, 1987 Türkiye-Suriye Protokolü uyarınca öngörülen 500 m³/sn taahhüdünü yerine getirdiğini belirtmiştir.²⁹ Ayrıca, Türkiye su tutma işleminin Suriye ve Irak'ın su gereksiniminin en düşük olduğu döneme denk gelecek biçimde planlandığını; bu nedenle, hem Suriyeli yetkililerin hem de Arap basınının korkularının yersiz olduğunu vurgulamıştır. Ancak, Suriye hükümeti Türkiye'ye bir protesto notası göndermiş; aynı zamanda, Arap Birliği'ne de şikayetlerini iletmiş ve Fırat sularının üç ülke arasında adil bir şekilde paylaşılmasını önermiştir. Türkiye de bunun üzerine Arap ülkelerine heyetler göndererek, baraj gölünü doldurmak için yapılan kesintinin geçici bir kesinti olduğunu ve bunun kesinlikle diğer çığır ülkelere baskı uygulamak amacıyla yapılan bir siyasal manevra olmadığını savunmuştur.³⁰

1990 krizi sonrasında, Irak ve Suriye bir yandan üçlü bir anlaşma için Türkiye'ye baskı yaparken, diğer yandan da, 16 Nisan 1990'da Fırat sularının iki ülke arasında paylaşımı konusunda bir protokol imzaladı.³¹ Bu protokole göre, akış miktarından bağımsız olarak, Suriye sınırlarına giren Fırat sularının %42'sini Suriye kullanacak; kalan %52'si de Irak'a bırakılacaktır. Aynı zamanda, 1990 Protokolü ile Suriye ve Irak, Türkiye'ye bir mesaj da vermeye çalışmıştır. Bu mesaj, tarafların açıkladıkları talep düzeylerine göre, Fırat sularının matematiksel bir formül üzerinden paylaşılmasıdır.³² 1990 Protokolü her iki ülkenin de bu konudaki ortak görüşünü temsil eden bir proto-

²⁹ Beschorner, "Water and Instability...", s. 41.

³⁰ Ali İhsan Bağış, "Water in the Region: Potential and Prospects - An Overview", Ali İhsan Bağış (der.), *Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East*, İstanbul, Ayna Yayınları, 1994, s. 21-22.

³¹ Beschorner, "Water and Instability...", s. 41-42.

³² Ayşegül Kibaroğlu, *Building a Regime for the Waters of the Euphrates-Tigris River Basin*, The Hague, Kluwer Law International, 2002, s. 251.

kol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriye ve Irak'ın su kaynaklarının matematiksel paylaşımı isteklerine karşılık olarak, Türkiye havza sularının daha akılcı kullanımı konusunda, ilkin 5-8 Kasım 1984'teki 5. Ortak Teknik Komite toplantısında, daha sonra da 26 Haziran 1990'daki üçlü bakanlar toplantısında ve 1993 yılında Irak ve Suriye ile yapılan ikili görüşmelerde, kısaca 'Üç Aşamalı Plan' olarak adlandırılan, 'Dicle-Fırat Havzası Sınıraşan Sularının Optimum, Hakça ve Makul Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan' başlığını taşıyan planı önermiştir.³³

Üç Aşamalı Plan'ın iki önemli boyutu bulunmaktadır. Birincisi, Dicle ve Fırat Nehirleri'nin tek bir nehir sistemi olarak değerlendirilmesidir. Daha önce de belirtildiği gibi, iki nehrin Şatt-ül Arap'ta birleşmesi ve Irak'taki Thartar Kanalı sayesinde nehirler arasında su transferi yapılabiliyor olması nedeniyle, Türkiye bu nehirlerin tek bir havza olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İkincisi, veri toplanması ve değerlendirilmesi ile ilgili olarak, her bir çığır ülkesi farklı yöntemler kullandığından, verilerin sağlıklı bir karşılaştırmasını yapmak olanaklı olmamaktadır. Bu nedenle, su kaynaklarının en akılcı ve optimum kullanımını sağlamak ve çığır ülkelerinin gerçek su gereksinimlerini saptamak amacıyla, bu veriler arasındaki farklılıklar giderilmelidir. Bunu sağlamanın en iyi yolu da su ve toprak kaynakları envanter çalışmalarının ortaklaşa yapılmasıdır.³⁴

Planın aşamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:³⁵

Birinci Aşama – Su Kaynakları Envanter Çalışmaları:

---

³³ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, *Water Issues Between...*, s. 35.

³⁴ Aynı eser, s. 37-38; *Turkish Daily News*, 3 Ocak 1996.

³⁵ Bkz., Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, *Water Issues Between...*, s. 35-37.

- 1-Seçilmiş ölçüm istasyonlarına ait³⁶ seviye ve akım ölçümleri dahil olmak üzere, varolan bütün verileri değiştirmek; üç ülke uzmanlarınca Fırat ve Dicle Havzası'nda seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, kar kalınlığı ile ilgili bütün verileri değiştirmek,
- 2-Yukarıda söz edilen verileri kontrol etmek,
- 3-Gerektiğinde yukarıda belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde ortak ölçümler yapmak,
- 4-Ölçümleri değerlendirmek ve düzeltmek,
- 5-Varolan su kalitesi verilerini (yoksa, bunların elde edilmesinden sonra) değiştirmek ve kontrol etmek ve
- 6-Su tüketimlerinin ve su kayıplarının saptanmasından sonra, çeşitli istasyonlarda doğal akımları hesaplamak.

İkinci Aşama - Toprak Kaynakları Envanter Çalışmaları:

- 1-Her ülkede kabul edilerek uygulanan toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi değişiminde bulunmak,
- 2-İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek,
- 3-Eğer yukarıdaki maddedeki çalışmalar bütün ülkeler tarafından kabul edilebilecek nedenlerle gerçekleştirilemezse, toprak sınıflarını olanak bulunabildiği ölçüde saptamak,
- 4-İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin, toprak sınıfları ve drenaj koşullarına göre bitki desenlerini incelemek ve tartışmak ve
- 5-Yukarıdaki maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halindeki ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu gereksinimlerini hesaplamak.

---

³⁶ Söz konusu seçilmiş ölçüm istasyonları şunlardır: 1) Fırat Nehri - Belkışköy (Türkiye); Kadahiye, Abu Kemal (Suriye); Hit, Nasıriye (Irak); 2) Dicle Nehri - Cizre (Türkiye); Fişkhaur, Musul, Kut (Irak).

Üçüncü Aşama – Su ve Toprak Kaynaklarının Değerlendirilmesi:

1-Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için sulama tipi ve sistemini belirlemek; işletmedeki projelerin modernizasyon ve iyileştirme olanaklarını araştırmak,

2-İkinci aşamanın beşinci maddesindeki proje bazında yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki içme, kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dahil olmak üzere bütün projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek,

3-Dicle'den Fırat'a su transferi olanağını göz önünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir benzeşim modeli geliştirmek ve

4-Planlama aşamasındaki projelerin ekonomik yapılabirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak.

Üç Aşamalı Plan'ın en önemli özelliği bölgedeki su ve toprak kaynakları hakkında gerçekçi ve güvenilir veriler elde edilmesi yönünde bir başlangıç noktası oluşturmasıdır.³⁷ Bu düşünceden yola çıkıldığında, Üç Aşamalı Plan yalnızca tarafların aynı verileri kullanmaları dolayısıyla görüşmeleri kolaylaştırmakla kalmayacak; aynı zamanda, su ve toprak kaynaklarının daha verimli ve akılcı kullanılmasını kolaylaştıracaktır.

Üç Aşamalı Plan'ın bir diğer özelliği de taraflar arasında "üstü kapalı bir uzlaşma"yı öngörmesidir.³⁸ Ayrıca, Türkiye Üç Aşamalı Plan'ı önermek yoluyla, bölgesel sular konusunda oluşturulabilecek bir böl-

³⁷ Bkz., Mehmet Tomanbay, "Turkey's Approach to Utilization of the Euphrates and Tigris Rivers", *Arab Studies Quarterly*, Cilt. 22, No. 2, Bahar 2000, s. 99.

³⁸ Kut, "Burning Waters:...", s. 13.

³⁹ Bkz., Tomanbay, "Turkey's Approach...", s. 98; Kut, "Burning Waters:...", s. 13. Ayrıca, kurallarından birinin Üç Aşamalı Plan olarak ele alındığı bir bölgesel su yönetimi rejimi önerisi için bkz. Kibaroglu, *Building a Regime...*, s. 219-263.

gesel su yönetimi rejiminin ilk adımlarını atmıştır.³⁹

Ancak, Üç Aşamalı Plan Irak ve Suriye tarafından beklenen ilgiyi görmemiş ve reddedilmiştir. Planın reddinin altında yatan en önemli nedenlerinden biri Suriye'nin Hatay'ı kendi topraklarının bir parçası olarak görmesi dolayısıyla, Dicle-Fırat Havzası ile birlikte Asi Havzası'nı görüşmeyi reddetmesidir. Ayrıca, söz konusu ortak çalışmalar sonucunda, Türkiye aşağı çığır ülkelerinin tarımsal uygulamalarının verimsiz olduğunu ve bu yüzden gereksinim duyduklarını belirttikleri su miktarının savunulamayacağını göstermek istemekte; bu da aşağı çığır ülkeleri tarafından verimli olmayan bir biçimde sürdürülen besin güvenliği politikasının devamını tehlikeye düşüreceğinden bir tür ege-menlik haklarının ihlali olarak algılanmaktadır.⁴⁰

1990 Krizini izleyen Mart ve Aralık aylarında, Irak ve Suriye Fırat akışındaki geçici düşüşleri protesto etmeyi ve konu üzerinde üçlü görüşmeler yapılması isteğini sürdürmüştü; ancak bu istekler ciddi bir anlaşmazlığa yol açmamıştır.⁴¹ Ancak, 1995 yılının son günlerinde, bir başka gerginlik daha kapıda belirdi. Bu gerginliğe yol açan neden, GAP çerçevesinde yapımı düşünülen ve Atatürk Barajı sularının rejimini düzenleme işlevi görecek olan Birecik Barajı'nın kredi anlaşmasının sonuçlanmasıydı. Bunun üzerine, Suriye hem Arap Birliği'nde hem de Batılı ülkelerde Türkiye'ye karşı lobi yapmaya başlamıştır. Bu lobi faaliyetleri sonucunda, 28 Aralık 1995'te Suriye, Mısır ve altı Arap ülkesi⁴² Türkiye'yi Fırat sularının paylaşımı konusunda, Suriye ile adil bir anlaşma imzalamaya çağırmıştır. Bunun yanında, sekiz ülke Türkiye'yi Suriye ve Irak'la görüş alışverişinde bulunmadan nehir suları üzerinde baraj inşa ettiği için eleştirmiştir. *Şam Bildirgesi* ismini

⁴⁰ Söz konusu görüş için bkz., Kut, "Burning Waters:...", s. 13.

⁴¹ Beschoner, "Water and Instability...", s. 41.

⁴² Bu ülkeler Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

taşıyan bu bildirgede, Suriye 1987 Protokolü'nün kalıcı bir su paylaşımı anlaşmasıyla değiştirilmesini istemiş; GAP'ın Suriye'ye, dolayısıyla da Irak'a akan su miktarında önemli düşüslere neden olduğunu savunmuştur. Nihai bildiride şöyle denmiştir: "Bakanlar Türkiye hükümetini Suriye'ye akan kirli suları durdurmaya ve Fırat sularının paylaşımı konusunda adil ve kabul edilebilir bir anlaşmaya varmaya çağırılmaktadır."⁴³

Bunun üzerine, 31 Aralık 1995'de, Türkiye Suriye'ye bir nota göndererek, aşağı çığıra bırakılan suyun kirli olduğu yönündeki Suriye iddiasını reddetti. Türk Dışişleri Bakanlığı açıklamasında GAP'ın henüz sulanması düşünülen tarımsal alanların 1/10'undan azını suladığını, bu nedenle, aşağı çığırdaki su kirliliğinin ancak projenin ilerleyen aşamalarında görülebileceğini belirtmiş; dolayısıyla Suriye'nin iddialarının gerçeği yansıtmadığını savunmuştur.⁴⁴

1995 yılı sonrasında, Türkiye ile Irak arasında daha öncekilere benzer su krizlerine yol açacak düzeyde bir gerginlik meydana gelmemiştir. Ancak, 2003 işgali sonrası dönemde, 1990'larda dile getirilen taleplerin tekrar gündeme getirildiği görülmektedir. Bunlar arasında, Türkiye'nin aşağı çığır ülkelerine tahsis ettiği su miktarının arttırılması ve bunun da ülkelerin su gereksinimleri doğrultusunda değil, 700 m³/sn'lik sabit bir miktar üzerinden yapılması; tarihsel su kullanımının Irak'a öncelik tanıdığı savunularak bunun gereğinin yerine getirilmesi; 1993'de kesilen Ortak Teknik Komite toplantılarının yeniden canlandırılması bulunmaktadır. Türkiye'nin söz edilen konulardaki resmi politikası değişmezken, aşağı çığır ülkelerinin bu tür taleplerine karşı "Türkiye'nin suyu iyi niyetle ve gereksinimler doğrultusunda komşularına tahsis ettiği, dolayısıyla Ortak Teknik Komite'nin yeniden toplanması-

---

⁴³ *Turkish Daily News*, 30 Aralık 1995.

⁴⁴ *Turkish Daily News*, 3 Ocak 1996.

na gerek olmadığı” yönündeki söylemi yerini daha ılımlı tonlara bırakmış görünmektedir. Hatta, basında çıkan bazı haberlere göre, 22-24 Mart 2007 tarihlerinde Antalya’da yapılan Uluslararası Nehir Havzaları Yönetimi Kongresi sırasında, 22 Mart günü Türkiye, Suriye ve Iraklı bakanlar arasında Ilısu Barajı ile ilgili bir görüşme yapılmış ve bu görüşmede ülkelerin teknik uzmanlarından oluşan ve ilgili bakanlıklara rapor verecek bir Su Komisyonunun kurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁵ Bu tür diyalog çabaları yanında, Irak su paylaşımı ile ilgili bir anlaşma yapılması konusundaki taleplerini de sürdürmektedir. Örneğin, Ağustos 2007’de Irak Su Kaynakları Bakanı Abdüllatif Raşid, Şam’a yaptığı bir ziyaret sırasında su sorunlarının büyüdüğünü; bir krizin patlak vermesini önlemek için çığır ülkeleri arasında Dicle ve Fırat Nehirlerine yönelik bir anlaşmanın yapılması gerektiğini belirtmiş ve GAP projesinin aşağı çığırda yaratacağı varsayılan su kirliliği hakkındaki Irak görüşlerini tekrarlamıştır.⁴⁶

2003 işgali sonrasında görülen gelişme yalnızca Irak’ın geleneksel taleplerini daha kuvvetli biçimde dile getirmeye başlaması değildir. Irak’ın iç dinamiklerinden kaynaklanan çeşitli gelişmeler iki ülke arasındaki hidropolitik ilişkilerin temel dinamiklerini etkileme olasılığı taşımaktadır.

2003 İşgali Sonrasında Irak’ın İç Dinamikleri ve Türkiye-İrak Hidropolitik İlişkilerine Olası Yansımaları

2003 yılı sonrasında Irak’ta yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan yeni durum Dicle-Fırat Havzası bağlamında varolan dinamikleri karmaşıklaştırmakla ve Irak’ın Dicle-Fırat Havzası’na bir oyuncu olarak tekrar dönmesine yol açmamış; aynı zamanda ülke içinde de su konusu etrafında bir hareketlenmeyi de beraberinde getirmiştir. Halihazırda, ül-

⁴⁵ “Su Kongresinde Gizli Ilısu Zirvesi”, *Zaman*, 25 Mart 2007.

⁴⁶ “Iraq Calls for Water Treaty to Avert Crisis”, *Reuters*, 23 Ağustos 2007.

kede su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik bir master planı yürütülmektedir. Gerek 1990'larda uygulanan ambargo nedeniyle gerekse 2003 yılındaki savaş sırasında ve sonrasında Amerikan bombardımanları nedeniyle önemli ölçüde zarar gören su ve kanalizasyon altyapısının onarılmasına ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar; 1990'ların başından itibaren Saddam Hüseyin yönetimi tarafından Şii direnişini engellemek amacıyla kurutulmaya çalışılan Güney Irak'taki bataklıkların rehabilitasyonu ve yeni su kaynakları ile baraj projeleri 2003 sonrasında ele alınan çalışmalar arasındadır. Bunların arasında, içme suyu temini ve dağıtımı Irak'ın öncelikli konusunu oluşturmaktadır. 2007 yılı rakamlarıyla, nüfusun yalnızca %30'u güvenli sayılabilecek kalitede suya erişime sahiptir. Kullanılan suyun %83'ü arıtılmadan nehirlerle ve diğer su yollarına boşaltılması nedeniyle su kaynaklı hastalıklarda, özellikle ishal ve kolera vakalarında artışlar gözlenmektedir.⁴⁷ Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü Ağustos 2007 ile Eylül 2007'in ilk yarısını kapsayan dönemde 29.000 ishal vakası görüldüğünü, bunların 1.500'ünün kolera olduğunu açıklamıştır. Bu dönemde, Kuzey Irak'ta ölümlere yol açan hastalık Bağdat'ta ve diğer kentlere de yayılmıştır. Hastalığın yayılmasındaki en önemli nedenlerden biri içme suyundaki klor yetersizliğidir. Iraklı direnişçilerin klor patlayıcı yapımında kullanmaları nedeniyle, Irak'a yeterli düzeyde klor girişi engellenmektedir.⁴⁸ Bunun yanında, direnişçiler ülke çapında elektrik sağlayan tesisleri, trafoları ve yüksek gerilim hatlarını hedef almakta; yaşanan yaygın elektrik kesintileri de içme suyunun arıtılmasını ve kente kesintisiz verilmesini engellemektedir.

Diğer yandan, yeni Irak Anayasası sonucunda oluşan durum ülke içindeki su kaynaklarının kullanımı ve paylaşımında çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açabilecek niteliktedir.

---

⁴⁷ UNICEF, "Holding Back Cholera in Iraq", 25 Eylül 2007.

⁴⁸ "Direnişçi Kloru Keşfetti, İshal ve Kolera Patladı", *Radikal*, 23 Eylül 2007.

'Federal Hükümetin Yetkileri' kategorisinde yer alan 107. maddenin 8. bendi federal hükümetin Irak'ın sınırları dışından gelen su kaynakları ile ilgili politikalar geliştirmek; Irak'a belirli bir düzeyde su akışını ve bunun uluslararası normlar ve hukuk çerçevesinde adil dağılımını garanti altına almak konusunda birincil otoriteye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bunun anlamı, daha önce olduğu biçimde Dicle ve Fırat Nehirleri ile ilgili karar verme ve politika geliştirme yetkisinin yine federal hükümette olduğudur. Ancak, daha öncekinden farklı biçimde, çeşitli iç siyasal gelişmelerin de etkisiyle, Irak'ta hidropolitika alanında tek bir sesin hakim olmayabileceği, ülke içi aktörlerin de etkide bulunma olasılığının yüksek olduğu bir alana dönüşebileceği kestirilebilir.

Benzer biçimde, Anayasanın 'Paylaşılan Yetkiler' kategorisini düzenleyen 110. maddesinin 7. bendine göre de, adil su dağılımını gerçekleştirecek biçimde, ana iç su kaynakları politikasının oluşturulması ve düzenlenmesi yetkisi federal hükümetle bölgesel yönetimler arasında paylaştırılmıştır. Her ne kadar Anayasa bu konunun ayrı bir kanunla düzenleneceğinden söz etse de, günümüze değin bu kanun çıkarılmamıştır. Bu durum bölgesel Kürt yönetimine önemli bir avantaj sağlamaktadır. Çünkü, Dicle Nehri'ne Irak sınırları içinde katılan ana kolların (Büyük Zap, Küçük Zap, Adhaim ve Diyala) kuzeyden katıldığı düşünüldüğünde, kayda değer bir su toplama alanının Kürt bölgesinin denetiminde olduğu görülmektedir.⁴⁹ Söz konusu durum, gelecekte Arap bölgeleriyle Kürt bölgesi arasında adil su paylaşımı ve kullanımı konusunda çeşitli anlaşmazlıkların ortaya çıkma olasılığını arttırmaktadır. Ortadoğu ülkeleri içinde çeşitli nedenlerle yaşanan su sorunlarının ve bu sorunların siyasal ve sosyo-ekonomik etkilerinin diğer havza ülkelerine dışsallaştırılma olasılığının yüksek olduğu dikkate alındığında, Irak'ın iç işi olarak görülebilecek bazı su kullanımı ve paylaşımı so-

⁴⁹ Özden Bilen, "Irak'ın Siyasal Yapılanmasının Hidropolitik Etkileri", *Stratejik Analiz*, Aralık 2006, s. 47.

runları önümüzdeki dönemde Türkiye'yi etkileyebilir.

Sonuç

Türkiye-Irak hidropolitik ilişkilerinde uyumsuzluk olasılığını arttıran etkenlerin gücü, işbirliğine yönelik etkenlerin güçsüzlüğüne karşın, 'Su Savaşları' yazınının ele aldığı biçimiyle, havza ülkeleri arasında çı-kabilecek bir çatışma olasılığının düşük olduğu görülmektedir. Önce-likle, bunun en temel nedeni, havza ülkelerinin yaşamsal önem taşıyan gereksinimlerini karşılayacak suyu bulmakta henüz sıkıntı yaşamama-larıdır. Hatta en az birkaç on yıl daha bu durumun değişmeden sürece-ği varsayılmaktadır. İkinci önemli neden ise, ironik bir şekilde, havza ülkelerinde suyun ağırlıklı olarak kullanıldığı sektörün tarım sektörü olmasıdır. Tarımsal üretimin su kaynaklarının miktarı ve kalitesi üye-rinde önemli baskılar oluşturduğu görülmekte ve bu nedenle, gelecek-te havza ülkeleri arasında çeşitli sorunların çıkması beklenmektedir. Diğer yandan, tarımsal üretimin katma değerinin düşük olması, tarım-sal sulamada kullanılan suyu güvence altına almak için çığır ülkeleri-nin savaşması konusunda bir özendirici etki yapmamaktadır. Kaldı ki, tarımsal üretimde suyun etkin kullanımını sağlamak her zaman daha ucuz ve tercih edilebilecek bir yoldur.

Yukarıdaki saptamalar daha çok günümüz için geçerlidir. Oysa ki, gelecekte Dicle-Fırat Havzasındaki durumu, dolayısıyla da Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyebilecek iki önemli olgu bulunmaktadır. Bunlar-dan birincisi, havza ülkelerindeki aşırı nüfus artışıdır. Artan nüfusun havzadaki su kaynaklarının kullanımı ve kalitesi üzerinde yapacağı baskı ve bu nüfusun gereksinimi olan besinin yetiştirilmesi için tarım-sal üretimin de artacağı dikkate alındığında, anlaşmazlık olasılığının yükseleceği varsayılabilir. İkincisi, havza ülkelerinin planladıkları ve inşa ettikleri geniş ölçekli sulama sistemlerinin faaliyete geçmesi sonu-cunda, artan tarımsal üretim nedeniyle oluşabilecek göreceli kıtlık da

söz konusu olasılığı arttırabilecek bir diğer etmen olacaktır.

Bu nedenle, söz konusu anlaşmazlıkların oluşmadan önlenmesi için, bazı temel önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler ülkelerin günümüzdeki su gereksinimlerini karşılarken gelecekteki gereksinimlerini de karşılamaya yönelik olarak alabilecekleri sürdürülebilirlik önlemleridir. Sürdürülebilirlik, bu anlamda, su kaynakları kullanımının siyasal, ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutlarını kapsayan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan, yağmur suyunun toplanması, atık suların işlenerek tekrar kullanılması gibi alternatif su arzı yöntemlerini uygulamak yanında, diğer yandan, su tasarrufu yapacak teknolojilere geçerek tarımsal üretimde etkin su kullanımını sağlamak, su kayıp ve kaçaklarını azaltmak gibi talep yöntemlerinin uygulanması; ayrıca, su kaynaklarının kalitesini korumaya yönelik önlemlerin alınması ve su yönetimine yerel katılımı sağlayacak düzeneklerin oluşturulması sürdürülebilir bir su yönetiminin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu tür politikaların uygulanması ve gerekli düzeneklerin oluşturulması durumunda, iki ülke arasındaki hidropolitik ilişkilerin çatışmacı ve rekabetçi niteliğinin işbirliğine doğru dönüşmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Bağış, Ali İhsan. "Water in the Region: Potential and Prospects – An Overview", Ali İhsan Bağış (der.), *Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East*, İstanbul, Ayna Yayınları, 1994 içinde, s: 15-26.

Beaumont, Peter. "Water and Armed Conflict in the Middle East – Fantasy or Reality?", Nils Petter Gleditsch (der.), *Conflict and Environment*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers ve NATO Scientific Affairs Division, 1997 içinde, s: 355-374.

Bengio, Ofra. ve Gencer Özcan, "Old Grievances, New Fears: Arab Perceptions of Turkey and its Alignment with Israel", *Middle Eastern Studies*, Cilt. 37, No. 2, Nisan 2001, s: 50-92.

Beschorner, Natasha. "Water and Instability in the Middle East", *Adelphi Paper No. 273*, London, The International Institute for Strategic Studies, 1992, s: 3-82.

Bilen, Özden. "Irak'ın Siyasal Yapılanmasının Hidropolitik Etkileri", *Stratejik Analiz*, Aralık 2006, s: 45-50.

Bilen, Özden. ve Savaş Uskay, "Comprehensive Water Resources Management: An Analysis of Turkish Experience", Guy LeMoigne, *Country Experiences in Water Resources Management*, Washington, D.C.: World Bank Technical Paper No. 175, 1992, s: 143-150.

Bulloch, John. ve Adel Darwish, *Water Wars: Coming Conflicts in the Middle East*, London: Victor Gollancz Publications, 1993.

Eppel, Michael. "Syrian-Iraqi Relations: Iraq as a Factor in the Syrian Foreign Policy", Moshe Ma'oz, Joseph Ginat ve Onn Winckler (der.), *Modern Syria: From Ottoman Rule to Pivotal Role in the Middle East*, Brighton, Sussex Academic Press, 1999 içinde, s: 210-227.

Ergil, Doğu. “Ortadoğu’da Su Savaşları mı?”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 45, Sayı. 1-4, Ocak/Aralık 1990, s. 53-80.

Falkenmark, Malin., Jan Lundqvist ve Carl Widstrand, *Water Scarcity – Ultimate Constraint in Third World Development, Tema V, Report 14*, Linköping, University of Linköping, 1990.

Frankel, Norman. “Water and Turkish Foreign Policy”, *Political Communication and Persuasion*, Cilt. 8, 1991, s: 257-311.

İnan, Yüksel. “Legal Dimensions of International Watercourse (Euphrates and Tigris)”, Ali İhsan Bağış (der.), *Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East*, İstanbul, Ayna Yayınları, 1994 içinde, s: 223-237.

Kıbaroğlu, Ayşegül. *Building a Regime for the Waters of the Euphrates-Tigris River Basin*, The Hague, Kluwer Law International, 2002.

Kolars, John F. “Managing the Impact of Development: The Euphrates and Tigris Rivers and the Ecology of the Arabian Gulf – A Link in Forging Tri-Riparian Cooperation”, Ali İhsan Bağış (der.), *Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East*, İstanbul: Ayna Yayınları, 1994 içinde, s: 129-153.

Kut, Gün. “Burning Waters: The Hydropolitics of the Euphrates and Tigris”, *New Perspectives on Turkey*, Sayı. 9, Sonbahar 1993, s: 1-17.

Laipton, Ellen. “The Middle East’s Demographic Transition: What Does It Mean?”, *Journal of International Affairs*, Cilt. 56, No. 1, Güz 2002, s: 175-188.

Manisalı, Erol. “Two Cornerstones of Turkey’s Foreign Relations: The GAP Project and Cyprus”, *Middle East Business and Banking*, Cilt. 9, Sayı. 3, Mart 1990, s. 7-10.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, *Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq*, Ankara: Ministry of Foreign Affairs, 1995.

Naff, Thomas. ve Ruth C. Matson, *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation?*, Boulder, Colorado: Westview Press, 1984.

Organization of Economic Cooperation and Development, *Environmental Policies in Turkey*, Paris, OECD, 1992.

Sar, Cem. *Uluslararası Nehirlerden Tarım ve Endüstriyel Amaçla Yararlanma*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970.

Schulz, Michael. "Turkey, Syria and Iraq: A Hydropolitical Security Complex", Leif Ohlsson (der.), *Hydropolitics: Conflicts over Water as a Development Constraint*, London, Zed Books, 1995 içinde, s: 91-122.

Shuval, Hillel I., "Approaches to Resolving the Water Conflicts between Israel and her Neighbors: A Regional Water-for-Peace Plan", *Water International*, No. 17, 1992, s: 133-143.

Tomanbay, Mehmet, "Sharing the Euphrates: Turkey, Syria and Iraq", *Research and Exploration – Water Issue*, 1993, s: 53-61.

Tomanbay, Mehmet, "Turkey's Approach to Utilization of the Euphrates and Tigris Rivers", *Arab Studies Quarterly*, Cilt. 22, Sayı. 2, Bahar 2000, s: 79-100.

Turan, İlder. ve Gün Kut, "Political-Ideological Constraints on Intra-Basin Cooperation on Transboundary Waters", *Natural Resources Forum*, Cilt. 21, No. 2, Mayıs 1997, s: 139-145.

UNESCO-WWAP, *Water: A Shared Responsibility – The United Nations World Water Development Report 2*, Paris: UNESCO, 2006.

UNICEF, "Holding Back Cholera in Iraq", 25 Eylül 2007.

United Nations Development Programme, *Arab Human Development Report 2020: Creating Opportunities for Future Generations*, New York, United Nations, 2002.

World Bank, *World Development Indicators 2000*, Washington, D.C.: World Bank, 2000.

Gazeteler:

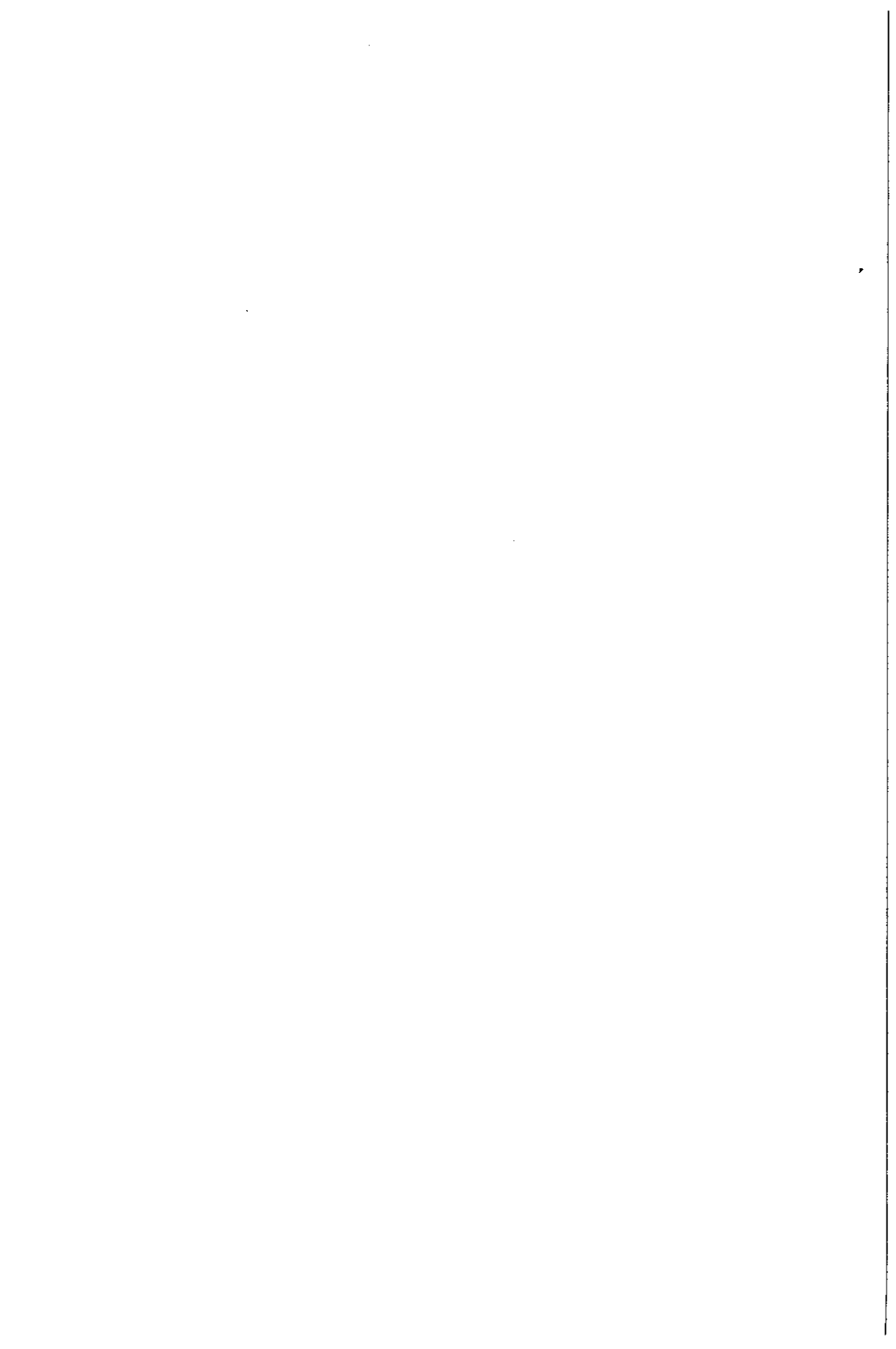
Radikal

Reuters

Turkish Daily News

Zaman

*
* *

Arap Basımında Irak: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme

Muharrem Hilmi ÖZEV*

Giriş

Bu incelemede Irak'a komşu dört Arap ülkesinde -Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt- yayınlanan gazetelerde yer alan yorumların Türkiye açısından ne anlama geldiği incelenmeye çalışılmıştır. Bu ülkelerin takip ettikleri politikalar hem işgalci güç ABD üzerinde hem de doğrudan Irak üzerinde büyük bir etki potansiyeline sahiptir. Ayrıca Irak'ın ülkesel bütünlüğü tüm komşu ülkeler açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla, bu ülkelerin gazetelerinde yer alan görüşler, kamuoylarının izlenmesi ve uygun politikalar geliştirilmesi açısından Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Irak'taki Şii nüfusun çoğunlukta olması ve dil farkı (Farsça) nedeniyle İran'ın bu noktadaki pozisyonu son derece farklıdır. Bu nedenle biz Irak'a komşu ve Arap dört ülkede yayınlanan gazetelerdeki görüşler ile kendimizi sınırlandırmış bulunuyoruz.

Söz konusu ülkelerde yayınlanan gazeteler büyük ölçüde devlet kontrolünde, hatta bizzat devlet mülkiyetinde olan gazetelerdir. Bu ülkelerdeki yönetim biçimi ve anlayışı göz önünde bulundurulduğunda

---

* TASAM Ortadoğu Uzmanı.

sözünü ettiğimiz basın bir dereceye kadar ilişkili oldukları ülkelerin resmi politikalarını yansıtan gazeteler oldukları ileri sürülebilir.

Çalışmamız çerçevesinde oldukça fazla yer bulan Aş-Şarku'l-Awsat'taki¹ yorumcu ve analizcilerin liberal ve demokrasi yanlısı yorumlar yaptıkları ve yer yer söz konusu ülkeleri eleştirebildikleri görülmektedir. Yine yayın hayatına Lübnan merkezli olarak başlayan ama sonunda Suud ailesince satın alınan Al-Hayat² gazetesi de benzer özellikler taşımaktadır. Ne var ki, bu gibi uluslararası Arapça gazeteler de çeşitli hanedanlık mensuplarınca finanse edildiğinden, bağlantılı oldukları ülkelerin kontrolünde ya da etkisinde buldukları söylenebilir.³

---

¹ 200.000 tirajlı Arapça ve İngilizce gazete. 1978'de Londra'da kurulan gazete şimdi Suudi Prens Salman B. Abdülaziz yönetimindeki Saudi Research and Marketing Ltd. tarafından yayına hazırlanmaktadır. http://en.wikipedia.org/wiki/Asharq_Al-Awsat#_note-0; (13 Kasım 2001). Söz konusu gazetenin otoriter ülkelerdeki basında alışlagelen kalıplar dışında yayın yaptığına çarpıcı bir örnek olarak 6 Mayıs 2007 tarihinde köşe yazarı Elias Ataullah'ın kaleminden ifade edilen şu sözler örnek olarak verilebilir: "Düşmanımız (İsrail)'in liderleri hata yaptığında, onlara karşı çıkma yönündeki siyasi geleneği kısıkanıyorum. Saç sitillerini değiştirir gibi hükümet değiştiriyorlar ve bunu yaparken de halk en küçük bir zarar bile görmüyor. Bizim liderlerimizin ise, tam tersine, hiçbir sorumlukları yok."

² Al-Hayat: Kamel Mrowa tarafından kurulan ve 1946 yılında Beyrut'ta yayın hayatına başlayan Arapça gazete Londra, Frankfurt, Kahire, Bahreyn, Beyrut, New York ve Marsilya'da basılmaktadır. 160-170.000 adet baskı yapmaktadır. Lübnan iç savaşı sırasında gazete ofisi Londra'ya taşınmış ve yayın hayatına buradan devam etmiştir. 1990 yılında Suudi prens Khalid bin Sultan tarafından satın alınmıştır. http://tr.wikipedia.org/wiki/Al_Hayat (Erişim, 13 Kasım 2007).

³ Arap medyasının özellikle Körfez Savaşı'nda CNN televizyonunun göstermiş olduğu performanstan etkilendiği ve bu tarihten sonra Başta Katar menşeli El-Cezire olmak üzere, yerleşik anlayışın tersine basın ve ifade özgürlüğünü ön planda tutan bir özellik kazanmaya doğru yol aldığı iddia edilse de, aslında CNN'nin sahip olduğu bu gücü ve etkiyi asıl fark eden kesimin söz konusu ülkelerdeki yönetimler olduğu, ve sahip oldukları finansal güç sayesinde medya üzerindeki kontrollerini farklı bir biçimde sürdürdüklerini ileri süren pek çok yoruma rastlamak mümkündür. Bkz., Laila Al

İncelediğimiz kaynaklar ile ilgili olarak ayrı bir gruplandırma daha yapılacak olursa, Suriye ile Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında bir ayırım yapmak gerekecektir. Çünkü Suriye Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve Batı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmışsa da, özellikle 11 Eylül sürecinde ABD tarafından ‘şer üçgeni’ ülkeler grubuna dâhil edilmiştir. Belki tüm bu sorunların temelinde Suriye’nin İsrail ile başta Golan Tepeleri ve Lübnan sorunu olmak üzere, sorunlarını çözememiş olması ve sürekli bir çatışma halinde bulunması yatmaktadır. Bu nedenle, Suriye uluslararası alanda bir tür yalnızlığa düşmüştür ve bu anlamda kendisi ile benzer sıkıntılar yaşayan İran ile bir tür ‘stratejik ittifak’a girmiştir. Doğal olarak, Suriye gazetelerinde yer alan yorumların ve yetkililer tarafından yapılan açıklamaların bu stratejiyi destekler mahiyette olduklarını belirtmemiz gerekmektedir. Örneğin, İran’ın Irak’ta Şii’lere yönelik olarak uyguladığı politikalar Suudi Arabistan, Ürdün ve Kuveyt tarafından şiddetle eleştirilmekteyken, Suriye bu gibi konularda İran’ı desteklemekte, en azından sessiz kalmaktadır.

Arap medyasında yer alan yorum ve analizlerde etkili olan başlıca iki faktörden birinin Irak’ın toprak bütünlüğünü koruma arzusu, ötekisinin ise yükselen İran’ı sınırlandırma kaygısı olduğunu ileri sürebiliriz.

Irak’ın toprak bütünlüğünü koruma arzusu

Irak’a komşu olan ve yakın çevrede bulunan tüm ülkeler bu ülkenin toprak bütünlüğünün ve bölgedeki statükonun korunması konusunda son derece duyarlıdırlar. Çünkü bölge ülkelerinin herhangi birinde yaşanacak bir sınır değişikliğinin etkisinin tüm bölgeye yayılmasından kaygı duymaktadırlar. Dolayısıyla, Irak’ın geleceği söz konusu dört ülke gibi Türkiye’yi de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye Irak’ta or-

---

Zubaidi, *Walking a Tightrope: News Media & Freedom of Expression in the Arab Middle East*, Henrich Böll Foundation Raporu,

http://www.qantara.de/uploads/463/media_study.pdf. (13 Kasım 2007); Es-Said Soulami, “The Press in the Arab world: 100 Years of Suppressed Freedom”, 7 Ocak 2006, <http://www.al-ab.com/media/introduction.htm> (13 Kasım 2007).

taya çıkacak yeni bir durumun kendi toprak bütünlüğü ve egemenliği açısından bir takım sakıncalar yaratabileceği yönünde kaygılar taşımaktadır. Suudi Arabistan, sahip olduğu Şii azınlık, bu azınlığın Irak sınırındaki bölgede bulunması, üstelik bu bölgenin söz konusu ülkedeki petrol alanlarının büyük bir bölümünü teşkil etmesi ve zaman zaman su yüzüne çıkan meşruiyet sorunu⁴ gibi nedenlerden dolayı Irak'ın bütünlüğünün kendi geleceği açısından hayati öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Kuveyt kuruluşundan itibaren Irak tarafından ilhak edilme korkusu yaşamış bir ülkedir ve bu ülke de barındırdığı Şii nüfus nedeniyle Irak'taki mevcut toplumsal kompozisyonun ve toprak bütünlüğünün korunması konusunda son derece duyarlıdır. Suriye de Kuzey Irak'ta oluşmakta olan yeni yapının bağımsız bir devlete dönüşmesi halinde kendi topraklarında yaşayan Kürtleri etkileyeceği ve İsrail ile olan sorunlarına ek olarak yeni toprak ve egemenlik sorunları çıkarması gibi olasılıklardan rahatsızlık duymaktadır. Ürdün ise İsrail ile bir barış anlaşması imzalamış olsa da, topraklarında yaşayan Filistinli mültecilerin ve Filistin kökenli kişilerin sayısı 'yerli Ürdünlüler'in sayısını aşmış olması nedeniyle yaşadığı meşruiyet krizlerinin nüksetmesinden ve Irak krizi nedeniyle bu ülkeden de kendi topraklarına mülteci akını yaşanmasından çekinmektedir. Ayrıca Ürdün, Irak'ta meydana gelen gelişmelerin Ürdün ekonomisini etkilemesi gibi nedenlerden dolayı da bu ülkede istikrarın bir an önce sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla, söz konusu ülkelerin stratejik çıkarları ile Türkiye'nin stratejik çıkarları çakışmaktadır. Diğer bir ifade ile bu ülkeler Irak sorunu konusunda Türkiye ile adı konulmamış bir 'stratejik ittifak' içerisindedirler. Bu makale için ulaştığımız kaynaklarda da bu durumun iz-

⁴ Suudi Arabistan'da muhalifler görüşlerini genel olarak rejim çerçevesinde dile getirmekte ve rejimin temel dayanaklarından biri olan Vahhabilik/Selefilik inancının yıpranmakta olduğu tezinden yola çıkarak yönetimi eleştirmekte ve bu noktada zaman zaman etkili çıkışlar yapabilmektedir. Rejimi doğrudan tehdit eden hareketler ise çok cılız kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fulya Atacan "Teokratik Monarşi: Suudi Arabistan", *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Fulya Atacan, (der.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s: 219-257.

lerini sürmek mümkün olmuştur. Nitekim söz konusu ülkeler, başta Arap milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliği arasındaki karşılıklı etkileşimin ve büyük devletlerin bölgede uyguladıkları politikaların bir uzantısı olarak Türkiye'ye karşı son derece mesafeli bir politika izlemiş olmalarına rağmen, Irak, Kuzey Irak ve Kerkük sorunları bağlamında Türkiye ile paralel görüşler ileri sürmektedirler.

İran'ın Etkisini Sınırlandırma İsteği

Buna mukabil, İran'ın Irak politikaları söz konusu ülkelerin siyasi görüşlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Özellikle İsrail ve Batı karşısındaki uluslararası yalnızlıktan kurtulmak isteyen Suriye'de, yetkililer ve yorumcular İran'ı destekler nitelikte görüşler ileri sürerlerken, İran'ın Irak'ta gittikçe artmakta olan etkisi diğer üç Arap ülkesinde büyük bir rahatsızlık uyandırmaktadır. Çünkü İran, Irak'ta daha fazla etkili olması sonucunda, özellikle bu ülkelerdeki Şii azınlıklar aracılığıyla söz konusu ülkelerde kimlik ve egemenlik sorunlarının baş göstermesinden kaygı duyulmaktadır. Ayrıca, İran'ın nükleer güç elde etmesi ihtimali bu tehdit algısını doruğa taşımakta, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkeler nezdinde İran'ı İsrail'den bile daha büyük bir tehdit görünümüne getirmektedir. Söz konusu dört ülkenin ABD karşısındaki duruşları da, aynı şekilde ayrılmaktadır. Suriye ABD karşısında İran yanlısı bir tutum benimserken, diğer üç ülkedeki yorumcular ABD'ye karşı değişken tutum benimseyebilmektedirler. Yani bu ülkeler bir yandan kamuoylarındaki mevcut ABD ve Batı düşmanlığını göz önünde bulundurmamak zorunda kalırlarken, diğer yandan, başta İran sorunu olmak üzere, bölgedeki diğer sorunlarla ABD'yi göz ardı ederek çözüme ulaşmanın mümkün olmadığı inancı ile hareket etmektedirler. Özellikle Irak'ın parçalanıp İran'ın bu ülkede etkisini artırma olasılığı karşısında ABD karşıtı söylemin yoğunluğu artmakta, bununla birlikte, İran karşısındaki yalnızlığın tek çaresinin ABD mevcudiyeti ve yardım olduğu düşüncesi ağır bastığında, bu mevcudiyetin sürmesi gerektiği yönünde görüşler ileri sürülmektedir.

Söz konusu ülkelerle Türkiye'nin Irak politikaları iç içe geçmiş bir durum arz ettiğinden, bu ülkelerde Irak sorunu ile ilgili olarak dile getirilen yorum ve görüşler Türkiye açısından son derece önemlidir. Bu nedenle, bu makalede söz konusu ülkelerdeki ABD ve İran algılamaları ile Kuzey Irak ve Kerkük gibi sorunlarla ilgili olarak ileri sürülen görüşleri ele alınıp, bu görüşlerin Türk dış politikası bağlamında ne anlama geldiği incelenmeye çalışılacaktır. Bunun için de, öncelikle söz konusu medyadaki ABD ve İran algısı ele alınacak, ardından da Irak'ın toprak bütünlüğü, Kuzey Irak, Türkiye vb. ile ilgili görüşleri incelenecektir.

Irak Bağlamında ABD ile İlgili Olarak Yapılan Değerlendirmeler

Arap basınının inceleme olanağı bulduğumuz bölümünde ABD ile ilgili olarak yer alan değerlendirmelerde, ABD'nin yakın tarihte Ortadoğu bölgesinde ve dünyada üstlendiği rolün Arap dünyasında oluşan ABD imajını nasıl etkilediğinin izlerini sürmek mümkündür. Arap kamuoyundaki ABD algısını belirleyen başlıca iki faktör olduğu ileri sürülebilir. Bunlardan birincisi Filistin-İsrail sorunu çerçevesinde oluşan İsrail karşıtlığı ve bölge rejimlerinin, en azından kamuoyu desteklerini ve meşruiyet zeminlerini koruma amacıyla, takındıkları tavidir. İkincisi ise İran ve Şiilik kaynaklı tehdit algısıdır. Sünni Arap dünyası Şiiliği ve onun başlıca hamisi konumundaki İran'ı temel tehdit olarak algılamaktadır. İşte Arapların ABD ile ilgili olarak son dönem algılamaları bu iki olgunun kesişim noktasında biçimlenmektedir. Diğer bir ifadeyle Arapların ABD algısı temel olarak birbirine zıt iki farklı kaynaktan beslenmektedir: ABD'nin istenmeyen uygulamaları ve İran tehdidi.

ABD'nin Bölgedeki İstenmeyen Uygulamaları

Arap kamuoyundaki ABD algısı özellikle ikinci intifadanın ya da El Aksa intifadasının ardından iyice kötüleşmiştir. ABD Arap toplumları ve hükümetleri tarafından İsrail yanlısı ve Arap karşıtı bir ülke olarak

algılanmaktadır.⁵ Bu olumsuz algılama üzerinde daha az etki yapan diğer iki faktör ise, Arapların gözünde, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki uzun süreli mevcudiyeti ve Ortadoğu'ya demokrasi getirme konusundaki yapmacık tavırlarıdır. Son dönemde Arap kamuoyundaki ABD algısını etkileyen en önemli iki faktör ABD'nin Irak'ı işgali ve buradaki uygulamaları ile Filistin konusundaki yaklaşımları olmuştur.

Konu ile ilgili olarak, Arap medyasında Irak bağlamında yapılan yorumlar ABD'nin Irak'ı işgal nedenleri, Koalisyon güçlerine karşı direniş, iç savaş gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır.

ABD'nin Irak'ı İşgal Nedenleri ile İlgili Görüşler

Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün ve Suriye gazetelerindeki yorumların hemen tümü ABD'nin Irak'ı işgal nedenleri ile ilgili olarak negatif görüşler belirtmektedirler. Buna göre, ABD Irak ve Afganistan'ı işgali için gerekçe olarak terörü göstermiş ve tüm teorileri ve stratejileri terörü durdurma ve yok etme söylemi üzerine inşa etmiştir ama 11 Eylül saldırılarından sonra gerçekleştirilen Afganistan ve Irak işgallerinin ardından terör eylemlerinde büyük bir artış kaydedilmiştir.⁶ Aslında Irak ABD için jeopolitik konum bakımından önemli ve zengin petrol yataklarına sahip olması nedeniyle işgal edilmiştir.⁷ Bush yönetiminin düştüğü dış politika hataları Arapları ABD'den uzaklaştırmış ve ABD'nin bölgedeki pozisyonunu zora sokmuştur. ABD Arap dünyasının, özellikle Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve BAE'den oluşan ve Arap dördülüsü adı verilen -ki çoğu Arap devleti böyle bir isimlendirmeye ya da gruplandırmaya karşıdır- devletlerin desteğini almaya çalış-

⁶ Abdullah El-Çadâvî, "Es-Siyâsetü'l-Emrîkiyyetü fi'l-İrak Beyne'n-Nazariyyetü ve't-Tatbîk" (Teori ve Pratik Arasında Amerikanın Irak Siyaseti:), *El-Fürat*, 6 Mayıs 2006, http://furat.alwehda.gov.sy/_archive.asp?FileName=84319292520060620015946. (Erişim, 4 Nisan 2007).

⁷ Yusuf El-Küveylit, 14 Nisan 2007,

<http://www.alriyadh.com/2007/04/14/section.columns.html> (Erişim, 28 Nisan 2007).

maktadır. Irak'ta istikrarın sağlanması, Suriye'nin Lübnan dışında tutulması ve İran'ın nükleer hırslarının frenlenmesi gibi konularda Arap ülkelerinin ABD'ye vereceği desteğin önemi daha da artmaktadır. Oysa ABD'nin Arapları ikna edecek girişimlerde bulunmadan onlardan destek alması zordur.⁸ Yine yorumlarda Bush yönetimini etkisi altına alan Neoconların Amerikan imparatorluğu peşinde koşmaları nedeniyle Irak'ı işgal ettikleri ileri sürülmektedir. Buna göre, ABD'nin Irak'ı işgal etmesindeki başlıca amaç bölgede askeri, ekonomik ve siyasi açıdan yeni bir durum oluşturmak ve İsrail'i bölgede tartışmasız bir güç haline getirmektir.⁹ Arap yorumculara göre, bu savaşın altında yatan nedenlerin anlaşılabilmesi için, savaştan önceki günlerde ABD'de önde gelen yetkililerin yaptıkları açıklamalara bakılması gerekmektedir.¹⁰ ABD'li yöneticiler Afganistan'da fazla bir kayıp verilmeden gerçekleştirilen kısa süreli dramatik müdahale'nin ardından, dünyanın en zor bölgesinde bir operasyonun kolaylıkla başarıya ulaştırılabileceği umuduna kapılmışlardır. Yorumculara göre, Amerikan silah sanayinde görülen büyük teknolojik gelişmeler, siyasetçilerinin gelecek planları üzerinde son derece etkili olmuş, ünlü savaş teorisyeni Clausewitz'in "*Savaş, siyasetin başka araçlarla da olsa sürdürülmesidir*" biçimindeki önermesi "*Savaş, başka araçlarla da olsa, savaşın sürdürülmesidir*" bi-

---

⁸ George S. Hishmeh, "Time is Running out for Rice", *Jordan Times*, 18 Mayıs 2007, <http://www.jordantimes.com/fri/opinion/opinion4.htm> (Erişim, 20 Mayıs 2007).

⁹ Muhammed Ke'ûş, "Cidar al-Fasl at-Ta'iffi" (Mezhepleri Bölen Duvar), (Ürdün) http://alarabalyawm.batelco.jo/pages.php?articles_id=1175 (Erişim, 2 Haziran 2007).

¹⁰ Nitekim 14-15 Eylül 2001 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında konuşan Dışişleri Bakanı David Rumsfeld Irak'a yapılacak askeri müdahalenin ve böyle bir müdahalenin Ortadoğu'daki siyasi boyutlarının önemine dikkat çekerek şunları söylemiştir: "Dalgıç gözlüğünü su yüzeyine çıkarıp şöyle bir batığımızda Irak'tan daha uygun bir hedef göremiyoruz." Gerçekten de, Bush yönetimi döneminde Pentagon'un en önemli danışmanları konumunda bulunan Richard Perle ve Paul Wolfowitz gibi kişiler Irak'ın işgal edilerek Amerikan güçlerinin bölgeye girmesini stratejik operasyonların normal bir sonucu ve bölgede yeni bir Amerikan çağının başlangıcı olduğunu düşünmekteydiler. Bkz., El-Ğadâvî, *Aynı eser*.

çiminde ters yüz edilmiştir. Bu durum bölgenin geleceğini iyice karanlıklara gömmüştür. Nitekim bölgede bulunan Filistin ve Irak'tan başka hür dünyada işgal edilmiş başka bir toprak parçası yoktur. Bu karmaşık içerisinde bölgenin geleceği ile ilgili sağlıklı arayış içine girme imkânı kalmamıştır.¹¹

Arap medyasında Filistin sorunu ile Irak sorunu arasında yakın bağlantılar kuran yorumlara da sıkça rastlanmaktadır. Buna göre ABD Irak'ta içine düştüğü zor durumdan kurtulmak için Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerden yardım istemektedir. Söz konusu devletler ise, Filistin devleti kurulmadığı sürece ABD'ye bu konularda yardımcı olmayacaklarını belli etmektedirler. Oysa barış umutlarının son yirmi yıl içerisinde en düşük düzeye indiği sırada ABD'nin böyle bir girişimde bulunması son derece güçtür.¹² Yorumculara göre, ABD'nin Ortadoğu'da iki hedefi vardır: Bölgedeki Amerikan çıkarlarının korunması amacıyla hizmet edecek her alana uygun karışıklık ve anarşi ortaya çıkarmak ve Arap ulusunu parçalayarak müttefikleri ve düşmanlar arasında çelişki ve anlaşmazlık yaratmak ve düşmanlarının yenilip dostlarının zafere ulaşmasını sağlamak. ABD bu siyaseti sadece Irak'ta değil, Somali, Lübnan, Afganistan ve Filistin'de uygulamaya koymuştur ve Irak'ı Şii, Sünni ve Kürt bölgelerine ayırarak, mezhepsel ve etnik anlaşmazlıkları körüklemiş, Irak ordusunu devlet mekanizmasını dağıtmış ve ülkeyi anarşinin kol gezdiği bir bölge haline getirmiştir.¹³ Irak'taki işgalin nihai amacı, yeni bir durum yaratarak Ortadoğu'yu parçalamak ve Amerika'nın tam desteğini alan İsrail'i bölgenin tartışmasız askeri,

¹¹ El-Ğadâvî, *Aynı eser*.

¹² Hıshmeş, *Aynı eser*.

¹³ Atıf El-Cevlânî, "El-Muğâmerah: Rice Tel'abü ale-l-Mekşûf" ("Tehlikeli Girişim: Rice Açık Oynuyor"), *es-Sebil*, 10 Haziran 2007, <http://www.assabeel.info/inside/print.asp?id=14050&version=6063&section=81> (Erişim, 20 Haziran 2007).

ekonomik ve siyasi gücü haline getirmektedir.¹⁴ Yorumlarda Amerikalıların İsraililerin Kuzey Irak'ta bulunmalarına izin vermeleri, İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngilizlerin Yahudilere Filistin'e giriş izni vermelerine benzetilmekte ve Yahudilerin bu bölgelerde haksız yere buldukları ileri sürülmektedir. Avrupalılar Yahudileri kendi içlerinden atmakla yetinmeyip bunlar aracılığıyla Araplar arasına nifak ve parçalanma tohumları ekmeye çalışmaktadırlar.¹⁵

Özetle Arap basını ABD'nin Irak'ı işgal etme nedeni olarak, Irak'ın sahip olduğu petrol ve stratejik konum ile İsrail'i koruma ve kollama gibi amaçlar nedeniyle başlatıldığını ileri sürmektedir. Yine Arap medyasına göre, yönetimde etkili bir konum elde eden Neoconlar bu noktada son derece etkili olmuşlardır ve bu nedenle bu gün Irak'ta ortaya çıkan terör olaylarının ve bölünme tehdidinin baş sorumlusu ABD'dir.

Koalisyon Güçlerine Karşı Direniş ile İlgili Görüşler

Koalisyon güçlerine karşı direniş ile ilgili görüşlere gelince, Suriye dışındaki Arap medyasında konu ile ilgili fazla bir yoruma rastlanmamaktadır. Bunun bazı nedenleri bulunabilir. Irak'ta direniş katılanların büyük bir bölümünün Ürdün ve Suudi Arabistan vatandaşı olduklarını da bu ülkeler üzerinden geçerek Irak'a ulaştıkları sıklıkla dile getirilen bir görüştür ancak bu durum ABD resmi kanalları tarafından pek fazla dile getirilmemektedir. Buna karşılık Suudi Arabistan ve Ürdün medyaları konuyu gün yüzüne çıkaramamaya özen göstermektedirler. Suriye ise, sürekli olarak ABD tarafından direnişçileri desteklemekle suçlanmakta ve suçlamalar resmi kanallardan sürekli olarak yinelen-

---

¹⁴ Ke'ûş, *Aynı eser*.

¹⁵ Hassan Tahsin, "Restoring Peace and Stability, Arab View, 25 Mayıs 2007, <http://www.arabview.com/articles.asp?article=858> (Erişim, 28 Mayıs 2007); İbrahim Ze'îr, "Limâzâ İnhezeme'l-Meşrûu l-Emrikiyy", ("Amerikan Girişimi Niçin Başarısız Oldu?), *SANA*, (Suriye Enformasyon Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi), 6 Eylül 2007, <http://www.sana.org/ara/69/2007/09/06/137880.htm> (Erişim, 7 Eylül 2007).

mektedir. Dolayısıyla Suriye bu suçlamalarla ilgili açıklama yapma gereği duymakta ve Irak'taki direniş ile ilgili görüşlerini bu bağlamda oluşturmaktadır. Nitekim Beşar Esad herhangi bir savaşçının terörist olarak nitelenme ölçütünü belirlerken, savaşçının yerli mi yoksa yabancı mı olduğuna iyi dikkat edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Buna göre, Lübnan ve Filistin için savaşan Hizbullah ve Hamas terörist olarak nitelenemez, çünkü bu gruplar bölgenin öz halkındandır ve kendi toprakları için ölmektedirler. Irak ile ilgili olarak Beşar Esad'ın şu görüşleri ön plana çıkmaktadır: *“Irak'ta ise durum oldukça farklıdır. Hangi kesimin ya da kesimlerin direnişte yer aldığını bilmiyoruz. (...) Irak'ta iki durumla karşı karşıyayız. Burada kaos ve terör var ve buna karşılık siz bir direnişten söz edebiliyorsunuz. Biz Irak'ta sivillere ve masum insanlara karşı düzenlenen her türlü saldırıyı kınıyoruz. İntihar saldırısı düzenleyen kişiler bazen bir günde onlarca hatta yüzlerce kişiyi öldürebiliyorlar. Bu durumda işgal güçlerine karşı düzenlenen saldırılar normaldir.”*

Beşar Esad *“Yani siz bunun kabul edilebilir bir şey olduğunu mu söylüyorsunuz?!”* biçimindeki soruya ise şöyle cevap vermektedir: *“Bunu kabul edelim ya da etmeyelim, bu normal bir durumdur. Son 150 yıl içerisinde –hatta daha gerilere de gidebiliriz, ama en az 150 yıl gerçekleşen her işgale karşı aynı tepkiyi görüyorsunuz. İngilizler geçen yüzyılın başlarında da bölgedeydiler ve aynı durumla karşılaşmışlardır. Filistin'de İsrail'in, Lübnan'da yine İsrail'in, şimdi de Irak'ta Amerika ve İngiltere'nin karşılaştığı da budur. Dolayısıyla, kabul etsek de etmesek de bunu normal karşılamalıyız.”*¹⁶

Esad'ın *“Amerikan ve İngiliz askerlerini öldüren kimselere yardım edecek misiniz?”* biçimindeki soruya cevabında ise *‘direniş hakkı’* vur-

¹⁶ BBC Muhabiri'nin Beşar Esad ile 10 Eylül 2006 tarihinde yaptığı röportajdan; <http://syriatimes.tishreen.info> (Erişim, 28 Mart 2007); M. Agha, “A Successful Visit”, http://syriatimes.tishreen.info/_opinion (Erişim, 28 Mart 2007).

gusu dikkat çekmektedir:

*“Her şeyden önce biz işgale karşıyız. Biz İngilizleri ve Amerikalıları savaşı kazansalar bile bir bataklığa saplanmış olacakları ve bu bataklıktan kurtulmak için dünyayı yardıma çağıracakları yönünde uyar-mıştık. Gerçekten de, onlar şu an batağa saplanmış durumdadır. Tabi ki, bu normal bir durumdur ve bunun normal olduğunu kabul etmek zo-rundayız. Direniş bizim sadece Amerikalılara ya da İngilizlere karşı de-ğil, tüm dünyadaki işgal güçlerine karşı kabul etmek zorunda oldu-ğumuz bir kavramdır. Hatta BM Sözleşmesi bile halklara direnme hakkı vermektedir. Direniş diğer yollardan olduğu kadar askeri yolla da ola-bilir. Ne olursa olsun, direniş halkların hakkıdır. Bunu benimseyip des-teklememiz son derece normaldir”.*¹⁷

Beşar Esad Irak'taki kargaşada masum sivillerin öldürülmesi olgu-sunu destekler konuma düşmemek ya da en azından, sivillerin öldürül-meleri karşısında sessiz kalma suçlamasıyla karşı karşıya kalmamak için asiler/teröristler ile direnişçiler arasında bir ayırım yapma gereği duymakta ve “Asilerin (insurgents) sınırı geçmesine izin mi vereceksi-niz?” biçimindeki soruyu şöyle yanıtlamaktadır: “Hayır, bu başka bir şey, çünkü her şeyden önce Irak'taki direniş Iraklıların direnişi, yani sı-nırların ötesinden gelmiyor. İkincisi, anladığımız kadarıyla asiler gidip Iraklıları öldürüyorlar. Bildiğiniz gibi bunlar bazen sınırı geçip Irak'a girmek istiyorlar. Biliyorsunuz, terörizmin sınırları yoktur. Bu internet gibi bir şey, ama biz elimizden geleni yapıyoruz ve çoğunun Irak'a geçmesini bir şekilde önliyoruz. Ne var ki, Irak şu anda teröristler için bir buluşma noktasıdır ve bu nedenle bunların önüne geçmeye kimse-nin gücü yetmez. Ama biz her şeyden önce Iraklılar için, ikinci olarak da kendi çıkarlarımızı koruma amacıyla asilere izin vermeyecek ve on-ları desteklemeyeceğiz. Çünkü eğer siz teröristlerin dünyanın herhangi

---

¹⁷ Aynı eser.

bir yerinde saldırı düzenlemelerine izin verecek olursanız, bir gün olur onlar dönüp size saldırabilirler. Bir de siz bunun kendi komşularınıza yönelik olduğunu düşünün. (...) İsyân yasalara karşıdır dolayısıyla biz isyanı desteklemiyoruz. Direnişe gelince, biz bunu kavram olarak benimsiyoruz. Yine de bu, direnişe silah ya da para yardımı veya daha başka bir yardım yapacağımız anlamına gelmiyor. Ben siyasi bir kavramdan söz ediyorum. Bunu bir hak olarak benimsiyoruz. Tıpkı, Batı'da insan hakları sözleşmesinin yasal olarak benimsenmesi gibi.”¹⁸

Beşar Esad'ın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, Suriye, Irak'taki direniş ile Suriye'nin açık ya da örtülü biçimde ilişki içersinde olduğu Filistinli direniş grupları arasında bir benzerlik kurmakta ve bu noktada İsrail ve ABD karşısındaki pozisyonunu sağlamlaştıracak argümanlar sunmaya çalışmaktadır. Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt ise, Batı ile ilişkileri pek de sorunlu olmayan ülkeler oldukları için söz konusu ülkelerin medyalarında bu konu adeta geçiştirilmektedir. Ayrıca Irak'taki direniş hareketinin çok fazla dile getirilmesi, bu tür hareketlerin söz konusu ülkelerin kendi içlerinde de yayılması riskini içermektedir. Dolayısıyla Irak'taki direnişi desteklemek de eleştirmek de bu ülkelerin işine gelmemektedir.

Irak'taki İç Çatışmalar ile İlgili Görüşler

Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Suriye basınında, konuyla ilgili olarak yer alan yorumların hemen tümünde Irak'taki iç çatışmaların sorumlusu olarak, yanlış politikalar uygulayan ABD ve ABD tarafından belirlenen Iraklı yöneticiler gösterilmektedir. Buna göre, ABD özelde Irak'ı genelde ise Arap ulusunu parçalayıp bölgeyi daha kolay yönetilir bir duruma getirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda ABD'li petrol lobisinin Irak petrolleriyle olan ilgisinin ve İsrail'in güvenliği ile ilgili kaygıların önemli olduğu dile getirilmekte ve Irak'ın sosyal dokusunun

---

¹⁸ Aynı eser.

ya anlaşlamadığı ya da kötü amaçlara alet edildiği için hatalı politikalar üretildiği ileri sürülmektedir.

Örneğin, Ürdünlü yazar Atf El-Cevlânî bu sorunun ABD'nin bölge politikalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. El Cevlânî'ye göre Condoleezza Rice, ülkesinin Ortadoğu politikalarını hiçbir yoruma gerek duyulmayacak kadar net olarak ortaya koymuştur. Buna göre ABD'nin Ortadoğu'da iki hedefi vardır: Bölgedeki Amerikan çıkarlarının korunması amacıyla hizmet edecek her alana uygun karışıklık ve anarşi ortaya çıkarmak ve Arap ulusunu (Sünni Araplar ve Şii Araplar olarak 'iki ayrı Arap ulusu'na bölerek müttefikleri ve düşmanlar arasında çelişki ve anlaşmazlık yaratıp düşmanlarının yenilip dostlarının zafere ulaşmasını sağlamak. ABD bu siyaseti sadece Irak'ta değil, Somali, Lübnan, Afganistan ve Filistin'de uygulamaya koymuştur ve Irak'ı Şii, Sünni ve Kürt bölgelerine ayırmış, mezhepsel ve etnik anlaşmazlıkları körüklemiş, Irak ordusunu ve devlet mekanizmasını dağıtmış ve ülkeyi anarşinin kol gezdiği bir bölge haline getirmiştir.¹⁹ 27 Şubat 07 tarihinde Ürdün Kaynaklı Ar Ra'y gazetesinde²⁰ yorum yapan Bisam Al Amuş da, "*Maliki: Iraklı mı Şii mi?*" başlıklı makalesinde Maliki'nin Irak'ın geleceğini ilgilendiren konularda Iraklılığını koruyamadığını ileri sürmektedir. Al-Amuş'a göre, Irak Başbakanı olan bir kimse için vatanseverliliğin mezhep bağlılığından üstün olması gerekmektedir. Çünkü yaşanan çatışmalar Ali ile Muaviye arasında ya da Hüseyin ile Yezid arasında yaşanan çatışmalarla herhangi bir ilgisi yoktur. Tersine, çatışmalar bölgesel ve küresel gerilimler nedeniyle ortaya çıkan uluslararası sorunlardan kaynaklanmaktadır. Farklı mezheplerden ve etnik guruplardan oluşan Irak halkı tarihte İngiliz sömürgeciliğine karşı birlikte karşı durmuşlardı ve Saddam yönetiminin devrilmesine

---

¹⁹ El-Cevlânî, *Aynı eser*.

²⁰ Bisam El-Amuş, "Al-Malikî beyn el-İrakiyyetihi ve Mezhebiyyetihi" (Maliki: Iraklılık ve Mezhepsel Bağları Arasında),

http://www.alrai.com/pages.php?opinion_id=5425 (Erişim, 8 Mart 2007).

kadar Irak'ta hiç kimse mezhep çatışmasından söz etmemiştir. Maliki sanki Saddam rejiminin Irak'ta bir mezhep çatışmasının önündeki tek en engel olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

Arap kamuoyu ABD'nin Irak'a demokrasi getirme vaadine ve bu yöndeki girişimlere, belki de Irak'taki demokrasi girişimlerinin kendi ülkelerini de etkilemesinden çekindikleri için kuşkuyla yaklaşmaktadır. Kimi yazarlar Şii, Sünni ve Kürt bölgelerine ayrılmış bir Irak'ta demokrasinin bir yarar sağlamayacağını hatta zararlı bile olabileceğini ileri sürmektedirler. Örneğin, Ürdün kaynaklı Ar-Ra'y gazetesinden Raja Talab "Irak'ta Çözüm Demokrasi mi?" başlıklı makalesinde, Amerikan yönetiminin Irak'ta demokrasiyi çözüm olarak gördüğünü ve bunun için bir takım girişimlerde bulunduğunu fakat iki faktörden dolayı bu ülkede demokrasinin bir çözüm olmaktan çıkıp sorun haline geldiğini ileri sürmektedir. Bu iki faktörden biri Irak'taki Amerikalı yetkililerin Şii'lerle ittifaka girmeleri, diğeri ise Irak ordusunun dağıtılıp önemli komutanlarının açıkta bırakılması suretiyle Sünnileri marjinalleştirip bunların bir düşman kitlesi haline getirilmeleridir. Talab'a göre, bu durum Iraklı Sünniler kadar bu ülkede yaşayan laik ve yurtsever kesimlerin de kendilerini kuşatılmış hissetmelerine ve Amerikan yönetimine karşı tavır almalarına neden olmaktadır. Bu iki faktör Irak'ta Şii İslam'ın baskın hale gelmesine neden olmaktadır. Çünkü bu politikanın özü demografik üstünlüğe dayanmaktadır. Bu durumda etnik ve Irksal dengeleri gözetleme olanağı ortadan kalkmakta, yani öncelikle Şii İslam'ın Kürt etnik gurubu ile birlikte sonsuza dek egemen olduğu bir yasama meclisinin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir. 2004 yılından bu yana Şii cephesinin birlikte davranması sonucu kurulmuş bulunan üç hükümet tarafından uygulanan politikalar bunun kanıtıdır. Sonuncusu iktidarda bulunan bu üç hükümet döneminde Irak'ta yaşayan toplulukların tümünü kuşatan çözümler üretilmemiştir.²¹

²¹ Raja Talab, "Fi'l-Irak... Ed-Demokratiyyetü Leyset Hiye'l-Hall?", 26.02.07, http://www.alrai.com/pages.php?articles_id=15060 (Erişim, 23 Mart 2007).

Suudi Arabistan kaynaklı *Arab View* adlı yayın organında yorum yapan Hassan Tahsin de Irak'taki karmaşık durumun nedenlerinden birinin yabancı müdahalesi olduğunu iddia etmektedir. Saddam rejimini ortadan kaldıran Batılı güçler ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere işlek bir plan ortaya koyamamışlardır. Bu nedenle, Iraklılar her geçen gün biraz daha derinleşen bir kargaşa ortamına doğru hızla sürüklenmişlerdir. Irak halkının her geçen gün artmakta olan sıkıntılarına rağmen işgalin sürdürüldüğünü iddia eden Tahsin, Irak'taki işgalin gayri ahlaki olduğunu; İngiltere ve ABD'nin dünyanın her yerinden gelen tepkilere rağmen işgali devam ettirdiklerini ileri sürmektedir. Irak'ta herhangi bir kitle imha silahının bulunmadığının ve bu ülkenin ABD için herhangi bir tehdit oluşturmadığının anlaşılması olmasına rağmen işgalin sürdürülmesinin altında bir takım gizli nedenlerin bulunduğu inandığını söylemektedir. Çünkü Tahsin'e göre, ABD bu ülkeye karşı 'terörle savaş' ilan ettiğinde bile Irak'ın terörü hiçbir şekilde desteklemediği anlaşılması bulunuyordu. Tahsin, Irak'ta yüz binlerce kişinin öldüğü ve daha fazlasının yaralandığı bir ortamda ABD burada yaptığı yaklaşık 1 trilyon dolarlık harcamanın üzüntüsünü yaşadığının altını çiziyor. ABD yönetimi biliyor ki, Irak'ın petrol ve doğal gaz kaynakları burada yapılan harcamaların geri dönüşünü sağlayacak bir teminat olacaktır. Başta Başkan Yardımcısı Dick Cheney olmak üzere ABD petrol lobisinin, Irak parlamentosunun 2007 yazında petrol yasasını çıkarmadan tatile çıkmasına son derece öfkelenmeleri bunun açık bir kanıtı. Yine Tahsin'e göre, ABD'nin bu iğrenç savaşa bulaşmasının başlıca nedeni Irak'ta bulunan milyarlarca varil ve metreküplük petrol ve doğal gaz yataklarıdır. Demokratların tüm ısrarına rağmen Başkan Bush'un Irak'tan çekilme konusunda ayak diremesinin nedeni de, çekilmeden önce Irak parlamentosunun petrol yasasını çıkarmasını sağlama arzusu olarak belirtilmektedir. Söz konusu yasa taslağı o kadar ağır maddeler içermektedir ki, 19. ve 20. yüzyılların Avrupalı sömürgecileri bile sömürgeleri üzerine, hatta İsrail bile topraklarını işgal ettiği Filistin halkı üzerine bu denli ağır koşullar dayatmamıştır. Bu yasa tasarısına göre,

Iraklı hiçbir yatırımcı Irak petrolü ve doğal gazı üzerinde söz sahibi olamazken, bu kaynakları işleyip satacak tüm yabancı petrol şirketleri Washington tarafından belirlenecektir. Yerel hükümetlere federal hükümete danışmaksızın sözleşme yapma olanağı veren, üretime hiçbir sınırlama getirmeyen bu tasarı yabancı petrol şirketleri için 35 yıllık imtiyazlar tanınmasını öngörmektedir ki, bu Irak petrolünün ve doğalgazının son damlasına kadar tüketilmesi demektir. Ayrıca, bu yasa sayesinde OPEC üzerinde baskı kurup yoksul ülkeler lehine karar alma olanağına da kavuşmuş olacak ve yaklaşan başkanlık seçimlerinde Bush için ABD halkına bir kazanım olarak sunulacaktır. Bu durum baskıcı yönetim altında inleyen bir halkı kurtarmak ve onlara demokrasi götürmek biçiminde sunulan Amerikan gerekçelerinin inanırlılığını da ortadan kaldırmaktadır.²²

Kuveytli yorumculara göre ise, ABD ve İngiltere Irak'ın gerçeklerine ve ihtiyaçlarına aykırı olarak ülke yönetimini Celal Talabani ile Nuri el-Malikî'ye teslim etmiştir. Oysa ülke güvenliğinin geleceği şu anki düzenlemelerle güvence altına alınamaz. Bu nedenle yeni bir strateji belirlenmeli ve bu stratejiye göre yeni bir ordu kurulmalıdır.²³ Kuwait Times gazetesinin 27 Şubat 2007 tarihli Internet sayfasında Villelabeitia ve Khairalla tarafından kaleme alınan "ABD'nin Çağrılarına Rağmen Irak'ta Konsensüs Umudu Çok Düşük" başlıklı makalede ise²⁴ ABD destekli güvenlik tedbirlerinin Irak'ta geçici bir güvenlik sağlayabileceği ama kalıcı güvenlik için Iraklı liderler arasında sağlam bir uzlaşmaya varılması gerektiği, ne var ki, mevcut koşullar altında bu-

²² Tahsin, *Aynı eser*.

²³ El-Kâtib El-Küveytî, "El-Milîşiyâtu'l-İrakiyyetü ve'ctithâthü'l-Ba'th" Er-Ra'yü'l-Âmm, 7 Nisan 2007, <http://www.alraialaam.com/07-04-2007/ie5/articles.htm#4> (Erişim, 16 Nisan 2007).

²⁴ Ibon Villelabeitia & Mussab Al-Khairalla, "Despite US Calls, Little Hope for Iraqi Consensus", 27 Şubat 2007, http://madecenik.net/kuwaittimes/read_news.php?newsid=MTk3Mzk2NzI3Nw (Erişim, 17 Mart 2007).

nun imkânsız olduğu, çünkü Iraklı liderlerin ABD'nin Irak'tan ayrılmasının ardından kendi yollarını belirleme planları içerisinde oldukları belirtilmektedir. Yazarlara göre, zengin petrol yataklarının yalnızca güneydeki Şii bölgesi ile kuzeydeki Kürt bölgesinde bulunuyor olması Sünni azınlığı milyar dolarlık petrol gelirlerinden yoksun kalma korkusuna itiyor. Bunun yanında, şu an için Irak yönetiminde bulunan elitler bir uzlaşma sağlanması halinde mevcut kazanımlarını kaybetmekten çekiniyorlar ve bu da uzlaşmayı güçleştiriyor. Bu durumda, Iraklı gurupların çatışmaları sürdürmeleri ve tıpkı 1980'lerde, Saddam zamanında Kürt gurupların yaptığı gibi, bir birlerini tüketinceye dek savaşmaları olasılığı ağırlık kazanıyor.

Suriye'li yazar Abdullah el-Ğadâvî ve Bethîne Sha'ban da, Amerika'nın Irak sorununu bölgedeki diğer gerilimlerden ve sorunlardan soyutlayarak çözümlenmeye çalıştığını ve bunun başarılı olamayacağını ileri sürmektedir. Çünkü, el-Ğadâvî'ye göre, bölgede yaşanmakta olan tüm gerilimleri ve sorunları birbirinden bağımsız bir biçimde okumak mümkün değildir. Filistin'de olup bitenlerin Irak olayları üzerinde büyük bir etkisi vardır ve bunun tersi de doğrudur. Dolayısıyla bölgedeki tüm sorunlar birlikte ele alınmadıkça çözüm olanaksızdır.²⁵

Arap basınında yer alan bazı yorumlarda Cumhuriyetçiler ile Demokratlar arasında bir fark gözetildiği ve Ortadoğu'yu ve Irak'ı doğru anlama ve doğru yaklaşımlar geliştirme konusunda Demokratların daha başarılı, Cumhuriyetçilerin ise başarısız olduğunu ileri süren yorumların yer aldığı görülmektedir.²⁶ Bu yorumlara göre, Demokratlar Ortadoğu ile ilgili olarak bölge gerçeklerine daha uyumlu politikalar üret-

---

²⁵ El-Ğadâvî, *Aynı eser*; Bethîne Şaban, "El-Harb ale "l-Unsuriyye" Bedelen mine l-Harb ale "l-İrhâb", ("Terörle Savaş Yerine, Etnik Savaş"), SANA (Suriye Enformasyon Bakanlığı İnternet Sitesi), 10 Eylül 2007, <http://www.sana.org/ara/69/2007/09/10/138489.htm> (Erişim, 12 Eylül 2007).

²⁶ Tarık Al-Homayed, "Irak: Reality and Obligations" Aş-Şarku'l-Awsat, 05. 09. 2007, <http://www.asharq-c.com/news.asp?section=2&id=10109> (Erişim, 12 Eylül 2007).

mektedirler. Neoconlar'ın etkisi altında bulunan Bush yönetiminin politikaları ise bölgeye, özellikle Filistin, Lübnan, Sudan, Somali ve Irak'a felaket ve yıkım getirmektedir.²⁷

Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması konusundaki hassasiyet noktasında söz konusu Arap ülkeleri ile Türkiye arasında tartışmasız bir görüş birliği bulunmaktadır. Her iki taraf da bu birliği sağlama ya da tehdit etme potansiyeline sahip yegâne güç olarak ABD'yi görmektedirler. Yani parçalanma olasılığı karşısında en büyük suçlu ABD iken, bu felaketi engelleyebilecek yegâne güç de yine ABD'dir.

Görüldüğü üzere, ABD'nin bölge politikaları ve ABD iç politikası ile ilgili olarak Arap medyasında yer alan yorumların hemen hepsinde ABD'ye duyulan öfkeyi belirten görüşler yer almaktadır. ABD'nin mevcut Irak politikaları ile ilgili tüm yorumlar tepkisel ve olumsuzdur. Ne var ki, bu durum ABD'yi tümüyle reddetme anlamına gelmemektedir. Çünkü söz konusu ülkelerdeki İran algısı bağlamında İran'ı dengeleyebilecek yegâne güç olarak ABD gözükmektedir. Öte yandan, Filistin-İsrail ve Lübnan-İsrail sorunları karşısında İran'ın kendi ağırlığını hissettirmesi de diğer Arap ülkeleri gibi, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün'ü de rahatsız etmektedir. Sadece Suriye bu konuda İran safında gözükmektedir. Nitekim Suudi Arabistan, İsrail'in Lübnan saldırısının ardından, İran'ın bölgede artan etkinliğini sınırlandırmak üzere bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler özellikle 2007 yılı başlarında yoğunlaşmış ve Suudi Arabistan bu konuda önemli diplomatik ilerlemeler kaydetmiştir. Suudi Arabistan'ın bu girişimleri, ABD'nin bölge politikaları ile bir dereceye kadar da olsa uyum içerisindedir.

ABD'ye duyulan bağımlılığın tek kaynağının İran karşıtlığı olduğunu söylemek güçtür. II. Dünya Savaşı'nın ardından bölgede İngilte-

---

²⁷ *Teşrin gazetesi*, <http://www.tishreen.info/poli.asp> (Erişim, 2 Ağustos 2007).

re'nin yerini alan ve bunu daha ileri aşamalara taşıyan ABD ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler, sadece İran'a yönelik tepki ile açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Ancak, tahmin edilebileceği üzere, İngiltere ve ABD'nin Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkeler ile ilişkilerindeki derinliğin söz konusu ülkelerin medyalarına yansıtılması imkânsızdır. Dolayısıyla, bu noktada sadece İran tehdidine yönelik görüşler su yüzüne çıkabilmektedir.

İran Tehdidi

ABD'ye karşı oluşan bu olumsuz algılamamanın tüm ağırlığını dengeleyici öğelerin başında Körfez Ülkeleri başta olmak üzere Arap dünyasının İran'dan algıladığı tehdit gelmektedir. Bölgedeki Şii'leri etkileme potansiyeline ve konvansiyonel askeri güce sahip bir İran'ın nükleer güce sahip olma ihtimali bu ülkeyi Araplar nezdinde göz yumulması olanaksız bir tehdit haline getirmektedir. O kadar ki, pek çok Arap yorumcuya göre İran, İsrail'den bile daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır. İşte bu nokta Araplardaki olumsuz ABD imajını dengeleyen en önemli unsurdur. Yani Araplar İran'ı dengeleyebilecek tek güç olarak ABD'yi görmektedirler.

Suudi Arabistan ve Kuveyt'in yanı sıra Şii vatandaşlarının oranı yok denecek kadar az olan Ürdün yorumcularının bile tümü İran'ın bölgedeki politikalarını ve etkinliklerini şiddetle eleştirmektedirler. Bu noktada İran'a karşı duyulan tepkinin altında yatan asıl neden, bu ülkelerde yaşayan Şii azınlıklar nedeniyle Şii'lerin hamisi konumunda bulunan İran'ın etkisi altında kalma endişesidir. Ayrıca, söz konusu basında yer alan görüşlere bakılırsa, Arap ülkeleri aslında İran'ın güç bakımından uluslararası toplum (ABD) ile boy ölçüşemeyeceğini düşünmekte ancak bu ülkenin mevcut yöneticilerinin Saddam gibi maceracı olmaları nedeniyle bölgeyi kaosa sürüklemesinden çekinmektedirler. Bu noktada sadece Suriyeli yetkililer ve yorumcular İran konusunda sessiz kalmakta ya da bu ülkeyi destekleyen görüşler ileri sürmektedir-

ler. Diğer üç Arap ülkesindeki yorumcular ise İran'ın farklı araçları kullanarak Irak'ı ilhak etme peşinde olduğunu, bunu gerçekleştirmek için Irak devleti sınırları içerisinde çeşitli güçleri ve milisleri görevlendirdiğini ve Irak'ta durumu kontrol altına almaya başladığını, öte yandan, Malikî hükümetinin bu durumu değiştirebilecek, hatta itiraz edebilecek güce sahip olduğunu gösteren herhangi bir kanıt bulunmadığını ileri sürmektedirler.²⁸

İran'ın Irak'ta ve bölgede ne denli etkin olduğuna ve bu etkinin mutlaka sınırlandırılması gerektiğine dair yorumlara söz konusu üç ülke medyasında oldukça sık rastlanmaktadır. Örneğin, İngiliz askerlerin İran tarafından tutuklanması ile ilgili olarak yorum yapan Kuveytli yorumcular, İngiliz askerlerin İran sınırını geçmeleri nedeniyle tutuklandıkları iddiasının saçma olduğunu, aslında İran'ın bu olayı planlı bir şekilde gerçekleştirdiğini, ileri sürmekteydiler. Buna göre, İran, nükleer programı nedeniyle bu ülkeye yönelik ambargoyu daraltma kararı almak üzere toplanacak olan BM Güvenlik Konseyi toplantısı arifesinde, böyle bir maceraya atılmıştı. Yorumculara göre, aslında bu gibi tutum ve davranışlar bölgede ilk kez İran tarafından uygulanmıyordu. Yıkıcı bir uluslararası fırtına tarafından alaşağı edilmeden önce Saddam da benzeri çıkışlar yapmıştı. Ama İran Saddam'ın yolundan gitme lüksüne sahip değildir. Çünkü İran ile uluslararası toplum arasında güç dengesi bakımından inanılmaz bir uçurum vardır. İran Irak'ta ABD'nin sonunda yenileceği ve bu Arap ülkesini ele geçireceği yanılgısından bir an önce kurtulmalı; ABD'nin Irak'ı özgürleştirdiğinin farkına varmalıdır.²⁹

²⁸ Örneğin bkz., El-Mecâfi, Nasuh, "Uluslararası Anlaşmanın İşlerlik Kazanması Irak İçinde Anlaşma Sağlanmasına Bağlıdır" ("El-Ahdü'd-Düveliyi Lâ Yektemilü illâ bi'l-Ahdî'l-Vataniyyi fi'l-Irak", *Er-Ra'y*, (Ürdün), 20 Mayıs 2007, http://www.alrai.com/pages.php?articles_id=16110 (Erişim, 4 Haziran 2007).

²⁹ Bkz., Mona Anis, "Can Irak's Neighbours Help Cheney, *Kuwait Times*, 15 Mayıs 2007, http://www.kuwaittimes.net/read_news.php?newsid=MjZlZNDQ1ODc1 (Erişim, 18 Mayıs 2007).

Arap basınına göre İran Irak'ın özellikle güney kesiminde o denli etkindir ki, isterse bölgede görev yapan İngiliz askerlerini rehine durumuna düşürebilir. Örneğin, Kuveyt'te yayımlanan Ar-Ra'yu'l-Âmm gazetesinin 28 Şubat 07 tarihli sayısında "İran'la Yüzleşme Kaçınılmaz Değildir" adlı makalesinde³⁰ Hayrullah Hayrullah İngiltere Başkanı Tony Blair'in Irak'tan 2008'deki tam çekilme öncesi verdiği kısmi çekilme kararını eleştirmekte ve birkaç nedenden dolayı Blair'in böyle bir kararı almış olabileceğini ileri sürmektedir. Hayrullah'a göre Blair İngiltere İşçi Partisi içerisinde, önümüzdeki seçimlerde başarıyı garantilemek isteyen muhaliflerin tepkilerini yatıştırma amacıyla Irak'tan kısmi asker çekme kararı vermiştir. İkincisi, Tony Blair verdiği bu kararla George W. Bush'un güdümünde bir devlet adamı olmadığını, Washington'daki ağabeyinden tümüyle bağımsız ve özgürce kararlar alabildiğini göstererek tarihte kendisi istisnai bir sayfa açmak istemiştir. Böylece Blair İşçi Partisini üçüncü kez iktidara taşıyarak, daha önce bu parti liderlerinden hiçbirinin başaramadığını başarıp tarihe geçmek istemektedir. Bu kararı ABD yönetiminin Irak'ta asker artırmak istediği için Demokratların kontrolündeki Kongre ile karşı karşıya olduğu bir sırada vererek bu imajı güçlendirmeye çalışmıştır. Ama Hayrullah'a göre, meselenin üçüncü bir boyutu daha vardır: İngilizler Irak macerasının kendilerini Güney Irak'ta İranlıların bir rehinesi durumuna düşürdüğü kanısına varmışlardır. Çünkü Güney Irak artık bir İran nüfuz alanı haline gelmiştir ve bu nedenle bölgedeki İngiliz askeri varlığının yeniden gözden geçirilmesi gerekmiştir. İngiltere başından beri Güney Irak'ın güvenliğini ve kontrolünü üstlenmiştir. Ama bu noktada pek de başarılı olduğu söylenemez. Çünkü bölge halkının Şii olması nedeniyle İran bu bölgede tartışmasız bir etkinliğe sahiptir. Kuveytli yorumcuya göre, İngilizler nükleer programından dolayı uluslararası baskı altında olan İran için Basra'da ve Basra dışında av olmaktan çe-

---

²⁸ Hayrullah Hayrullah, "El Muvacehe maa İran Leyset Hatmiye" *Mayo News*, 27 Şubat 2007, <http://www.mayonews.net/ad/showdetails.php?id=3767> (Erişim, 3 Nisan 2007).

kinmektedirler. İngilizlerin yüz yıldan fazla bir süredir bölgede bulunmalarına ve dolayısıyla bölgenin tüm problemlerini iyi bilmelerine rağmen, İranlılar burada İngiliz dehasına karşı tartışmasız bir zafer kazanmışlardır. Dolayısıyla İngilizler, büyük bir olasılıkla, Irak'ı aşan bir strateji gereği Güney Irak'ı terk etme kararı almışlardır.

Ortadoğu ile ilgili olarak yeni bir şeyler söylemenin zorunlu hale geldiği bir durumda, biraz cüretkâr davranarak diyebiliriz ki, bu gün pek çok Arap, İran'ı İsrail ile aynı düzlemde değerlendirmektedir. Hatta kimileri daha ileri giderek, İsrail'in Arap toplumlarına nüfuz ederek bir mezhep çatışması çıkarma gücüne sahip olmadığından söz etmekte ve İran'ın Arap rejimleri için daha büyük bir tehlike arz ettiğini söylemektedirler. Onlara göre, İranlıların yaptığı kaleyi içerden fethetmeye çalışmaktır. Son yirmi beş yıl içerisinde Lübnan'da gerçekleşen olaylar bunun en çarpıcı kanıtıdır. Bir diğer kanıt da, Irak'ta ortaya çıkan durumdur: Arap kimliğini kaybetmiş bir toplum ve bölünmenin eşiğine gelmiş bir ülke.³¹

Bu noktada yorumcular Iraklı güvenlik birimlerinin yeterli düzeye eriştiklerini, dolayısıyla İngiltere'nin Irak'tan çekilmesi gerektiğini söyleyen Blair'e değil, nükleer güce sahip bir İran'ın kabul edilemez olduğunu ileri süren Amerikan ordusu ileri gelenlerine destek verilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Çünkü bölgenin ve dünyanın, nükleer güce sahip bütün servetiyle birlikte Körfez'i ve bir kısmı henüz keşfedilmeyi bekleyen geniş petrol yataklarıyla birlikte Irak'a hakim olmuş, Güney Lübnan dolayısıyla İsrail ile temasa geçmiş, bir yönüyle Kızıl Deniz'i diğer yönüyle ise Suudi Arabistan'ı kontrol etmek üzere Yemen'e ayak basmış olan bir İran ile birlikte yaşamaya tahammülü yoktur.³²

---

³¹ Al-Homayed, *Aynı eser*.

³² *Aynı eser*.

Arap medyasında ABD'nin Şii ve İran politikaları yoğun bir biçimde eleştirilmektedir. Buna göre, hatalı politikalar nedeniyle, İran ABD için birinci problem haline gelmiştir. Araplar İran'ın bölgedeki emellerinin sadece Körfez ile sınırlı olmayıp Filistin, Lübnan ve hatta Yemen'i de kapsadığının farkına varmışlardır. İran bu ülkelerde mezhep çatışması çıkarmaya çalışma ve silahlı mücadele çağrısı da dahil olmak üzere bir takım faaliyetlerde bulunmaktadır. En azından Yemen, tarihinde hiç bu tür bir tehlike ile karşılaşmamıştır. Eğer ABD Irak'ta bir dizi zaferi gümüş tabak içerisinde İran'a sunmamış olmasaydı, bu gün İran Lübnan ve Filistin'i de aşarak Yemen'e kadar el uzatma yoluna gitme cesaretini gösteremeyecekti.³³

Arap basınında ABD ile ilgili olarak yapılan Cumhuriyetçiler-Demokratlar biçiminde ayrıma benzer bir ayrımın İranlı siyasetçiler için de yapıldığını görmekteyiz. Örneğin Aş-Şarku'l-Awsat gazetesinden Tariq Al Homayed İran'da Rafsancani ile Ahmedinecad arasındaki yaklaşım farkına dikkat çekmektedir. Homayed, Rafsancani'nin nazik konuları ele alma ve çözüme kavuşturma konusunda Ahmedinecad'dan çok daha rasyonel, gerçekçi ve becerikli olduğunu dile getirmekte ve bu nedenle İran dış politikasında asıl sözün Rafsancani'ye bırakılmasının arzulanan bir durum olduğunu ileri sürmektedir.³⁴

Son dönemde uluslararası baskıların yoğunlaşmasıyla birlikte, İran, Arap ülkelerine yönelik bir takım açılımlar geliştirmeye çalışmaktadır. Ahmedinecad'ın Suudi Arabistan³⁵ ve Birleşik Arap Emirlikleri³⁶ zi-

---

³³ Hayrullah, *Aynı eser*.

³⁴ Al-Homayed, *Aynı eser*.

³⁵ İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın Riyad ziyaretinde, ABD ve İsrail'le ittifak kurduğu söylenen Suudi Kralı Abdullah'la teması sonrası 'Ortadoğu'da Sünni-Şii sürtüşmesine karşı mücadele' sözleri edildi. Ahmedinecad, 'Komplolara karşı ortak girişim kararı aldıklarını' kaydetti. "Saudi King Welcomes İran's Ahmedinejad in Riyadh", 3 March 2007, <http://www.cbc.ca/world/story/2007/03/03/ahmadinejad->

yareti ve Bahreyn'e³⁷ yönelik diplomatik açılımlarında temel etken bu tehdit algısının ortadan kaldırılması ya da en azından hafifletilmesi amaçlanmaktadır.

Değerlendirme

Arap kamuoyunda ABD'nin gücü ile ilgili olarak yapılan yorumlarda da ikircikli bir yaklaşım bulunduğunu söyleyebiliriz. Çoğu yazar tarafından, ABD bölgede İran'ı dengeleyebilecek yegâne güç olarak algılanmaktadır. Öte yandan, yine aynı yazarlar, ABD'nin Irak'ta içine düştüğü durum ve bu durumdan kurtulmak için bölge ülkeleri ile işbirliği yapma arayışları ile ilgili olarak kaleme aldıkları yorumlarında, son derece çaresiz bir ABD tablosu çizmektedirler. Bu değerlendirmeye göre, Amerikalılar bölgeden çıkış stratejisi (İstrâtiçiyü'l-Khurûc-exitstrategy) geliştirme gücüne bile sahip değildiler. Yani ABD teorileri uygulama alanında iflas etmiştir ve Amerikalılar Iraklı taraflarca kabul edilebilir bir çözüm yolunu şu ana dek bulabilmiş değillerdir.³⁸ Yorumculara göre, ABD Filistin sorunu konusunda da benzer bir çaresizlik içerisindedir. Buna göre, ABD Irak'ta içine düştüğü zor durumdan kurtulmak için Filistin sorununa bir çözüm bulunması gerektiği noktasına gelmiştir ancak Irak kargaşası içerisinde böyle bir öneride bulunma gücüne sahip değildir ve barış umutlarının son yirmi yıl içerisinde en düşük düzeye indiği sırada ABD'nin böyle bir girişimde bulunması son derece güçtür.³⁹

saudi.html (Erişim, 18 Kasım 2007); "Körfez İran'ın Casus Yuvası", *Radikal*, 5 Mart 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=214693> (Erişim, 18 Kasım 2007).

³⁶ "Nejad Arrives in UAE", *Bahrain News Agency*, 13 Mayıs 2007, <http://english.bna.bh/?ID=58381> (Erişim, 18 Kasım 2007).

³⁷ "Bahraini FM Optimistic about Iranian Bona Fides", *Bahrain News Agency*, 17 Kasım 2007, <http://english.bna.bh/?ID=64230> (Erişim, 18 Kasım 2007).

³⁸ El-Ğadâvî, *Aynı eser*.

³⁹ Hışmeh, *Aynı eser*.

Arapların Irak'ın bölünmesi ve Filistin meselesinde ABD'yi suçlayan bir tavır içerisinde olmaları gibi, Türkiye kamuoyu da Kuzey Irak meselesinden dolayı ABD'yi suçlamaktadır. Bu bağlamda Arap kamuoyu ile Türk kamuoyu arasında bir görüş birliğinden söz edilebilir. Ne var ki, Türkiye Filistin-İsrail sorununda taraflar arasında denge gözetken ve her iki taraf ile de yakın ilişkiler kurma çabasında olan bir tutum içerisindeydi. İran konusunda ise Türk tarafının tutumu Arap kamuoyu kadar olumsuz değildir. Bunun tarihi, coğrafi, sosyal, ekonomik ve güç parametreleri ile ilgili bir takım nedenleri vardır. Her şeyden önce Türkiye-İran sınırı doğal coğrafi sınırlar ile çakışmaktadır. Bu nedendir ki, tarihi bakımdan Türkiye ile İran arasında Kasr-ı Şirin Anlaşması'ndan bu yana ciddi bir çatışma yaşanmamıştır. İkinci olarak, her iki ülkenin askeri güçleri birbirlerini dengeleyecek mahiyettedirler. Üçüncüsü, Türkiye'deki Şii nüfusun, örneğin Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn gibi Arap ülkelerine oranla yok denecek kadar azdır. Dördüncüsü, Türkiye İran için Avrupa'ya açılan bir kapı, İran ise Türkiye için Orta Asya'ya açılan bir kapı niteliğindedir. Son olarak, ekonomik ilişkiler, beklenen düzeyin çok gerisinde kalsa da, özellikle doğal gaz alanında yapılan sözleşmeler ve sınır ticareti başta olmak üzere, vazgeçilemez bir düzeye erişmiş bulunmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Türkiye'deki İran algısı, Arap kamuoyu nezdindeki İran algısından çok daha fazla olumlu öğeler içermektedir. Bu durumda, İran ve Türkiye, ideolojileri farklı iki ülke olsalar da, en azından Kürdistan konusunda birleşmektedirler ve bu konuda ABD'nin baskı için attığı her adım Ankara'yı Tahran'a yaklaştırmaktadır. ABD ile birlikte Türkiye'de İran'ın nükleer faaliyetlerine karşıdır ama ABD'nin itirazlarına rağmen iki ülke arasındaki ekonomik dayanışma sürmektedir. Türkiye İran'dan gelecek doğal gaza gereksinim duymaktadır. Bu arada İran da Türkiye aracılığıyla Nabucco boru hattı projesine katılma olanağı bulmaya çalışmaktadır.

Yine de nükleer güce sahip ve Türkiye'nin bölgesel etkinliğini sı-

nırlayan bir İran'ın Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanacağı söylenemez. Bu nedenle, Türkiye'nin Arap kamuoyunun ve yönetimlerinin İran hakkındaki tutumlarına daha yakın bir çizgide kalacağı ve bu noktada Araplarla bir stratejik işbirliğine gidebileceği, ya da en azından bu yöndeki Arap politikaları ile Türk politikaları arasında çok büyük çelişkiler yaşanmayacağı düşünülebilir. Nitekim Arap medyasında da aynı doğrultuda görüş belirten yorumlara rastlamak mümkündür.

ABD'nin Araplar nezdindeki prestij kaybının kısa sürede düzelebileceğini söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, ABD tarafından alınacak ekonomik, siyasi, askeri, diplomatik, enformatif tedbirlerin bir bütün olarak hayata geçirilmesi halinde Arapların ABD algılarında uzun dönemde bir dereceye kadar iyileşme sağlanabilecektir. Türk kamuoyundaki olumsuz ABD algısı için de benzeri yorumlarda bulunmak mümkündür. Bu durum, tarafların kamuoylarının ABD karşıtlığı ve Irak'ın bütünlüğü konusunda aynı doğrultuda bir araya gelmelerine neden olmaktadır.

Kuzey Irak ve Kerkük ile İlgili Yaklaşımlar

Arap basınında Kürtlerle ilgili olarak dile getirilen yorumlarda birbiriyle bağlantılı iki noktaya titizlikle dikkat edilmektedir: İlk olarak Irak'ın toprak bütünlüğünün ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğinin vurgulanması; ikincisi ise Kürtleri Araplardan soğutacak ve uzaklaştıracak, sonuç itibarıyla Kürtlerin kendilerini farklı bir toplum olarak algılamalarına yol açacak söylemlerden uzak durulmasıdır.

Arap kamuoyu Irak'ta yaşanması muhtemel bir bölünmenin tüm bölgeye yayılmasından çekinmekte ve bu nedenle Kuzey Irak'ta gerçekleşmesi muhtemel bir bölünmeye şiddetle karşı çıkmakta, bu amaçla uygun olmayan davranışlar sergileyen Kürt liderleri de şiddetle eleştirilmektedirler. Örneğin, Al-Sharq Al-Awsat gazetesinden Amir Taherî, Barzanî'nin ülkesel ve bölgesel koşulları anlama ve değerlendirme

konusunda son derece yetersiz olduğunu, oysa babası Mustafa Barzanî'nin hayatından ve uygulamalarından ders alması gerektiğini ileri sürmektedir. Taherî'ye göre, Barzanî Irak milli takımının Asya kupasında gösterdiği başarımın kutlandığı Kürdistan bölgesinde Irak bayrağı ile sevinç gösterisinde bulunan 50'den fazla genci tutuklayacak ve bazılarını cezalandıracak kadar akılsız davranmıştır. Taherî Kürdistan bölgesinde yapılan törenlerde bir tek bile Irak bayrağı bulunmamasını da eleştirmektedir. Taherî'ye göre, Kuzey Irak bölgesinde kullanımı yasaklanan bayrak, yaşlı Kürt lider Celal Talabanî'nin devlet başkanlığı yaptığı Irak'ın bayrağıdır. Saddam Hüseyin'in Irak bayrağı altında Kürtlerin çektiği acıları anlayışla karşılamak gereklidir ama Mesut Barzani bilmelidir ki, Arap şovenizmi ile mücadele etmenin yolu Kürt şovenizmi değildir. Taherî, Molla Mustafa Barzanî ile 1969-1975 yılları arasında pek çok görüşme yaptığını ve 1975 yılındaki son görüşmede Molla Mustafa Barzanî'nin kendisini üzen (ve Taherî'ye göre sonunda Barzanî'nin ölümüne neden olan) trajedi konusunda özellikle üç noktaya dikkat çektiğini anlatmaktadır: İlk olarak, 1975 Cezayir Anlaşması gereği İran'ın desteğini kaybeden Kürtler ne Irak ile birlikte, ne de Iraksız yaşayabilecek bir duruma düşmüşlerdi. İkincisi Kürt tarafı Amerikalıların müttefiki olan İran ile anlaşarak büyük bir hata yapmıştı. Son olarak Irak'taki sorun etnik bir sorun değildi, çünkü Irak yönetimi Arap vatandaşlarına Kürtlere davrandığından daha iyi davranmıyordu. Irak yönetimi tüm Irak vatandaşlarına potansiyel düşman gözüyle bakmaktaydı. Dolayısıyla, Kürt tarafı sorunu insan hakları gibi daha genel bir çerçevede ele almak yerine etnik bir sorun olarak sunmakla büyük bir hata yapmıştı. Barzani Kürt hareketinin geleceğinin silahlı çatışmalarda değil siyasi alanda olduğu noktasında ısrar etmekteydi. Taherî'ye göre, Mesut Barzani'nin tarihten, özellikle de babasının imbikten süzölmüş bilgeliğinden yararlanması, Cemal Abdü'n-Nasır'ı ve onun hatalarla dolu pan-Arabizm'ine benzer politikalar uygulamak yerine Molla Mustafa'nın arzularını yerine getirmesi, tüm Iraklılarla birlikte özgürlük ve insanca bir yaşam gibi değerleri savunarak

Kürtleri çatışmalardan uzak tutması gerekir.⁴⁰ Arap basınının da yer alan köşe yazılarında, Taheri'nin bu önerisi ile aynı doğrultuda bol miktarda yorum ve öneri ile karşılaşmak mümkündür. Bu tür görüşlerin Türkiye'nin bölge politikaları ile paralellik arz ettiği açıktır.

Sorunu Türkiye bağlamında ele alan yorumcular ise, Kuzey Irak sorununun Türkiye'yi I. Dünya Savaşı'nın ardından ilan edilen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan Sevr Antlaşması aşamasındaki psikolojiye geri döndürdüğünü, çünkü Türklere göre Ermeni ve Kürt sorunlarının ülke bütünlüğü ile doğrudan ilgili olduğunu, Irak devletinin geleceğinin son derece belirsiz olduğu bir dönemde Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin ortaya çıkmasının Türklere son derece rahatsız ettiğini ileri sürmektedirler.⁴¹ Yorumculara göre, Kürt bölgesi şu an Irak'taki huzur ve sükûn içerisindeki tek bölgedir. Türkiye'nin bölgeye düzenleyeceği muhtemel bir saldırı ile bu huzur ve sükûnun sona erebilecektir. Bu nedenle Erbil hükümeti Türkiye meydan okumadan önce iyi düşünmeli ve bazı sorulara yanıt bulmalıdır: Türkiye'ye karşı bir mücadeleyi kazanabilecekler midir? Eğer kazanabileceklerse bunun maliyeti ne olacaktır? Kürtlere yardımcı olacak herhangi bir güç var mıdır? Kürtler NATO'nun parçası olan meşru bir güç karşısında direnemeyeceklerdir. Üstelik olaylar sadece Ankara ile de sınırlı değildir. Kuzey Irak'ı aralıklarla bombalamakta olan İran bu anlamda Türkiye'ye her türlü yardımı yapacaktır. Erbil hükümeti, Irak'ı bölme amacı güden Kürtlerin bölgedeki hiçbir devletten destek alamayacaklarını da bilmelidir. Türkler 15 yıldır bölgede Kürtler aracılığıyla sürdürülen parçalama projelerini sona erdirmek istediğinde bölge ülkelerinin hemen tümünden ses-

---

⁴⁰ Amir Taheri, "The Kurds and Barzani's Lessons", *Al-Şarq Al Awsat*, 10.08.2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=9846> (Erişim, 7 Eylül 2007).

⁴¹ Huda Al Huscyni, "Türkiye ve'l-Ekrâd... Tehalüfât Cedideh fi Mukhattat el-Ğazv" (Türkiye ve Kürtler... Savaş Hattında Yeni İttifaklar), 18 Ekim 2007, <http://www.asharqalawsat.com/leader.asp?section=3&issue=10551&article=441859> (Erişim, 19 Ekim 2007).

siz bir destek sağlayacaklardır. Dolayısıyla Iraklı Kürtlerin şu an için yapabilecekleri en iyi şey yaklaşan fırtına karşısında başlarını önlerine eğip Türklerle işbirliğine gitmektir. Aksi takdirde henüz inşa etmeye başladıkları bölgenin tümüyle yıkımına çanak tutmuş olacaklardır.⁴²

Arap medyasında Kürtlere yönelik olarak kullanılan söylemde dikkat edilen ikinci nokta ise, yorumcuların Kürtlerle ilgili düşüncelerini dile getirirken iğneleyici ve onları yabancılaştırıcı ifadelerden titizlikle kaçınmalarıdır. Bu bağlamda, Kürtlere baskı uygulayan Saddam dönemi politikaları şiddetle eleştirilmekte, Kürtlerin bu dönemde çektikleri acılara gösterdikleri tepkilerin anlayışla karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu noktada, sadece Kürtlerin değil, Şii hatta Sünni Arapların da Saddam'ın zulmüne maruz kaldıklarının altı çizilmektedir. Örneğin, Ürdün Ar-Ra'y gazetesinden Hazim Mübeyyidîn Kürtlerle ilgili olarak kaleme aldığı makalesinde, yakın tarihte büyük zulme maruz kalmış bu ulusun doğasının Araplar tarafından tam ve doğru bir biçimde anlaşılamadığını söylemektedir. Yorumcuya göre, Kürtler sadece Irak'ta değil, Irak dışında buldukları diğer yerlerde de soyutlanmışlar ve yabancılaştırılmışlardır. Buna rağmen onlar yine de içinde yaşadıkları toplumlarla samimi bağlarını sürdürmekten geri kalmamışlardır.⁴³

---

⁴² Abdurrahman Er-Raşid, "The Kurds: Between Construction and War" *Al-Şarq Al Awsat*, 15 Ekim 2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=10556> (Erişim, 19 Ekim 2007); 'İdeh El-Mutlak, "Kerkük beyne t-Tekrîd ve t-Tedvîl" (Kürtleştirme ve Ulusallaştırma (Politikaları) arasında Kerkük), *Es-Sebîl*, 11 Eylül 2007, <http://www.assabeel.net/main/default.aspx?xyz=BOgLkxIDHteZpYqykRIUuI1kx%2fVDUOFonTxWeHDvacXrqXIfvBGDCAJNIY2QBOPNRgNmzqm9gsARGASdoQMqWQSaTtF%2bEKrE3%2fCaEnpHpeAlGrZmK23qZqNhmDx9UGdcZcNAGptm5qg%3d> (Erişim, 26 Eylül 2007).

⁴³ Hazim Mübeyyidîn, "Ekradü Irak" (Irak Kürtleri), 27. 04. 2007, www.alrai.com/pages.php?articles_id=15064 (Erişim, 4 Mayıs 2007).

Arap medyası, Kuzey Irak'ta sürmekte olan devletleşme faaliyetlerine rağmen, Kürtlerin Irak toprak bütünlüğünün korunması noktasında ellerinden geleni yaptıklarına inanmakta ya da durumu bu şekilde sunmaya çalışmakta ve Celal Talabani'nin Irak Devlet Başkanı, Hoşyar Zebari'nin de Irak Dışişleri Bakanı olmasını bunun kanıtı olarak sunmaktadırlar. Nihai bağımsızlık talepleri ise Irak'ın olası bir kaosa sürüklenmesi ihtimali nedeniyle, güvenilir bir bölge oluşturma isteği bağlamında dile getirilmektedir. Kanaatimizce Arap kamuoyu İran gibi üçüncü tarafların, Kürtlerle Arap ülkeleri arasında ortaya çıkması muhtemel gerginliklerden yararlanma olasılığından çekinmektedirler. Öyle ki, Kürtler ile Araplar arasında bir soğukluk çıkmasını engellemek isteyen bazı yorumcular tarihten örnek göstermektedirler. Örneğin, Mübeyyîdn'e göre, Kürtler sadece ve sadece, bu ümmetin ileri gelenlerinden en şerefli olan bir Kürt ve Iraklı olan Salahaddin Eyyubi nedeniyle de olsa, kendileri hakkında Arapların insafı değerlendirmeler yapmalarını hak etmektedirler.⁴⁴

Bölgedeki İsrail-Kürt işbirliği söylentilerine de karşı çıkan Arap yorumcular Kürtlerin her zaman için mağdur Arap kardeşleri ile birlikte davrandıklarını, Filistinlilerle, başta Celal Talabani olmak üzere diğer Kürt liderler arasındaki iyi ilişkileri buna kanıt göstermektedirler.⁴⁵ Üstelik, Iraklı unsurların birbirlerini düşmanca görmeye başlamalarını engelleme amacıyla kullanılan bu söylem sadece Kürtlerle sınırlı değildir. Arap medyası Şii Arapları yabancılaştıracak ve onları İran safına biraz daha itecek bir dil kullanmamaya da özellikle dikkat etmektedir. Örneğin Ürdün basınına göre, Şiiiler ile ilgili olarak haksız fikirler ileri sürülmektedir. Şiiilerin Safevî oyunlarına alet olan piyonlar oldukları doğru değildir. Şiiiliğin tarihi kökenleri Araplara dayanmaktadır. Iraklı Şiiilerin önde gelen lideri Sistanî başta olmak üzere Iraklı Şii dini li-

⁴⁴ Mübeyyîdn, *Aynı eser*.

⁴⁵ İdeh, *Aynı eser*. Mübeyyîdn, *Aynı eser*.

derler, her ne kadar bazıları İranlı olsalar da, gerek dini gerek siyasi görüşleri açısından Tahran mollalarından oldukça farklıdır.⁴⁶

Bu konuda dikkat çeken diğer bir nokta da, Arap medyasının PKK'dan terör örgütü olarak değil, silahlı gurup (el-hizb el-müsellaha), ya da sadece örgüt (munazzama) diye söz etmesidir.⁴⁷ Irak'ın toprak bütünlüğü üzerinde önemle duran Arap medyasının, bu bütünlük için en önemli tehditlerden biri olan örgüte yönelik tavrı dikkat çekicidir. Bu tavırda İsrail karşıtı bazı Filistinli örgütlerin Türk medyası tarafından terörist olarak gösterilmesi, Türkiye ile birlikte ABD'nin de söz konusu örgütü terörist ve düşman ilan etmesi ya da muhtemelen, Kürtlerin yabancılaşmasına neden olacak söylemlerden uzak durulmaya çalışılması gibi nedenlerin önemli ölçüde etkili olduğu ileri sürülebilir.

Kerkük'ün durumu ile ilgili olarak, özellikle Suudi Arabistan ve Ürdün basınında, Türkiye'nin tezlerini destekler nitelikte tezler ileri sü-

---

⁴⁶ Mübeyyidin, *Aynı eser*.

⁴⁷ Konuyla ilgili olarak bkz., Cumali Öncü'nün "Arap medyası da PKK için 'terör örgütü' ifadesini kullanmıyor" başlıklı haberi. Kahire, 21 Ekim 2007 <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/haber.do?haberno=603618> (28 Ekim 2007). Söz konusu haberde şu bilgilere yer verilmektedir: "Arap dünyasının CNN'i olarak adlandırılan El Cezire, PKK'lılar için çoğunlukla 'Kürdistan İşçi Partililer' demeyi tercih ederken, zaman zaman da 'silahlı güçler' (musallaha) ifadesine yer veriyor. Bölgenin diğer etkin televizyonu El Arabiye de, 'PKK savaşçıları' sözünü kullanıyor. Londra merkezli olan ve Ortadoğu'nun en çok takip edilen iki gazetesi Eş-Şark El Avsat ve Daru'l-Hayat da, PKK için terörist örgüt ifadesini kullanmıyor. Ortadoğu'nun en çok satan gazetesi olarak adlandırılan El Ahram ise PKK'yı 'munazzama' yani 'organizasyon' diye tanımlıyor. Bölgede İngilizce olarak yayınlanan gazetelerin de ağırlıklı olarak 'isyancı' kelimesini kullanması dikkat çekiyor. Lübnan'da yayınlanan Daily Star ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde yayınlanan Haliç Times 'isyancı' kelimesini kullanırken, Katar'da yayınlanan Gulf Times ise 'savaşçılar' ifadesine yer veriyor. TBMM'nin 1 Mart tezkeresinde ABD askerlerine geçiş vermemesinden sonra Türkiye lehine haber ve yorumlara yer vermeye başlayan Arap basınının, aynı duyarlılığı PKK konusunda göstermemesi, Türkiye'nin Ortadoğu'daki dış politikasına daha fazla dikkat etmesi gerektiği şeklinde yorumlanıyor."

rılmaktadır. Örneğin Suudi yorumcu el-Habbas Kürt, Arap, Türkmen, Keldani ve Asurilerin yüzyıllardır Kerkük'te birlikte yaşadıklarını, bundan sonra burada barış içinde birlikte yaşamalarının herkes için en iyisi olduğunu, ama ihtirasları peşinden koşan siyasilerin burada yüzyıllardır mevcut olan istikrarı bozacak girişimlerde bulduklarını, kentteki hayatın saflığını bulandırdıklarını belirtmektedir. El-Habbas'a göre, aslında sorunun kökenleri birinci dünya savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı'nın çöküşü ile birlikte bölge sınırlarının keyfi bir biçimde çizilmiş olması buradaki fitnenin tohumlarını ekmiştir. Şimdi de Amerika bu oyunları aynı şekilde sürdürmeye çalışmaktadır. Dış müdahaleler bitsin bölge kendi istikrar dengesini kendisi oluşturacaktır.⁴⁸

Ürdün basınında ise, ABD tarafından serbest bırakılan Kürtlerin Kerkük'ü bir Kürt kenti haline getirmek amacıyla çok sayıda Kürdü buraya getirdikleri, terör estirerek Arapları, Türkmenleri, Asurileri ve Keldanileri kentten kovdukları ileri sürülmektedir. Buna göre, Kürtler tüm bunları Amerikalıların yardımıyla ve Anayasa'nın 140. maddesine dayanarak gerçekleştirebilmişlerdir. Başlangıçta, Kürtlerin taleplerini yerine getirip referanduma gitme sözü veren El-Mâlikî, daha sonra tehlikenin farkına vararak Kerkük'ün kendine özgü bir durumunun olduğunu belirtmiş, Türkiye'nin kaygıları başta olmak üzere bölgedeki özgün koşulların Kerkük'te referanduma gidilmesini engellediğini ileri sürmüştür. Ayrıca, Maliki bölge ile ilgili olarak kendi hükümeti tarafından oluşturulan Komite tarafından alınan "Kerkük'teki Arapların belirli bir meblağ karşılığında ve gönüllülük esasına dayalı olarak asıl bölgelerine dönmeleri" yönündeki kararı da zamanında onaylamayarak ertelemiştir. Kürtler Kerkük'ün saf bir Kürt kenti haline gelmesini arzulamakta, Anayasa'nın 140. maddesi üzerinde yapılacak herhangi bir değişikliğin kabul edilemeyeceğini çünkü bunun Kürtlerin bölgedeki

⁴⁸ Khalid Nayif El-Habbas, *El-Ekrâd ve'l-Arab*, 14 Nisan 2007, <http://www.okaz.com.sa/okaz/osf/20070414/Con20070414103291.htm> (Erişim, 3 Mayıs 2007).

kazanımlarının aşındırılması anlamına geleceğini ileri sürmektedirler. Mesut Barzani ve Celal Talabani'den gelen açık ve örtülü tehditler nedeniyle hükümetin düşürülmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalan Mâlikî 2 Mart 2007'de gerçekleştirdiği Kuzey Irak ziyareti sırasında Kerkük'te referandumun kaçınılmaz olduğu tezini yeniden dillendirmeye başlamıştır.⁴⁹

Ürdün'lü köşe yazarları Türkmenlerin Kürtleştirilen bir Kerkük'ten kovulma endişesi taşıdığı üzerinde de durmaktadırlar. Buna göre, bölgede özel birlikleri bulunan Türkiye Kerkük petrollerinin tümüyle Kürtlerin eline geçmesinden ve bölgedeki gelişmelerin Türkiye Kürtlerini etkilemesinden çekinmekte ve Kerkük'ün Irak'tan koparılması çabalarına seyirci kalmayacağını açıklamaktadır. ABD Irak büyükelçisi de Kerkük'te planlanan süre içerisinde referandum yapılmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. İşin içinden çıkamayan ABD, sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne götürmüş ve Güvenlik Konseyi BM'nin Irak'taki görev süresini uzatan 1770 sayılı kararı almıştır. Kürtler kararı reddederken, Türkmenler onaylamıştır. Ürdünlü yazarlara göre, sorun bir yönüyle Türkmenler ve Kürtler arasındaki bir etnik sorun, diğer yönüyle ise sosyal ve ekonomik bakımdan çok boyutlu bir jeopolitik sorun haline gelmiştir. Dolayısıyla, Kerkük'ün Irak'tan alınıp bağımsızlığa aday Kürt bölgesine verilmesi büyük tehlikeler içermektedir. Kürtler dışındaki tüm Iraklı gruplar Kerkük'ün bir Irak kenti olduğu noktasında görüş birliği içerisindeyler ve işgal altındaki bir ülkede yapılacak referandumun güvenilir olamayacağını ileri sürmektedirler.⁵⁰

Ayrıca yorumlarda, Kerkük'ün geleceği ilgili olarak yapılacak olan referandumun bilimsel ya da ulusal hiçbir dayanağının bulunmadığına

---

⁴⁹ El-Mutlak, *Aynı eser*; Mübeyyidîn, *Aynı eser*.

⁵⁰ El-Mutlak, *Aynı eser*; Mübeyyidîn, *Aynı eser*.

dikkat çekilmektedir. Bu nedenle, böyle bir referandum başarısızlığa mahkûmdur ve Irak sorununu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirecektir. Kerkük meselesi özellikle Irak ile ilgili bir durumdur, dolayısıyla herhangi bir çözüm tüm Irak'ı göz önünde bulundurmaktır. El-Mutlak "Kürtler Türkmenler ve Araplarla uzlaşması yoluyla varılmayan bir sonuç Irak'ı daha büyük felaketlere sürükleyecek" demektedir. El-Mutlak'a göre, sorunu askeri yollardan çözümlenmeye kalkışmak ise Irak ulusu ve ülkenin geleceği için akıl almaz bir hata hatta vatan hainliği olacaktır. Kimse vatanının bölünmesine rıza gösteremez. Iraklılar da Kerkük bağlamında kardeşlik ve samimiyet içerisinde birliği sağlamalıdır.⁵¹

Kuzey Irak ve Kerkük konusunda da Arap kamuoyunun görüşlerinin Türkiye'nin argümanlarına oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu noktada da söz konusu ülkelerin en büyük kaygısı, Kuzey Irak ve Kerkük'te yaşanacak olumsuzlukların bölgedeki tüm toplumları etkileme ve bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürme potansiyeli taşımasıdır. Ayrıca, bölgedeki, özellikle Kerkük'teki kanıtlanmış ve kanıtlanmayı bekleyen petrol rezervi miktarını göz önünde bulunduracak olursak, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi OPEC ülkeleri, bölgede etkin ama Arap olmayan petrol üreticisi bir aktörün daha petrol piyasasına girişini kendi petrol politikaları açısından kaygıyla karşılıyor olabilirler. Tüm bu nedenler, Irak'a komşu Arap ülkeleri ile Türkiye'nin stratejik anlamda birbirlerine yaklaşmalarını sağlayan bir ortam oluşturmaktadır.

Türkiye İmajı

Arapların Türkiye imajını etkileyen başlıca etkenler ortak tarih, ortak kültür, Türk ve Arap milliyetçilikleri arasındaki etkileşim ve Batı etkisi olarak sınıflandırılabilir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde

⁵¹ El-Mutlak, *Aynı eser*.

Araplar Türkleri 'yabancı' bir idare olarak değil, kendilerini İslam adına temsil eden ve kendileri için gurur kaynağı olan bir ulus olarak görmekteydiler. Çünkü Z. N. Zeine'nin de dediği gibi, dünyanın bu bölgesinde toplumlararası ilişkilerde din son derece önemlidir ve siyasi, ekonomik, sosyal sorunlar din ile iç içe geçmiştir. Şu an bile dinin gücü siyasi-seküler ulusçuluğun gücünden çok daha büyüktür. Bu temel gerçeklik göz ardı edildiğinde bölgedeki olayları ve Araplardaki Türk imajını doğru anlamak ve yorumlamak mümkün değildir. 19. yüzyıl sonlarında Türk ve Arap milliyetçiliklerinin doğuşuna dek Araplar Osmanlı Sultanını Rum İmparatorluğunun hakimi olduğu için değil, halife olduğu için en iyi yönetim olarak görmekteydiler. Milliyetçiliğin en kuvvetli bağı olan din ve dil Araplar arasında yüzyıllardır hiçbir zaafa uğramamıştı. Milliyetçiliğin ikinci safhası olan siyasal hak, adalet ve özgürlük talebi ise Arap topraklarındaki Türk yönetiminin I. Dünya Savaşı yıllarındaki uygulamalarını bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı.⁵²

I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgenin Batılı güçlerin eline geçmesiyle birlikte bu talepler ve tepkiler Batı'ya yöneltildi ve bunun sonucu olarak Batı karşıtlığı gelişti. Uyguladığı batılılaşma politikaları ile Türkiye de bu Batı karşıtlığından kendi payına düşeni almış olmaktaydı. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleştirilen NATO ve Bağdat Paktı üyeliği gibi girişimler ve uygulanan diğer politikalar nedeniyle Arap ülkeleri nezdinde Türkiye Batı kampının sadık bir üyesi olarak algılandı. Başta İsrail-Filistin sorunu olmak üzere, bölge sorunları Arap kamuoyundaki Batı karşıtlığını körüklediği ölçüde, Türkiye'de bu olumsuz perspektifin merkezinde yer almaya devam etti.

Günümüz Arap basınında da yer yer Türkiye'nin tarihî deneyimi ile ilgili görüş ve yorumlara rastlanmaktadır. Örneğin bir yorumcu Os-

---

⁵² Zeine N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul, Gelenek, 2003, s. 122-123.

manlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde kurulan modern Türkiye'nin, kuruluş sırasında kendini doğulu Müslüman çevresinden koparmaya ve Batı dünyasına eklemelenmeye çalıştığını söylemektedir. Yorumcuya göre, kendi tarihi ve coğrafi gerçekliklerini reddeden Türkiye, bunun karşılığında çok büyük bir bedel ödemiştir. Siyasi çeşitliliği sağlamak için kuruluşundan itibaren demokrasiyi seçen ülkede, baş gösteren iç ve dış siyasi krizlerin üstesinden gelme iddiasındaki ordu güçleri seçilmiş yönetimleri alaşağı etme amacıyla defalarca yönetime müdahale etmiştir. Yine de Türkiye, son on yıl içerisinde tarihinde ilk kez siyasi istikrara ve sosyal demokrasiye kavuşmuştur ve Türkiye'nin demokrasi deneyimi artık bir endişe kaynağı olmaktan çıkmıştır.⁵³

1 Mart 2003 Tezkeresi ile birlikte Arap kamuoyunun en azından işgale karşı olan kesiminde, Türkiye ile ilgili bu Batı temsilcisi imajının bir dereceye kadar törpülendiğini söylemek mümkündür. Nitekim son dönemde inceleme imkanı bulduğumuz bazı yorumlarda da, Türkiye'nin ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıktığı, bu nedenle bölgedeki Türk ve Amerikan politikaları arasında ciddi uyumsuzluklar bulunduğu, Türkiye'nin Irak'ta daha sonra ortaya çıkan bazı olumsuzlukların ABD işgalinden kaynaklandığını düşündüğü ve bölge ülkeleri ve toplumları arasında yeni 'ittifakların' ortaya çıkmasının kuvvetle muhtemel olduğu biçimindeki görüşlere yer verilmektedir.⁵⁴

Öte yandan, söz konusu medyadaki bazı yorumcular Türkiye'nin Batılılaşma yolunda aldığı mesafeyi örnek alınması gereken bir durum olarak sunmaktadırlar. Örneğin, Eş-Şarku'l-Awsat'tan El-Zeydî'ye göre, Irak'ta çözüm arayışları sürerken, Atatürk Türkiye'sinde duyarlı kesimler seküler devletin korunması yönündeki çabalara ağırlık vermiş-

⁵³ Sayyed Wild Abah, "The Pakistani Ordeal and the Turkish Lesson", *Aş-Şarku'l-Avsat*, 13 Kasım 2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=10861> (Erişim, 14 Kasım 2007).

⁵⁴ Al Huseyni, *Aynı eser*.

lerdir. Bu nedenle, dünya çapındaki politik İslam'ının en açık temsilcileri olarak bilinen Erdoğan ve Gül'e karşı dahi çekinceli gözlerle bakılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin istikrarlı ve Batı ile sağlıklı ilişkiler kurabilen bir ülke olması bu titizlik sayesinde. ⁵⁵ Benzer görüşleri savunan El-Homayed'e göre ise, Irak şu an tam bir Türk modeline muhtaçtır: Komuta eden ama maceraya girişmeyen, rejime garantörlük eden ama yönetmeye kalkışmayan orduya sahip bir devlet ve anayasayı ve ülkeyi koruyan, ülke bütünlüğünü sürdüren, istikrar getiren ve sivil kurumları güvence altına alan, mezhep ayrılıklarını değil demokratik istikrarı hedefleyen bir ordu. El-Homayed'e göre, Türkiye'de, Avrupa tarihinde ve hatta Moritanya'da bunun örnekleri mevcuttur. ⁵⁶ Benzer görüşleri paylaşan bir başka yorumcuya göre de, Türkiye'de demokrasinin sunduğu anayasal mekanizmalar sayesinde İslamcı parti iktidara gelme imkânı bulurken, Irak iktidara elinde tutmak isteyen iki İslamcı taraf (Şiiiler ve Sünniler) arasında kaybolup gitmek üzeredir. Bu durum Irak'ta saf milliyetçi, mezhepçiliği ya da dini veya etnik bölücülüğünün herhangi bir formunu kesin olarak reddeden bir çözümü - Türk modelini- zorunlu kılmaktadır. Dökülen kan, ardı arkası kesilmeyen intihar saldırıları ve günlük hayatın bir parçası haline gelen şiddet olayları bu zorunluluğu iyice görünür hale getirmektedir. ⁵⁷

Türkiye'nin gücü ve bölgesel ve küresel konumu ile ilgili algılamaları yansıtan görüşlere gelince, bazı yorumculara göre Türkiye, özellikle ülke bütünlüğü ve egemenlik gibi hassas konularda ABD'ye tavır alabilen ve Batı'ya rağmen bölgede kendi politikalarını uygulama gü-

---

⁵⁵ Msahri Al-Zaydi, "Rituals of Signs and Transformations", *Aş-Şarku'l-Avsat*, 10 Mayıs 2007, <http://www.asharqalawsat.com/english/news.asp?section=2&id=8914> (Erişim, 12 Mayıs 2007).

⁵⁶ Al-Homayed, "Do Not Abandon Iraq", 8 Mayıs 2007, *Aş-Şarku'l-Avsat*, <http://www.asharqalawsat.com/english/news.asp?section=2&id=8896> (Erişim, 28 Mayıs 2007).

⁵⁷ Msahri Al-Zaydi, *Aynı eser*, Anis, *Aynı eser*.

cüne sahip olan bir ülke olarak algılanmaktadır. Son yıllarda siyasi ve askeri açıdan büyüyen ve güçlenen Türkiye bölgede etkisini hissettirmek istemektedir ve bu nedenle de dış politikasının ABD ile uyumlu olması gereğini duymamaktadır. Buna göre, Türkiye sahip olduğu güç nedeniyle ABD karşısında Ermeni ve Kürt sorunları ile ilgili olarak cüretkâr çıkışlar yapabilmektedir. ABD'nin bölgede karmaşaya neden olduğunu düşünen Ankara durumu kendi kontrolü altına almak istemektedir. Örneğin, Kuzey Irak'ta askeri operasyon yetkisi veren tezkere ile ilgili görüşlerini açıklayan bir yorumcu, "ABD'nin bölgedeki bazı sorunları düzeltme gücüne sahip olmadığını gören Türkiye'nin duruma el koymaya karar verdiğini" ileri sürmektedir.⁵⁸ Bir başka yorumcuya göre, şu anda ABD'nin Türkiye'ye olan ihtiyacı, Türkiye'nin ABD'ye olan ihtiyacından daha fazladır. Çünkü Irak'ta bocalayan ABD; İran ve Suriye üzerine baskı kurma ve lojistik destek sağlama konusunda Türkiye'nin ABD'ye daha fazla yardımcı olmasını istemektedir. Türkiye ABD'ye lojistik destek sağlamaktadır. Ayrıca İran karşısında Türkiye yegâne denge unsuru olarak görülmektedir. İran ve Türkiye ideolojileri farklı iki ülkedir. Ama Kürt sorunu başta olmak üzere diğer pek çok konuda birleşmektedirler. Bu konuda ABD'nin Türkiye'yi baskı altına alma çabaları Ankara'yı Tahran'a yaklaştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. ABD gibi Türkiye de İran'ın nükleer faaliyetlerinden rahatsızlık duymaktadır ama İran ve Türkiye arasındaki ekonomik dayanışma sürmektedir. İran doğal gazı Türkiye için önemli olduğu gibi, Avrupa'ya giden boru hatlarına İran'ın da katılabilmesi bakımından Türkiye'nin durumu ve tavrı da İran için önemlidir.⁵⁹

AB ile ilgili olarak da benzeri yorumlara rastlamak mümkündür. Buna göre, AB Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesine şiddetle karşı olmasına rağmen şu an bunu engelleyecek güce sahip değildir. Çünkü

⁵⁸ Al Huseyni, *Aynı eser*.

⁵⁹ *Aynı eser*.

Türkiye'yi Birliğe alma konusunda çok yavaş davranmaktadır. Buna karşılık, Türkiye'nin PKK'yı önleme yönünde atacağı her adım büyük bir ulusal coşku ile karşılanmaktadır.⁶⁰

Türkiye'nin NATO üyesi olması, ABD, AB ve komşu ülkelerle geliştirdiği ilişkileri bakımından da önemli bir ülke haline geldiği yorumlarına sıklıkla yer verilmektedir. Bu yorumculara göre, Kuzey Irak'ın bölünmesini engellemek üzere Türkiye başta İran olmak üzere tüm komşularından büyük bir destek görecektir.⁶¹ Yorumculara göre Türkiye'nin NATO üyesi olması onu karşı konulmaz ve uluslararası toplum nezdinde meşru bir güç haline getirmektedir. Bir yorumcuya göre, Türk güçleri Ortadoğu'nun herhangi bir bölgesine nüfuz ettiğinde buna karşı duracak herhangi bir gücün bulunduğunu düşünmek zordur. Çünkü Türkiye Washington için sadece her zaman için bir dost değil, aynı zamanda bir müttefikdir de. ABD'nin Suriye, İran ve El Kaide ile olan problemleri göz önünde bulundurulduğunda NATO üyesi olan bu ülkeye şimdi her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Türklerin de tıpkı ABD gibi terörizmle savaş noktasında argümanlarını geliştirdikleri akılda tutulmalıdır.⁶²

Türkiye'deki iç siyasi yapılanmanın ve politikaların dış politika üzerindeki yansımaları ile de yakından ilgilendiği anlaşılan Arap medyasına⁶³ göre, ABD'nin Türkiye üzerinde Kürtlerle ilgili olarak kurduğu baskılar, Türkiye'de kamuoyunun medyanın ve ordunun iktidardaki

---

⁶⁰ Sa'd Mahyû, "Türkiyâ ve Emrikâ (3): Tarîh İnqilabiyy Cedîd", (Türkiye ve Amerika (3): Yeni bir İnkılâp Tarihi), 19 Ekim 2007, http://www.alkhaleej.ae/articles/show_article.cfm?val=438853 (Erişim, 4 Kasım 2007).

⁶¹ Er-Raşid, *Aynı eser*.

⁶² *Aynı eser*.

⁶³ Arap medyasındaki haber, yorum, makale ve hatta karikatürler göz önünde bulundurulduğunda, Kuzey Irak tezkeresi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi süreçlerinde ordu-hükümet ilişkisine şaşırtıcı derecede geniş yer ayrılmıştır.

Adalet ve Kalkınma partisi üzerinde baskı kurmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁴ Uzun süredir bu baskılara direnmekte olan Adalet ve Kalkınma Partisi yine uzun süredir Kuzey Irak'a girme amacıyla siyasi inisiyatifin harekete geçmesini talep eden ordunun baskılarına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi Türk ordusuna Irak'ta hareket serbestisi sağlayarak askeri kurum elinde rehin durumuna düşmüştür. Dolayısıyla, Başbakan Erdoğan kısa zaman sonra çok ciddi sorunlarla baş etmek zorunda kalacaktır. Çünkü Türk ordusunun tek hedefi (sayıları 3 bin civarında olan) PKK militanları değildir. Bu yorumlarda, Türkleri asıl rahatsız edenin Irak devletinin geleceğinin son derece belirsiz olduğu bir dönemde Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin ortaya çıkması olduğu vurgulanmakta, bu çerçevede ABD Kuzey Irak Kürt yönetimi tarafından şu ana dek PKK'ya karşı ciddi herhangi bir önlem almadığı, üstelik PJAK adlı Kürt örgütünün ABD tarafından desteklendiği ileri sürülmektedir.⁶⁵

Arap kamuoyu Türkiye'yi bölgede göz ardı edilemeyecek bir güç olarak görmekte, özellikle Irak'taki sorunların çözümü açısından Türkiye deneyimini zaman zaman bir örnek model olarak sunmaktadır. Öte yandan, ABD açık bir dille eleştirilmekteyken Türkiye'yi ABD ya da Batı yanlısı olmakla eleştiren herhangi bir yoruma rastlanılmamıştır. Kanaatimizce, bu durum Türkiye'nin son dönemde uyguladığı Ortadoğu politikası ile yakından ilgilidir. Nasır'dan sonra Arap milliyetçiliğinin etkisini kaybettiği doğrudur ancak Arap Birliği gibi milliyetçi söylem üzerine inşa edilmiş kurumların varlıklarını sürdürmeleri ve liderler ve medya tarafından sık sık dile getirilmekte olan Arap ulusu söylemi bu milliyetçilik türünün varlığını hissedilir biçimde sürdürdü-

⁶⁴ (A.F.B.) "Khubarâ' İstraticiyyûn Yeteveqqa'ûn 'alâ 'Ameliyyât Turkiyâ" (Deneyimli Stratejistler (Türkiye'nin Sınırlı Kuzey Irak) Operasyonlarını Tehlikeli Buluyorlar), *Al Khaleej*, 19 Ekim 2007, http://www.alkhaleej.ae/articles/show_article.cfm?val=438802 (Erişim, 5 Kasım 2007).

⁶⁵ Huda Al Huseyni, *Aynı eser*.

ğünü göstermektedir. Bu durumda Türk dış politikasında Türkiye'nin kendi içinde ve uluslararası alanda gösterdiği başarıların ısrarla vurgulanmasının ve Türkiye'nin bir model ve lider ülke olarak gösterilmesinin Arap kamuoyunu rahatsız edeceğini tahmin etmek zor değildir. Aynı şekilde, tarihte yaşanan olumsuzlukların karşılıklı olarak dile getirilmesi de her iki taraf için de son derece rahatsız edicidir. Bunun yerine karşılıklı saygıya ve eşitliğe dayalı bir yaklaşım sergilenmesi Türkiye'nin bölgede yalnızlaşmasını engelleme ve karşılıklı ilişkileri geliştirme açısından önemlidir.

Arap dünyası Türkiye'nin 1980'lerin sonunda ve 1990'lı yıllarda Kuzey Irak'a dönük faaliyetlerini açıkça eleştirmekteydi. Şimdi ise başta Barzani olmak üzere tüm Kürtleri uyaran, onlara Türkiye ile birlikte davranmaları gerektiğini dile getiren bir Arap medyası görüyoruz. Diyebiliriz ki, bu noktada en önemli etken, Irak'ta yaşanacak muhtemel bir bölünmenin bölgedeki diğer ülkeleri de etkilemesinden duyulan kaygıdır. Ayrıca, Türkiye'nin 1 Mart 2003 tezkeresini kabul etmemesi de, Arap kamuoyunun Türkiye'ye karşı tutumunun olumlu yönde değişmesine katkıda bulunmuştur. Üçüncü bir etken ise, Türkiye'nin ABD ve AB ile ilişkileri bağlamında Arap kamuoyu nezdinde sahip olduğu imajdır. Türkiye'nin bir NATO üyesi olması, ABD-Türkiye arasında bir stratejik ittifakın varlığından söz edilmesi ve nihayet AB'ye katılım müzakerelerine devam eden ve Ortadoğu'ya komşu tek ülke olması, Arap kamuoyunun Türkiye algısı üzerinde son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Arap basınının inceleme imkânı bulduğumuz bölümünde Türk-Arap ilişkilerinin ya da özelde, örneğin Ürdün-Türkiye ya da Suudi Arabistan-Türkiye ilişkilerinin ne düzeyde olduğuna ya da olması gerektiğine dair herhangi bir yoruma rastlanmaması da ilginçtir. Suriye-Türkiye ilişkileri bağlamında Beşar Esad'ın Türkiye ziyareti bağlamında –yukarıda yer verdiğimiz- sınırlı düzeyde bir takım haber ve yorum

yer almıştır. Ancak Suudi Arabistan Kralı'nın Türkiye ziyareti sırasında Türk medyasında koparılan gürültünün aksine, Suudi medyasında olumlu-olumsuz hemen hiçbir yoruma rastlanmaması dikkat çekicidir.

Çözüm Önerileri

Irak'a komşu Arap ülkeleri tarafından ileri sürülen çözüm önerilerinin tümü Türkiye tarafından ileri sürülen ve desteklenen önerilerle örtüşmektedir. İlginç olanı, Arap medyasının inceleme imkanı bulduğumuz bölümünde yorumcuların birbirini tamamlayan ya da destekleyen çözüm önerileri sunmalarıdır. Bu ülkelerinin tümü, tıpkı Türkiye gibi, Irak'ın bölünme olasılığına ve senaryolarına şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Çünkü Irak'ta yaşanacak muhtemel bir bölünmenin, kendi ülkeleri üzerinde yapacağı kötü etkilerden çekinmektedirler. Bu nedenle, söz konusu ülkelerin yorumcuları sundukları çözüm önerilerinde öncelikle, Irak'ın etnik ya da dinsel/mezhеспel ayrımlara bağlı olarak bölünmesinin önlenmesi için gerekli gördükleri noktaları vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda, özellikle Sünnilerin yönetim mekanizması dışında bırakılmaları şiddetle eleştirilmektedir. Şiiileri destekleyen İran ve İran ile yakın ilişkileri olan Suriye bile Irak'ın bölünmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü Irak'ta nüfus bakımından çoğunlukta oldukları ileri sürülen Şiiilerin⁶⁶, Irak'ın parçalanmasında herhangi bir çıkarları yoktur. Doğal olarak, Şiiileri destekleyen İran ve İran'a yakın politikalar izleyen Suriye de Irak'ın bölünmesini istemeyecektir. Ama bundan daha önemlisi, Irak'ta yaşanacak olası bir bölünmeden bu iki kom-

⁶⁶ Wikipedia Internet ansiklopedisinin Arapça sayfasında, Irak'taki Şii oranı %63-%65 olarak verilmektedir.

<http://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86>. (26 Aralık 2007).

Ayrıca, CIA'ya göre Irak'ta Şii nüfus oranı %60-%65 civarındadır. Bkz.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>. (Erişim, 26 Aralık 2007). Bununla birlikte Arap medyasında Iraklı Şiiilerin nüfus oranlarını %40-%30'lara dek düşüren tartışmalara rastlamak mümkündür. Bkz.: Mina Et-Tahavî, *Mısır: Hevâmiş et-Tehavvul fi Fikri'l-Ikhvâni'l-Müslimin*, 18 Ağustos 2005,

<http://www.asharqalawsat.com/print/default.asp?did=316554> (Erişim, 26 Aralık 2007).

şu ülkenin de derinden etkilenmesi ihtimalidir. Bu nedenle, Türkiye başta olmak üzere, komşu ülkelerin tümü Irak'ın bütünlüğünün korunmasından yanadır.

Bu noktada, söz konusu ülkeler arasındaki tek ayrım, koalisyon güçlerinin Irak'ı hemen terk etmeleri ya da etmemeleri gerektiği yönündeki önerilerdedir. Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveytli yorumcuların tamamı koalisyon güçlerinin Irak'ı terk etmeleri gerektiğini ileri sürmektedirler. Ne var ki, Suriyeli yorumcular ve yetkililer Koalisyon güçlerinin derhal çekilmesi gerektiğini belirtirken, diğer ülkelerin bazı yorumcuları bu noktada çekinceli görüşler belirtmekte ve ABD'nin hemen çekilmesinin, Irak'taki kaosun derinleşmesi ve tüm bölgeyi sarması ile sonuçlanabileceği uyarısında bulunmaktadır.

Söz konusu ülkelerdeki yorumcuların, Irak'ın ancak ve ancak ABD başta olmak üzere Batılı güçlerin müdahalesi veya izin vermesi ya da göz yumması sayesinde bölünebileceğine, bunun dışında hiçbir gücün ya da kesimin Irak'ı bölmek istemediğine ya da buna güç yetiremeyeceğine inandıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun içindir ki, çözüm önerileri getiren pek çok yorumda yabancı müdahalesine derhal son verilmesi ve Irak içerisindeki farklı grupların anlaşmalarını, ne kadar zor olursa olsun, sağlanması gerektiği belirtilmektedir.⁶⁷

El-Mecali gibi bazı yazarlara göre, bunun sağlanabilmesi için bir takım koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Buna göre, öncelikle, ABD ve İngiltere tarafından derhal bir çekilme takviminin açıklanması gerekmektedir. Pek çok yorumcu, Irak'ın tümüyle parçalanıp dağılmasını önlemek için Washington'un Irak'ın işlerine müdahale etmekten derhal vazgeçmesi ve çekilme tamamlanıncaya dek tüm çabalarını Irak güvenlik güçlerine yardımcı olmak için sarf etmesi gerektiği-

---

⁶⁷ Tahsin, *Aynı eser*.

ni düşünmektedir.⁶⁸

Yorumcular tarafından dile getirilen ikinci koşul, Sünnilerin yönetim mekanizmasına katılmalarının hemen sağlanmasıdır. Buna göre, bu noktada bir çözüme ulaşılmaksızın, Irak'ta atılan her adım boşa gidecek ve demokrat ve konfederal bir Irak amacına ulaşılamayacaktır. Dolayısıyla, çözümün yolu, Irak'ı silahlı grupların çatıştıkları savaş meydanı olma durumundan bir an önce çıkarmaktan geçmektedir.⁶⁹ Irak'ta iç bütünlüğün sağlanabilmesi için yerel güvenlik güçleri eski Irak ordusuna mensup askerlerin orduya dönmelerini sağlamalıdır. Çünkü bu kişiler bir zamanlar düzenli ve iyi disipline edilmiş bir ordunun mensupları olup ulusal bir vizyon sahibiydiler. İngiltere ve ABD askerleri ülkeyi terk ederlerken, Irak'taki mevcut ordu ve polis gücü bu kişilerin deneyimlerinden yararlanmalıdırlar. Irak'ta barışı gerçekleştirmek için en zor olanı ise siyasi ve dini hatlar üzerinde ayrışan Sünni, Şii, Kürt, Keldani vb. çeşitli grupları bir araya getirmektir. Bunun başarılabilmesi için serinkanlı ve esnek girişimlerde bulunması gerekmektedir.⁷⁰ Bunun için, Saddam'ın Baas partisinin eski üyeleri üzerindeki baskı ve sınırlandırmalar kaldırılmalıdır.⁷¹ ABD Başkanı G. W. Bush'un 2007 Eylül ayı başlarında Irak'ın Ambar eyaletini ziyareti sırasında Sünnilerin yeniden silahlandırılmasını önermiştir. Başbakan Maliki, bu önerinin gerçekleşmesi halinde Sünni-Şii çatışmasının iyice alevleneceği konusundaki kaygılarında haklıdır, ancak Malikî'nin bu fırsatı iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü Sünnilerin el-Kaide'ye karşı bir harekete yönlendirilebilmeleri duru-

---

⁶⁸ Tahsin, *Aynı eser*, El-Mecâfi, *Aynı eser*.

⁶⁹ El-Mecâfi, Tahsin ; "Situation in Iraq is Explosive", *Diplomat* (Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Araştırmalar Enstitüsü yayın organı), Issue 5-January 2007.

⁷⁰ Tahsin, *Aynı eser*, El-Küveyfî, *Aynı eser*.

⁷¹ Villelabeitia & Al-Khairalla, *Aynı eser*.

munda farklı kesimlerin birlikte davranmalarını sağlama imkanı doğacaktır. Böylece, bir kısım Iraklıların dışlanması süreci sona erecek, Sünnilerle birlikte Şii milislerin de silahsızlandırılması ve otoritenin tümüyle Irak merkezi hükümetine devri mümkün hale gelecektir. Irak, Demokratlarla Cumhuriyetçilerin - Irak'ın durumunu bilenlerle bilmeyenlerin- ayakları altında gidip gelen bir top durumuna düşürülmemelidir. Bunun için ise çıkarlar üzerinde birleşmiş bir Irak'a ve tüm Arapların desteğine ihtiyaç vardır.⁷² Iraklı gruplar barış içerisinde ve müreffeh bir Irak'a ulaşmanın yalnızca birlikte hareket ederek mümkün olabileceğini anlamalıdır. Iraklı gruplar Batı'nın amacının güçsüz bir Arap ve İslam dünyasının ortasında parçalanmış bir Irak yaratmak olduğunun farkına varmalıdırlar. Ayrıca, İsrail'in Fırat nehrinin batı yakası ile ilgili planlarının da bilincinde olmalıdırlar.⁷³ Bu nedenle, bölünmeyi çağrıştıran her türlü uygulamadan uzak durulmalıdır. Bağdat'ın bölünmesi ile sonuçlanacak olan duvarın inşası derhal durdurulmalıdır. Batı'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından neredeyse 20 yıl sonra, Bağdat'ta örülecek bir duvar, Irak'ın parçalanmasıyla sonuçlanabilecektir.⁷⁴

Üçüncüsü, Irak'ın gerçeklerine uygun yeni bir anayasanın hazırlanması ve yerel seçimlerin tüm grupların katılımını sağlayan demokratik bir ruhla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁷⁵ ABD'nin Irak'ta içine düştüğü zor durumdan kurtulmasının tek yolu, Irak'ta dengeli bir siyasi yapının oluşmasını sağlayacak anayasal süreç başlatmaktır. Yapılacak yeni anayasa ülke bütünlüğü ve üç ana grup (Şiiler, Sünniler ve Kürtler) arasında uyum hedefine yönelik olmalıdır. Terörist ve milis faaliyetlere son verilmesi sağlanmalı, İran nüfuzu engellenmelidir. İşgal güçlerinin

---

⁷² Al-Homayed, "Irak: Reality and Obligations".

⁷³ Tahsin, *Aynı eser*; El-Küveytî, *Aynı eser*.

⁷⁴ Ke'ûş, *Aynı eser*.

⁷⁵ El-Küveytî, *Aynı eser*.

ülkeden bir an önce çekilmeleri için bir takvim belirlenmelidir.⁷⁶

Dördüncüsü, çatışmaları ne şekilde olursa olsun önleyecek yeni planlar yapılmalı, bunun için siyasi ve dini liderler üzerine bir takım sınırlandırmalar getirilmelidir. Dini liderler Irak vatandaşlarının birbirlerinin kanlarını dökmelerinin dinen yasak olduğunu belirten fetvalar yayınlamalıdır. Baas Partisi'nin tümüyle ortadan kaldırılması ile ilgili yasanın yeniden gözden geçiriliyor olması, son Arap zirvesinde dile getirilen taleplere uygundur ve Irak'taki öteki grupların da siyasete katılmalarını sağlayacaktır.⁷⁷ ABD destekli güvenlik tedbirlerinin Irak'ta geçici bir güvenlik sağlayabilir ama kalıcı güvenlik için Iraklı liderler arasında sağlam bir uzlaşuya varılması gerekmektedir. Ne var ki, mevcut koşullar altında bu imkânsızdır. Çünkü Iraklı liderler ABD'nin Irak'tan ayrılmasının ardından kendi yollarını belirleme planları içerisindedirler. Şu an için Irak yönetiminde bulunan elitler bir uzlaşma sağlanması halinde mevcut kazanımlarını kaybetmekten çekinmektedirler ve bu da uzlaşmayı güçleştirmektedir.⁷⁸

Beşinci olarak, Sünni unsurların direnişe ve şiddet sarmalına katılmalarının asıl nedeni zengin petrol yataklarının yalnızca güneydeki Şii bölgesi ile kuzeydeki Kürt bölgesinde bulunuyor olması ve milyar dolarlık petrol gelirlerinden yoksun kalma korkusudur. Bu nedenle, Irak petrol gelirlerinin gruplar arasında dengeli ve adil bir biçimde paylaşılması gerekmektedir.⁷⁹

Altıncısı, Irak'ta iç istikrarın sağlanması için komşu ülkelerin ve BM gibi uluslararası kuruluşların sürece katılmaları gerekmektedir.

---

⁷⁶ Aynı eser.

⁷⁷ El-Küveytî, *Aynı eser*.

⁷⁸ Villelabeitia & Al-Khairalla, *Aynı eser*.

⁷⁹ Aynı eser.

Aksi takdirde, ABD'nin Irak'taki iç unsurlarla baş başa bırakılması durumunun daha da kötüleşmesine neden olacaktır. Bu nedenle, Türkiye, İran ve Suriye'nin Irak politikalarını birleştirmeleri gerekmektedir.⁸⁰ Bunun yanında, bazı yazarlar BM kadar Suudi Arabistan, Türkiye, İran, Ürdün, Suriye ve Mısır gibi bölge ülkelerinin rollerinin genişletilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.⁸¹ Bu tür önerilerin Suudi Arabistan ve Kuveytli yorumcular tarafından dile getirilmesi dikkat çekicidir.

Dikkat çekici bir diğer nokta da, söz konusu ülkelerden olan yorumculardan hemen hiçbirinin Irak bağlamında 'Arap ulusu', 'Arap davası' vb. Arap milliyetçiliğini çağrıştıran kavram ve düşüncelere yer vermemeleridir. Bu noktada sadece Suriyeli yetkililerin Arap milliyetçiliğini çağrıştıran ifadelerle yer verdiği görülmektedir.⁸²

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, çözüm önerileri konusunda temel ayrışma ABD'nin Irak'ı hemen mi, yoksa elverişli koşullar ortaya çıktıktan sonra mı terk etmesi gerektiği konusunda görülmektedir. Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveytli bazı yazarlar ABD'nin Ortadoğu'daki barış çabalarından elini eteğini bir anda çekmesinin durumu daha da kötüleştireceğini ileri sürmektedirler. Çünkü bu durumda bölgede güvenlik iyice tehlikeye girecek, aşırılıkçılıklar artacak ve ılımlı kesimler aşırı uçlara kayacaklardır.⁸³ Bu noktada bazı yazarlar, zihinlerindeki asıl endişe kaynağının İran olduğunu açıkça ortaya koymaktadırlar. Bu yazarlara göre İran nüfuzunun engellenmesi için Amerikan askeri varlığı

---

⁸⁰ Tahsin, *Aynı eser*, El-Küveytî, *Aynı eser*.

⁸¹ Bkz., Anis, *Aynı eser*.

⁸² Muhammed Hayr El-Cemali, "Nahve Irak'ın Cedid" ("Yeni bir Irak'a Doğru"), Thawra, 12 Mart 2007, http://thawra.alwehda.gov.sy/_kuttab_a.asp?FileName=39436104820070311232539 (Erişim, 3 Nisan 2007).

⁸³ Hışmeh, *Aynı eser*.

ğından yararlanılmalıdır. Irak bölgesel aktörlerin nüfuz ve çatışma alanı olmaktan korunmalı ve uzak tutulmalıdır.⁸⁴

Suriyeli yorumculara göre ise, Irak'ta ortaya çıkan mezhepsel ve etnik çatışmaların arka planında Amerika'nın başından beri burada uyguladığı bölücü uygulamaların unutulmaması gerekmektedir. Buna göre, Irak'ta asıl sorun Amerikan müdahalesi, Amerikalıların bu ülkede uyguladıkları yanlış politikalar ve bu politikaları uygulayanların Irak ulusunun doğasını, bu ulusun yabancı işgaline karşı sahip olduğu yerleşik kültürü iyi anlayamamaları ve doğru değerlendirme yapamamalarıdır. Çözüm için hemen gerçekleştirilmesi gereken -Suriye'nin de Şarm El-Şeyh'te resmen dile getirdiği- iki şey vardır. Birincisi, işgal güçlerinin geri çekilme takviminin hemen açıklanması, ikincisi ise Arap ve İslam kimliğine bağlı yeni bir Irak inşasına vakit geçirilmeden başlanmasıdır. Böylece tek ulusun çocukları arasına fitne düşüren karışıklık dönemi sona ermiş ve Irak'ın birliğine yönelik tehlike ortadan kalkmış olacaktır.⁸⁵

Arap medyasından, Irak'ta tek çözüm yolunun laik rejime geçilmesi olduğu yönünde ilginç yorum ve önerilere de rastlanmaktadır. Daha da ilginç olanı ise bu tür önerilerin, sahibi bir Suudi olan Aş-Şarku'l-Avsat gazetesinde ya da Kuveytli yorumcular tarafından dile getirilmekte oluşudur. Bu yorumculara göre, şu anda ne Şiiilerin ve Sünnilerin mezhep temelinde sundukları çözümlerle, ne de Kürtlerin bağımsızlık yanlısı, ya da Sünni veya Şii eğilimli politikalarıyla Irak'ı yönetmek mümkün değildir. Diğer mezhepleri ve etnik grupları tek tek ele almayı burada gerek yoktur. Tek çözüm yolu mezhepler ve etnikler üstü seküler ve ulusal bir Irak yönetimi oluşturmaktır. Bu teorik değil pratik bir zorunluluk haline gelmiştir. Allavi'nin Ulusal Listesi, Salih El-Mut-

⁸⁴ Bisam El-Amuş, *Aynı eser*.

⁸⁵ El-Cemali, *Aynı eser*.

lak'ın Listesi, Sünni Uyum Grubu, Türkmenler, hatta bazı Kürt grupları bile bu önerileri en canlı bir şekilde dile getirmektedirler artık. Allavi, El-Hekim koalisyonundan, Sadr akımından, KYB ve KDP'den bazı kesimleri ulusal hareketin şemsiyesi altında toplamaya çalıştıklarını söylüyor. Kürdistan İslami Birliği gibi grupların bu şemsiye altına girmesi, rahat bir dindar yaşam için bile laik (non-religious) bir devletin zaman zaman en iyi seçenek olarak görülebileceğini göstermektedir.⁸⁶ Ne var ki, Irak'taki mevcut toplumsal kompozisyon göz önünde bulundurduğumuzda bu tür önerilerin hiç de gerçekçi olmadığını ileri sürebiliriz.

Komşu Arap ülkeleri basınında yorumlarda dile getirilen görüşler ile Türkiye'nin Irak konusundaki argümanları arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerle Türkiye arasında '*Irak sorunu*' üzerinde stratejik işbirliği hatta stratejik ittifak içerisinde olmalarına zemin hazırlamaktadır.

Sonuç

Irak'a komşu Arap ülkelerinin tümü, Koalisyon güçlerinin bu ülkeyi işgal etmeleri, Irak'ın toprak bütünlüğü, Kerkük sorunu, Kuzey Irak sorunu gibi konularda ve bu sorunlar için getirilen çözüm önerilerinde Türkiye ile benzer düşünceleri paylaşmaktadırlar. Bu da Türkiye'nin bu ülkelerle Irak sorunu konusunda işbirliğine gitmelerini kolaylaştırmaktadır.

Suriye ile birlikte Irak Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı durumundadır. Türkiye'nin bölge ile vazgeçilemez ekonomik, siyasi ve kültürel bağlara sahiptir. Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinin sağlam temeller üzerine yükselmesi, uluslararası arenada ülkenin elini güçlendiren temel faktörlerden biridir. Türkiye bölge ülkelerine karşı, yakın tarihte gerçekleşen ve hem Türkiye'de hem Arap ülkelerinde ulus inşasında malzeme olarak kullanılan sınırlı bir takım olaylardan kaynaklanan tat-

sız hatıraları bir tarafa bırakıp karşılıklı çıkar temeline dayalı ilişkileri geliştirmenin yollarını araştırmalıdır. Nitekim başta Suudi Arabistan olmak üzere, Arap ülkelerinde yaşanan insan hakları ihlallerini, yolsuzlukları ve demokrasi karşıtı rejimleri ve uygulamaları acımasızca eleştiren Batılı ülkeler, kendi çıkarları söz konusu olduğunda olumsuzlukları bir tarafa bırakıp bu ülkelerle ilişkilerini optimum düzeyde geliştirme yoluna gitmektedirler. Hatta denilebilir ki, bölge ülkelerinin ekonomik ilişkileri kadar siyasi ilişkileri de büyük ölçüde Batılı ülkelere dönüktür ve dünya ile bağlantıları Batı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, bölge ülkelerini Türkiye'nin politikaları hakkında bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.

Ortadoğu bölgesinde Arap olmayan iki bölgesel güçten biri Türkiye, diğeri ise İran'dır. Arap ülkelerindeki İran'dan gelen tehdit algısına benzer bir algının Türkiye ile ilgili olarak oluşmamasındaki temel etken Türkiye'nin bölgeye yönelik olarak izlediği dış politika ve Türkiye'nin laik ve Sünni çoğunluğa sahip bir ülke olmasıdır. Yani Arap ülkelerine göre, Türkiye'nin, dini bağların istismarı yoluyla bölge ülkeleri üzerinde etki ya da baskı oluşturma riski bulunmamaktadır. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında ve bölgede ulus devletlerin inşa edilmesi sürecinde yaşanan olaylardan kalan hatıralar her iki tarafta da canlılığını hala korumaktadır. Bu nedenle Arap ülkelerinde Türkiye'nin 'lider ülke', 'model ülke', 'güçlü ülke' vb gibi söylemler kullanmasına karşı tepki oluşması potansiyeli mevcuttur. Dolayısıyla, Ortadoğu ülkelerine yönelik olarak 'eşitlikçi' bir dil kullanılması gerektiği açıktır.

Türkiye köklü bir dış politika ve diplomasi geleneğine sahip olan bir ülkedir ve uluslar arası güç merkezlerini göz ardı etme şansı yoktur. Bununla birlikte, eğer Türkiye Arapların başat aktörler arasında yer aldığı Ortadoğu'da etkin bir ülke olmak istiyorsa, Arapların duyarlılıklarını göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu nedenle Arap kamuoyundaki mevcut Batı karşıtı tepkisellik göz önünde bulundurulmalı ve Tür-

kiye'nin bölgeye yönelik politikaları ABD politikalarının bir türevi ya da devamı imiş gibi bir görüntünün ortaya çıkmasına izin vermemelidir.

Ayrıca, hem Türkiye'nin ve hem Arap dünyasının Sünni olması, bu bağlamda herhangi bir ayrışma bulunmadığı anlamına gelmemelidir. 19. yüzyılın başından itibaren Suudi Arabistan'ın kuruluşuna ve Osmanlı'dan kopuşuna giden süreçte Vahhabi öğretisinin bir araç olarak kullanılması bunun en canlı örneğini oluşturmaktadır. Bu konuda dikkatli davranılmadığı takdirde, benzer ayrışmaların yeniden yaşanması ve bu ayrışmaların bölge dışı güçlerce istismar edilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Batı ile ilişkilerini belirli bir düzeye getirmiş bulunan Türkiye'nin Araplarla ve diğer Müslüman ülkelerle de iyi ilişkiler kurarak İslam dünyasında oluşan Batı karşıtı öfkeyi yatıştırma ve bu noktada bir tür aracı rolü üstlenme potansiyeline sahip olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten de, ABD'nin 'stratejik müttefiki' olan Türkiye, aynı anda, ABD ile ilişkileri problemlili olan Suriye ve İran ile de iyi ilişkiler geliştirebilmiştir. Türkiye hem Beşar Esad tarafından, hem İsrail ve Filistinli liderler tarafından ziyaret edilen bir ülke niteliğine sahip, bölgenin belki de tek ülkesidir.

Son dönemde Arap medyasında yer alan yorumlarda 'su sorunu' ile ilgili herhangi bir görüşe yer verilmemesi dikkat çekicidir. Dikkat çeken bir diğer nokta da, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad demeçlerinde ve Ürdünlü bazı yazarların yorumlarında görülen cılız birkaç ses dışında, artık Arap milliyetçiliğinden söz edilmiyor oluşudur. Bunun birkaç nedeni olabilir. Her şeyden önce, Arap dünyası İsrail ile mücadelesini Arap milliyetçiliği söylemi üzerine inşa etmiş ama Filistin'e yardımcı olma konusunda başarıya ulaşamamıştır. Sonra, Suudi Arabistan, Ürdün ve Kuveyt'te milliyetçilik, bu ülkelerdeki rejimlerin doğası ge-

reği, hiçbir zaman hoş karşılanmamıştır. Ayrıca Ürdün’de Arap milliyetçiliği her zaman için ülkede yaşayan Filistinlilerin ayrı bir grup bilincine sahip olma duygularını körükleme potansiyeli taşımıştır. Kuruşundan bu yana Arap milliyetçiliğinin liderliğini elinde tutma arzusu hiçbir zaman kaybetmeyen Suriye ise, cılız biçimde de olsa bu yöndeki söylemini sürdürmektedir. Ne var ki, Suriye’nin söylemi bölgede yankılanma potansiyelini kaybetmiştir.

Arap kamuoyundaki eğilimlerin iyi takip edilebilmesi için Arap medyasının yakın takibe alınması gerekmektedir. Aksi takdirde, bilmediğimiz bir bölge ile ilgili olarak oluşturulan görüşler ya da politikalar kör dövüşü haline gelebilir ve yarardan çok zarar getirebilir.

KAYNAKÇA

(A.F.B.) “Khubarâ’ İstraticiyyûn Yetveqqa’ûn ‘alâ ‘Ameliyyât Turkiyâ” (Deneyimli Stratejistler Türkiye’nin (Sınırlı Kuzey Irak) Operasyonlarını Tehlikeli Buluyorlar), *Al Khaleej*, 19 Ekim 2007, <http://www.alkhaleej.ae> (Erişim, 5 Kasım 2007).

“Bahraini FM Optimistic about Iranian Bona Fides”, *Bahrain News Agency*, 17 Kasım 2007, <http://english.bna.bh/?ID=64230> (Erişim, 18 Kasım 2007).

“Körfez İran’ın Casus Yuvası”, *Radikal*, 5 Mart 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=214693> (Erişim, 18 Kasım 2007).

“Nejad Arrives in UAE”, *Bahrain News Agency*, 13 Mayıs 2007, <http://english.bna.bh/?ID=58381> (Erişim, 18 Kasım 2007).

“Saudi King Welcomes İran’s Ahmedi Nejad in Riyadh”, 3 March 2007, <http://www.cbc.ca/world/story/2007/03/03/ahmadinejad-saudi.html> (Erişim, 18 Kasım 2007).

“Situation in Iraq is Explosive”, *Diplomat* (Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Araştırmalar Enstitüsü yayım organı), Issue 5-January 2007.

Abah, Sayyed Wild. “The Pakistani Ordeal and the Turkish Lesson”, *Aş-Şarq-ku’l-Avsat*, 13 Kasım 2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=10861> (Erişim, 14 Kasım 2007).

Agha, M. “A Successful Visit”, http://syriatimes.tishreen.info/_opinion (Erişim, 28 Mart 2007).

Al Huseyni, Huda. “Türkiye ve’l-Ekrâd... Tehalüfât Cedideh fi Mukhattat el-Ğazv” (Türkiye ve Kürtler... Savaş Hattında Yeni İttifaklar), 18 Ekim 2007, <http://www.asharqalawsat.com/leader.asp?section=3&issue=10551&article=441859> (Erişim, 19 Ekim 2007).

KAYNAKÇA

- (A.F.B.) “Khubarâ’ İstraticiyyûn Yetveqqa’ûn ‘alâ ‘Ameliyyât Turkiyâ” (Deneyimli Stratejistler Türkiye’nin (Sınırlı Kuzey Irak) Operasyonlarını Tehlikeli Buluyorlar), *Al Khaleej*, 19 Ekim 2007, <http://www.alkhaleej.ae> (Erişim, 5 Kasım 2007).
- “Bahraini FM Optimistic about Iranian Bona Fides”, *Bahrain News Agency*, 17 Kasım 2007, <http://english.bna.bh/?ID=64230> (Erişim, 18 Kasım 2007).
- “Körfez İran’ın Casus Yuvası”, *Radikal*, 5 Mart 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=214693> (Erişim, 18 Kasım 2007).
- “Nejad Arrives in UAE”, *Bahrain News Agency*, 13 Mayıs 2007, <http://english.bna.bh/?ID=58381> (Erişim, 18 Kasım 2007).
- “Saudi King Welcomes İran’s Ahmedi Nejad in Riyadh”, 3 March 2007, <http://www.cbc.ca/world/story/2007/03/03/ahmadinejad-saudi.html> (Erişim, 18 Kasım 2007).
- “Situation in Iraq is Explosive”, *Diplomat* (Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Araştırmalar Enstitüsü yayın organı), Issue 5-January 2007.
- Abah, Sayyed Wild. “The Pakistani Ordeal and the Turkish Lesson”, *Aş-Şarku’l-Avsat*, 13 Kasım 2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=10861> (Erişim, 14 Kasım 2007).
- Agha, M. “A Successful Visit”, http://syriatimes.tishreen.info/_opinion (Erişim, 28 Mart 2007).
- Al Huseyni, Huda. “Türkiye ve’l-Ekrâd... Tehalûfât Cedideh fi Mukhattat el-Ğazv” (Türkiye ve Kürtler... Savaş Hattında Yeni İttifaklar), 18 Ekim 2007, <http://www.asharqalawsat.com/leader.asp?section=3&issue=10551&article=441859> (Erişim, 19 Ekim 2007).

Al Zubaidi, Laila. *Walking a Tightrope: News Media & Freedom of Expression in the Arab Middle East*, Henrich Böll Foundation Raporu, http://www.qantara.de/uploads/463/media_study.pdf (Erişim, 13 Kasım 2007).

Al-Homayed, Tarık. “Do Not Abandon Iraq”, 8 Mayıs 2007, *Aş-Şarku'l-Av-sat*, <http://www.asharqalawsat.com/english/news.asp?section=2&id=8896> (Erişim, 28 Mayıs 2007).

Alhomayed, Tarık. “Irak: Reality and Obligations” *Aş-Şarku'l-Awsat*, 05 Eylül 2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=10109> (Erişim, 12 Eylül 2007).

Anis, Mona. “Can Irak’s Neighbours Help Cheney, *Kuwait Times*, 15 Mayıs 2007, http://www.kuwaittimes.net/read_news.php?newsid=MjIzNDQ1ODc1 (Erişim, 18 Mayıs 2007).

Atacan, Fulya. “Teokratik Monarşi: Suudi Arabistan”, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu içinde*, Fulya Atacan, (der.), İstanbul; Bağlam Yayınları, s: 219-257.

BBC Muhabiri'nin Beşar Esat ile 10 Eylül 2006 tarihinde yaptığı röportaj; <http://syriatimes.tishreen.info> .

CIA Internet adresi ülkeler bölümü Irak maddesi, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>. (Erişim, 26 Aralık 2007).

Cumali Öner'in “Arap medyası da PKK için 'terör örgütü' ifadesini kullanmıyor” başlıklı haberi. Kahire, 21 Ekim 2007 <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/haber.do?haberno=603618> (Erişim, 28 Ekim 2007).

El-Amuş, Bisam. “Al-Malikî beyne Irakiyyetihi ve Mezhebiyyetihi” (Maliki: Iraklılık ve Mezhepsel Bağları Arasında), *Ar-Ra'y*, http://www.alrai.com/pages.php?opinion_id=5425 (Erişim, 8 Mart 2007).

El-Cemali, Muhammed Hayr. "Nahve Irak'ın Cedid" ("Yeni bir Irak'a Doğru"), *Thawra*, 12 Mart 2007, http://thawra.alwehda.gov.sy/_kuttab_a.asp?FileName=39436104820070311232539 (Erişim, 3 Nisan 2007).

El-Cevlânî, Atif. "El-Muğâmerah: Rice Tel'abü ale-l-Mekşûf" ("Tehlikeli Girişim: Rice Açık Oynuyor"), *es-Sebîl*, 10 Haziran 2007, <http://www.assabeel.info/inside/print.asp?id=14050&version=6063section=81> (Erişim, 20 Haziran 2007).

El-Ğadâvî, Abdullah. "Es-Siyâsetü'l-Emrîkiyyetü fi'l-Irak Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk" (Teori ve Pratik Arasında Amerikanın Irak Siyaseti:), *El-Fûrat*, 6 Mayıs 2006, http://furat.alwehda.gov.sy/_archive.asp?FileName=84319292520060620015946 (Erişim, 4 Nisan 2007).

El-Habbas, Khalid Nayif, "El-Ekrâd ve'l-Arab", 14 Nisan 2007, <http://www.okaz.com.sa/okaz/osf/20070414/Con20070414103291.htm> (Erişim, 3 Mayıs 2007).

El-Kâtib El-Küveytî. "El-Milîşiyâtü'l-İrakiyyetü ve'ctithâthü'l-Ba'th" *Er-Ra'yü'l-Âmm*, 7 Nisan 2007, <http://www.alraialaam.com/07-04-2007/ie5/articles.htm#4> (Erişim, 16 Nisan 2007).

El-Küveylit, Yusuf. 14 Nisan 2007, <http://www.alriyadh.com/2007/04/14/section.columns.html>

El-Mecâlî, Nasuh. "Uluslararası Anlaşmanın İşlerlik Kazanması Irak İçinde Anlaşma Sağlanmasına Bağlıdır" ("El-Ahdü'd-Düveliyi Lâ Yektemilü illâ bi'l-Ahdi'l-Vataniyyi fi'l-Irak", *Er-Ra'y*, 20 Mayıs 2007, http://www.alraia.com/pages.php?articles_id=16110.

El-Mutlak, 'Îdeh. "Kerkük beyne t-Tekrîd ve t-Tedvîl" (Kürtleştirme ve Ulusallaştırma (Politikaları) arasında Kerkük), *Es-Sebîl*, 11 Eylül 2007, <http://www.assabeel.net/main/default.aspx?xyz=BOGLkxIDHteZpYq-ykRIUuI1kx%2fVDUOFonTxWeHDvacXrqXIfvBGDCAJNIIY2QBOPNRgNmzqm9gsARGASdoQMqWQSaTtF%2bEKrE3%2fCaEnpHpe->

AlGrZmK23qZqNhmDx9UGdcZcNAGptm5qg%3d (Erişim, 26 Eylül 2007).

Er-Raşid, Abdurrahman. "The Kurds: Between Construction and War", *Al-Şarq Al Awsat*, 15 Ekim 2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=10556> (Erişim, 19 Ekim 2007).

Es-Soulami, Said. "The Press in the Arab World: 100 Years of Suppressed Freedom", 7 Ocak 2006, <http://www.al-ab.com/media/introduction.htm> (Erişim, 13 Kasım 2007).

Eş-Şemmas, İsa. "Min Takrirey et-Tadl'il ilâ İstiraticiyet el-Mümâtalet" (İki Yanıltma Raporundan, Oyalama Stratejisine...), *Al-Thavra*, 20 Eylül 2007, <http://www.albaath.news.sy/user/?id=125&a=10807>

Et-Tahavî, Mina. "Mısır: Hevâmiş et-Tehavvul fi Fikri'l-Ikhvâni'l-Müslimîn", 18 Ağustos 2005, <http://www.asharqalawsat.com/print/default.asp?did=316554> (Erişim, 26 Aralık 2007).

Hayrullah, Hayrullah. "El Muvacehe maa İnan Leyset Hatmiye" *Mayo News*, 27 Şubat 2007, <http://www.mayonews.net/ad/showdetails.php?id=3767> (Erişim, 3 Nisan 2007).

Hışmeh, George S. "Time is Running out for Rice", *Jordan Times*, 18 Mayıs 2007, <http://www.jordantimes.com/fri/opinion/opinion4.htm> (Erişim, 20 Mayıs 2007).

Ke'ûş, Muhammed. "Cidar al-Fasl at-Taiff" (Mezhepleri Bölen Duvar), 22 Nisan 2007 (Ürdün) http://alarabalyawm.batelco.jo/pages.php?articles_id=1175. (Erişim, 2 Haziran 2007).

Mahyû, Sa'd , "Türkiyâ ve Emrikâ (3): Tarîkh İnqilabiyy Cedfid", (Türkiye ve Amerika (3): Yeni bir İnkılâp Tarihi), 19 Ekim 2007, http://www.alkhaleej.ae/articles/show_article.cfm?val=438853 (Erişim, 4 Kasım 2007).

- Meyer, Michael B., "America's Credibility at Stake: Arab Perceptions of US Foreign Policy", 19 March 2002, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/acsc/02-081.pdf> (Erişim, 7 Kasım 2007).
- Msahri Al-Zaydi, "Rituals of Signs and Transformations", *Aş-Şarku'l-Avsat*, 10 Mayıs 2007, <http://www.asharqalawsat.com/english/news.asp?section=2&id=8914> (Erişim, 12 Mayıs 2007). Mübeyyidîn, Hazim, "Ekradü Irak" (Irak Kürtleri) 27. 04. 2007, www.alrai.com/pages.php?articles_id=15064 (Erişim, 4 Mayıs 2007).
- Şaban, Bethîne, "El-Harb ale "l-Unsuriyye" Bedelen mine l-Harb ale "l-İr-hâb", ("Terörle Savaş Yerine, Etnik Savaş"), *SANA* (Suriye Enformasyon Bakanlığı İnternet Sitesi), 10 Eylül 2007, <http://www.sana.org/ara/69/2007/09/10/138489.htm> (Erişim, 12 Eylül 2007).
- Taheri, Amir. "The Kurds and Barzani's Lessons", *Al-Şarq Al Awsat*, 10.08.2007, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=9846> (Erişim, 7 Eylül 2007).
- Tahsin, Hassan. "Restoring Peace and Stability, *Arab View*, 25 Mayıs 2007, <http://www.arabview.com/articles.asp?article=858> (Erişim, 28 Mayıs 2007).
- Talab, Raja. "Fi'l-Irak... Ed-Demokratiyyetü Leyset Hiye'l-Hall?", 26.02.07, http://www.alrai.com/pages.php?articles_id=15060 (23 Mart 2007).
- Teşrin gazetesi*, <http://www.tishreen.info/poli.asp> (28 Mart 2007 ve 2 Ağustos 2007).
- Villelabeitia, Ibon & Al-Khairalla, Mussab. "Despite US calls, little hope for Iraqi consensus" 27 Şubat 2007, http://madecenik.net/kuwaittimes/read_news.php?newsid=MTk3MzkNzI3Nw== (Erişim, 17 Mart 2007).

Arap Basınında Irak: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme

Wikipedia Internet ansiklopedisi Irak Sayfası, <http://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86>. (Erişim, 26 Aralık 2007).

Wikipedia Internet Ansiklopedisi "al-Hayat" maddesi, Http://tr.wikipedia.org/wiki/Al_Hayat (Erişim, 13 Kasım 2007).

Ze'îr, İbrahim. "Limâzâ İnhezeme l-Meşrûu l-Emrikiyy", ("Amerikan Girişimi Niçin Başarısız Oldu?"), SANA (Suriye Enformasyon Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi), 6 Eylül 2007, <http://www.sana.org/ara/69/2007/09/06/137880.htm> (Erişim, 7 Eylül 2007).

Zeine N. Zeine. *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul, Gelenek, 2003, s. 122-123.

*
* *